

A watercolor illustration of a tree with a thick, gnarled trunk and several branches extending upwards and to the right. The foliage is rendered in various shades of blue and white, creating a soft, ethereal effect. The background is plain white.

LEKTORÁLÁSTUDOMÁNY – FORDÍTÁSBAN

Szerkesztette: Robin Edina és Zachar Viktor

LEKTORÁLÁSTUDOMÁNY – FORDÍTÁSBAN

LEKTORÁLÁSTUDOMÁNY – FORDÍTÁSBAN

Szerkesztette

Robin Edina és Zachar Viktor

Lektorálástudomány – fordításban

Szakmai lektorok:

Robin Edina, Zachar Viktor és Mány Dániel

Nyelvi lektorok:

Ördög Diána
Fehérvári Laura
Haluska Lilla
Csizmár Dóra
Dávid Fanni Katinka
Jaszik Zsófia
Pongó Gabriella
Garai Rebeka
Ésik Szandra
Kornokovits Bianka
Böröndy Lilla

Borítóterv:

Berki Éva

Szerkesztette © Robin Edina és Zachar Viktor

© A szerzők és fordítók munkáját a szerzői jog védi.

ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék, Budapest, 2020

Kereskedelmi forgalomba nem kerülő kiadvány.

Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

ISBN 978-963-489-211-3

Az ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék kiadványa

TARTALOMJEGYZÉK

Horváth Ildikó:

Előszó 1

Christina Schäffner:

A transzeditálás újragondolása 3

Fordító: Varga Dóra

Julie McDonough Dolmaya:

Laptörténet: fordítási trendek a Wikipédián 21

Fordító: Sztanó Kata Kincső

Mario Bisiada:

Nominalizációk lektorálása angol–német fordításokban: mikor avatkozik be a lektor? 43

Fordító: Miller Barbara

Christopher D. Mellinger:

A fordítások minőségének újragondolása: lektorálás a digitális korban 61

Fordító: Pete-Pikó Klára

Isabelle S. Robert, Aline Remael, Jim J. J. Ureel:

Úton a lektorálási kompetencia modellezése felé 79

Fordító: Fesztóryné Deák Diána

Alexander Künzli:

*A fordítások lektorálása:
fogalommeghatározások, a kutatások jelenlegi állása, lehetséges kutatási területek* 101

Fordító: Turi Bernadett és Kornokovits Bianka

Isabelle S. Robert:

*Egynyelvű átolvasás:
gyors, funkcionális, de nem megbízható eljárás a fordítás lektorálására* 125

Fordító: Paulik Noémi

Giovanna Scocchera:

Olvadási technikák a lektorálásban:

a lektorálási folyamat fordítói és lektori megközelítésének aspektusai 145

Fordító: Dobróka Anett

Louise Brunette és Chantal Gagnon:

A lektorálás¹ oktatása a wikik korában:

ott találunk rá a technológiára, ahol már nem is várnánk 159

Fordító: Böröndy Lilla

Isabelle S. Robert:

A lektorálás kutatása: bibliometrikus ismertetés, kutatási kérdések és módszerek 177

Fordító: Babarczy Katalin, Pál Zsófia, Sulyok Kamilla és Vatai Barbara

Britta Nord:

A fordítások lektorálása – műhelyjelentés

203

Fordító: Galac Ádám

Kristine Bundgaard, Tina Paulsen Christensen és Anne Schjoldager:

A fordító és a számítógép interakciója:

egy számítógéppel támogatott fordítási munkafolyamat megfigyelése 215

Fordító: Nyírfás Ágnes

A szerzőkről

233

Előszó

Horváth Ildikó

A jelen kötet egy igen izgalmas kezdeményezés folytatása. A kezdet nem más, mint a két évvel ezelőtt, 2018-ban megjelent *Fordítástudomány – fordításban*, amely kilenc igen aktuális, nemzetközi tudományos folyóiratban idegen nyelven megjelent fordítástudományi tanulmányt tartalmaz magyarul. Ezeket az ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke Fordító és tolmács mesterszakos hallgatói szakdolgozatuk részeként készítették el. A *Lektorálástudomány – fordításban* című kötet most tizenegy, lektorálás témájában angolul, franciául és németül megjelent tudományos cikk magyar fordítását tartalmazza, amelyeket szintén szakdolgozatuk részeként készítették el a hallgatóink. Mindkét kötet egy igen összetartó szellemi közösség munkájának az eredménye: kellettek hozzá a kreatív és lelkes oktatók és hallgatók is.

A *Lektorálástudomány – fordításban* tudományos szempontból jelentős mérföldkövet jelöl, hiszen a lektorálás kutatása a fordítástudomány egyik új és felemelkedő területe. Magyarországon lektorálás témájában az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolája Fordítástudományi Doktori Programja keretein belül folynak kutatások. Ezek elengedhetetlen szakmai hátteret biztosítanak a gyakorlati szakmai munka és a lektorok képzése számára.

Ez annál is inkább figyelemre méltó, hiszen jelenleg Magyarországon hiány van képzett és képesített lektorokból. Ezt a hiányt az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke több módon is próbálja enyhíteni. Egyrészt azáltal, hogy az Országos Fordító- és Tolmácsvizsgák keretén belül szervez szakfordító-lektorvizsgákat 1986 óta. Másrészt úgy, hogy a közelmúltban Magyarországon először és egyedülálló módon elindította a lektorképzést a *Gazdasági és jogi szakfordító és lektor szakirányú továbbképzés* kidolgozása által. Harmadrészt pedig úgy, hogy a Fordító és tolmács mesterszakos hallgatói számára előadást és szabadon választható szemináriumokat hirdet meg a lektorálás témájában.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a fordított szövegek lektorálására igen gyakran fordítókat kérnek fel. A lektori kompetencia azonban a fordítói kompetenciától sok szempontból különbözik. Nagyon egyszerűen ezt úgy lehetne megfogalmazni, hogy a lektor nem azért avatkozik be egy célnyelvi szövegbe, mert ő másképp fogalmazta volna meg azt, hanem azért, mert valamilyen szempontból (nyelvi, stilisztikai, tartalmi, pragmatikai, funkcionális) a fordító által megadott célnyelvi változat nem felel meg a forrásnyelvi szövegnek. A lektor tehát felülről közelít a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveghez, nem fordítói hozzáállás jellemzi a munkáját, viszont hasznos, ha rendelkezik fordítói képzettséggel is.

Egy másik tényező, ami miatt a szakfordítói lektorálás egyre hangsúlyosabb szerepet kap, az nem más, mint a nyelvi közvetítés piacának változásai. Jelenleg már nyelvi iparról beszélünk, melynek a hagyományos értelemben vett fordítás és tolmácsolás már csak egy szegmense. A nyelvi iparban a nyelvi közvetítés piacán már nyelvi szolgáltatók működnek, ami írásbeli nyelvi közvetítés tekintetében több következménnyel jár.

Egyrészt megváltoztak a munkakörülmények: a digitalizált világban a fordítók már felhőalapú, online projektekben dolgoznak, gyakran több kollégával együttműködve. Ezekben a projektekben különböző szerepeket tölthetnek be, úgymint projektmenedzser, terminológus, fordító, lokalizációs szakember, vagy éppen lektor.

Másrészt az automatizált gépi fordítás fejlődését sem szabad figyelmen kívül hagynunk. A gépi fordítás nem teljesen újkeletű kezdeményezés, hiszen az első ilyen jellegű kísérletekre körülbelül 50 éve sor került. Az akkori szabályalapú módszert később felváltotta a statisztikai alapon működő gépi

fordítás. Ami igazán forradalminak tűnik, az a neurális gépi fordítás (NMT), azaz a gépi fordítás harmadik szakasza, amelybe néhány évvel ezelőtt léptünk be. A neurális gépi fordítás megjelenésével egy időben kezdett a szakmai diskurzusban elterjedni az ember által támogatott fordítás (*human-assisted translation*, HAT) kifejezés, ami igen jelentős szemléletváltást hozott a korábbi, számítógéppel támogatott fordítás (*computer-assisted translation*, CAT) fogalmához képest. Tehát jelenleg már az ember segíti a gépet, nem pedig a gép az embert.

Ez azt is jelenti, hogy új feladatok jelentek meg az ember számára, aki már nem hagyományos értelemben vett nyelvi átváltást végez, hanem gépi fordításra előkészít, azaz előszerkeszt anyagokat, vagy gépi fordítással előállított anyagokat utószerkeszt. És itt jön be a lektorálás fontossága, hiszen ez utóbbi tevékenység alapjaiban sok azonosságot mutat a hagyományos értelemben vett lektorálással. Mivel a gépi fordítás igen gyors ütemben nyer teret, egyre nagyobb kereslet is mutatkozik az utószerkesztés iránt.

Mindez természetesen a képzésben is új igényeket támaszt. Az Európai Bizottság által létrehozott *European Masters in Translation* (EMT) hálózat legújabb, 2017-es kompetencia-rendszerében a korábbi, 2006-os kerethez képest hangsúlyosabb szerepet kap a gépi fordítás és az ehhez kapcsolódó feladatok oktatása. Az EMT-hálózatban való tagságot négyévenként kell megújítani, és a legújabb akkreditációra a 2018/2019-es tanévben került sor. Magyarországon ismét az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke az egyedüli tagja ennek a nagy presztízsű hálózatnak. Ez a siker közös siker: oktatóinknak és hallgatóinknak egyaránt köszönhető, mégpedig többek között azért, mert az ehhez a kötethez hasonló kezdeményezéseiket véghez viszik.

A transzedítálás újragondolása

Christina Schäffner

Fordító: Varga Dóra

Kivonat: A jelen tanulmány a sajtófordítás vizsgálata során használt terminusokra kíván reflektálni, különös tekintettel az eredetileg Stettingtől származó *transzedítálás* (*transediting*) terminusra. Stetting eredeti érvelésének összefoglalása után bemutatok néhány sajtófordítással kapcsolatos kutatást, szemlélítve a főbb módszereket, következtetéseket és fogalmakat. A tanulmány különböző kutatók érveit összegzi azzal a kérdéssel kapcsolatban, vajon alkalmas-e még a *fordítás* terminus annak a komplex folyamatnak a jelölésére, amelyet a nyelvi átültetés jelent a tömegkommunikáció kontextusában, valamint bemutatja, milyen alternatív terminusok vannak használatban. Stetting eredeti célja a transzedítálás terminus megalkotásával az volt, hogy felhívja a figyelmet a tényre, miszerint a fordítás nem egyszerűen a forrásnyelvi szöveg egy ekvivalens célnyelvi szöveggel való behelyettesítését jelenti. Azonban a sajtófordítás során alkalmazott transzformációk általánosságban is jellemzik a fordítási folyamatot. Ennélfogva a tanulmány végül arra reflektál, vajon szükséges-e megtartani a transzedítálás terminust, illetve kellőképpen magyarázó erejű-e a kifejezés a sajtófordítás folyamatainak leírására.

Kulcsszavak: hírek, sajtó, média, transzedítálás, szerkesztés

1. Bevezetés

Az elmúlt években jelentős mértékben megnőtt a fordítást és a tolmácsolást vizsgáló empirikus kutatások száma: egyre több publikációval és konferenciával, újabbnál újabb folyóiratokkal, egyesületekkel és szervezetekkel találkozhatunk, nem is beszélve a fordítóképző programok világszerte növekvő számáról. A jelen tanulmányban vizsgált kérdések messze túlmutatnak az 1960-70-es éveket jellemző nyelvközpontúságon. Az 1980-as évek óta – a fordítástudomány önálló tudománnyá válásával – az elméleti értekezések kiegészültek a fordítás és a tolmácsolás kulturális, rendszerszerű, kognitív, ideológiai és szociológiai aspektusú vizsgálatával. Az írásos szövegek elemzése mellett a kutatók az interlingvális transzfer és a kultúraközi kommunikáció más formáit is vizsgálni kezdték, ennek következtében pedig a fordítástudomány olyan új alterületei is megszülettek, mint az audiovizuális fordítás (többek között a szinkronizálás, feliratozás) és a multimédiális fordítás (például játékok, weboldalak lokalizálása). E tekintetben előfordul, hogy maga a *fordítás* fogalma is megkérdőjeleződik, és alternatív fogalmak lépnek a helyébe – kiváló példa erre a *lokalizáció*.

A sajtófordítás, azaz a nyomtatott, illetve online média szövegeinek fordítása az egyik olyan terület, amely az utóbbi időben jelentős figyelmet kapott a fordítástudományon belül (például Holland 2006; Bielsa 2007; Kang 2007; Bielsa és Bassnett 2009). A fordítás különösen a hírszolgáltatásban és általában véve az újságírói szövegprodukción játszott szerepének vizsgálata során gyakran használják a *transzedítálás* terminust (például Hursti 2001; van Doorslaer 2009, 2010; Cheesman és Nohl 2010). A *transzedítálás* fogalmát eredetileg Stetting (1989) vezette be a fordítás és a szerkesztés közötti homályos határterület megnevezésére. Tanulmányomban először összefoglalom Stetting eredeti érvelését, majd bemutatok néhány sajtófordítással kapcsolatos kutatást és a használt elnevezéseket, végül

reflektálok arra, vajon alkalmazható-e a transzeditálás terminus a tömegmédiá gyakorlatának leírására. A jelen tanulmány tehát egyfajta hozzájárulás a fordítás tömegmédiában játszott komplex szerepének kutatásához (lásd továbbá Schäffner és Bassnett 2010), valamint általában a fordítástudomány meta-nyelvének vizsgálatához (Gambier és van Doorslaer 2009).

2. A transzeditálás mint új terminus

Stetting nevezetes cikke a negyedik Skandináv Anglisztikai Konferencia előadásait tartalmazó tanulmánykötetben jelent meg. A konferenciára 1989-ben került sor a dániai Helsingörben, és elsősorban olyan kutatók vettek részt rajta, akik egyrészt angol nyelvi tanszékeken dolgoznak, másrészt érdeklődnek a nyelv, az irodalom és a civilizáció összefüggéseinek kutatása iránt (Stetting 1989; Zettersten 2002). Az alkalom és az időpont egyaránt figyelemreméltó: az 1980-as években meglehetősen ritkának számítottak még az olyan konferenciák, amelyeket kifejezetten a fordítás témakörének szenteltek, és a fordításkutatást továbbra is elsősorban az alkalmazott nyelvészet egyik tudományágának tekintették.

Stetting érvelése szerint „a fordítói munkának mindig is szerves részét képezte bizonyos mértékű szerkesztés” (Stetting 1989: 371). Példaként említi a mértékegységek átváltását, a kultúraspecifikus forrásnyelvi utalásokhoz fűzött magyarázatokat, illetve az olyan információk kihagyását, amelyeket a fordító irrelevánsnak ítél a célnyelvi kultúra kontextusában. Az ilyen „kulturális és szituációs adaptáció” kifejezetten szükséges a célnyelvi befogadó ismereteinek és elvárásainak szempontjából. Azt állítja, hogy a módosítás, a hozzáadás és a kihagyás mind olyan művelet, amelyeket a szerkesztők az autentikus szövegekben, saját anyanyelvükön is végre szoktak hajtani. A fordítók szerkesztési eljárásának tekinti továbbá a forrásnyelvi szöveg hibáinak javítását, valamint a kohézió, a nyelvtan és a stílus tökéletesítését. A szerkesztő feladatát általánosságban úgy írja le, mint „az érthetőség, a relevancia elősegítése és az adott szövegtípus normáihoz való igazodás, mégpedig az írásmű egyéniségének és jellegzetes vonásainak ‘elfojtása’ nélkül” (Stetting 1989: 372).

A szöveghű és a szabad fordítás mellett szóló érvek rövid összefoglalása után Stetting ismerteti nézeteit „a fordítói feladatok bizonyos típusainak alternatív megközelítése” kapcsán (Stetting 1989: 373). Különös hangsúlyt fektet „a fordítás befogadónak szükségleteire”, amelyek „függenek a fordított szöveg funkciójától, nem csupán a feladó, hanem a befogadó szemszögéből is” (Stetting 1989: 373). Azután felsorol öt olyan esetet, ahol gyakran jelentős szerepet játszik a szerkesztést is magában foglaló transzeditálás:

1. Szövegszakaszok lerövidítése a feliratozásban;
2. Egy politikus interjú során adott válaszainak módosítása az idiomatikus és jól strukturált megfogalmazás érdekében;
3. A nem megfelelő színvonalú kéziratok tisztázása;
4. Idegen nyelvű szövegek újságírók általi felhasználása saját szövegeik írásához;
5. Vállalati promóciós szövegek alkotása egy másik nyelven több különböző dokumentum információinak felhasználásával. (Stetting 1989: 373–374)

Hozzáteszi továbbá, hogy a transzeditálást, „habár kisebb mértékben”, de alkalmazzák az irodalmi, vallásos és történelmi művek fordítása során is, az efféle írásokat pedig a „kulturális szövegek” csoportjába sorolja (Stetting 1989: 374). Ezeknél a szövegtípusoknál az elsődleges cél a forrásnyelvi eredetivel való ekvivalencia megteremtése, ami magyarázatul szolgálhat, miért is tette Stetting a „habár

kisebb mértékben” megkötést. A tényirodalmi szövegekben ugyanakkor sűrűn szükséges alkalmazni a transzedítálást, illetve maga a szerző is gyakran elérhető, és lehet vele konzultálni egy-egy probléma esetén, például amikor a fordító hibákat észlel a forrásnyelvi szövegben, vagy ha a szöveg megfogalmazása nem világos. Az a fordító, aki felelősséget vállal, „hogyan biztosítja az író eredeti szándékának egy új, sőt jobb formában történő újjászületését a célnyelven [...], „transzedítálónak”, szerkesztőfordítóvá válik (Stetting 1989: 376). A szerző ezután három különböző alkalmazási területet különböztet meg a transzedítálás gyakorlatán belül:

1. Alkalmazkodás a fogalmazás hatékonyságának normájához: „tisztázó transzedítálás”;
2. Alkalmazkodás a fordított szöveg új társadalmi kontextusában betöltendő funkciójához: „szituációs transzedítálás”;
3. Alkalmazkodás a célnyelvi kultúra szükségleteihez és hagyományaihoz: „kulturális transzedítálás”. (Stetting 1989: 377)

Stetting röviden felvázolja a készségeket, amelyekre egy kompetens, transzedítáláshoz értő szakembernek szüksége van, ismerteti az ügyfelek transzedítálók iránt tanúsítandó hozzáállását, majd a jövőbeni lehetséges kutatási témák felsorolásával zárja a tanulmányát, elsősorban a szakmai gyakorlatra és a fordítóképzésre összpontosítva.

A szerző érvelésének fő célja, hogy meggyőzze a közönségét arról, miszerint a fordítás tartalmának esetleges változtatása helyénvaló, sőt szükséges is. A fentiekben már kiderült, hogy az előadás eredetileg egy anglistikai konferencián hangzott el, ahol a nyelvtanulás aspektusai és az idegennyelvi szövegprodukciónak állt az érdeklődés középpontjában. A hallgatóság főként a nyelv és az irodalom kutatása iránt érdeklődő egyetemi oktatókból állt, akik valószínűleg csak az olyan általános terminusokkal voltak tisztában, mint a *szó szerinti* és a *szabad fordítás*. Sőt, a tanárok körében még mindig az volt az elterjedt nézet, hogy a jó fordítás a lehető legkevésbé tér el a forrásnyelvi szövegtől, és a lehető legpontosabban adja vissza az eredeti jelentést. Stetting szembefordul ezzel a szűklátókörű hozzáállással, ahogyan a szavaiból is érzékelhető: „Reményeim szerint az új terminus hozzá fog járulni ahhoz, hogy nyitottak legyünk annak megvitatására, vajon helyénvaló-e a szövegek tökéletesítése és – bizonyos mértékig történő – megváltoztatása a fordítási folyamat során” (Stetting 1989: 373). Mindazonáltal úgy tűnik, hogy hatással voltak rá az akkoriban széles körben elterjedt, ekvivalencián alapuló elméletek. Ez nyilvánvaló, például, amikor egyenes fordításról beszél, vagy amikor azt fejti ki, hogy a transzedítálás különbözik a fordítástól – annak ellenére, hogy állítása szerint nem választja el éles határ egymástól a két tevékenységet.

Ha felidézzük, hogy különösen nagy hangsúlyt fektet „a fordítás befogadóinak szükségleteire [...], amelyek függenek a fordított szöveg funkciójától” (Stetting 1989: 373), bátran állíthatjuk, hogy érvei összhangban állnak a fordítás funkcionalista megközelítésével. A funkcionalista elméletek szerint a fordítási folyamatot az határozza meg, hogy a célnyelvi szöveg milyen célt fog szolgálni a befogadók számára, amelyet cserébe az ügyfél szükségletei határoznak meg. Vermeer szkoposz-elmélete és Holz-Mänttári transzlatorikus cselekvésemélete a helsingöri konferencia idején már ismeretes volt a fordítástudomány számára (például Vermeer 1978; Holz-Mänttári 1984). Stetting tanulmányában viszont meglepő módon nem szerepel semmilyen explicit utalás a funkcionalista elméletekre, jóllehet a transzedítálásban járatos szakemberek szerepével és státuszával kapcsolatos észrevételei is hasonlítanak Holz-Mänttári felhívására, miszerint a fordítókat saját jogukon kell szakembereknek elismerni. Stetting a következőképpen érvel:

Több bátorság és energia kell a transzeditáláshoz, mint az egyenes fordításhoz [...] a szakértelemmel végzett munka valószínűleg további megrendeléseket eredményez, miután az ügyfelek megbizonyosodtak arról, hogy igényeik rendre megvalósultak. A transzeditáló maga is gyümölcsözőbbnek tartja saját munkáját, ha eredménye egy olyan önálló szöveg, amely egyenértékű az író eredeti művével. (Stetting 1989: 377)

Holz-Mänttári szerint a szakmai hozzáértés minden egyes tevékenységben szerepet játszik, és mindenképpen magában foglalja a fordító beavatkozásait. Stetting transzeditálása így teljes mértékben beletartozik a translatorikus cselekvés definíciójába.

3. A sajtófordítás kutatása

Ahogy azt már a fentiekben láhattuk, a nyelvi közvetítést is magában foglaló újságírói szövegprodukciónak csupán egy az öt eset közül, amelyet Stetting a transzeditálás előfordulásának példaként említ. Ezt a gyakorlatot „átírásnak” nevezi, és mindössze egy rövid leírást ad róla, amely így hangzik:

Az „átírás” különböző szinteken történik a szerkesztés és a fordítás között. Az újságíróknak gyakran kell idegen nyelven írott szövegeket igénybe venniük. Ez különösképpen igaz az olyan országokban, amelyek hivatalos nyelve nemzetközileg nem használatos. Ezekben az esetekben az idegen nyelvi kompetencia gyakran kiemelt fontosságú, mivel a nemzetközi orientáció szükségszerű, és az újságíróknak nyilvánvalóan számos idegen nyelvű anyagot kell áttanulmányozniuk annak érdekében, hogy az információ egy részét feldolgozhassák saját anyanyelvükön írott cikkeikhez. Más esetekben cikkeket vásárolnak, majd egyszerűen lefordítják őket, és a kívánt mértékben átszerkesztik az információtartalmukat azért, hogy kielégítsék a befogadók új csoportjának igényeit; ezt pedig néha ugyanazon személy végzi el egyazon folyamaton belül. (Stetting 1989: 374)

Ez a transzeditálás azon esete, amelyre a sajtófordítást vizsgáló korábbi kutatók utaltak, amikor Stetting terminusát alkalmazták. Összességében nem áll rendelkezésünkre túlságosan sok tanulmány a sajtófordítással kapcsolatban, az eddigi kutatások is főként esettanulmányokon alapultak, amelyek egy specifikus nyelvpárt és egy bizonyos ország folyóiratait vizsgálták. A mostanáig legátfogóbb vizsgálat az Egyesült Királyság Bölcsészeti és Humán Tudományok Kutatási Tanácsa által alapított Warwick-projekt volt, amely a globális média területén végzett fordítás politikájával és gazdasági helyzetével foglalkozott. A fordítás információáramlásra gyakorolt hatásait kutatta, különös tekintettel arra, hogy a hírügynökségek milyen módon alkalmazzák a fordításokat, beleértve a hírszolgáltatás világában uralkodó fordítói magatartás vizsgálatát (Bielsa és Bassnett 2009).

Röviden áttekintek néhány sajtófordítással kapcsolatos kutatást, és kiemelem a visszatérő vonásokat, bemutatva a különböző elnevezéseket, amelyekkel ezek a tanulmányok jellemzik a fordítás szerepét. Az áttekintés célja, hogy bemutassa a feldolgozott témákat és az alkalmazott módszereket, éppen ezért leíró természetű. A fejezet végén értékelő elemzést adok a használt elnevezésekről azzal a céllal, hogy megvizsgáljam a kérdést, vajon a *transzeditálás* valóban megfelelő terminus-e a sajtófordítás jellemzésére.

3.1. Példák a sajtófordítás kutatására

Néhány mostanáig elvégzett kutatás szövegközpontú, mások a médiainstémények folyamataira összpontosítanak, megint mások a textuális elemzést kombinálják a kontextuálissal. A szövegközpontú tanulmányokban a módszerek és az értékelés a kutatók saját érdeklődési körét és elméleti háttérét tükrözik. Kadhim és Kader (2010) például a BBC angol nyelvű politikai híreit hasonlította össze arab fordításaikkal. Elsősorban az érdekelte őket, hogy a szintaktikai és stilisztikai eltérések vajon befolyásolják-e a fordítás minőségét. Rendkívül részletes elemzésük a strukturális nyelvészetten, azon belül is az X-vonás elméleten alapul, valamint a komponenses elemzés módszereit használja. Az eltéréseket a következő kategóriákba sorolják: túlfordítás, alulfordítás, behelyettesítő fordítás, helytelen fordítás és kétértelmű fordítás. Következtetésként levonják, hogy az arab szövegek olvashatóbbak, azonban az eltolódások okaként, meglehetősen önkényesen, egyszerűen csak „az ideológiai perspektívához, a kultúrához, a politikához, az arab nyelvtanhoz és az arab célközönség szociolingvisztikai sajátosságaihoz” való alkalmazkodást említik (Kadhim és Kader 2010: 45). A példák (főként sajtószövegek részletei) szemléltetésénél mindazonáltal sokkal több figyelmet szentelnek az arab nyelvtan vizsgálatának. Az ideológiai perspektívákat és a politikai megfontolást csak röviden érintik.

Hursti (2001) szintén a nemzetközi hírek átvitele során végbemenő szövegtranszformációs folyamatokkal foglalkozott – a brit *Reuters* hírügynökségből a finn *Finnish News Agency* nevű hírügynökségbe átkerülő sajtócikkek kapcsán. A hírszövegek transzformációjának legfőbb nyelvi műveletei közé sorolja a sorrend megváltoztatását, a törlést, a hozzáadást és a behelyettesítést. Ezekre a műveletekre reflektálva szituációs, szervezeti és kulturális tényezőket fejteget, amelyek magukban foglalják az olyan – újságírás által támasztott – igényeket, mint például a hírek előállításának gyorsasága és a szövegek olvashatósága. Hozzáteszi továbbá, hogy a szövegválasztás kritériumai nemcsak attól függenek, mely történetek „elfogadhatók kulturális szempontból, hanem attól is, hogy kulturálisan kívánatosak-e” (Hursti 2001: 3). Érvelése szerint a kiválasztás, a transzformáció és az átvitel mind a külföldi hírek áramlását szabályozó művelet. A kapuőri szerepre vonatkozólag írja le ezeket a beavatkozásokat, továbbá a fordítást és a szerkesztést is a kapuőrzési folyamat szerves részének tekinti. Hursti támogatja a transzeditálás terminus használatát a sajtófordítás kapcsán. A transzeditálást olyan „összetett terminusként” definiálja (habár nem Stettingre hivatkozva), „amelyet a ‘gyakorlati szövegek’ területén – például sajtócikkek alkotása során – végzett munkafolyamat leírására használunk, amelyben mindkét tevékenység, a szerkesztés és a fordítás egyaránt jelen van, sőt egyformán fontos szerepet játszik, és szorosan össze is fonódik” (Hursti 2001: 2).

Valdeón (2005) az amerikai *CNN* hírügynökség újságcikkeit hasonlította össze a spanyol nyelvű weboldal, a *CNN en Español* írásaival. Különbségeket fedezett fel a szövegstruktúra (például a főcímek), a szintaktikai és nyelvtani szerkezetek (például a tranzitivitás) és a lexikai választások tekintetében. Legfőbb megállapítása szerint az angol cikkek fordítása erősen szövegű, és ritkán veszi figyelembe a közönség érzékenységét (jól tükrözi ezt a dél-amerikai regionalizmusok jelenléte a szövegekben, jelezve a szerkesztői beavatkozások hiányát, amikor a spanyolországi olvasóközönség számára elkészítették a szövegeket). Mivel Valdeón elemzése főként szövegközpontú, a fordítási stratégiák mögött rejlő indokokkal kapcsolatos észrevételei legjobb esetben is csupán feltételezések. Mindazonáltal a szövegstruktúrákkal kapcsolatos megjegyzései a fordítási folyamatok komplexitását is tükrözik, különösen azokban a példákban, amelyekből egyértelműen kivehető, hogy a forrásnyelvi szövegeként funkcionáló angol nyelvű szövegek is (legalábbis részben) spanyol nyelvű szövegeken alapultak.

Egy másik tanulmányában Valdeón (2008) a *BBC Mundo* webszövegeit és azok angol nyelvű forrásait (*BBC World*) vizsgálta kritikai megközelítésből, alátámasztva korábbi megállapításait, miszerint a spanyol sajtócikkek szöveghű fordításai az angol eredetieknek. A textuális elemzésen túl szót ejt a sajtófordításban előforduló ideológiai vonatkozásokról is, beleértve a sajtócikkek kiválasztását és az alkalmazott fordítási stratégiákat (különösen a kihagyások, hozzáadások, valamint a felcserélések esetében). Érvelése szerint a világ egy bizonyos perspektívája kivetül a célközönségre, és ez a kép „egy etnocentrikus világnézetet hangsúlyoz, ami által az angol nyelvű hírek kiemelkednek más nemzetközi hírek rovására” (Valdeón 2008: 303). Habár a szerző említi Stetting *transzeditálás* terminusát, gyakrabban használja a *fordítás és közvetítés, transzformációs eljárás* vagy *fordítási/szerkesztési stratégia* kifejezést a tevékenység leírására, továbbá az *író/fordító* megnevezést alkalmazza az újságírók kettős funkciójának hangsúlyozására.

Bani (2006) az *Internazionale* című hetilapban megjelenő olasz nyelvű sajtófordításokat elemzi. A kiválasztott szövegeket egy olyan fordítónak küldik el, aki a szerkesztőségétől távol dolgozik. Miután a fordítások beérkeznek a szerkesztőségbe, komplex szerkesztési folyamaton mennek keresztül: egy szerkesztő összeveti a célnyelvi szöveget a forrásnyelvi szöveggel, majd egy másik korrektúrázza az olasz nyelvű szöveget. Ezt követően egy olvasószerkesztő eldönti, hogy az újságon belül hogyan és hová kerüljön be a fordítás, végül pedig a főszerkesztőé az utolsó szó. Bani különbséget tesz a szerkesztőbizottság által végzett szövegmanipuláció (például a szövegrészek sorrendjének megváltoztatása, kivágás és magyarázatok beszúrása) és a fordítási stratégiák (például a kivágás, összefoglalás, magyarázatok beszúrása, általánosítás és behelyettesítés) között. Mindezen stratégiák célja, hogy a szöveget könnyen érthetővé és olvashatóvá tegyék az olasz olvasóközönség számára. Bani megkülönböztet textuális és extratextuális fordítási stratégiákat. Utóbbi csoport magában foglalja a szöveg alcímekkel, képekkel, glosszáriumokkal és a cikk szerzőjéről szóló információkkal történő kiegészítését. Nem mindig egyértelmű azonban, mely stratégiákat használja a fordító, és melyeket a szerkesztők.

Kutatásaik során Holland (2006) és Kang (2007) ugyancsak forrásnyelvi szövegeket hasonlítottak össze célnyelvi szövegekkel, amihez a kritikai diskurzuselemzés módszereit használták. Az esettanulmányaik alapjául szolgáló szövegek mindazonáltal nem tekinthetők szűkebb értelemben vett híreknek, hanem a politikai beszéd reprezentációjának, amelyről beszámolnak a különböző nyomtatott médiumok (Holland), illetve a hosszabb tudósítások (Kang). Holland az indonéz miniszterelnök először indonéz nyelven, majd közvetlenül utána angol nyelven mondott beszédét elemzi. A beszéd ezen két változatát hasonlítja össze először egymással, azután pedig más angol nyelvű változatokkal, ahogyan a brit és az amerikai sajtóban megjelentek (beleértve a *CNN* kommentárjait, a *BBC* online felületét és a *The Guardian* nyomtatott verzióját). A különbségeket a kontextus és a közönség szempontjából magyarázza, és úgy vélekedik, hogy a különböző hallgatóságok beszédéről alkotott benyomása valószínűleg jelentősen eltér. Nem tekinti problematikusnak a fordítás fogalmát, csupán azt a következtetést vonja le, hogy ezek a szövegek „alapvető kérdéseket vetnek fel az 'ekvivalencia' természetével kapcsolatban” (Holland 2006: 250). Továbbá kifejezi abbéli reményét, hogy tanulmánya által „az '[újra-]megállapítások az angol nyelvben' potenciális kutatási területté válhatnak a fordítás és a diskurzuselemzés terén” (Holland 2006: 249).

Kang (2007) az Észak-Koreáról szóló, eredetileg az amerikai *Newsweek* magazinban megjelent híreket és azok koreai fordítását elemzi, amelyek a lap koreai kiadása, a *Newsweek Hankuk Pan* számára készültek. Szemlélteti, ahogyan a forrásnyelvi szöveg egyes részeit „kiemelik eredeti környezetükből, új perspektívába helyezik, majd különböző aspektusoknak adva hangsúlyt, más véleményekkel színesítve új környezetbe ültetik őket” (Kang 2007: 221). A sajtófordítást a „dekontextualizáció egyik

példájának” tartja, amelyben az információt kiválasztják, lecsökkentik, kiegészítik, megváltoztatják a sorrendjét és átalakítják. Bemutatja, hogy ezek a fordítási stratégiák mennyire eltérő képet alkotnak Észak- és Dél-Koreáról (például Észak-Korea negatív ábrázolásának mérséklése). Hangsúlyozza továbbá, hogy a sajtófordítás intézményi gyakorlat, és mint ilyen, intézményi feltételeknek és értékeknek van alávetve. A koreai iroda munkafolyamatai összetettek: magukban foglalják a fordítókat, akik lefordítják a kiválasztott szöveget, az ellenőrző munkatársakat, akik lektorálják és korrektúrázzák a fordítótól kapott anyagot, valamint a felsőbb szintű ellenőröket, akik meghozzák a végső döntést a kihagyásokkal és a szöveg honosításával kapcsolatban. Kang azt a következtetést vonja le, hogy a sajtófordítás közös erőfeszítés, valamint hogy a folyamat végén megjelenő sajtószövegek „azon különböző szerepeket betöltő emberek együttműködésének eredményei, akik részt vesznek a nyelvi átvitelben, a kulturális adaptációban, a korrektúrázásban, a lektorálásban, a honosításban, a szerkesztésben és más ciklikusan ismétlődő szövegalkotási folyamatokban” (Kang 2007: 238).

A *BBC World Service* weboldalán megjelenő, a 2008-as amerikai elnökválasztásról közzétett tudósítások elemzése során Cheesman és Nohl (2010) összehasonlította az angol forrásnyelvi szövegeket arab, perzsa, tamil és török változataikkal. A szerzők alkalmazzák ugyan Stetting *transzeditálás* terminusát, de elkülönítik a *kapuőrzés* fogalmától. Számukra a *kapuőrzés* „azt fejezi ki, hogy mi és milyen sorrendben kerül bele egy hírbe,” ennél fogva egy olyan „tevékenység, amelyet a fordítás előtt végeznek el,” míg a *transzeditálás* „a fordítás során bekövetkező (szemantikai) változásokat jelenti a kiválasztott és újraszervezett szövegben” (Cheesman és Nohl 2010: 3). Nyílt és implicit kapuőri stratégiákat mutatnak be (például kihagyásokat, hozzáadásokat és átrendezéseket), valamint transzeditálási stratégiákat (például az információ lerövidítését és kivágását). Érvelésük szerint a *BBC World Service* nemzetközi sajtóorgánumként globalizálja a híreket, ami azt jelenti, hogy angol nyelvű változataikat adaptálják egy feltételezett „egész világon jelenlevő nyilvánosság” számára. Az illetékes nyelvi szolgáltatók ezután újra lokalizálják a sajtócikkeket „a globalizált eseményről közzétett tudósítás sajátos aspektusait adaptálva a célközönség feltételezett ismeretei, felfogása és kulturális tájékozottsága alapján” (Cheesman és Nohl 2010: 3). Legfőbb következtetésük az, hogy a *BBC* azon vállalati célja, miszerint egységes szolgáltatást kíván nyújtani, „feszültségben áll a nagymértékben különböző újságírói normákkal, a közönség ismereteivel és szükségleteivel kapcsolatos eltérő feltételezésekkel” minden nyelvi részlegen (Cheesman és Nohl 2010: 2).

Egy kapcsolódó tanulmányban Aktan és Nohl (2010) a *BBC World Service* honlapon megjelenő angol és török nyelvű híreket hasonlítja össze. A szövegek kontrasztív összehasonlításán kívül kutatásuk interjúkat és megfigyeléseket is magában foglal, amelyek a *BBC World Service* török rádióállomásán készültek. A szerzők használják a *nemzetközi transzeditálás* elnevezést, hogy jellemezzék az újságíró feladatát, amely fordítási és szerkesztési készségeket egyaránt magában foglal (bár állításuk szerint e feladat leírására alkották a *nemzetközi transzeditálás* terminust, valójában kifejezett utalást tesznek Stetting 1989-es tanulmányára). A transzeditálás öt tipikus módját különböztetik meg:

1. Információ hozzáadása (főleg magyarázat céljából);
2. Szemantikai jelentés módosítása (stilisztikai adaptáció és szemantikai eltolódás);
3. Információ csökkentése (például idiómák kihagyása);
4. Megértés elősegítése kihagyás által (például a célnyelvi kultúra számára irrelevánsnak ítélt információ kihagyása);
5. Információ hozzáfűzése a szerkesztő által.

A sajtófordítás domináns szövegek központú vizsgálatával ellentétben Frías Arnés (2005) a szövegek előállításánál használt célkitűzéseket, szerkesztői irányelveket, feladatokat, a munka menetét és a forrásokat vizsgálja az *El País* angol nyelvű kiadásáról szóló tanulmányában, amely az *International Herald Tribune* egyik melléklete. Habár hivatásos fordítókat alkalmaznak a fordítások egy részének elkészítésére, a helyi iroda újságírói felelősek az utólagos szerkesztésért és a szövegek lektorálásáért. A szövegek jelentős többségének esetében azonban nyelvi kompetenciával rendelkező hivatásos újságírók végzik az adaptációt/fordítást, ahogyan a szerző maga fogalmaz (*adaptación/traducción*, Frías Arnés 2005: 43).

Van Doorslaer (2009) a Belgiumban megjelenő holland és a francia nyelvű sajtót vizsgálja. Közvetlen összefüggést tár fel az információ forrása és az adott országgal foglalkozó cikkek száma között. Például megállapítása szerint a francia nyelvű sajtó több mint 70 százalékban a francia hírügynökségeket (különösen az *Agence France-Presse* anyagait) használja forrásként, aminek eredményeképpen a Franciaországról szóló cikkek dominálnak. Ezzel szemben a holland nyelvű sajtó elsősorban az amerikai *Associated Press* hírügynökségre hagyatkozik, ami az Egyesült Államokról szóló cikkek magas számát eredményezi. Van Doorslaer (2009: 90) azt a következtetést vonja le, hogy „a nyelvi közelség vagy identitás néha fontos [...] kritériuma lehet a hírek kiválasztásának a földrajzi és pszichológiai közelség mellett”. Megállapítja továbbá azt is, hogy csupán néhány sajtócikket neveznek kifejezetten fordításnak, valamint hogy a szövegeket az újságírók maguk állítják elő, akik francia vagy holland nyelven írják meg cikkeiket idegen nyelvű forrásokra támaszkodva. Elemzése azonban kvantitatív, és nem tartalmaz szövegelemzést. Ennélfogva állítását, miszerint kutatásának a ténymegállapításai „a transzeditálás gyakorlatának dominanciáját bizonyítják” (van Doorslaer 2009: 90), csupán a *fordítás* terminus láthatatlanságával lehet igazolni, amely egyaránt jellemzi az újságokat és az újságírókkal készített interjúkat.

A *transzeditálás* terminust más típusú szövegeket vizsgáló kutatók is használták. Romagnuolo (2009) például amerikai elnökök beiktatási beszédeinek (könyvekben és újságokban megjelent) olasz nyelvű fordítását vizsgálta diakrón szempontból, visszatérő fordítási stratégiákat azonosítva. Az újságokban megjelent beszédekkel kapcsolatban megjegyzi, hogy a „beiktatási üzenet sajtódiskurzussá alakul, azaz befolyásolja azt az információ kiválasztása, a transzeditálás vagy a kapuórzés folyamata (Stetting 1989; Vuorinen 1995), valamint hatással vannak rá azon vonások, amelyek hozzájárulnak egy-egy újságcikk elkészítéséhez” (Romagnuolo 2009: 6). Schmid (2009) a transzeditálás elnevezést arra a folyamatra használja – Hemmungs Wirténre (1998) hivatkozva –, amelynek során a könyveket egy új, helyi olvasóközönség számára átalakítják – vagyis egy olyan folyamatra, „amelynek eredményeként a szövegeket hatékonyan átírják különböző regionális közönségek számára azzal a céllal, hogy a világszerte értékesített könyveket sikeresebben el tudják adni helyi szinten” (Schmid 2009). Hemmungs Wirtén (1998) maga is használja a *transzeditálás* kifejezést, hogy leírja a fordítás és a szerkesztés folyamatát, amelynek során fordítók és szerkesztők együttműködnek egy könyv elkészítésében és egy új piacon történő értékesítésében. A *Harlequin Enterprises*ről szóló esettanulmányában összehasonlította az eredeti könyvet, a fordító által leadott kéziratot, a szerkesztő változtatásait, valamint a publikált, lefordított könyvet. Érvéle szerint a határ elmosódik a fordító és a szerkesztő tevékenysége között: a „fordítók szerkesztenek, a szerkesztők pedig fordítanak – ez valójában a *transzeditálás* folyamata” (Hemmungs Wirtén 1998: 126). Semmilyen utalást nem tesz azonban Stettingre, sem pedig a sajtófordítás kutatására.

3.2. Terminológiai változatok

Minden sajtófordítással (vagy hírfordítással) kapcsolatos tanulmány bebizonyította, hogy a szóban forgó tevékenység folyamatai rendkívül összetettek. A szövegeket adaptálják annak érdekében, hogy megfeleljenek a célközönségnek, a házi stílus előírásainak és/vagy a lap ideológiai álláspontjának. Ezek a folyamatok mind magukban foglalják a nyelvi változást. Tehát a hírügynökségek körében a fordítást nem tekintik különálló feladatnak más újságírói tevékenységek mellett. Illetve, ahogyan Bassnett és Bielsa fogalmaz: „A hírügynökségeken keresztül a különböző kultúrákon áthaladó információt nem pusztán interlingvális értelemben véve ’lefordítják’, hanem újraformálják, szerkesztik, szintetizálják, illetve egy új közönség számára átalakítják” (Bielsa és Bassnett 2009: 2).

A fenti idézetben szereplő stratégiák felsorolása átfogóbb képet ad Stetting transzeditálási stratégiáinál, vagyis a módosításnál, a kihagyásnál és a hozzáadásnál. Specifikus és részletes fordítási stratégiákat ismerhetünk meg más kutatók munkáiból is, ahogyan azt már a fentiekben láthattuk. Ilyen például a kivágás, a magyarázat, az általánosítás, a behelyettesítés (Bani 2006), a sorrend megváltoztatása, a törlés, a hozzáadás, a behelyettesítés (Hursti 2001), a kihagyás, a hozzáadás, az általánosítás, a részletezés és az új perspektívába helyezés (Kang 2007). Vuorinen (1995: 170) a kapuőri műveletek közé sorolja a törlést, a hozzáadást, a behelyettesítést és a sorrend megváltoztatását. Valójában Vuorinen volt az egyik első olyan kutató, aki nemzetközi hírek fordítását vizsgálta, felhasználva a *kapuőrés* fogalmát annak a folyamatnak a leírására, amely során ellenőrzik az információ különböző kommunikációs csatornába és azokon keresztül történő áramlását (Vuorinen 1995: 161). Kritikusan fogadja az olyan szemléleteket, amelyek szerint a kapuőri műveletek nagyban különböznek a tulajdonképpeni fordítástól, és amellet érvel, hogy az olyan kapuőri műveletek, mint a törlés, a hozzáadás, a behelyettesítés és a sorrend megváltoztatása „a normális szövegműveletek szerves részei, amelyeket bármilyen fordítás során – a sajtófordításban kiváltképpen – elvégeznek azért, hogy funkcionálisan megfelelő célnyelvi szöveget hozzanak létre” (Vuorinen 1995: 170). Ez az érvelés összhangban van Stetting álláspontjával, még akkor is, ha Vuorinen nem utal a kutató munkásságára.

Egy másik gyakran emlegetett aspektus szerint a sajtófordítás során a fordítást (vagy a transzeditálást) maguk az újságírók végzik. Ennek a gyakorlatnak a legfőbb oka az, hogy az újságírók tapasztalattal rendelkeznek az újságírói munka terén, ismerik az újságírói műfajokat és stílusokat, így kompetensek az újságírói szövegprodukciónban. Az újságírók mindazonáltal magukat (nemzetközi) újságíróknak vagy szerkesztőknek tartják, nem pedig fordítóknak. Mivel a fordítást újságírói munkájuk szerves részének tekintik (nemcsak a nemzetközi hírügynökségek esetében, amelyek Bielsa és Bassnett vizsgálatainak tárgyai, hanem széles körben a sajtófordítás területén is), magát a fordítás kifejezést is kerülik, ami a fordítási folyamatot nagymértékben láthatatlanná teszi. Mind Bielsa és Bassnett (2009), mind Frías Arnés (2005) felhívja a figyelmet arra, hogy az újságírók a *fordítás* terminuson pusztán a szó szerinti fordítást értik, és saját újságírói munkájukat – beleértve a fordítást/transzeditálást – kreatívabbnak tartják. Ez hasonló Stetting érveléséhez, miszerint a transzeditálásban jártas szakember munkája függetlenebb és gyümölcsözőbb.

A sajtófordítás területén végzett kutatás rövid áttekintése arra is rámutat, hogy némi kényelmetlenséget okoz ezeket a folyamatokat fordításként leírni. Ez visszavezet minket a jelen tanulmány fő célkitűzéséhez, azaz a sajtófordítás komplex folyamatainak leírására használt elnevezések – kiváltképp a *transzeditálás* – vizsgálatához. A hírfordítást vagy általában véve a sajtószövegek fordítását vizsgáló kutatók közül nem mindenki használja Stetting *transzeditálás* terminusát. Még azok is, akik használják, gyakran elválasztják a transzeditálást a fordítástól (köztük Stetting maga is). Például Hursti bátorítja

kutatótársait a transzeditálás terminus használatára a fordítás és a szerkesztés szoros összefonódásának kifejezése érdekében, azonban a fordítást úgy definiálja, mint „a hírek előállításának azt a folyamatát, amely során az eredeti üzenet azon részeit fordítják másik nyelvre, amelyeket a fogadó kultúrában hírtértékűnek ítélnék meg.” A szerkesztést pedig úgy írja le, mint a „folyamatnak azt a részét, amely során az eredeti üzenet nyelvezetét vagy felépítését olyan beavatkozásokkal alakítják át, mint a törlés, a hozzáadás, a behelyettesítés és a sorrend megváltoztatása” (Hursti 2001: 2). Ezek a definíciók azonban a fordítás szűkebb értelemben vett, szó szerinti fordításként történő értelmezését jelentik, mivel nyilvánvaló, hogy a transzformációkat nem tekintik a fordítási folyamat részének. Ezzel szemben a Hursti felsorolásában szereplő szerkesztési módszereket Cheesman és Nohl (2010) a transzeditálás részének tekinti. Ahogyan azt már a fentiekben olvashattuk, különbséget tesznek a transzeditálás és a kapuörzés között, mely terminusok közül az előbbi a fordítás során végrehajtott változtatásokat, utóbbi a fordítást megelőző információ szelekcióját jelöli.

Más szerzők a fordítással és/vagy transzeditálással együttesen vagy éppen ellentétesen használják a különböző elnevezéseket. Például Frías Arnés (2005) kombinálja az *adaptación* és *traducción* elnevezéseket, Valdeón (2005) pedig a transzformációs aktust használja gyűjtőfogalomként a szerkesztés és a fordítás folyamatainak leírására, amelyet megkülönböztet az olyan transzformációktól, amelyek az intralingvális változtatásokat jelölik (például az egynyelvű változtatásoktól). Más kutatók egyszerűen használják a fordítás elnevezést vagy azért, mert nem tartják egyáltalán problematikusnak a fogalmat (mint például Kadhim és Kader 2010), vagy pedig azért, mert a transzformációkat a fordítás szerves részének tekintik (Valdeón 2005; Bani 2006; Holland 2006; Kang 2007). Kang különálló folyamatnak tartja a fordítást, a lektorálást és a szerkesztést, ahogyan azt esettanulmányában láthatjuk (Kang 2007). Bielsa és Bassnett is egyetért abban, hogy mind a szerkesztés, mind a fordítás magában foglalja „a kiválasztást, a javítást, a felülvizsgálatot, a kiegészítést, a fejlesztést vagy a lerövidítést, amely folyamatok által a szöveg elnyeri végső alakját, ahogyan azután megjelenik” (Bielsa and Bassnett 2009: 57). Nem alkalmazzák Stetting „kissé mesterkéltséggel transzeditálás terminusát”, hanem inkább a „sajtófordítás fogalmát [használják arra], hogy kifejezzék a szerkesztés és a fordítás különös kombinációját” (Bielsa és Bassnett 2009: 63-64).

A fentiekben ismertetett értekezések arról, vajon melyik terminus a legalkalmasabb arra, hogy a legmegfelelőbbben leírja a sajtófordítás folyamatát, elvezetnek a végső kérdéshez: szükségünk van-e egyáltalán a *transzeditálás* terminusra?

4. A *transzeditálás* terminus felülvizsgálata

Bielsa és Bassnett (2009) szerint a sajtófordítás kihívások elé állítja a fordítástudomány néhány kulcsfogalmát, mint például a *forrásnyelvi szöveget*, a *célnyelvi szöveget*, a *szerzőséget* és valójában magát a *fordítást* is. El kell ismerni, hogy a fordításkutatás jelentős része egyetlen szerző által írt szövegek vizsgálatán alapult, így gondolkodásunk és elméleteink nagy részét ez a modell határozta meg (noha még a Bibliának sincs csupán egyetlen szerzője). Mindazonáltal ha általában a sajtófordításra és a zurnalisztikai szövegek fordítására gondolunk, láthatjuk, hogy a folyamatok összetettebbek és változatosabbak, illetve hogy a *fordítás* másik terminussal történő helyettesítése nem megfelelő megoldás.

A hír önmagában véve egyfajta gyűjtőfogalom, amely többféle műfajt tartalmaz, mint például a rövid híreket, tudósításokat, hírszövegeket, sajtóközleményeket (ezért preferálja Bani 2006 a sajtófordítás [*press translation*] kifejezést, Romagnuolo 2009 pedig az újságfordítás [*newspaper translation*] elnevezést). A sajtó magában foglalja a naponta, hetente, havonta megjelenő újságokat és magazinokat

csakúgy, mint az online média növekvő számát. A legtöbb tömegmédia (eltérő arányban) kombinálja az eredeti és a fordított szövegeket, amelyek vagy egy forrástól származnak (mint Kang 2007 elemzése a *Newsweek Hankuk Pan* című hetilapban) vagy több különbözőtől (mint Bani 2006 tanulmánya az *Internazionale* című hetilapban). A zsurnalisztikai szövegek fordítása során tehát találkozhatunk olyan egyetlen szerző által írt teljes szövegekkel, amelyeket olyan hivatásos fordító fordított, aki nem feltétlenül dolgozik egy helyen az újságírókkal (ahogyan Kang 2007 és Frias Arnés 2005 szemlélteti, illetve én magam is a *Spiegel Internationalban* [Schäffner 2005]). A hírszövegek gyakran több (írott és/vagy szóbeli) forráson alapulnak (Tsai 2010 például a televíziós hírtúdiók kapcsán szemlélteti ezt). Ám attól kezdve, hogy a hírügynökségek által létrehozott szövegeket elküldik más hírszervezetekhez, akik aztán saját nyelvükre lefordítják, az adott szöveg forrásnyelvi szöveggé funkcionál, mégpedig függetlenül a források számától és a szöveg eredeti nyelvétől.

Hasonlóképpen ahhoz, hogy a forrásnyelvi szöveget nem lehet egyszerűen egyetlen szerző művének tekinteni, a célnyelvi szöveg végső, publikált formájában szintén ritkán tekinthető egyetlen személy munkájának. Kang a sajtófordítást fordítók és szerkesztők „közös erőfeszítésének” tartja (Kang 2007: 238). Az információ kiválasztása, a fordítás és a szerkesztés során a szöveg tényleges megfogalmazása sokkal kevésbé fontos, mint a téma és az üzenet, amelyeket az újságírók relevánsnak tartanak közönségük számára. Illetve, ahogy Valdeón mondja, sokkal inkább „az információ fordításáról van szó, mint [...] szövegfordításról” (Valdeón 2009: 79). Az elvégzett transzformációk mennyisége és természete vezette el a kutatókat a kérdéshez, vajon alkalmas-e a *fordítás* elnevezés a sajtófordítás folyamatainak leírására.

Mindazonáltal a sajtófordítás során azonosított transzformációkat nem korlátozták kizárólag a hírszövegekre. Az információ kiválasztása, a lerövidítés és az összefoglalás például elengedhetetlen a lényegi információk, illetve az összefoglalók fordítása során. Valamint a feliratozás során is szükségünk lehet az összefoglalás és a körülírás stratégiájára (Gambier 2010). Amint azt a fordítástudományi kutatások kimutatták, a makro- és mikroszintű eltolódások bármely fordítási folyamat szerves részei nemcsak a forrás- és célnyelvi rendszer közötti különbségek miatt (amelyek elemzése a tradicionálisabb ekvivalencia-alapú elméletek középpontja volt), hanem gyakran olyan tényezők figyelembevételének következtében is, mint a célközönség, a célnyelvi kultúra és a célnyelvi szöveg új kontextusban betölteni kívánt szerepe. A fordítás gyakorlatibb természetű értelmezésével találkozhatunk olyan kutatók elemzései során, akik használják a *fordítás* elnevezést és nem helyettesítik a *transzeditálás* terminusával. Nem szabad azonban megelégednünk arról, hogy a fentiekben szemléltetett kutatás különböző tömegmédia-intézmények számos zsurnalisztikai szövegét tartalmazza különféle gyakorlatokkal együtt, köztük olyanokkal, amelyek során a fordítás és a szerkesztés feladatait különböző emberek végzik egymástól függetlenül. Az ilyen esetekben a fordítás céltudatos tevékenységként történő definiálása – ahogyan azzal a funkcionalista megközelítés során találkozhattunk (például Vermeer 1996) – bizonyosan megfelelő. A kutatók, akik használják a *transzeditálás* terminust – vagy elutasítják a *fordítás* elnevezést – legtöbbször specifikusabb értelemben vizsgálják a sajtófordítást, mégpedig a hírügynökségeknél dolgozó újságírók által írt szövegek szempontjából. Ezek alapján felmerül a kérdés, vajon Vermeer alábbi definíciója kiterjed-e a sajtófordítás ilyen szűk értelemben vett sajátosságaira is.

Számomra a fordítás hozzátétőlegesen egy olyan (verbális és nonverbális) utasítások (és kiegészítő eszközök) által elindított művelet, amelynek célja egy (szóbeli vagy írásbeli) „célnyelvi szöveg” létrehozása a transzkulturális interakció érdekében a „forrásnyelvi szöveganyag” alapján. (Vermeer 1996: 6)

A forrásnyelvi szöveganyagra tett utalás magában foglalná az egynél több forrásnyelvi szöveg alapján előállított célnyelvi szöveg esetét (habár Vermeer először nem gondolt erre, az ő utalását az „anyagra” a forrásnyelvi szöveg információ-javaslatként történő értelmezésének kontextusában kell szemlélni). A transzkulturális interakciót valamivel tágabb értelemben véve kellene vizsgálni, mint ahogy Vermeer tette. Habár az újságírók gyakran valóban egy specifikus közönség számára írnak (különösen, ha egy bizonyos újság alkalmazásában állnak), a nemzetközi hírügynökségek esetében nem beszélhetünk egyértelműen beazonosítható célnyelvi kultúráról. A globális hírek alapvetően egy globális közönség számára készülnek, ami azt is jelenti, hogy egyetlen részletes szkoposz megállapítása nem is annyira egyszerű. A szövegek feldolgozása a specifikus nyelvi szolgáltatók szerkesztőségeiben történik azzal a céllal, hogy egy adott olvasóközönség igényeihez igazítsák azokat (ahogyan Cheesman és Nohl 2010 kimutatta, de a specifikus közönség figyelmen kívül hagyásának következményeiről lásd Valdeón 2005 elemzését).

Még ha azt mondjuk is, hogy Vermeer definíciója nem terjed ki teljes mértékben a sajtófordítás minden aspektusára, a fordítási folyamatok szerepe akkor sem elhanyagolható. Ez esetben vajon Holz-Mänttári transzlatorikus cselekvés-elmélete – amelyet néhány esetben a szkoposz-elméletnél széleskörűbbnek tekintenek – írja le a legmegfelelőbbben a sajtófordítás folyamatát? Holz-Mänttári (1984) a transzlatorikus cselekvés elsődleges céljának tartja az együttműködő, funkcionálisan megfelelő, kultúrákon átívelő kommunikáció létrehozását. Számára a fordító mint transzkulturális kommunikációban jártas szakember célja, hogy megtervezze a műveleteket és azok eredményét (például egy szöveget) úgy, hogy azok megfeleljenek az interkulturális interakció specifikus folyamata céljainak és körülményeinek. Holz-Mänttári a transzlatorikus cselekvést professzionális műveletként hangsúlyozza. A fordítók nem saját kommunikatív célkitűzéseiket követik, hanem szakmai képességeik birtokában olyan szövegeket hoznak létre, amelyeket mások egy sajátos interaktív kontextusban használnak. Ez természetesen bizonyos mértékben eltérő a sajtófordítás esetében. A szövegprodukciónál az újságírók követik saját kommunikatív célkitűzéseiket, habár nem egyénként, hanem azt a hírügynökséget vagy újságot képviselve, amelynek dolgoznak. Így ők nem a transzkulturális kommunikációban, hanem az újságírásban jártas szakemberek, akik rendelkeznek a szükséges specifikus szakértelemmel és értékekkel. Amíg a fordítók hivatásos fordítói szerepükben transzlatorikus cselekvést hajtanak végre, az újságírók saját szerepükben újságíróként cselekednek, akkor is, ha a fordítás szövegprodukciónál tevékenységük részét képezi.

Ahogy a fentiekben láthattuk, Bielsa és Bassnett (2009) szintén a *fordítás* terminust részesíti előnyben, azonban nem a funkcionalista elméleti megközelítésből, hanem azzal a céllal, hogy igazodjanak a fordítástudomány rendszerelméleti és kulturális fordulata által inspirált érvelésekhez, különösen Lefevere (1992) az irodalom területén bevezetett *átírás* terminusához. Mindazonáltal elemzésük során módosul a *fordítás* terminusa: *sajtófordításról* írnak. Céljuk ezzel a módosítással, hogy „rámutassanak a szerkesztés és a fordítás közötti különös kombinációra, különös tekintettel a fordításnak arra a formájára, amellyel az újságírás keretein belül a hírek előállítása során találkozhatunk” (Bielsa and Bassnett 2009: 63–64). Azonban hogyan láthattuk, az újságírás többről szól, mint szűkebb értelemben vett hírszövegekről, és az adott szakterület vagy műfaj hozzáadása a *fordítás* elnevezéshez nem feltétlenül elegendő a sajátosságok kiemeléséhez (például az olyan elnevezések, mint a *szakfordítás*, a *műszaki fordítás* és a *jogi szakfordítás* mind egy-egy szakterületre is utalnak, azonban nem foglalnak magukban semmilyen területspecifikus folyamatot vagy stratégiát). A Bielsa és Bassnett (2009: 63) által felsorolt vonások, amelyek megkülönböztetik a sajtófordítást a fordítás többi formájától a következők (Tapia munkája alapján, idézi Hernández Guerrero 2005: 157–158):

1. A fordítók elsődleges célja az információközlés.
2. A fordítók tömeges közönség számára fordítanak. Ennélfogva tiszta és félreérthetetlen nyelvezetet kell használniuk.
3. A fordítók egy adott földrajzi, időbeli és kulturális környezet számára fordítanak. Munkájuk attól is függ, a média mely területén dolgoznak.
4. A fordítók időbeli és térbeli korlátozásoknak is ki vannak téve.
5. A fordítók feladata általában a visszafordítás és a korrektúrázás.

Az 5. pontot kivéve mindegyik felsorolt pont egyaránt tekinthető a szkoposz-elmélet keretein belül a fordítói megbízásra történő reflektálás végeredményének. A különbség mindazonáltal abban áll, hogy a szkoposz-elmélet szerint minden egyes szöveg és megbízás esetében döntést kell hozni a fordítási stratégiákról, míg a fent felsorolt pontok általában véve jellemzik a sajtófordítást. Ahogyan azonban az eddigi kutatások bizonyították, ez nem minden egyes esetben igaz. Például a globális hírek globális közönség számára készülnek (röviden összefoglalva a 3. pontot), és a sajtószövegek fordítói sokkal kreatívabbak annál, mintha egyszerűen visszafordítást végeznének.

Valóban a legmegfelelőbb tehát a *transzeditálás* elnevezés a fentiek definiálására? Azok a kutatók, akik fordítástudományi háttérrel rendelkeznek, és akik *valóban* használják a *transzeditálás* terminust, azért teszik, hogy kihangsúlyozzák a tényt, miszerint a szerkesztés és a fordítás szorosan összefonódik (Hursti 2001; van Doorslaer 2009). Más, médiatudományban vagy diskurzuselemzésben jártas szakemberek sokkal szűkebb értelemben használják a kifejezést, mégpedig a fordítás során véghez vitt változtatások jelölésére (Cheesman és Nohl 2010). Mindegyik esetben példákon keresztül azonosítják és szemléltetik a fordítási, szerkesztési, illetve transzeditálási stratégiákat. Néhány esetben az olyan stratégiák, mint például a kihagyás vagy a hozzáadás a fordítás és a szerkesztés során egyaránt alkalmazhatók (olyan kontextusban, ahol a két folyamat elkülönül egymástól). Még akkor is, ha a fordítók vagy nemzetközi újságírók eleve alkalmazták ezeket a stratégiákat munkájuk során, a szövegek további transzformációkon mennek keresztül a későbbi szerkesztési folyamatok következtében. A megadott példák gyakran szemléltetik a tényt, miszerint a fordítók/újságírók a kihagyást, a hozzáadást, illetve a magyarázat hozzáfűzését választották célközönségük ismereteit és elvárásait figyelembe véve. Az ilyen esetekre példa a tulajdonnevek és a kultúraspecifikus terminusok magyarázata (mint például a forrásnyelvi szövegből vett *Otto Schily (SPD)* tulajdonnév mint *Social Democratic Interior Minister Otto Schily* [Otto Schily, a Német Szociáldemokrata párti belügyminiszter] szerepel a célnyelvi szövegben a *Spiegel Internationalból* vett példában [Schäffner 2005]), vagy a forrásnyelvi, a globális közönség számára nem releváns, kultúraspecifikus információk kihagyása.

Ezek a példák összevethetők Stetting *szituációs transzeditálás* terminusával (alkalmazkodás a fordított szöveg új társadalmi kontextusában betölteni kívánt funkciójához) és a *kulturális transzeditálással* (alkalmazkodás a célnyelvi kultúra szükségleteihez és hagyományaihoz). Stetting bevezeti a transzeditálás harmadik típusát is, a *tisztázó transzeditálást*, amelyet a „kommunikáció hatékonyságának normájához” történő alkalmazkodásként definiál (Stetting 1989: 377). Példaként említ egy idegen nyelven beszélő külföldi politikussal készített televíziós interjút, és érvelése szerint a publikálás előtt a szöveget transzeditálni kell „úgy, hogy végül a beszéd idiomatikus, helyes és jól strukturált legyen” (Stetting 1989: 373). Mindhárom példa előfordul a fordítás más típusaiban is.

Mindazonáltal a forrásnyelvi kultúraspecifikus információk megértésének elősegítése nem az egyetlen ok, amiért az újságírók a hozzáadást és a magyarázatok hozzáfűzését választják munkájuk

során. Barack Obama amerikai elnök beszédeinek a tömegmédiában megjelent német nyelvű fordításainak elemzése során Martini (2010) kimutatta, hogy a beszédek kivonatát úgynevezett *szövegen belüli paratextusokkal* kombinálták. Az újságírók célja az ilyen hozzáadott szövegekkel, hogy kommentálják, mit mondtak vagy nem mondtak a beszélők, és hogyan mondták. Az ilyen esetekben tehát az újságíró láthatóvá válik szerzőként, hozzáadva véleményét a politikuséhoz, akinek közléseit fordítás formájában tárja a közönség elé.

Ez a példa rámutat a sajtófordítás egy másik aspektusára, mégpedig a (transzeditálási) folyamatok politikai és ideológiai természetére. Az információ kiválasztását és a transzformációkat nem kizárólag abból a célból alkalmazzák, hogy elősegítsék az üzenet megértését az olvasóközönség számára. A hírek és a tömegmédiában használt egyéb szövegek hozzájárulhatnak egy-egy ideológia terjesztéséhez. A kritikai diskurzuselemzés területén végzett kutatások – habár főként egynyelvű szövegeken végeztek azokat – kimutatták, hogyan szerkeszti és/vagy alakítja a média-diskurzus a valóságot. A médiafordítás kontextusában Gambier a javítási folyamatokat „a konstruált valóság rekonstrukciójának” tekinti (Gambier 2006: 12). Néhány fent ismertetett kutatásban kitérnek ezekre az ideológiai aspektusokra (például Holland 2006; Kang 2007; Valdeón 2008), hivatkozva a kapuőrzésre is (például Hursti 2001; Cheesman és Nohl 2010). A *BBC Monitoring* nevű szolgáltatásról (Schäffner 2010a) készített elemzésemben kimutattam, hogy a brit hírügynökség állítása ellenére, miszerint arra törekednek, hogy „a híreket pontosan lefordítsák angol nyelvre” (promóciós prospektus) és a lehető legkevesebb szerkesztői beavatkozást alkalmazzák a felhasználóbarát szövegek előállításának érdekében (például a címsorok és alcímek hozzáadása), ezek a fordítók (felügyelők a *BBC Service* elnevezésében) által végzett műveletek valójában nem teljes mértékben semlegesek. Olyan, a weboldalon szabadon hozzáférhető szövegekben látható stratégiákon keresztül szemléltettem ezt (ez a szolgáltatás már nem elérhető), mint a lexikai választások (például a *BBC Monitoring* fő címsorában a *condemn assassination* [elítélik a merényletet] kifejezést olvashatjuk, míg az eredeti szöveg címének fordításában *condemn killing* [elítélik a gyilkosságot] látható). E műveletek eredményeképpen az olvasók a szöveg egy bizonyos interpretációját kapják, ami nem összeegyeztethető a weboldal állításával, miszerint „nemcsak azt mutat[ják] meg, miről tudósít a média, hanem azt is, ahogyan közvetít.”

Ezek a folyamatok azt jelzik, hogy az olvasók által megismert vélemények valójában módosult vélemények – az illetékes médiaintézmények fordítási irányelvei által módosulnak. Ezt Kang is hangsúlyozza: érvelése szerint a sajtófordítás „magában foglalja az újrakontextualizálás folyamatát, amelyet összetetten társíthatunk a vélemény, az ábrázolás, az intézményi tekintély és ideológia kérdéseivel” (Kang 2007: 220). Stetting érvelését az egy politikussal készített interjú szövegének transzeditálása mellett és állítását, miszerint „a fordítónak inkább a szerzőhöz kell hűnek lennie, mintsem a ténylegesen használt szavakhoz” (Stetting 1989: 373) szintén értelmezhetjük a vélemény módosításához vezető útként. Mi több, az újságírói gyakorlatok és értékek különböznek – nemcsak az adott médiaintézményekben, hanem a különböző országokban is. Németországban például a politikusoknak jogukban áll engedélyezni az interjúkat azok megjelenése előtt. Ez pedig annyit jelent, hogy ellenőrizhetik és akár meg is változtathatják az átiratot, amennyiben nem elégedettek a politikai üzenettel vagy a megfogalmazással. Ez a lehetőség azonban nem áll a külföldi politikusok rendelkezésére, amennyiben az interjút idegen nyelven készítették vagy tolmácsolták. Nem áll módjukban engedélyezni a lefordított szöveget a publikálást megelőzően (a volt orosz elnökkel, Putyinnal készített interjú során alkalmazott transzformációkat lásd Schäffner 2008, 2010b).

Bielsa és Bassnett érvelése szerint a sajtófordításban változnak a szempontok, valamint „teljesen normális művelet az újságírásban, ha egy új szempontot megindokolunk a [...] háttértudás és relevancia

kritériumai alapján” (Bielsa és Bassnett 2009: 67). Mindazonáltal nem térnek ki részletesebben az ideológiai célok által ösztönzött változtatásokra. De vajon lehetséges-e egyáltalán meghúzni a határt a szempontok vagy aspektusok helyénvaló változtatásai és a manipuláció esetei között? Hogyan tudjuk például megítélni az olyan új, főként online, magukat függetlennek tartó médiainstémények fordítási irányelveit és gyakorlatait, mint a Közel-Keleti Médiakutató Intézet vagy az amerikai hírportál, az *Information Clearing House*, amely céljai közé sorolja a „kereskedelmi média által nyújtott torzított fel fogás kijavit[ását]”? Egy politikai beszéd médiában történő megjelenését vizsgáló elemzésében Holland is reflektál az újságírók többé-kevésbé szándékos manipulációjára, a média többé-kevésbé szándékos megtévesztési gyakorlatára, valamint felteszi a kérdést, vajon „megkülönböztethetünk-e interkulturális kommunikációt és interkulturális ‘hírfényezést’” (Holland 2006: 250). E kérdések megválaszolása további kutatásokat igényel.

5. Összefoglalás

Stetting nyilvánvalóan nem ideológiai megfontolásból alkotta a *transzeditálás* terminust. Továbbá azt is láthattuk, hogy nem kifejezetten a sajtófordításról érkezett. Az újságírói szövegprodukcóra tett utalást csupán a transzeditálás egy példajaként említette, és a terminus tágabb értelmezésével az volt a célja, hogy felhívja a figyelmet a tényre, miszerint a fordítás több a forrásnyelvi szöveg puszta reprodukciójánál. Szándéka egyértelműen felismerhető volt, amikor kifejezte a reményét, miszerint ez az új terminus hozzájárulhat annak elismeréséhez, hogy a szövegek megváltoztatása helyénvaló és elfogadható művelet a fordítási folyamat során (Stetting 1989: 373). Mint azt már a fentiekben említettem, érvelését olyan időben fejtette ki, amikor a fordítást még széles körben kizárólag jelentésátvitelként, az ekvivalenciával kapcsolatban értelmezték. Időközben a fordítás értelmezése meghaladta ezt a szűk értelemben vett nyelvészeti szemléletet, valamint a fordítástudomány területén végzett kutatásokat több perspektívából is megvizsgálták, felfedezve a fordítást mint társadalmi jelenséget, számos egyéb tényezőbe beépülve és azok által meghatározva.

Ezután felmerül a kérdés, vajon a *fordítás* egy másik terminussal történő helyettesítése valójában nem visszalépést jelent-e. Nem csupán a sajtófordítás területén kérdőjelezték meg a fordítás definícióját. A képernyőfordítást például a *verzionálás* vagy *transzadaptáció* elnevezéssel is jelölik (Gambier 2010: 11), a *transzkreáció* kifejezést pedig gyakran használják a marketing- és reklámanyagok adaptálására. Ezek az új terminusok általában olyan folyamatokat írnak le, amelyek túlmutatnak a puszta nyelvi átváltás aspektusain, és így a célnyelvi közönség szükségleteinek fontosságára, a média adta lehetőségekre, illetve a szociokulturális és ideológiai feltételekre összpontosítanak. Egy-egy új elnevezés bevezetése hozzájárulhat, hogy felhívjuk a figyelmet a folyamatok összetettségére, és újragondoljuk a hagyományos megközelítéseket. Ez történt a *szkoposz* és a *poliszisztéma* terminus bevezetésekor is, és Stetting célkitűzése is a figyelemfelhívás volt.

Végül szeretném kiemelni, hogy a *transzeditálás* terminus hasznos volt bevezetésének idején és saját kontextusában. Azonban, ha a *transzeditálást* a *fordítás* helyettesítéseként és/vagy ellentétéként használjuk, fennáll annak a veszélye, hogy az utóbbit továbbra is szűkebb értelemben, pusztán a szóról szóra történő átvitel jelölésére fogják használni. Mint minden fordítás, a sajtófordítás – vagy általános értelemben a médiafordítás – is egy olyan textuális és szociokulturális folyamat, amely transzformációkat foglal magában. Az online média új formái, valamint az új szereplők megjelenése (például blogok, rajongói fordítások) fokozzák a már eleve fennálló komplexitást. Annak érdekében, hogy teljes mértékben megértsük és érthetővé tegyük a médiafordítás folyamatait és eredményeit, figyelembe kell

vennünk a fordítókat körülvevő műveleteket, csakúgy mint a műveleteket meghatározó irányelveket és ideológiákat. Egy-egy adott terminus megfelelésének vitatása hiábavaló lehet, ha nem támasztja alá a fordítás újságírói szövegprodukciónban betöltött szerepének további vizsgálata. Illetve – ahogyan Pym emlékeztet minket –, „a fordítás gyakorlata túlmutat az elméleten, és mint ilyen, folyamatos empirikus hozzáállást igényel” (Pym 2010: 109).

Eredeti megjelenés

Schäffner, C. 2012. Rethinking Transediting. *Meta* Vol. 57. No. 4. 865–883.

Irodalom

- Aktan, O., Nohl, A-M. 2010. International trans-editing: typical intercultural communication strategies at the BBC World Service Turkish radio. *Journal of Intercultural Communication* Vol. 24. No. 21. <http://www.immi.se/intercultural/nr24/nohl.htm>
- Bani, S. 2006. An analysis of press translation process. In: Conway, K., Bassnett, S. (eds) *Translation in Global News – Proceedings of the Conference Held at the University of Warwick*. Coventry: University of Warwick, Centre for Translation and Comparative Cultural Studies. 35–45. <http://www2.warwick.ac.uk/fac/arts/ctccs/research/tgn/>.
- Bielsa, E. 2007. Translation in global news agencies. *Target* Vol. 19. No. 1. 135–155. <https://benjamins.com/online/target/articles/target.19.1.08bie>
- Bielsa, E., Bassnett, S. 2009. *Translation in Global News*. London/New York: Routledge.
- Cheesman, T., Nohl, A-M. 2010. Many voices, one BBC World Service? The 2008 US elections, gate-keeping and trans-editing. *Working paper series* Vol. 20. No. 18. http://www8.open.ac.uk/research-projects/diasporas/files/diasporas/diasporas_working-paper-20.pdf
- Friás Arnés, J. F. 2005. Traducción y periodismo: El País English Edition. *Puentes* Vol. 5. 39–46.
- Gambier, Y. 2006. Transformations in international news. In: Conway, K., Bassnett, S. (eds) *Translation in Global News – Proceedings of the Conference held at the University of Warwick*. Coventry: University of Warwick, Centre for Translation and Comparative Cultural Studies. 9–21. <http://www2.warwick.ac.uk/fac/arts/ctccs/research/tgn/>.
- Gambier, Y. 2010. Perception and reception of audiovisual translation: Implications and challenges. *Jurnal Penerjemah* Vol. 12. No. 1. 2–22.
- Gambier, Y., van Doorslaer, L. (eds) 2009. *The Metalanguage of Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. <https://www.jbe-platform.com/content/books/9789027288868>
- Hemmungs Wirtén, E. 1998. *Global Infatuation: Explorations in Transnational Publishing and Texts: The Case of Harlequin Enterprises and Sweden*. Uppsala: Uppsala University. <http://www.scribd.com/doc/27678364/Global-Infatuation-Eva-Hemmungs-Wirten>.
- Hernández Guerrero, M. J. 2005. Prensa y traducción. In: Cortés Zaborras, C., Hernández Guerrero, M. J. (eds) *La traducción periodística*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha. 155–173.
- Holland, R. 2006. Language(s) in the global news: Translation, audience design and discourse (mis)representation. *Target* Vol. 18. No. 2. 229–259. <https://benjamins.com/online/target/articles/target.18.2.03hol>

- Holz-Mänttári, J. 1984. *Translatorisches Handeln. Theorie und Methode*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Hursti, K. 2001. An insider's view on transformation and transfer in international news communication: An English-Finnish perspective. *The electronic journal of the Department of English at the University of Helsinki* Vol. 1. 1–8. <http://blogs.helsinki.fi/hes-eng/volumes/volume-1-special-issue-on-translation-studies/an-insiders-view-on-transformation-and-transfer-in-international-news-communication-an-english-finnish-perspective-kristian-hursti/>.
- Kadhim, K. A., Kader, M. 2010. Stylistic differences and message changes in the translation of English BBC political news into Arabic. *Jurnal Penterjemah* Vol. 12. No. 1. 23–46.
- Kang, J-H. 2007. Recontextualization of news discourse: A case study of translation of news discourse on North Korea. *The Translator* Vol. 13. No. 2. 219–242.
- Lefevere, A. 1992. *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. London/New York: Routledge.
- Martini, T. 2010. *Propositional shifts in translating and reporting President Obama in two German news media*. Master dissertation, unpublished. Portsmouth: University of Portsmouth.
- Pym, A. 2010. On empiricism and bad philosophy in translation studies. *Journal Penterjemah* Vol. 12. No. 1. 109–123.
- Romagnuolo, A. 2009. Political discourse in translation. A corpus-based perspective on presidential inaugurals. *Translation and Interpreting Studies* Vol. 4. No. 1. 1–30. <https://benjamins.com/catalog/tis.4.1.01rom>
- Schäffner, C. 2005. Bringing a German voice to English-speaking readers: Spiegel International. *Language and Intercultural Communication* Vol. 5. No. 2. 154–167. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14708470508668891>
- Schäffner, C. 2008. 'The Prime Minister said...': Voices in translated political texts. *Synaps Fagspråk, Kommunikasjon, Kulturkunnskap* Vol. 22. 3–25.
- Schäffner, C. 2010a. Crosscultural Translation and conflicting ideologies. In: Muñoz-Calvo, M., Buesa-Gómez, C. (eds) *Translation and Cultural Identity. Selected Essays on Translation and Cross-Cultural Communication*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing. 107–127.
- Schäffner, C. 2010b. Politische Interviews im Blick der Translationswissenschaft. In: Grbic, N., Hebenstreit, G., Vorderobermeier, G. et al. (eds) *Translationskultur Revisited. Festschrift für Erich Prunc*. Tübingen: Stauffenburg. 319–339.
- Schäffner, C., Bassnett, S. (eds) 2010. *Political Discourse, Media and Translation*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Schmid, S. 2009. Stunning or ridiculous? The marketing of global Harry Potter. *Erfurt electronic studies in English EESE* Vol. 1. http://webdoc.gwdg.de/edoc/ia/eese/artic29/schmid/1_2009.html.
- Stetting, K. 1989. Transediting – A new term for coping with the grey area between editing and translating. In: Caie, G., Haastrup, K., Lykke Jakobsen, A. et al. (eds) *Proceedings from the Fourth Nordic Conference for English Studies*. Copenhagen: University of Copenhagen, 371–382.
- Tsai, C. 2010. News translator as reporter. In: Schäffner, C., Bassnett, S. (eds) *Political Discourse, Media and Translation*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. 178–197.
- Valdeón, R. A. 2005. The CNN en Español News. *Perspectives* Vol. 13. No. 4. 255–267. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09076760608668996>

- Valdeón, R. A. 2008. Anomalous news translation. Selective appropriation of themes and texts in the internet. *Babel* Vol. 54. No. 4. 299–326. <https://www.jbe-platform.com/content/journals/10.1075/babel.54.4.01val>
- Valdeón, R. A. 2009. Translating informative and persuasive texts. *Perspectives* Vol. 17. No. 2. 77–81. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09076760903122611>
- van Doorslaer, L. 2009. How language and (non-)translation impact on media newsrooms. The case of newspapers in Belgium. *Perspectives* Vol. 17. No. 2. 83–92. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09076760903125051>
- van Doorslaer, L. 2010. Journalism and translation. In: Gambier, Y., van Doorslaer, L. (eds) *Handbook of Translation Studies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 180–184. <https://benjamins.com/online/hts/articles/jou1>
- Vermeer, H. J. 1978. Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie. *Lebende Sprachen* Vol. 23. 99–102. <https://www.degruyter.com/view/j/les.1978.23.issue-3/les.1978.23.3.99/les.1978.23.3.99.xml>
- Vermeer, H. J. 1996. *A skopos theory of translation (Some arguments for and against)*. Heidelberg: TEXTconTEXT.
- Vuorinen, E. 1995. News translation as gatekeeping. In: Snell-hornby, M., Jettmarova, Z., Kaindl, K. (eds) *Translation as Intercultural Communication. Selected papers from the EST Congress – Prague 1995*. Amsterdam: John Benjamins. 161–171.
- Zettersten, A. 2002. The history and future of the Nordic Association for English Studies (NAES). *Nordic Journal of English Studies* Vol. 1. No. 1. 1–9. <http://ojs.ub.gu.se/ojs/index.php/njes/article/viewFile/138/137>.

Laptörténet: fordítási trendek a Wikipédián

Julie McDonough Dolmaya

Fordító: Sztanó Kata Kincső

Kivonat: A *Wikipédia* méltán ismert példája az olyan weboldalnak, amelyek tartalmát teljes mértékben közösségi közreműködésen keresztül hozzák létre. Csupán angolul több mint négymillió cikket, valamint 284 más nyelven íródott tartalmat is magában foglal. Bár a különböző nyelvű változatok gyakran rögtön a célnyelven íródnak, fordítások is előfordulnak. Mivel egy korábbi tanulmány megállapította, hogy az angol nyelvű *Wikipédia* fordítói közül sokaknak sem szakszerű képzésben, sem a fordítói szakmához kapcsolódó munkatapasztalatban nem volt részüik, érdemes megvizsgálni a készített fordítások minőségét. A jelen tanulmány Mossop szerkesztési és lektorálási eljárásokról szóló taxonómiáját hívja segítségül a *Wikipédia*-cikkek fordításaiból álló korpusz vizsgálatához. Célja, hogy meghatározza, milyen gyakran fordulnak elő transzfer-, illetve nyelvi/stilisztikai problémák a fordított cikkekben, valamint felmérje, hogy ezeket a hibákat milyen módon kezelik a felhasználók.

Kulcsszavak: közösségi közreműködésen alapuló fordítás, Wikipédia, lektorálás, nem professzionális fordítás, felhasználógenerált fordítás, önkéntes fordítás

1. Bevezetés

1.1. A közösségi közreműködés

A fordítástudományban egyre inkább érdekfeszítő témának számít az a tevékenység, amely során interneten keresztül önjelölt felhasználók fordítanak, akik bár gyakran nem szakfordítók, mégis együttműködnek, hogy (lényegében) díjazás nélkül valósítsanak meg egy nagy projektet. Számos elnevezés alatt tanulmányozták már ezt a tevékenységet: együttműködő fordítás (Désilets és van der Meer 2011), közösségi fordítás (Kelly, Ray és DePalma 2011), közösségi közreműködés (Cronin 2010; McDonough Dolmaya 2012; Mesipuu 2012), rajongói fordítás/filmfeliratozás/hangalámondás (Dwyer 2012; O’Hagan 2008), felhasználógenerált fordítás (O’Hagan 2009; Perrino 2009), önkéntes fordítás (O’Brien és Schärer 2010; Olohan 2014), wiki-fordítás (Cronin 2010), vagy e kifejezések kombinációja. A legfrissebb tanulmányok kifejezetten a közösségi közreműködésen alapuló kezdeményezések résztvevőinek motivációját (Olohan 2014; McDonough Dolmaya 2012; Mesipuu 2012; O’Brien és Schärer 2010), az ilyen környezetben való fordítás etikai hátterét (McDonough Dolmaya 2011; Drugan 2011), valamint a közösségi közreműködésen alapuló fordításokban vagy lektorálási projekteken rejülő pedagógiai lehetőségeket vizsgálják (O’Hagan 2008; Brunette és Gagnon 2013).

Jóllehet a közösségi közreműködésre támaszkodó vállalatok¹ kommunikációja nagy általánosságban pozitív képet tükröz, és Howe állítása szerint „az a legjobb ember egy munka elvégzésére, aki a leginkább szeretné elvégezni, és a munkája értékelésére legalkalmasabb emberek a barátai és a társai, [...] akik a végtermék tökéletesítése érdekében lelkesen fognak részt venni a folyamatban” (2008: 8), az ilyen módon készített fordítások minősége – kifejezetten a fordítástudományban – még nem került a kutatók érdeklődésének középpontjába. Annak ellenére nem, hogy például Zaidan és Callison-Burch (2011) a számítógépes nyelvészet és tudomány oldaláról vizsgálták a témát. A fordítástudomány terén

Jiménez-Crespo (2011) a *Facebook* minőség-ellenőrzési eljárásait elemezte. Megállapításai szerint a *Facebook* fordításértékelő módszere, „amely keretén belül nagyszámú felhasználó adja le pozitív vagy negatív szavazatát a javasolt fordításokra, segíthet, hogy a létrejött weboldal megfeleljen az olyan digitális műfaj által megkívánt tulajdonságoknak, amellyel minden beszélőközösség rendelkezhet” (147). Habár akkoriban nem értékelt a fordítások minőségét, Jiménez-Crespo (2013) a későbbiekben összehasonlította a *Facebook* ibériai spanyol változatát 25 másik, eredetileg is ezen a nyelven létrehozott közösségi oldal felületével. Kifejezetten a verbális és nominális formákat, a felszólító módú igeformákat és az igeneveket, és az interaktív funkciók lexikai egységeit (például kijelentkezés, regisztráció, adatlap szerkesztése) vizsgálta. Arra jött rá, hogy érdekes módon a *Facebook* lokalizációs modelljének nyelvhasználata hasonló az olyan weboldalakéhoz, amelyeket eredetileg spanyolul készítettek, ezzel ellentétben a korábbi, szakszerűen spanyolra lokalizált weboldalakat érintő kutatásaiban jelentős különbség ütközött ki az igeidők és lexikai elemek használata között a lokalizált és a nem lokalizált weboldalakon. A megállapítás arra enged következtetni, hogy bizonyos kontextusokban a közösségi közreműködésen alapuló modell az autentikus szövegekhez hasonló fordítást eredményezhet, bár egy nagyobb, számos felületet és több nyelvpárt vizsgáló tanulmány bizonyára segítene kimutatni, hogy a megállapítás általánosan is igaz-e a közösségi közreműködéssel kapcsolatban.

Egyértelműen szükséges a közösségi közreműködésen alapuló fordítások kritikusabb elemzése. Amennyiben ez a modell képes magas színvonalú fordítások létrehozására, akkor az változást hozhat a fordítóiparban a fordítások készítése, lektorálása és terjesztése terén. A közösségi közreműködésen alapuló fordítási projektek azonban más módszereket alkalmaznak a felhasználók toborzására, motiválására és jutalmazására, valamint a minőség-ellenőrzésre (vö. Mesipuu 2012, McDonough Dolmaya 2011). Mi több, a fordítások „minősége” relatív fogalom (vö. például Jiménez-Crespo 2011: 133–135), ezáltal nehéz lenne olyan kutatást megtervezni, amely általánosan értékelné a közösségi közreműködésen alapuló fordításokat vagy a közösségi közreműködésen alapuló fordítási folyamat hatékonyságát. A jelen tanulmány úgy küzdi le ezt a problémát, hogy csak egyetlen közösségi közreműködésen alapuló fordítási projektet vizsgál – a *Wikipédiát* –, és a fordítások minőség-ellenőrzésének egyetlen kritériumára koncentrál – a lektorálásra –, miközben elfogadja, hogy a kapott eredmények a *Wikipédia* felületén túl nem általánosíthatók. A tanulmány egy 94 lefordított *Wikipédia*-cikkből álló korpuszt elemez, Mossop (2006) szerkesztési és lektorálási eljárásokra kidolgozott taxonómiájára támaszkodva. Azokat a kérdéseket veti fel, hogy a *Wikipédián* ingyen tevékenykedő, gyakran amatőr fordítók (vö. McDonough Dolmaya 2012) lektorálásra szoruló fordításokat készítenek-e, hogy a wiki-környezet nyílt szerkesztési folyamata segíti-e a hibák kiküszöbölését a fordított cikkekben, hogy bizonyos típusú hibákat gyakrabban javítanak-e, és hogy a *Wikipédia* fordítóintézményként követhető modellt jelent-e a professzionális fordításslátszolgáltatók számára.

1.2. A *Wikipédia*

A *Wikipédia* talán a legismertebb példája azon weboldalnak, amelyek tartalmát teljes mértékben közösségi közreműködésen keresztül hozzák létre. 2001 januárjában indították útjára egy wikiszoftverrel, amely lehetővé teszi, hogy bármely internetfelhasználó tartalmat adjon hozzá, töröljön vagy szerkeszzen az internetes böngészőn keresztül. A *Wikipédia* mára az egyik legszélesebb körben ismert weboldal a világon. Az *Alexa* internetelemző vállalat szerint 2013 júniusában a *Wikipédia* a világ hetedik leglátogatottabb weboldala volt a *Facebook*, a *Google*, a *Youtube*, a *Yahoo!*, a *Baidu* és az *Amazon* után, ugyanakkor a *Twittert*, a *LinkedIn*t, a *Bing*-t és a *Blogspot*ot megelőzve. Abban az időszakban a

Wikipédiának 285 nyelvi változata létezett, közülük nyolc külön-külön több mint egymillió cikket tartalmazott, beleértve az angolt, a legnagyobb csoportot, amely több mint négymillió cikket foglalt magában. Habár a különböző nyelvű változatok gyakran egyből a saját célnyelven íródnak, azért fordítások is előfordulnak, jegyzi meg az enciklopédia:

A Wikipédia egy többnyelvű projekt. Az egy témáról íródott cikkek a különböző nyelveken külön szerkeszthetők, nem szükséges egymás fordításának lenniük vagy pontosan megegyezniük formailag, stilisztikailag vagy tartalmilag. A fordítás mégis sokszor hasznosnak bizonyul az információk terjesztéséhez a különböző nyelvű cikkek között. (Wikipedia 2013a).

A *Wikipédián* a cikkek fordítása – csakúgy, mint a létrehozásuk és szerkesztésük – a felhasználók igényei szerint történik. A cikkeket nem a szervezet jelöli ki fordításra, hanem bármely internetfelhasználó kezdeményezheti a folyamatot. A wikipédisták kiválaszthatnak egy cikket, lefordíthatják az egészét vagy részeit egy másik nyelvre, majd közzétehetik a fordítást a megfelelő nyelvi változatú *Wikipédián*, továbbá jelölhetnek is cikkeket fordításra a számos folyamatban lévő fordítási projekt keretén belül, ilyen például „A hét fordítása” (*Translation of the Week*; http://meta.wikimedia.org/wiki/Translation_of_the_week) vagy a „Fordítási munkacsoport” (*Translation Taskforce*; http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:MED/Translation_project). A kutatások szempontjából egy-szerre jelent előnyt és hátrányt a fordítási folyamat nyitott természete és az a tény, hogy bármely létező cikk esetében az összes valaha véghez vitt változtatás archiválva van, és minden felhasználó indokolhatja ezeket a változtatásokat a *Laptörténet* vagy a *Vita* oldalon. Ez egyrészt a cikkek széles választékát biztosítja elemzés céljára számos különböző nyelvpárban, másrészt megnehezíti a nyelvek közötti fordítások összehasonlítását, mivel a fordításra kijelölt tartalom a nyelvpárokat tekintve lényegesen különbözhet, valamint néhány nyelvnek több aktív használója van, így a fordítási tevékenység is több. Ezenfelül, mivel bármely adott pillanatban rengeteg különböző fordítási projekt van folyamatban a különböző *Wikipedia*-oldalakon keresztül, nehéz tiszta képet kapni arról, pontosan mennyi fordítás zajlik, melyik nyelvpárok a leggyakoribbak, és melyik témákat választják a leggyakrabban fordítás céljából. Ebből kifolyólag a jelen tanulmány a franciáról és spanyolról angolra fordított szövegeket helyezi középpontba, amelyek egy megadott fordítási projekt részei (*Wikipedia: Pages Needing Translation into English* /Angolra fordítandó oldalak/), szem előtt tartva, hogy a kapott eredmények talán nem vonatkoztathatók a *Wikipédián* előforduló összes fordításra, még ugyanazon nyelvpárookra sem.

Számos oka van annak, hogy a *Wikipédia* került e tanulmány középpontjába. Először is az enciklopédia mérete, párosítva a felület azon képességével, hogy leköveti az összes felhasználó által véghez vitt szerkesztéseket, azt jelenti, hogy a fordítások evolúciója pontosan nyomon követhető. Másodszor, a *Wikipédia* fordítási és stilisztikai útmutatói szabadon elérhetők az interneten keresztül. Harmadszor, valószínűleg a *Wikipédia* fordítóinak kis százalékát teszik ki a hivatásos fordítók (McDonough Dolmaya 2012), és az együttműködési folyamat a *Wikipédián* teljes mértékben felhasználók által megy végbe, ezt pedig nem kíséri szakfordítók általi felügyelés úgy, mint más közösségi közreműködésen alapuló projektek, például a *Facebook* esetében (Jiménez-Crespo 2013: 30). Ez azt jelenti, hogy a *Wikipédia* fordítási gyakorlatait vizsgáló tanulmány betekintést nyújthat abba, hogy vajon az általánosságban nem hivatásos fordítókból álló nagy közösség sikeresen tudja-e azonosítani és lektorálni a fordítási hibákat csupán önerőből.

1.3. A kutatás módszerei

Mossop (2006) *Revising and Editing for Translators* (Lektorálás és szerkesztés fordítóknak) című könyve hasznos keretet nyújt a *Wikipédia*-fordítók lektorálási erőfeszítéseinek vizsgálatához. Először is a könyv inkább leíró, mint előíró (ibid.: 4), és habár kifejezetten a lektorálási részei „univerzálisan érvényesek”, már amennyire ez lehetséges (ibid.: 7), az angol mégis erősen hangsúlyozva jelenik meg a könyvben, ami segítségül szolgál, hiszen ez a tanulmány az angol fordításokkal kapcsolatos problémákat hivatott megcélözni. Másodszor Mossop 12 lektorálási paramétert nevez meg, amelyeket négy tág hibakategóriába sorol be, ezeket kell a lektornak figyelembe vennie (ibid.: 125). Ilyen a transzferhibák csoportja, amely magában foglalja a forrás- és célnyelvi szöveg összehasonlítását a fordítás pontosságának és teljességének meghatározása érdekében. A következő a tartalmi problémák csoportja, ezek feltárása a ténybeli hibák, az értelmetlen mondatrészek, az ellentmondásos megfogalmazások és a logikai tévedések megtalálásából áll. A nyelvi és a stilisztikai problémák csoportjának vizsgálatához tartozik az olvashatóság ellenőrzése és a nem idiomatikus nyelvezet kiszűrése, a célnyelvi olvasók igényeinek szem előtt tartása, a nyelvtani és helyesírási hibák javítása, illetve annak biztosítása, hogy a fordítás megfeleljen a házi stílusútmutatónak. Végezetül a szerkesztési problémák csoportjának vizsgálata a külalak, a formázás és az elrendezés ellenőrzését foglalja magában. Csupán négy csoport használata megkönnyíti az elemzést.

Azonban figyelembe véve az időt és a teret, nem mindig tanulmányozható a Mossop által meghatározott összes lektorálási kategória. Valóban, Mossop szerint (2006: 141–142) a szakképzett lektoroknak általánosságban előtérbe kell helyezniük bizonyos paramétereket. Ezt az alapján teszik, hogy ki fogja olvasni a szöveget (például szakértők vagy nem szakmabeliek), miért fogják olvasni a szöveget és mennyi ideig, hogy a szöveget csak átfutják vagy tüzetesen átolvassák, és hogy valaki más is végezni fog-e minőség-ellenőrzést rajta. Mivel a *Wikipédia* a világ egyik leglátogatottabb weboldala, a cikkeket szakértők és laikusok egyaránt olvasni fogják, a tartalom évekig elérhető lesz – kivéve, ha szabálysértés miatt admin általi törlésre kerül –, és a szövegeket néhány felhasználó csak át fogja futni, míg mások figyelmesen el fogják olvasni. Ez azt jelenti, hogy érdemes fontolóra venni a tartalmi problémákat – különösen a ténybeli hibákat – csakúgy, mint a nyelvi és stilisztikai problémákat, mint például a szöveg olvashatósága és a terminológiai hibák. A *Wikipédia* felületén előforduló tartalmi problémák már elemzésre kerültek más tanulmányokban, például Giles által (2005).

A jelen tanulmány középpontjába a transzfer- és nyelvi/stilisztikai problémák kerültek, mégpedig a következők miatt: a transzferproblémák befolyásolják a pontosságot és a teljességet – vélhetően a fordítás legfontosabb jellemzőit (Mossop 2006: 126) –, ám más, *Wikipédiával* foglalkozó tanulmány fő témájaként még nem jelentek meg. A transzferproblémákat a fordítók is nehezen azonosítják a *Wikipédia* felületén, hiszen azt az általában különálló oldalakon létező forrás- és célnyelvi szövegváltozatok részletes összehasonlításával tehetnék meg. Ezzel szemben a nyelvi és stilisztikai problémákat egyszerűbben találják meg és javítják ki a wikipédisták, főleg azok, akik korlátozottan vagy egyáltalán nem ismerik a forrásnyelvet. Ezek a problémák valóban foglalkoztatják a *Wikipédia* szerkesztőit, hiszen különböző csoportokat hoznak létre, mint például a *Guild of Copy Editors*² (Az olvasószerkesztők szövetsége) elnevezésűt, valamint útmutatókat készítenek, mint például a *Wikipédia* stilisztikai útmutatóját (*Manual of Style*) (vö. Wikipedia 2013b). Ezzel egyenértékű, a transzferhez kötődő problémák témakörében írt útmutató nem létezik. Emiatt e két lektorálási paraméter összehasonlítása segítségünkre kell, hogy legyen a *Wikipédia* közösségi közreműködésen alapuló fordítási felületének erősségeinek és gyengeségeinek kiemelésében.

A *Wikipédia*-cikkekben megjelenő transzfer- és nyelvi/stilisztikai problémák tanulmányozásához egy egészében vagy részeiben franciáról vagy spanyolról angolra fordított cikkekből álló korpuszt gyűjtöttem össze az elmúlt két év során a *Wikipedia: Pages Needing Translation into English* (Angolra fordítandó oldalak) nevű oldal (http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Pages_needing_translation_into_English) jelenlegi és egykori verzióit áttekintve. Az oldalon egy rendszeresen frissített listát találunk két kategóriával. A „translate” (fordítás) részbe olyan cikkek kerülnek, amelyeket a wikipédisták úgy azonosítottak, hogy az angoltól eltérő nyelvű információkat tartalmaznak, mégis az angol *Wikipédián* jelennek meg. A „cleanup” (ellenőrzés) részbe azok a cikkek tartoznak, amelyeket – feltehetőleg – angolra fordítottak, de utószerkesztést igényelnek, általában azért, mert a fordítást egy gépi fordítószoftver, egy nem anyanyelvű angol beszélő vagy valaki olyan készítette, aki nem értette meg igazán a forrásnyelvet.³ Habár az *Angolra fordítandó oldalakon* található cikkek a *Wikipédia* 284 nyelvének bármelyikén íródhattak, a jelen tanulmányban csak azokat elemzem, amelyek leírásuk szerint eredetileg francia vagy spanyol nyelven jöttek létre.

A korpusz kigyűjtéséhez az *Angolra fordítandó oldalak* 2013. május 15-ei változatát, valamint 2011. május 15-étől 2013. április 15-éig terjedő időszakban az archivált formájának – *Page History* (Laptörténet) – minden hónap 15-ei állapotát vettem figyelembe, így a vizsgált periódus hossza összesen két év. Az adott időszakban az archivált oldalak „translate” vagy „cleanup” kategóriájában megjelenő francia nyelven íródott cikkek száma 34, míg a spanyol nyelven íródottaké 60 volt.

Ez vajon azt jelenti, hogy 2011 májusa és 2013 májusa között csupán 94 cikket fordítottak le franciáról vagy spanyolról angolra? Nem valószínű. Az ezen az oldalon listázott cikkeket a wikipédisták „nyersfordításként” vagy angoltól eltérő nyelven íródottként azonosították, azonban ez idő alatt számos másik lefordított cikket is létrehozhattak vagy bővíthettek. Más, „nyersnek” számító fordítást talán nem találtak meg a *Wikipédia*-felhasználók, míg a nem anyanyelvi angollal társított nyelvtani hibáktól és helytelen mondat szerkesztésektől mentes fordítások lehet, hogy észrevétlenül maradtak a wikipédisták előtt, akik más helyzetben hozzáadták volna az oldalhoz a fordítást. Ezáltal a cikkek min-tacsoportja valószínűleg nem példaértékű a *Wikipédia* összes fordítását illetően, sőt még a kifejezetten franciáról/spanyolról angolra fordított cikkekre nézve sem, azonban az *Angolra fordítandó oldalak* megfelelő forrásként szolgált a lefordított, esetleg valamilyen lektoráláson vagy szerkesztésen átesett cikkek mintájának kigyűjtéséhez. Habár az eredmények nem általánosíthatók, legalább jelzik, hogy a lefordított cikkeken milyen változtatásokat végeznek a wiki-környezetben, így azt is, hogy hatékony módja-e a fordításnak ez a közösségi közreműködésen alapuló modell.

1.4. Szerkesztés, lektorálás és átírás a *Wikipédián*

A *Wikipédiával* kapcsolatos szerkesztésről és lektorálásról való elmélkedés kihívás, mivel a *Wikipédia* másként használja az „edit” és az „editing”, vagyis szerkesztés kifejezéseket, mint a fordítástudomány szakirodalma. A *Wikipédia* csupán a nagy és kis szerkesztések között tesz különbséget, és valamelyest megtevesztően a „revision history”, azaz a lektorálási történet kifejezést használja a szerkesztéseket összefoglaló oldal elnevezéséül.⁴

Az apró szerkesztések a tipográfiai javításokat, a formázási és megjelenési változásokat, valamint a szöveg tartalmi változtatás nélküli átrendezését foglalják magukba. Az ilyen javítás a szerkesztő szerint nem igényel ellenőrzést, és soha nem válhat tárgyává [...] Ezzel szemben a jelentős szerkesztés elfogadhatóságát az összes érintett szerkesztőnek ellenőriznie kell.

Ezáltal bármely változtatás, amely befolyásolja a cikk jelentését, nem nevezhető aprónak, még akkor sem, ha egyetlen szóról van szó. A „nem” szó beszúrása vagy kihagyása például megváltoztathatja a mondat értelmét, így ez nagy szerkesztésnek számít. (Wikipedia 2013c)

Ezzel szemben Mossop (2006) a lektorálás és a szerkesztés között a következőképpen tesz különbséget: az előbbi „egy nyersfordítás ellenőrzése hibák szempontjából, és a megfelelő változtatások megtétele” (201), míg az utóbbi ugyanezt takarja, csak egy „nem fordítás útján keletkezett”, azaz autentikus szöveg esetében (198). Mások szintén ezt a felosztást alkalmazzák (például Brunette és Gagnon 2013). Mossop taxonómiája szerint a szerkesztők a szövegekre autentikus szöveggént tekintenek, és többek között az olvasószervezésre koncentrálnak, azaz biztosítják, hogy a szöveg megfelelően a nyelvközösség által leggyakrabban elismert betűzési, nyelvtani és mechanikai útmutatóknak. Ezenfelül ők gondoskodnak a stilisztikai szerkesztésről, azaz a szó- és mondat szerkezetek olvasók számára való átszabásáról, hogy tömörebbé és kevésbé félreérthetővé tegyék a szöveget, és így tovább. Feladatuk még továbbá a strukturális szerkesztés, azaz a szöveg átszervezése azért, hogy az jobban prezentálja a témát, valamint a tartalmi szerkesztés, vagyis azon területek azonosítása, amelyeken további információkra vagy információtorlásra lenne szükség az adott téma jobb kifejtéséhez (Mossop 2006: 27–28). Természetesen a szerkesztő és a lektor munkája fedheti egymást: a nyelvi és stilisztikai problémák olvasószervezése és azok lektorálása például sok azonos feladatot foglal magában. Mi több, néha arra is van példa, hogy a szerkesztést és a lektorálást egy ember végzi – egyrésztől foglalkozik a transzferproblémákkal, másrésztől átszervezi a szöveget a célnyelvi befogadók számára. A fordítási útmutatók és az összeállított korpusz cikkeinek laptörténete alapján a *Wikipédia* esetében is ez a helyzet áll fenn. A *Wikipedia: Translation* (Wikipédia: Fordítás) oldal például a következő útmutatót biztosítja a leendő fordítók számára:

A Wikipédiák közötti fordításnak nem kell bármely adott cikk teljes tartalmát átvinnie. Amennyiben egy cikk bizonyos részei rossz minőségűnek vagy ellenőrizetlennek tűnnek, használja ítélőképességét, és ne fordítsa le azt a tartalmat! Míután befejezte a fordítást, megkérhet egy korrektort, hogy ellenőrizze a szöveget. (Wikipedia 2013a)

Ez alapján a fordítók – és a lektorok, hiszen ugyanazt az útmutatót követik – részt vehetnek a tartalom szerkesztésben is, mivel kihagyhatják a fordításból a forrásszöveg „rossz minőségű” vagy „ellenőrizetlen” részeit. Cserébe a transzferproblémák megtalálása kihívást jelent, mivel a fordítóknak és a lektoroknak különbözhet a véleményük, ha arról van szó, hogy a fordítás teljesnek minősül-e, amikor a forrásszöveg egy része kihagyásra kerül a fordítás során. Szintén fontos, hogy habár a lektorálás lehetséges a *Wikipédián*, a fordítók „megkérhetnek egy korrektort, hogy ellenőrizze a szöveget”, azonban ez nem kötelező, hiszen a fordítók döntenek el, hogy felveszik-e a kapcsolatot egy lektorral, valamint nem is ajánlott, hiszen a fordítók „megkérhetnek”, nem pedig „meg kellene kérniük” valakit, hogy ellenőrizze a fordítást.

2. Korpuszelemzés

2.1. A lefordított cikkek laptörténete

Annak meghatározásában, hogy a *Wikipédia*-cikkekből álló korpuszban előfordultak-e fordítási hibák – majd később kijavították-e azokat –, mind a 94 cikk laptörténetét megvizsgáltam, és a következő

adatokat jegyeztem fel: (1) a „szerkesztések” száma (*Wikipédia* értelmében), amelyen a cikkek átestek az *Angolra fordítandó oldalakon* való közzétételük és az adatok begyűjtésének időpontja – 2013 májusa – között, és (2) a szerkesztők száma, akik módosítást végeztek a cikken az adott időszakban. Ezen adatokat az 1. táblázatban részletezem. A táblázat „ismeretlen” címkéje arra a 11 cikkre vonatkozik, amelyeket töröltek az *Angolra fordítandó oldalakon* való közzétételük után. A felhasználók egy cikk törlése után nem láthatják a laptörténetét, így sem a szerkesztések, sem a szerkesztők számát nem lehet meghatározni.

A lefordított cikkek több mint felét 30-szor vagy annál kevesebbszer szerkesztették az *Angolra fordítandó oldalakon* való közzétételük és 2013 májusa között, amely időszak akár két évre is kinyúlhat.⁵ Mi több, a táblázat az internetfelhasználók és a robotok által véghez vitt szerkesztéseket is magában foglalja. Utóbbiak az önálló vagy részben önálló számítógépes szkriptek, amelyeket arra terveztek, hogy ismétlődő feladatokat lássanak el, mint a szerzői jogok megsértésének ellenőrzése, betűzési hibák és elírások kijavítása, cikkek eltávolítása a nem megfelelő kategóriákból és a vandalizmus elleni fellépés. Az összetett lektorálási feladatok, mint a helytelen vagy következtelen terminushasználat és a félrefordítások kijavítása általában meghaladják a robotok képességét, így csökken az esélye annak, hogy a 30 vagy kevesebb szerkesztésen átesett cikkeket transzferproblémák szempontjából lektorálták.

1. táblázat
Szerkesztések és szerkesztők száma a 94 fordított cikkben

Szerkesztések száma	Cikkek száma	Szerkesztők száma									
		Minimum		Maximum		Átlag (középérték) (Összes fordítás)		Átlag (középérték) (Francia fordítások)		Átlag (középérték) (Spanyol fordítások)	
		Felhasználó	Robot	Felhasználó	Robot	Felhasználó	Robot	Felhasználó	Robot	Felhasználó	Robot
15 vagy kevesebb	32	1	0	9	5	4.91	2.06	5.5	2.1	4.64	2.05
16-30	20	6	0	13	5	9.25	2.6	9.8	2	9.07	2.8
31-49	12	6	1	20	6	11.92	3.83	9.29	3.29	15.6	4.6
50-100	9	4	2	> 20	7	14.88	4.5	13	4	16	4.8
						(megközelítőleg)				(megközelítőleg)	
> 100	10	16	4	> 20	16	>20	6	>20	5.17	> 20	7.25
Ismeretlen	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Összesen	94										

A „Szerkesztők száma” alatt megjelenő oszlopok jelölik, hogy a lefordított cikkeken véghez vitt szerkesztésekért átlagosan hány különböző internetfelhasználó és robot volt felelős.⁶ Ezáltal a táblázat teljesebb képet ad a szerkesztés folyamatában részt vevő személyek számáról. A „megközelítőleg” jelzéssel ellátott számadatok becslések, mivel 20 különböző felhasználónál többet megszámolni túl fáradtságos volt, és szükségtelen is. Ahogyan a táblázat mutatja, általánosan minden cikket számos felhasználó szerkesztett, akik közül – szinte az összes esetben – legalább egy robot volt. Mi több, a szerkesztések számának a növekedésével nőtt a szerkesztők száma is, ez azt mutatja, hogy a legtöbb esetben a lektorálási folyamat embereket és számítógépes programokat is bevonó együttműködésen alapult.

2.2. Fordítási problémák a korpuszban

Habár az 1. táblázat adatai szerint a lefordított cikkek egyharmada 16-nál kevesebbszer volt szerkesztve, miután közzétették azokat az *Angolra fordítandó oldalakon*, ez nem feltétlenül probléma. Végére is egy szerkesztés lehet olyan apró, mint például egy elgépelés kijavítása, vagy olyan nagy, mint az egész cikk teljes átírása, és így sok fordítási probléma kijavítható akár egyetlen szerkesztéssel is. Emiatt egy alkorpusz került kigyűjtésre részletesebb elemzés érdekében. A lefordított cikkek a rajtuk véghez vitt szerkesztések alapján kerültek felosztásra, majd minden harmadik cikk – összesen 29 darab, 11 franciáról és 18 spanyolról történt fordítás – került az alkorpuszba. A melléklet tartalmazza az alkorpuszban megjelenő összes olyan cikk URL-címét, amelyre a tanulmány további részében hivatkozom.

Az alkorpusz cikkei forrás- és célnyelvi változatának laptörténetét hasonlítottam össze, hogy meghatározható legyen, tartalmaztak-e az *Angolra fordítandó oldalakon* való közzétételük idejében bármilyen javításra szoruló transzfer- vagy nyelvi és stilisztikai problémát. Pontosabban a forrás- és célnyelvi szövegek szegmenseit hasonlítottam össze, hogy kiderüljön, tartalmazznak-e transzferproblémát, mint például kifejezések és szavak helytelen fordítása, félrefordítás és információ-kihagyás. A nyelvi/stilisztikai problémák előfordulását szintén ellenőriztem, ezek a *Wikipedia Manual of Style* elnevezésű stilisztikai útmutatójának való megfelelést jelentik, mint például a nem idiomatikus nyelvhasználat, a betűzési/nyelvtani hibák és a következtelen terminushasználat. Amennyiben lehetséges volt, mindegyik cikkben 3-4 transzfer- és nyelvi/stilisztikai problémát azonosítottam, hogy ezek mintahibaként szolgálhassanak. Ha az *Angolra fordítandó oldalakon* való közzétételének napján egy cikk tartalmazott lefordíthatatlan szöveget, akkor az oldal frissebb változatait néztem át, míg az első angol fordítás elő nem került. Amennyiben egy cikk még 2013 májusában is lefordíthatatlan részeket tartalmazott, akkor azt transzferproblémát tartalmazó szöveggé jegeztem fel. A 2. táblázat összefoglalja a forrás- és a célnyelvi szöveg összehasonlításának eredményét. A táblázat nem tartalmazza a hibák pontos számát, mivel azokat két lektor valószínűleg különbözően ítélné meg az egyes fordítások esetében. A táblázat ehelyett azt jelöli, hogy a lefordított cikkek tartalmazznak-e legalább egy transzfer- és/vagy nyelvi és stilisztikai problémát.

2. táblázat

Problémák a fordított Wikipédia-cikkek kezdeti változatában

	Cikkek száma		Álfordítások száma
	Transzfer problémákkal	Nyelvi/stilisztikai problémákkal	
Franciáról angolra való fordítások (11 cikk)	11	11	0
Spanyolról angolra való fordítások (18 cikk)	15	15	2
Összes fordítás (29 cikk)	26	26	2

Általában mindkét kategóriából 3-4 különböző hiba tűnt fel a cikkekben, ezáltal az összes lefordított cikk kezdeti és 2013. májusi változata összehasonlítható, amiből kiderül, hogy kijavították-e bennük a mintahibákat. Az erre vonatkozó adatokat a 3. táblázat tartalmazza.

Majdnem mindegyik cikk tartalmazott legalább egy transzfer- és egy nyelvi/stilisztikai problémát, kivéve négy fordítás spanyolról, ahogyan a 2. táblázat is mutatja. Közelebbről megvizsgálva azonban úgy tűnt, hogy a négy cikkből kettőt úgy tettek közzé az *Angolra fordítandó oldalakon*, hogy azok

valójában nem is a spanyol *Wikipédián* megjelenő cikkek fordításai voltak. A *Filipe Espinosa* cikk angol és spanyol *Wikipédián* megjelenő tartalma például lényegesen különbözött. A spanyol változat több mint négyszer olyan hosszú volt, mint az angol, a cikkek felépítése is eltért, valamint mindkettő számos olyan részletet tartalmazott, amelyet a másik nem.⁷ A másik, nem fordítás útján keletkezett *Aviación del noroeste* szöveg esetében a spanyol *Wikipédián* nem található ezzel a témával foglalkozó cikk, illetve más weboldalon sem érhető el hasonló tartalom spanyolul. Amikor 2011. július 28-án közzétették az angol cikket az *Angolra fordítandó oldalakon*, számos nyelvi és stilisztikai hibát tartalmazott. Ez akár annak is köszönhető, hogy egy nem anyanyelvű angol nyelvhasználó angolul írta, és nem spanyolról fordította a cikket, vagy hogy olyan cikket fordítottak, amely jelenleg nem elérhető az interneten. A két cikk esetében a forrásnyelvi szöveg hiánya miatt a transzfer- és a nyelvi/stilisztikai problémákat érintő elemzés nem volt lehetséges.⁸

A másik két eset megéri azonban a részletesebb elemzést, amikor is a cikkek csak transzfer- vagy csak nyelvi/stilisztikai problémát –, de nem mindkettőt – tartalmaztak. Az első, *Mocopulli Airport* című cikket spanyolul írták meg közvetlenül az angol *Wikipédián*. Csupán 50 szóból állt és az összes részlete áthelyezhető lett volna egy szabványosított reptülőtéri infoboxba⁹, amit egy másik felhasználó meg is tett négy nappal a cikk létrehozása után. Habár egy nyelvi problémát tartalmazott – a reptér angol neve után zárójelben meghagyott spanyol névről hiányzó ékezet –, transzfer hibák nem fordultak elő a cikkben. Az előbbihez hasonlóan, a José Joaquín Flórez Hernándezről szóló cikket is spanyolul írták meg közvetlenül az angol *Wikipédián*. Két héttel a 120 szavas spanyol cikk létrehozása után a tartalmát törölték, és egyetlen mondatra helyettesítették, mivel nem történt haladás a fordítással kapcsolatban. A cikkben éppen ezért nyelvi hiba nem, viszont transzferhiba volt, hiszen tartalma soha nem lett lefordítva. Így a négy kivételtől eltekintve az alkorpusz összes cikke tartalmazott legalább egy transzfer- és egy nyelvi/stilisztikai problémát, ahogy a 2. táblázat mutatja. Néhány példa segít illusztrálni a fordításokban gyakran előforduló problémákat.

2.2.1. Transzferproblémák

A félrefordítások, vagy azon részek, amelyek „félrevezethetik az olvasót a forrásszöveg üzenetének egy fontos jellegzetességével kapcsolatban” (Mossop 2006: 126) gyakoriak voltak a korpuszban, és a 86 transzfer-mintahiba egyharmadát tették ki. Néhány félrefordított információ automatikus fordítási szoftver által jöhetett létre, mint ebben a spanyol Navahermosa elnevezésű faluról szóló cikkben, amely számos, szinte értelmezhetetlen részt tartalmazott:

Navahermosa, spanyol *Wikipédia* (2012. július 23.)

Antonio Llorente, al comentar la frecuencia de este término en la zona de Salamanca, Ávila y la parte occidental de Segovia, sitúa su origen en en las lenguas de vetones y carpetanos, aunque plantea la duda de su origen vasco en el que existe la voz naba “llanura, valle, barranco”.

[Antonio Llorente, noting the frequency of this term in the areas of Salamanca, Ávila and the western part of Segovia, maintains that it came from the languages used by the Vetones and Carpetanos, although he did wonder whether it was possibly of Basque origin, since the word naba, meaning “plain, valley or ravine”, exists in that language.]

(Antonio Llorente – megjegyezve a kifejezés gyakoriságát Salamanca és Ávila területén, valamint Segovia nyugati részein – azt állítja, hogy a Vettones nép és a Carpetanusok által használt nyelvből származik, habár eltűnik azon is, hogy talán baszk eredetű lehet, hiszen a *naba* szó létezik a baszk nyelvben, jelentése „síkság, völgy vagy szakadék”).

Navahermosa, angol Wikipédia (2012. szeptember 9.)

Antonio Llorente, to comment on the frequency of this term in the Salamanca, Avila and the western part of Segovia, located originated in the languages of vetones and carpetanos, but raises the question of their origin Basque in which voice there naba ‘plain, valley, ravine’.

(*Antonio Llorente, hogy kommentálja a kifejezés gyakoriságát Salamancában, Ávilában és Segovia nyugati részén, a Vettones nép és a Carpetanusok nyelvéből származik gyökerezik, azonban felveti a kérdést, hogy talán baszk származása lehet, mivel abban a *naba* hangzása „síkság, völgy, szakadék”).

Más félrefordításokat valószínűleg ember alkotott – vagy legalábbis utószerkesztett –, mint a René-Louis Baron feltaláló-dalszerzőről szóló cikkben, amelyben félrefordították a „la génération automatique de mélodies dites populaires” részt, azonban betoldották az IRCAM betűszó megértéséhez szükséges információt:

René-Louis Baron, francia Wikipédia (2013. április 18.)

Ses travaux ne s’axent pas sur la musique expérimentale, domaine largement exploré par l’IRCAM, mais sur la génération automatique de mélodies dites “populaires”.

[His work is not focused on experimental music, a field largely explored by IRCAM, but rather on pop music automation.]

(A munkássága nem az experimentális zenére – az IRCAM által nagymértékben vizsgált zenei területre –, inkább az algoritmus alapú zenére koncentrálódik.)

René-Louis Baron, angol Wikipédia (2013. május 3.)

His work is not to get a new experimental music (field widely explored by IRCAM in France), but rather melodious music or popular music.

(*A munkája nem az, hogy új experimentális zenét (a francia IRCAM által nagymértékben vizsgált zenei terület), hanem hogy dallamos zenét vagy popzenét hozzon létre.)

A 86 mintatranszfer-probléma másik harmada olyan kifejezéseket és szavakat tartalmazott, amelyeket helytelenül fordítottak le, mint például a kolumbiai, *Bukaros* nevezetű kosárlabda-csapatról szóló cikkben, amelyben a csapat „entrenador”-a az angol változatban „trainer”-ként jelent meg, miközben inkább a „coach” vagy a „manager” lett volna a helyes kifejezés rá. Másik példa a spanyol *The Zombie Kids* nevezetű zenekarról szóló cikk, amely eredeti spanyol változatában említett *Subterfuge Records* egy „compañía discográfica” spanyolul, amely angolul helyesen „recording studio” lenne, mégis „recording home” kifejezésre fordították. Más cikkek, mint például a *French Presidential*

Inauguration című, számos helytelen szót és kifejezést tartalmaztak. Ilyen volt először is a „swearing” a francia „prestation de serment” kifejezésre, amelyre megfelelőbb fordítás lett volna az „oath of office” vagy a „swearing in [ceremony]”, másodszer pedig a „contestant” a francia „investiture” szóra, amelyet inkább az „inauguration” szóval helyesebb lett volna fordítani, főleg mert a cikk címében is ez a kifejezés szerepelt.

Végezetül a korpuszban azonosított mintatranszfer-hibák körülbelül 20 százalékát tették ki a kihagyások, míg a nem lefordított tartalom 5 százalékot tudhatott magáénak. A *Rafael Correa* cikk spanyol változatában például Correa fiának a „Biografia” részben történő említésekor a fiú neve „Rafael Miguel”. Az ennek megfelelő angol „Early Career” részben a fiút egyszerűen „Miguelként” említik, habár az angol cikkhez tartozó infoboxban mindkét név megjelenik. Más részletek is hiányoznak a fordításból, többek között az a tény is, hogy Correa alap- és középfokú tanulmányait katolikus iskolában végezte, és hogy önkéntesen végezte munkáját a szalézi rendbeli misszió során.

2.2.2. Nyelvi és stilisztikai problémák

Nyelvi és stilisztikai problémák széles választékát azonosítottam a lefordított cikkekben. A legtöbb hiba a nem idiomatikus nyelvhasználatot (Mossop 2006: 136) és a mechanizmust érintette, amely a *Wikipédia* nyelvtani, betűzési és stílusútmutatójának való megfelelést foglalja magában (ibid.: 137). Néhány tévesztés nyelvtani eredetű volt, mint például az igeidő helytelen használata (például „who could not pronounced »Señora«” a *Sonora* cikkben). Mások helytelen mondat szerkesztésből (például „and [she] diffused continuously Boushaâme” a *René-Louis Baron* cikkben) vagy a többesszám jelölésének kihagyásából (például „3000 school” a *Navahermosa* cikkben) eredtek. Egyes problémák a következetlen névhasználatból adódtak. A *Bukaros* cikk például „Vicente Diaz Romero Coliseum” nevet említ, azonban a kísérő infobox a csapat székhelyére a „Coliseo Vicente Diaz Romero” névvel utal. Ehhez hasonlóan a *Serge Guinchard* cikk többféle módon említette az „Université Panthéon-Assas (Paris 2)” egyetemet, mint például „University of Pahneon-Assas-Paris 2”, „University of Paris 2”, „University Pantheon Paris-Assas-2” és „Pantheon-Assas University”. Ezek általában az egyetem angol nyelvű *Wikipédia*-oldalára mutató link hiányában jelentek meg, amely azonban tisztázhatta volna a felmerülő félreértéseket. Az előbbi hibatípushoz hasonlóan sok cikkben következetlenül használták a terminológiát. Az *Ouragan-Class Landing Platform Dock* című cikk például a francia „radier” kifejezésre mind „interior raft or radier” kifejezéssel, mind „well deck” kifejezéssel utalt. Ez nyelvi problémát okoz, hiszen a szakmai terminológia helytelen, illetve lehetséges zavarodottsághoz vezethet azon olvasók számára, akik nem veszik észre, hogy a két kifejezés ugyanarra (a tárgyra) vonatkozik.

2.3. Lektorálási és szerkesztési műveletek a korpuszban

Miután láthattuk, hogy az *Angolra fordítandó oldalakon* való közzétételük után az angol cikkek általánosságban transzfer- és nyelvi/stilisztikai problémát egyaránt tartalmaztak, szükséges megvizsgálni, hogy ezeket a hibákat kijavították-e a közzétételt követő hónapokban (vagy években). A 3. táblázat azt szemlélteti, hogy a *Wikipédia*-felhasználók által szerkesztett fordításokban a hibák melyik fajtáit javították ki leginkább. A 2. táblázat nem biztosít kimerítő listát a fordításokban előforduló összes hibáról, sokkal inkább azt hivatott jelezni, hogy a hibák bizonyos típusai előfordultak-e a fordításokban. A 3. táblázat ezáltal azt mutatja meg, hogy az előbbi táblázat készítése során azonosított mintahibák hány százalékát javították ki a wikipédisták a cikkek további változataiban.

A nyelvi hibákat gyakrabban javították ki, mint a transzferhibákat, habár mindkét esetben átlagosan az összes tévesztés nem sokkal több mint felét lektorálták 2013 májusáig. A 15 vagy kevesebb szerkesztésen áteső cikkekben volt a legalacsonyabb a javított problémák százaléka, és általánosságban elmondható, hogy ahogyan a szerkesztések száma növekedett, úgy lett magasabb a javított hibák százaléka is. Érdekes módon a 100 vagy több szerkesztésen áteső cikkekben azonosított transzferhibák közül keveset javítottak ki. Ennek oka az lehet, hogy ilyen cikkekből igencsak kevés került a mintába. Nagyobb számú cikk esetén lehetséges, hogy kiegyenlítődött volna az egy vagy két cikkben előforduló kevés kijavított transzferhiba.

3. táblázat
Megoldott fordítási problémák a mintacikkekben

Szerkesztések száma	Cikkek száma	Transzfer problémák			Nyelvi/stilisztikai problémák		
		Problémás cikkek száma	Azonosított hibák száma	2013 májusáig kijavított hibák százaléka	Problémás cikkek száma	Azonosított hibák száma	2013 májusáig kijavított hibák százaléka
15 vagy kevesebb	12	9	21	28,57%	9	19	26,32%
16–30	6	6	25	64,00%	6	13	69,23%
31–49	4	4	15	66,67%	4	14	75,00%
50–100	3	3	11	72,73%	3	12	41,67%
> 100	4	4	14	50,00%	4	12	91,67%
Összesen	29	26	86	54,65%	26	70	60,00%

A 3. táblázat azt is bemutatja, hogy szerkesztés és lektorálás is zajlott, hiszen a nyelvi problémát –, mint például a betűzési vagy a nyelvtani hibát – gyakran a forrásszöveg ismerete nélkül is kijavíthatja egy egynyelvű wikipédista. Azonban Brunette, Gagnon és Hine szerint (2005) a transzferproblémát –, mint például a félrefordítást és a kihagyást – általában csak a forrás- és a célszöveg összevetésével lehet kiszűrni. A 4. táblázat tisztább képet nyújt arról, hogy a hibákat kétnyelvű lektorálással vagy egynyelvű szerkesztéssel célozták-e meg.

4. táblázat
Az alkorpuszban található transzfer hibák fajtái és kijavításuknak gyakorisága

Transzfer probléma fajtája	Azonosított előfordulások száma a „Wikipedia: Pages Needing Translation into English” oldalhoz való hozzáadáskor	2013 májusáig kijavított előfordulások száma	2013 májusáig kijavított előfordulások százaléka
Lefordítatlan tartalom	3	3	100,00%
Kihagyás	19	6	31,58%
Lexikai/terminológiai hiba	31	17	54,84%
Félrefordítás	33	21	63,64%
Összesen	86	47	54,65%

Négy csoportba osztja a transzferproblémákat: lefordítatlan tartalom, kihagyás – ezek Mossop (2006: 125) *teljesség* paraméterét képviselik –, szó vagy terminus félrefordítása, és más részek félrefordítása – ezek Mossop (ibid.) *pontosság* paraméterét fedik le.

A forrás- és célnyelvi szöveg figyelmes összehasonlítását igénylő kihagyás került a legkevesebbszer, míg a lefordíthatatlan tartalom, amelyet még egy automatizált kód is könnyedén észrevesz – került legtöbbször kijavításra. A félrefordítás és a lexikai vagy terminológiai hiba az esetek kevéssel több mint felénél került kijavításra. Ezek a problémák néha inkább szerkesztés során célozhatók meg – azaz akkor, amikor a cikk eredeti angol szövegként kerül javításra, nem pedig lektorálás során –, azaz akkor, amikor az angol és a hozzá tartozó francia vagy spanyol szöveg összevetésére kerül sor. A korábban már említett *French Presidential Inauguration* (Francia elnöki beiktatás) című, francia elnöki beavatásról szóló cikkben például a „prestation de serment/swearing” szó párral fellépő terminológiai problémát később kijavították, amikor a „swearing” kifejezést „Oath of office” kifejezéssel helyettesítették. Ez a hiba azonban a forrásszöveg ismerete nélkül is kijavítható, hiszen egy franciatudással nem rendelkező angol anyanyelvű ember ki tudja találni a szövegkörnyezetből, hogy a „swearing” kifejezés itt eskütelre, nem pedig káromkodásra utal. Valójában a lefordított cikkek *Laptörténet* menüpontja alatt kiderül, hogy a transzfer- és a nyelvi/stilisztikai hibákat szerkesztés, lektorálás, átírás, és e három kombinációja által javították ki.

A tartalomszerkesztés gyakran a transzferproblémák cikkből való eltávolításával járt. Az *SN 1054* című cikk például a 2011. április 4-ei *Angolra fordítandó oldalakon* való közzététele és a 2013. május 30-ai, a jelen tanulmányhoz történő adatgyűjtés közötti időszakban több mint 100 szerkesztésen esett át. A cikkben számos transzferhiba volt jelen, amelyek közül párat kijavított a *Dbachmann* nevű *Wikipédia*-felhasználó, amikor 2013 áprilisában néhány nap alatt több mint 4000 szövegi tartalmat törölt a cikkből „forrás nélküli szerkesztés”, „hivatkozás nélküli kijelentés” és állítólagos ténybeli hibák miatt. Ehhez hasonlóan a számos transzfer- és nyelvi problémát tartalmazó *Navahermosa* cikket két hónappal az *Angolra fordítandó oldalakon* való közzététele után törölték, és egyetlen mondatot helyettesítették. Érdekes módon a tartalom törlésére adott indok nem a transzfer- vagy nyelvi hibák sokasága volt, hanem az alátámasztó források hiánya. Emiatt töröltek más cikkeket is: 11 lefordított cikk került törlésre az *Angolra fordítandó oldalakon* való közzétételük és 2013 májusa között, azonban egy esetben sem a fordítás minősége vezetett a döntéshez. Az indok inkább az volt, hogy a cikkek reklámjellegűek voltak, érdektelen témáról szóltak, nem történt haladás a fordításukban, megsértették a szerzői jogokat vagy hiányoztak belőlük a megerősítő források.

Más hibákat átírás által oldottak meg, mint például a *Life and Works of Sem* részben a *Sem (Artist)* című cikkben, amelyben 108 szó volt 2011. április 29-én, megfontoltan át lett írva 2011. szeptember 3-án, ekkor 131 szót tartalmazott, majd 2013. május 23-án csupán 39 szóra szerkesztették. Az angol tartalomhoz eredetileg, 2011 áprilisában felhasznált francia cikk nagyon kis mértékben hasonlított az angol cikkre 2013 májusában, kivéve pár megegyező részletet (egy hivatkozás Amédée de Noère és az a tény, hogy Georges Goursat SEM-ként írta alá műveit). A transzfer- és nyelvi, valamint stilisztikai problémák eltűntek, bár inkább tartalomszerkesztés és nem lektorálás során.

Más cikkek azonban bizonyítják, hogy kétnyelvű lektoráláson estek át. A *French Presidential Inauguration* (Francia elnöki beiktatás) című cikket például 2012. június 27-én tették közzé az *Angolra fordítandó oldalakon*, és akkoriban számos félrefordítást tartalmazott a korábban említett két lexikai tévesztés mellett. A következő példa szemlélteti, hogy ezeket a hibákat hogyan javították ki:

Investiture du président de la République française,
francia *Wikipédia* (2012. június 27.)

La Constitution ne mentionne aucune règle établie concernant le déroulement de l'investiture.

French Presidential Inauguration (francia elnöki beiktatás),
angol *Wikipédia* (2012. június 27.)

The Constitution does not mention any rule established for the conduct of contestants.

(Az Alkotmány nem említ semmilyen szabályt, amely a jelöltek igazgatását szabályozná.)

French Presidential Inauguration (francia elnöki beiktatás),
angol *Wikipédia* (2012. július 15.)

The Constitution of France does not mention any requirements for the conduct of proceedings.

(Franciaország alkotmánya nem említ semmilyen követelményt az eljárások lefolytatásával kapcsolatban.)

A szemléltetett példánál és más esetekben is látszik, hogy a 2012. június 27-ei angol változat nem teljesen érthető, de a 2012. július 15-én közzétett javított változat már sokkal pontosabban tükrözi a francia cikket. Ezáltal erősen feltételezhető, hogy a lektorálási folyamat alatt a francia nyelvű forrás-szöveget is figyelembe vették. A kétnyelvű lektorálás gyakoribb az egynyelvű szerkesztésnél vagy átírásnál az olyan cikkek esetében, mint az előző is, azaz amelyek több mint 100 szerkesztésen estek át az *Angolra fordítandó oldalakon* való közzétételük után. Azonban, ahogy az 1. táblázat is mutatta, a korpusz cikkeinek csupán 10 százaléka rendelkezett ilyen sok beavatkozással. A mennyiség oka nem mindig az *Angolra fordítandó oldalakon* való közzététel és jelen tanulmány adatgyűjtésének dátuma között eltelt idő hossza volt: 10-ből 8 franciáról fordított cikk és 22-ből 12 spanyolról fordított cikk, amelyek kevesebb, mint 16 szerkesztésen estek át legalább hat hónappal, míg mások (például *Les Colocataires*, *Ouragan Class Landing Platform Dock*, *Aviación del noroeste*) közel két évvel az adatgyűjtés előtt kerültek az *Angolra fordítandó oldalakra*.

3. Konklúzió

Térjünk vissza a bevezetésben feltett három kérdésre. Lektorálást igénylő fordításokat alkotnak a wikipédisták? Segít a wikikörnyezet nyílt szerkesztési folyamata a fordításokban előforduló hibák kiküszöbölésében? Végül: bizonyos hibatípusokat gyakrabban javítanak ki a felhasználók?

Az első kérdésre egyszerűnek tűnik a válasz: csupán négy kivétellel, az alkorpusz mind a 29 cikke tartalmazott mind transzfer-, mind pedig nyelvi/stilisztikai problémát. Mivel sok cikkben előfordultak olyan hibák, mint a félrefordítás és a kihagyás, így az *Angolra fordítandó oldalakon* közzétett szövegek bizonyosan igényelnek kétnyelvű lektorálást. Ez nem meglepő, hiszen ezen az oldalon olyan cikkek sorakoznak, amelyek szükséges javításra vagy fordításra várnak. Más projektek során, vagy önálló indítatásból fordító *Wikipédia*-felhasználók által fordított szövegek esetében lehet, hogy kevesebb lektorálás szükséges. Ez a kutatás azonban valóban felfedi, hogy más közösségi közreműködésen alapuló fordítási projekt – akár csak a kezdeti állapotában is – valószínűleg tartalmaz transzferhibákat. A felületeket úgy kell megtervezni, hogy azokon lehetőség legyen ezeknek a hibáknak az azonosítására és lektorálására. Ez a *Wikipédián* nem olyan egyértelmű, mint például a *Facebook* felületén, ahol a fordítási és a szavazási folyamat során a forrás- és célnyelvi párok egymás mellett felsorakoztatva jelennek meg a képernyőn.

A második kérdést nem olyan egyszerű megválaszolni. Egyértelmű, hogy a transzfer- és nyelvi/stilisztikai problémák hónapokig vagy akár évekig is fennállnak, miután megjelennek az *Angolra fordítandó oldalakon*, mivel 2013 májusáig a 94 fordítás több mint fele tartalmazott 30 vagy kevesebb szerkesztést, valamint az alkorpuszban azonosított transzfer- és nyelvi/stilisztikai tévesztések csupán

fele került kijavításra. Ezek a hibák azonban talán nem örökéletűek, hiszen a *Wikipédia* nyílt szerkesztési felülete magában hordozza a lehetőséget, hogy egyszer valaki végül észreveszi és kijavítja, törli, vagy megszünteti a hibákat. Ennek értelmében ezek a fordítások soha nem végleges változatoknak, inkább alakuló szövegeknek tekinthetők, amelyekben néhány probléma merül fel, és lehetőleg kijavításra kerül, ennek köszönhetően új hibák bukkanhatnak fel, amelyek pedig későbbi javításra várnak. Nyilvánvaló, hogy a változás gyakran lassú tempóban következik be, mivel sok probléma csupán néhány hét vagy hónap elteltével oldódott meg, míg más hibákat két év elteltével sem javítottak ki. Az előbb említett nehézség ellenére ez a tanulmány jól mutatja, hogy a *Wikipédia* nagyon termékeny talajt biztosít a fordításkutatás számára, mivel a kutatók könnyen nyomon követhetik a fordításokon időközönként végzett változtatásokat, és a jelen tanulmány témáján felül is feltárhatnak olyan problémákat, mint például a lektorálás mennyisége a nagyobb és a kisebb nyelvek között, vagy a szakszövegek és az általános szövegek között.

Ami a harmadik kérdést illeti, a korpuszelemzés egyértelműen azt mutatja, hogy egyes hibátípusok sokkal inkább megmaradnak a fordított cikkekben: a kihagyásokat ritkán, míg a nyelvi hibákat – számos szerkesztésen keresztül – nagyon gyakran javították ki. Ez valóban azt bizonyítja, hogy az *Angolra fordítandó oldalakon* közzétett fordított cikkek között többször kerül sor szerkesztésre, mint lektorálásra. Mégis, ahogyan az előző rész is mutatta, valamilyen kétnyelvű lektorálás mégis történik, és a transzferhibák néha javításra kerülnek, így a közösségi szerkesztésen alapuló tevékenység ilyen formában eredményezhet általánosságban pontos és nyelvtani hibáktól mentes fordításokat. Ez azonban nem történik meg napok vagy akár órák alatt, ahogyan az egy szakszerű fordítás esetében elvárt lehet. Ahogyan Jiménez-Crespo (2013) *Facebook*-kutatásának ígéretes eredményei, valamint Brunette, Gagnon és Hine (2005) figyelmeztetése a kétnyelvű lektorálás helyetti egynyelvű szerkesztést illetően, ez a legutóbbi eredmény is azt mutatja, hogy több kutatást igényelnek a közösségi közreműködésen alapuló tevékenységek különböző formái. Más közösségi közreműködésen alapuló felületen is gyakran előfordulnak transzfer- és nyelvi hibák? Amennyiben igen, milyen gyorsan kerülnek kijavításra? Miben hasonlítanak ezek a felületek a felhasználói felület kinézetét, a lefordított tartalom típusát és a forrás- és célnyelvi kombinációkat illetően, valamint a résztvevők toborzását, motiválását és díjazását figyelembe véve? Milyen hatással lehetnek a fennálló különbségek az elkészített fordításokra? A felsorolt kérdések megválaszolása fontos, mivel az intézmények (vállalatok, nonprofit szervezetek stb.), amelyek közösségi közreműködésre támaszkodnak, úgy vélik, hogy ez a forma elfogadható alternatívája a fordítás–szerkesztés–lektorálás modellnek (Kelly, Ray, és DePalma 2011), azonban az ezt az elméletet alátámasztó bizonyíték még hiányzik.

Bár ez a tanulmány csupán a *Wikipédia* fordításaiból válogatott kisméretű korpuszra korlátozódott, mégis a témába való betekintést nyújthat a fordítóipar számára, kifejezetten a nem szakmabeliek szerepvállalását illetően. A jelen tanulmány például bemutatta, hogy a wikipédisták elég idő elteltével gyakran kijavították a transzfer- és nyelvi/stilisztikai problémákat a lefordított cikkekben – még úgy is, hogy a *Wikipédia* nem követeli meg a szakfordító vagy kétnyelvű felhasználó általi ellenőrzést. Ez azt sugallja, hogy amikor a forrás- és a célszöveg tartalmának nem kell nagy mértékben megegyeznie – ami gyakran előfordul a web-lokalizáció során –, vagy amikor az idő nem számít kritikus tényezőnek, akkor a közösségi közreműködésen alapuló felület, mint a *Wikipédia* is, sikeresen lehetővé teheti a szakemberek és a nem szakmabeliek számára szükségszerű díjazás nélküli tartalomírást, szerkesztést, fordítást és lektorálást. Azonban itt etikai problémába ütközünk: csak azért, mert az internetfelhasználók hajlandók önkéntesen részt venni olyan nonprofit ügyekben, mint a *Wikipédia* is – vagy akár profitorientált szervezetek esetében is, mint a *Facebook* –, nem feltétlenül etikus őket erre biztatni úgy,

hogy az idejükért cserébe nem biztosított számukra kompenzáció, gondolva itt főleg az olyan felhasználókra, akik heti több órát is önkénteskednek (vö. például Howard 2014). Mi több, a közösségi közreműködésen alapuló fordítások készítését és lektorálását gyorsító és hatékonyabbá tévő megoldások feltárása nagyban segíti a fizetés nélküli projektek versenyét a szakfordítókkal, ami iránt érzett ellenszenvüknek utóbbiak hangot is adnak (vö. például McDonough Dolmaya 2011). Amennyiben a díjazás problémája megoldódna, az együttműködés inkább előnyöket biztosíthatna, beleértve a kezdők képzését, a résztvevők láthatóságát, az intellektuálisan stimuláló tartalmat, és az információhoz való jobb hozzáférést a fordítók és a felhasználók számára is.

Jegyzetek

1. Például Gaku Ueda, a *Twitter* mérnöki menedzsere egy 2012-es interjúbán a következőt mondta: „Mivel az önkénteseink lelkes *Twitter*-felhasználók, így meg is értik a terméket, mielőtt lefordítják a szöveget. Általában jó fordítási megoldásokat hoznak létre.” (Thicke 2012). Hasonlóan egy 2012-es interjúbán Trent Oster, a *Baldur's Gate: Enhanced Edition* számítógépes játék kreatív igazgatója a *Baldur's Gate* közösségi közreműködés által készített fordításainak minőségéről beszélt, elismerve, hogy „ezek az emberek a játéksorozat szenvedélyes rajongói, ismerik csínját-bínját és az apró részleteit is, és azért csinálják, mert szeretik. A végeredmény azt bizonyítja, hogy a minőség sokkal jobb. A részletekre sokkal jobban figyelnek. Ismerik a kifejezéseket, tudják, mit jelent a THAC0, és képesek is megfogalmazni a saját nyelvükön úgy, hogy az is megértse, aki nem feltétlenül ismeri a szabályokat” (*How Fans Translated*, 2012).

2. http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:WikiProject_League_of_Copyeditors

3. Esetenként olyan cikkek is listázásra kerülnek a „clean-up” (ellenőrzés) részben, amelyek valójában nem fordítások. Ez általában akkor történik meg, amikor a cikket láthatólag nem angol anyanyelvű ember írta. A mellékletben listázott *Sonora* cikk példa erre az esetre, amelyet a Maunus nevű *Wikipédia*-szerkesztő 2011. szeptember 5-én tett közzé az *Angolra fordítandó oldalakon* a következő megjegyzéssel: „A cikk eredeti nyelve angol volt, amelyet egy spanyol nyelvű írt. Ezt a cikket úgy tűnik, hogy egy spanyol nyelvet beszélő, angol nyelvet tanuló írta, valószínűleg gépi fordítást igénybe véve.” Valóban, az angol cikk a tartalmát és az elrendezését illetően kevésben hasonlít a spanyol nyelvű *Sonora* cikkhez, bár néhány rész közel megegyezik az eredetivel. Lásd a http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Wikipedia:Pages_needing_translation_into_English&old_id=450719832 weboldalt a *Sonora* cikk az *Angolra fordítandó oldalakon* való megjelenéséért.

4. Ehhez kattints az angol nyelvű *Wikipédia View history* menüpontjára bármely *Wikipédia*-cikk oldalán. Ez egy *[Article Title]: Revision History* című oldalt fog megnyitni. Ezen az oldalon a felhasználók „összehasonlíthatják a válogatott lektorálásokat”. A felhasználókat azonban tájékoztatják arról, hogy az „m” jelentése „minor edit”, magyarul „apró szerkesztés”, míg a → jel jelentése „section edit”, azaz egy rész szerkesztése és így tovább.

5. A 94 cikk mindegyikében – a legtöbb esetben – a 4. táblázatban feltüntetett adatoknál több szerkesztés történt a létrehozásuk időpontjától 2013 májusának közepéig. Ennek oka az, hogy sok cikk számos szerkesztésen esett át, mielőtt valaki úgy azonosította volna őket, hogy fordítást vagy javítást igényelnek. A 4. táblázat azt hivatott szemléltetni, hogy milyen szintű lektoráláson estek át a cikkek, miután valaki fordítást vagy lektorálást igénylőként azonosította volna őket.

6. Amikor egy *Wikipédia*-felhasználó valamin szerkesztést hajt végre, akkor a felhasználóneve mentésre kerül. Amennyiben egy internetfelhasználó nem rendelkezik *Wikipédia*-fiókkal vagy nincsen abba bejelentkezve, akkor az IP-címe (internetprotokoll-címe) kerül mentésre. A „Szerkesztők száma” alatt található oszlopokat a cikkek laptörténetében megjelenő minden egyes egyéni felhasználónév (vagy IP-cím) egy „szerkesztőnek” való megszámlálásával kaptam. Az egy felhasználó vagy IP-cím által véghez vitt több szerkesztés esetén csupán egy szerkesztést számoltam. Lehetséges azonban, hogy néhány *Wikipédia*-felhasználó a saját felhasználónevével és az IP-címével is szerkesztett egy cikket, ami azt jelenti, hogy a „Szerkesztők száma” alatt található oszlopok értéke magasabb, mint kellene.

7. Valóban, a Filipe Espinosaról szóló angol cikk laptörténete elárulja, hogy 2012. október 11-én, három hónappal azután, hogy közzétették az *Angolra fordítandó oldalakon*, a Cutiekatie nevű *Wikipédia*-felhasználó eltávolította a cikket a listáról a következő megjegyzéssel: „i [sic] think it was previously tagged wrong. This doesn't read like a rough translation at all and the article was started in English” (úgy gondolom, hogy ez a cikk korábban rosszul lett megjelölve. Egyáltalán nem tűnik nyersfordításnak, és a cikket angolul kezdték el írni).

8. A tény, hogy az alkorpuszból két cikk sem fordítás felveti a lehetőséget, hogy talán a korpusz többi 94 cikke is eredetileg angol nyelven íródott, mintsem hogy franciáról vagy spanyolról fordították őket. Az ilyen szövegek létezése utat nyit az olyan kutatásoknak, mint például Toury-é (2012, 54), amelyben az álfordításokról értekezik, pontosan arról, hogy az *Angolra fordítandó oldalakon* megjelenő álfordítások mit árulnak el a wikipédisták szemléletmódjáról a fordított szövegek és azok tulajdonságainak státuszát illetően (például helytelen mondatszerkesztés, nyelvtani hibák).

9. Az infobox a cikk jobb felső sarkában megjelenő táblázat, amely összefoglalja, hogy bizonyos típusú cikkek milyen közös információkat tartalmaznak. Például a *Mocopulli Airport* című cikkhez adott infobox egy repterekhez kötődő infobox, amely meghatározza a repülőtér típusát (nyilvános/magán), a tulajdonosát, az üzemeltetőjét, az elhelyezkedését, a honlapját és így tovább. További részletekért látogasson el a <http://en.wikipedia.org/wiki/Help:Infobox> weboldalra.

Eredeti megjelenés

McDonough Dolmaya, J. 2015. Revision history: Translation trends in Wikipedia. *Translation Studies* Vol. 8. No. 1. 16–34.

Irodalom

Brunette, L., Gagnon, C. 2013. Enseigner la révision à l'ère des wikis: là où l'on trouve la technologie alors qu'on ne l'attendait plus. *Journal of Specialised Translation* Vol. 19. 96–121. http://jostrans.org/issue19/art_brunette_gagnon.php.

Brunette, L., Gagnon, C., Hine, J. 2005. The GREVIS Project: Revise or Court Calamity. *Across Languages and Cultures* Vol. 6. No. 1. 29–45. doi:10.1556/Acr.6.2005.1.3.

Cronin, M. 2010. The Translation Crowd. *Revista tradumàtica* Vol. 8. <http://www.fti.uab.cat/tradumatica/revista/num8/articles/04/04.pdf>.

Désilets, A., van der Meer, J. 2011. Co-Creating a Repository of Best Practices for Collaborative Translation. *Linguistica Antverpiensia* Vol. 10. 27–45.

- Drugan, J. 2011. Translation Ethics Wikified: How Do Professional Codes of Ethics and Practice Apply to Non-Professionally Produced Translation. *Linguistica Antverpiensia* Vol. 10. 111–130.
- Dwyer, T. 2012. Fansub dreaming on ViKi: 'Don't Just watch but help when you are free'. *Translator* Vol. 18. No. 2. 217–243. doi:10.1080/13556509.2012.10799509.
- Giles, J. 2005. Special Report Internet Encyclopaedias Go Head to Head. *Nature* Vol. 438. 900–901. doi:10.1038/438900a.
- How Fans Translated 'close to a million words of dialog' in New Baldur's Gate Localizations. *PC Gamer*, 2012. november 16. <http://m.pcgamer.com/2012/11/16/baldurs-gate-contains-close-to-a-million-words-of-dialog-and-how-fan-translations-helped-the-enhanced-edition>
- Howard, D. 2014. Thoughts on Wikipedia Editing and Digital Labour. http://en.m.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Thoughts_on_Wikipedia_Editing_and_Digital_Labor
- Howe, J. 2008. *Crowdsourcing: Why the Power of the Crowd is Driving the Future of Business*. New York: Crown Business.
- Jimenez-Crespo, M. A. 2011. From Many One: Novel Approaches to Translation Quality in a Social Network Era. *Linguistica Antverpiensia* Vol. 10. 131–152.
- Jimenez-Crespo, M. A. 2013. Crowdsourcing, Corpus Use, and the Search for Translation Naturakness: A Comparable Corpus Study of Facebook and Non-Translated Social Networking Sites. *Translation and Interpreting Studies* Vol. 8. No. 1. 23–49. doi:10.1075/tis.8.1.02jim.
- Kelly, N., Ray, R., Depalma, A. D. 2011. From Crawling to Sprinting: Community Translation Goes Mainstream. *Linguistica Antverpiensia* Vol. 10. 75–96.
- McDonough Dolamaya, J. 2011. The Ethics of Crowdsourcing. *Linguistica Antverpiensia*. Vol. 10. 97–110.
- McDonough Dolmaya, J. 2012. Analyzing the Crowdsourcing Model and Its Impact on Public Perceptions of Translation. *Translator* Vol. 18. No. 2. 167–191. doi:10.1080/13556509.2012.10799507.
- Mesipuu, M. 2012. Translation Crowdsourcing and User-Translator Motivation at Facebook and Skype. *Translation Spaces* Vol. 1. 33–53. doi:10.1075/ts.1.03mes.
- Mossop, B. 2006. *Revising and Editing for Translators*. 2nd edition. Manchester: St Jerome.
- O'Brien, S., Schäler, R. 2010. Next Generation Translation and Localization: Users Are Taking Charge. *Proceedings of Translating and the Computer* Vol. 32. London: ASLIB (Association for Information Management). http://doras.dcu.ie/16695/1/Paper_6.pdf.
- O'Hagan, M. 2008. Fan Translation Networks: An Accidental Translator Training Environment? In: Kearns, J. (ed.) *Translator and Interpreter Training: Issues, Methods and Debates*. London: Continuum. 158–183.
- O'Hagan, M. 2009. Evolution of User-generated Translation: Fansubs, Translation, Hacking and Crowdsourcing. *Journal Of Internationalisation and Localisation* Vol. 1. No. 1. 94–121.
- Olohan, M. 2014. Why Do You Translate? Motivation to Volunteer and TED Translation. *Translation Studies* Vol. 7. No. 1. 17–33. doi:10.1080/14781700.2013.781952.
- Perrino, S. 2009. User-Generated Translation: The Future of Translation in a Web 2.0 Environment. *Journal of Specialised Translation* Vol. 12. 55–78. http://jostrans.org/issue12/art_perrino.pdf.
- Thicke, L. 2012. Enterprise Innovators: Twitters's 400,000 Translators. *Multilingual* Vol. 23. No. 8. 12–13.
- Toury, G. 2012. *Descriptive Translation Studies – And Beyond*. Amsterdam: John Benjamins.
- Wikipedia. 2013a. Wikipedia: Translation. Accessed June 27. <http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Translation>

Wikipedia. 2013b. Wikipedia: Manual of Style. Accessed July 3. http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Manual_of_Style

Wikipedia. 2013c. Help: Minor Edit. Accessed July 31. http://en.wikipedia.org/wiki/Help:Minor_edit

Zaidan, O. F., Callison-Burch, C. 2011. Crowdsourcing Translation: Professional Quality from Non-Professionals. In: *11 Proceedings of the 49th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies*. Vol. 2. 1220–1229. <http://www.cs.jhu.edu/~ccb/publications/crowdsourcing-translation.pdf>

Függelék

A tanulmányban idézett Wikipédia-cikkek fordításai:

„Ariel Nan”

Angol (jelenleg): http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Ariel_Nan

Angol (2011. november 13.): http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Ariel_Nan&oldid=460464543

Spanyol (Ariel Nan felhasználói oldalán): http://en.wikipedia.org/wiki/User:Arielnan/Ariel_Nan

„Aviación del noroeste”

Angol (jelenleg): http://en.wikipedia.org/wiki/Aviaci%C3%B3n_del_Noroeste

Angol (2011. július 28.): http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Aviaci%C3%B3n_del_Noroeste&oldid=441887938

441887938

Spanyol nyelvű cikk nem létezik.

„Bukaros”

Angol (jelenleg): <http://en.wikipedia.org/wiki/Bukaros>

Angol (2011. december 6.): <http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Bukaros&oldid=464354482>

Spanyol (2011. december 4.): http://es.wikipedia.org/w/index.php?title=B%C3%BAcaros_de_Santander&oldid=51886913

oldid=51886913

„Filipe Espinosa”

Angol (jelenleg): http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Felipe_Espinosa

Angol (2012. július 26.): http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Felipe_Espinosa&oldid=504191175

Spanyol (2012. július 12.): http://es.wikipedia.org/w/index.php?title=Felipe_Espinosa&oldid=57847643

oldid=57847643

„French Presidential Inauguration”

Angol (jelenleg): http://en.wikipedia.org/wiki/French_presidential_inauguration

Angol (2012. június 27.): http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=French_presidential_inauguration&oldid=

499555643.

Francia (2012. június 27.): http://fr.wikipedia.org/w/index.php?title=Investiture_du_pr%C3%A9sident_de_la_R%C3%A9publique_fran%C3%A7aise&oldid=80216857

„José Joaquín Flórez Hernández”

Angol (jelenleg): http://en.wikipedia.org/wiki/Jos%C3%A9_Joaqu%C3%ADn_Fl%C3%B3rez_Hern%C3%A1ndez

Angol (2011. december 3.): http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Jos%C3%A9_Joaqu%C3%ADn_Fl%C3%B3rez_Hern%C3%A1ndez&oldid=463855088 [megjegyzés: ez a változat spanyol]

Angol (2011. december 3.): http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Jos%C3%A9_Joaqu%C3%ADn_Fl%C3%B3rez_Hern%C3%A1ndez&oldid=463855088 [megjegyzés: ez a változat spanyol]

Angol (2011. december 3.): http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Jos%C3%A9_Joaqu%C3%ADn_Fl%C3%B3rez_Hern%C3%A1ndez&oldid=463855088 [megjegyzés: ez a változat spanyol]

„Les cololcataires”

Angol (jelenleg): http://en.wikipedia.org/wiki/Les_Colocataires Angol (2011. november 27.): http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Les_Colocataires&oldid=462806260

Francia (2011. november 4.): http://fr.wikipedia.org/w/index.php?title=Les_Colocataires&oldid=71774418

Francia (2011. november 4.): http://fr.wikipedia.org/w/index.php?title=Les_Colocataires&oldid=71774418

„Mocopulli Airport”

Angol (jelenleg): http://en.wikipedia.org/wiki/Mocopulli_Airport Angol (2013. január 18.): http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Mocopulli_Airport&oldid=533645447

Angol (2013. január 14.): http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Mocopulli_Airport&oldid=533038123

Angol (2013. január 14.): http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Mocopulli_Airport&oldid=533038123

(Megjegyzés: ez a szöveg spanyol)

„National University of San Marcos”

Angol (jelenleg): http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=National_University_of_San_Marcos

Angol (2011. május 14.): http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=National_University_of_San_Marcos&oldid=429032944

Spanyol (2011. május 12.): http://es.wikipedia.org/w/index.php?title=Universidad_Nacional_Mayor_de_San_Marcos&oldid=46335739

Spanyol (2011. május 12.): http://es.wikipedia.org/w/index.php?title=Universidad_Nacional_Mayor_de_San_Marcos&oldid=46335739

„Navahermosa”

Angol (jelenleg): <http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Navahermosa>

Angol (2012. szeptember 9.): <http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Navahermosa&oldid=511495698>

Spanyol (2012. június 23.): http://es.wikipedia.org/w/index.php?title=Navahermosa_%28Tolledo%29&oldid=58170723

58170723

„Ouragan-Class Landing Platform Dock”

Angol (jelenleg): http://en.wikipedia.org/wiki/Ouragan-class_landing_platform_dock

Angol (2011. augusztus 21.): http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Ouragan-class_landing_platform_dock

dock&oldid=445909654

Francia (2011. május 14.): http://fr.wikipedia.org/w/index.php?title=Classe_Ouragan&oldid=65350162

„Rafael Correa”

Angol (jelenleg): http://en.wikipedia.org/wiki/Rafael_Correa

Angol (2013. január 23.): http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Rafael_Correa&oldid=534417683

Spanyol (2013. január 19.): http://es.wikipedia.org/w/index.php?title=Rafael_Correa&offset=&limit=250&action=history

action=history

„René-Louis Baron”

Angol (jelenleg): http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Ren%C3%A9-Louis_Baron

Angol (2013. május 3.): http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Ren%C3%A9-Louis_Baron&oldid=553356601

56601

Francia (jelenleg): http://fr.wikipedia.org/wiki/Rene-Louis_Baron

“Sem (Artist)”

Angol (jelenleg): http://en.wikipedia.org/wiki/Sem_%28artist%29

Angol (2011. április 29.): http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Sem_%28artist%29&oldid=426535046

Francia (2011. április 29.): http://fr.wikipedia.org/w/index.php?title=Sem_%28illustrateur%29&oldid=64820167

„Serge Guinchard”

Angol (jelenleg): http://en.wikipedia.org/wiki/Serge_Guinchard

Angol (2012. október 30.): http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Serge_Guinchard&oldid=520621660

Francia (2012. október 22.): http://fr.wikipedia.org/w/index.php?title=Serge_Guinchard&oldid=84445670

„SN 1054”

Angol (jelenleg): http://en.wikipedia.org/wiki/SN_1054

Angol (2011. április 4.): http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=SN_1054&oldid=422314182

Francia (2011. március 24.): http://fr.wikipedia.org/w/index.php?title=SN_1054&oldid=63635211

„Sonora”

Angol (jelenleg): <http://en.wikipedia.org/wiki/Sonora>

Angol (2011. szeptember 5.): <http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Sonora&oldid=448622482>

Spanyol (2011. szeptember 3.): <http://es.wikipedia.org/w/index.php?title=Sonora&oldid=49494996>

„The Zombie Kids”

Angol (jelenleg): http://en.wikipedia.org/wiki/The_Zombie_Kids

Angol (2013. május 20.): http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=The_Zombie_Kids&oldid=555948565

Spanyol (jelenleg): http://es.wikipedia.org/wiki/The_Zombie_Kids

Nominalizációk lektorálása angol–német fordításokban: mikor avatkozik be a lektor?

Mario Bisiada

Fordító: Miller Barbara

Kivonat: A fordítástudomány mindeddig nem fordított elegendő figyelmet a lektorok munkájára és a fordított szövegekre gyakorolt befolyásukra. Általában a fordítónak tulajdonítjuk a fordítási szöveg nyelvi sajátosságait, figyelmen kívül hagyva minden olyan módosítást, amelyet esetleg a fordítási folyamat egy másik résztvevője eszközölt. A jelen tanulmány azzal foglalkozik, hogyan befolyásolja a lektorálás az angol–német fordításokban előforduló nominalizációt. A német nyelvhasználók előnyben részesítik a nominális megfogalmazást, a házi stílusok előírásai azonban a nominális szerkezetek kerülését szorgalmazzák zsurnalisztikai feltevések alapján, amelyek szerint az olvasókat taszítja ez a stílus. A fordítók által nominalizált kifejezések tanulmányozásával azt vizsgálom, mikor avatkoznak be a lektorok, hogy ezeket a főneves kifejezéseket igés szerkezetekké alakítsák, és mikor döntenek a nominalizáció megtartása mellett. Gazdasági cikkek fordítói kéziratait és publikált fordításait használok korpuszként a fordítók és a lektorok műveleteinek feltárására. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a lektorok szisztematikusan beavatkoznak a szövegbe az olvashatóság érdekében. Időnként az általuk végzett egyetlen módosítás a főnév igévé változtatása – különösen funkciói-gés szerkezetek vagy előljárósó–főnév kapcsolatok esetében –, gyakran azonban a teljes mondatot átfogalmazzák. Míg a fordítók sokkal többször alkalmaznak nominalizációt a lektoroknál, előfordulnak olyan esetek, amikor a lektorok nominalizálják az igés szerkezeteket.

Kulcsszavak: lektorálás, korpuszalapú fordítástudomány, nominalizáció, német nyelv

1. Bevezetés

Amikor a fordítási szöveg nyelvi sajátosságairól beszélünk, legtöbbször a fordított könyvek, magazinok, újságok vagy más kiadásban megjelent írásos források szövegeire alapozzuk kutatásainkat általában azt feltételezve, hogy ezek a fordítók műveleteit képviselik. Így figyelmen kívül marad a fordítási folyamat sok „más résztvevője, akik kulcsfontosságú szerepet játszanak a fordítások előkészítésében, terjesztésében és alakításában: beleértve a megbízókat, közvetítőket, irodalmi ügynököket, szövegalkotókat, fordítókat, lektorokat és szerkesztőket” (Munday 2012: 229).

Nem maradt azonban teljesen észrevétlen az a tény, hogy az említett résztvevők nyelvi műveletei általában nem képezik empirikus kutatások tárgyát. Künzli (2007) megállapította, hogy a lektor jellemzően nem jelenik meg a kutatásokban és az elméleti értekezésekben; Kruger (2012: 354) rámutat, hogy „a lektorálás [...] szerepe gyakran láthatatlan marad a hagyományos korpuszalapú vizsgálatokban, amelyek a fordítási és az autentikus nyelvhasználatot hasonlítják össze”; Utká (2004) szerint pedig „izgalmas lehetőséget nyújt a fordítási szöveg vizsgálatára”, ha a fordításokat a szövegalkotás folyamatának különböző szakaszaiban elemezzük. Ezekon kívül csupán néhány szakirodalmi tanulmány vizsgálja a lektorálás fordított szövegekre gyakorolt hatását.

A fordítások számos köztes szakaszon mennek át, amelyek során a szerkesztés, a lektorálás vagy a korrektúra olykor jelentősen megváltoztatja a szöveg nyelvezetét. Emiatt a fordítási nyelv egy hibrid produktum, amelynek sajátosságait sok nyelvhasználó befolyásolja. Annak megállapítására, hogy egy

bizonyos jellemző valóban kapcsolódik-e a fordítási nyelvhasználathoz, el kell különítenünk a köztes folyamatlépéseket, és egyesével kell őket elemeznünk. Ez „a kísérleti körülmények ökológiai érvényességének javulásához vezet” (Muñoz Martín 2010: 179, lásd még Saldanha és O’Brien 2013: 110), és növeli azon eredmények pontosságát, amelyek a fordítások korpuszalapú elemzéséből származnak. A jelen tanulmány ilyen módszerrel elemzi a nominalizációkat angolról németre fordított gazdasági cikkekben, és megvizsgálja, milyen módon hatnak a szövegre a fordítók és a lektorok műveletei.

A fordítások lektorálásának tanulmányozásához elengedhetetlen, hogy először is áttekintsük, milyen stratégiákat használnak a lektorok, és mi vezérli a tevékenységüket lektorálás közben (2. fejezet). Ezután a lektorok bemutatására összpontosítok, akik a jelen tanulmányban vizsgált szövegeken dolgoztak, majd felvázolom az elemzés módszerét (3. fejezet). A 4. fejezetben megkísérlem beazonosítani, milyen motiváció befolyásolja a lektorok döntéseit, amelyek eredményeként visszaállítják vagy megtartják az egyes nominalizációkat. Az 5. fejezetben a lektorok nominalizációit elemzem, hogy megállapítsam, vannak-e olyan stilisztikai különbségek a megfogalmazások között, amelyek befolyásolhatják a lektorok döntéseit.

2. Lektorálás és olvashatóság

A fordítások lektorálása kapcsán akad némi dilemma: hogyan kapjunk olyan fordítást, amely stilisztikailag hű a forrásnyelvi szöveghez, de szem előtt tartja a házi stílust is, amely általában felállítja az olvashatóságra vonatkozó követelményeket? A lektorálás során az olvashatóság az egyik legfontosabb szempont (Cunningham 1971: 149; Mossop 2014: 26–28). Az olvashatóság a szöveg feldolgozhatóságára vonatkozik, amely főként a szöveg jellemzőinek vizsgálatával mérhető; néha azonban oly módon is, hogy az olvasók visszajelzést adnak a fordítás feldolgozhatóságáról (szövegorientált és olvasóorientált módszerek; lásd Schriver 1989: 241). Az olvashatóságról szóló tanulmányok számos képletet bemutatnak, amelyek célja a szövegek olvashatóságának mérése (az olvashatósági képletek kritikájához lásd Bailin és Grafstein 2015). A *Flesch–Kincaid* és a *Gunning Fox index*hez hasonló képleteket az angol nyelv vonatkozásában hozták létre (Dubay 2006), de létezik néhány német vonatkozású is (Best 2006).

Vannak olyan olvashatósági modellek is, amelyek nem kísérik meg leegyszerűsíteni az olvashatóságot egy képletre, hanem inkább szövegalkotási stratégiákat kínálnak, amelyeket Schriver (1989) „szakvélemény-orientált” (*expert-judgement-focussed*) módszereknek nevez. Ezek a stratégiák a nyelvi egyszerűség, struktúra és tömörség alapján értékelik a szöveg feldolgozhatóságát (Langer, Von Thun és Tausch 1974; Göpferich 2009; részletes értekezéshez lásd Wolfer 2015: 40–46).

A lektorálás olvashatóságra való hatása még nem képezte számottevő kutatás tárgyát. Egy vizsgálat 101 tanulmány lektorálatlan változatát elemezte, amelyeket 1992-ben az *Annals of Internal Medicine* című belgyógyászati évkönyvbe nyújtottak be (Roberts, Fletcher és Fletcher 1994). A kutatás a tanulmányok olvashatóságát méri a *Gunning Fog index* szerint a szakértői bíráló vagy lektorálás folyamata előtt és után. Az átlagos érték az ellenőrzés és lektorálás előtt 17,16, utána pedig 16,85 (Roberts, Fletcher és Fletcher 1994). Ebből látható, hogy a lektorálási folyamat nem gyakorolt szignifikáns hatást az olvashatóságra, valamint a kutatók további jelentése szerint a szövegek 2,6 százalékkal hosszabbak lettek a szakértői bíráló vagy lektorálás után (Roberts, Fletcher és Fletcher 1994), de az nem derül ki, hogy a terjedelem növekedése a szakértői bíráló javaslataira adott válaszként hozzáadott tartalom vagy a lektor által eszközölt nyelvi változtatások miatt történt-e.

Egyes bizonyítékok arra vallanak, hogy a házi stílus kiemelt szerepet játszik a lektorok munkájában. A professzionális lektorálás eljárásairól szóló igen kevés vizsgálat egyike során Bisailon (2007) egy esettanulmányt végzett hat hivatásos lektor munkájáról, akik valós projekteken dolgoztak. A lektorokról kétórás filmfelvétel készült munkájuk közben, majd felkérték őket a feladatuk kifejtésére (Bisailon 2007: 300–301). E tanulmány alapján többek között megállapítható, hogy a lektorok olvasó-szerkesztői automatizmusokat fejlesztenek ki, és ezeket alkalmazzák a grammatikai és a szintaktikai problémák megoldásánál. Az ilyen automatizmusok csökkentik az olvasó-szerkesztéshez szükséges elmélkedéssel töltött időt (Bisailon 2007: 306). Ezt Bisailon (2007) „gyorslektorálásnak” (*speed editing*) nevezi, azokra a lektorokra utalva, akiknek „nincs idejük a szövegértő olvasásra vagy az általuk végzett módosítások ellenőrzésére”. „Anticipációs stratégiát” alkalmaznak, tehát úgy olvassák a szövegeket, hogy „bizonyos előre várható hibatípusokat keresnek”, mielőtt azok egyáltalán felbukkannának a szövegben (Bisailon 2007: 317). Így átlagban a problémák felét (amelyeknél a lektorokat filmre vették beavatkozás közben) „automatikusan vagy rögtön megoldották”. Ez az érték a legtapasztaltabb lektoroknál 75 százalékra emelkedett (Bisailon 2007: 310). A Bisailon vizsgálatában részt vevő egyik lektor beszámolt arról, hogy „bizonyos szintaktikai problémákat javított, például túl hosszú mondatokat [vagy] a személytelen névmások és szerkezetek nem releváns használatát” (Bisailon 2007: 306; a mondatfeldarabolással kapcsolatban lásd még Bisiada 2016).

Bisailon (2007) úgy véli, hogy megállapítása, miszerint a lektorok automatizmusokat használnak munkafolyamatuk megkönnyítésére, összhangban áll Hayes és munkatársai (1987) korábbi eredményeivel, és a következőket írja a kutatásukról: „megfigyelték, hogy az eljárások széles repertoárja (probléma/művelet) lehetővé teszi a lektorok számára mind a gyors munkát – hiszen az asszociáció automatikus –, mind pedig munkamemóriájuk felszabadítását az olyan esetekre, amelyek megfontolást kívánnak” (Bisailon 2007: 306). Másutt az alábbiak szerint érvel:

[...] ez a készség áldás a lektor munkájában; Flower és munkatársai (1986: 34) szerint „az automatizmusok használata segít, hogy ösztönösen megálljunk a piros lámpánál, gondolkodás nélkül visszamenjünk a sor elejére, és sok problémát észrevegyünk kis figyelemráfordítással” (Bisailon 2007: 310).

Habár kézenfekvőnek tűnik, hogy igaznak véljük ezeket az állításokat, mégis kritikusan kell őket kezelnünk a lektorálásra való alkalmazhatóságuk szempontjából. Hayes és munkatársai (1987), valamint Flower és munkatársai (1986) a Mossop (2014: 167) szerinti értelemben vett önlektorálásról beszélnek, nem pedig a mások által írt szövegek lektorálásáról. Így bármilyen megjegyzést tesznek is a szövegalkotásban alkalmazott automatizmusokról, azok nem feltétlenül vonatkoztathatók a lektorok munkájára.

Robert (2014) hasonló kutatást végzett, 16 hivatásos lektor munkafolyamatát vizsgálva. Mind-egyikük négy hollandról franciára fordított sajtóközleményt lektorált, és arra kérték fel őket, hogy minden egyes feladathoz más lektorálási eljárást használjanak: „egynyelvű lektorálást, amelyet csak kétség esetén kísérhet forrásnyelvi szöveggel való összehasonlítás”, „kétnyelvű lektorálást”, „kétnyelvű lektorálást, amelyet egynyelvű lektorálás követ” és „egynyelvű lektorálást, amelyet kétnyelvű lektorálás követ” (Robert 2014: 93–94). Robert (2014) megállapítja, hogy „a résztvevők azonnal megoldották az általuk felfedezett problémák 30–50 százalékát látszólag stratégiák használata nélkül” (Robert 2014: 104). Ez valamelyest alacsonyabb a Bisailon (2007) által megállapított adatoknál, mégis azt mutatja,

hogyan az összes többi esetben a lektorok valamilyen „használatra kész megoldás” segítségével módosítják a szöveg nyelvezetét (Robert 2014: 104).

Azt is megállapítja azonban, hogy amikor a lektorok valamilyen stratégiát használnak, akkor a „megfontolásalapú újrafogalmazás” stratégiáját (*reflection reformulation*) alkalmazzák, amely a legidőigényesebb, de a legjobb minőséget eredményező lektorálási eljárás is egyben (Robert 2014: 104). A „gyorslektorálás” tehát olyan módszer, amellyel a lektorok lehetőség szerint elkerülhetik, hogy alkalmazniuk kelljen a megfontolásalapú újrafogalmazás stratégiáját, és csak akkor gondolkodnak el egy problémán, ha feltétlenül szükséges. A fenti kutatásokban részt vevő lektorok az eredmények szerint vagy alaposan megfontolnak valamit, vagy egyáltalán nem, mintsem minden szembejövő problémán elgondolkodjanak egy keveset.

Maguk a lektorok a megfontolásnak ezt a fajta hiányát betudhatják annak, hogy „jó érzékük van a nyelvhez”. Britta Domke, a *Harvard Business Manager* egyik szerkesztője a következőt nyilatkozta erről (személyes kommunikáció, 2015. március 31.):

Wir Redakteure legen natürlich großen Wert auf den guten Klang eines Satzes, so dass wir Entscheidungen für die eine oder andere Formulierung oft genug aus dem Bauch heraus treffen – mit anderen Worten aus unserer langjährigen Berufserfahrung und unserem Gespür für gute Sprache.

[Szerkesztőkként különös figyelmet fordítunk arra, hogy a mondatok szépen csengjenek, így gyakran az ösztöneinkre hagyatkozva döntünk egy bizonyos szerkezet mellett – más szóval bízunk a sokéves tapasztalatunkban és a jó nyelvérzékünkben.]

A fordítások lektorálásáról szóló eddigi kutatások azt állítják, hogy a lektorok nagyrészt „öszönös megérzéseikre” hagyatkozva hajtják végre a szövegek módosításait. Ugyanakkor az még további vizsgálatra vár, milyen hatással van ez a szövegre. A jelen tanulmány célja, hogy a lektorok munkamódszereit tovább elemezze arra keresve a választ, mi motiválja a döntéseiket azokkal a nominalizációkkal kapcsolatban, amelyekkel egy-egy szövegben találkoznak, vagy amelyeket ők maguk tesznek bele a szövegbe.

3. A korpusz és a módszer

A jelen tanulmány tárgya a nominalizáció, amely a leggyakoribb szófaváltás az angol–német fordításokban (Alves et al. 2010: 116). Olyan tényezőket vizsgáltam meg, amelyek motiválhatják a lektorok döntéseit arra nézve, vajon megtartanak-e vagy átírnak-e egy-egy nominális szerkezetet; ehhez egy angolról németre fordított gazdasági cikkekből álló korpuszt vettem alapul. A korpusz az amerikai *Harvard Business Review* magazinban 2006 és 2011 között kiadott cikkekből és azok német testvérkiadványában, a *Harvard Business Manager* lapban megjelent fordításaiából áll. Harmadik komponensként a korpusz a cikkek nyersfordításait is tartalmazza, ahogyan azokat a *Rheinschrift* nevű fordítóiroda elküldte a kiadónak. Az ebből származó 315.955 szavas korpusz mondatait párhuzamosítottam, amely így hármas egységekből áll. Ez lehetővé teszi a szövegek kontrasztív elemzését a lektorálási szakasz előtt és után.

A deverbális nomeneket tartalmazó mondatok mindegyikét úgy válogattam ki, hogy a német *-ung*, *-tion* és *-ieren* nomenképzőket kerestem. Így egy 11.000 szavas adatkészletet kaptam, amely

jelentőségteljes alapot nyújt a kvalitatív vizsgálathoz. Ezután a 4. fejezetben található elemzéshez manuálisan vizsgáltam meg a mondatokat, hogy lecsökkentssem a számukat azokra az esetekre, amelyekben a lektor vagy megtartotta, vagy átírta a nominalizációt. Az 5. fejezetben szereplő elemzés végrehajtásához csak azokat a mondatokat szűrtem ki, amelyekben a fordító a forrásnyelvi szöveg állítmányát igeként fordította le, majd a lektor nominalizálta a szerkezetet.

A korpuszt szófajcímkékkel láttam el a *TreeTagger* szófajelemző program segítségével, majd manuálisan kijavítottam a hibákat. A címkézett korpuszt ezután a Meik Michalke által létrehozott *koRpus R* korpuszelemző szoftverével elemeztem. A vizsgált értékek a következők voltak: szófaji statisztika, átlagos mondatösszeírás, a *Neue Wiener Sachtextformeln* (új bécsi szakszöveg formula) (Bamberger és Vanecek 1984) szerinti olvashatóság, valamint a nominális sűrűség.

Néhány strukturális és tartalmi szerkesztést (Mossop 2014: 28) leszámítva, a jelen tanulmányban vizsgált lektorok által leginkább alkalmazott szerkesztési eljárás a stilisztikai szerkesztés és az olvasószerkesztés volt. Stilisztikai szerkesztés esetében a lektor a célnyelvi olvasó igényeihez szabja a szöveget, és „olvasható szöveget hoz létre a mondatok tömörítésével” (Mossop 2014: 27), az olvasószerkesztés pedig a „kéziratok javítása az előre meghatározott szabályrendszerrel való összhangba állítás érdekében” (Mossop 2014: 27). Ilyen szabályrendszer lehet a kiadó házi stílusa. A *Harvard Business Manager* által alkalmazott házi stílus külön kéri a nominális stílus kerülését, és Britta Domke szerint a *Harvard Business Manager* szerkesztői oda is figyelnek erre, amikor a szövegeken dolgoznak (személyes kommunikáció).

Auch sprachlich arbeiten wir zum Teil noch stark an den Übersetzungen, je nach Qualität und Engagement des jeweiligen Übersetzers. So zerhacken wir Bandwurmsätze in leichter verständliche Einzelteile, formulieren Substantivierungen und Passivkonstruktionen um und streichen überflüssige Hilfsverben.

[Olykor jelentősen lektoráljuk a fordításokat az egyes fordítók erőfeszítésétől és a munkájuk minőségétől függően. Tehát a szövevényes mondatokat felbontjuk feldolgozhatóbb elemekre, átfogalmazzuk a nominalizációkat és a passzív szerkezeteket, valamint töröljük a fölösleges segédigéket.]

Érdekes alapot nyújt a fordítási szövegre gyakorolt lektori befolyás elemzéséhez, hogy a német nyelv stilisztikailag számos műfajt tekintve a nominális stílust preferálja (Göpferich 1995: 420–421; Fabricius-Hansen 1999: 203; Krein-Kühle 2003: 160; Hansen-Schirra et al. 2009: 112), a lektorok egyik motivációja pedig az, hogy töröljék ezt a stílust. A forrásnyelvi szöveg is szerepet játszik, hiszen a *Harvard Business Manager* lektorai mindig egybevetik a fordítást a forrásnyelvi szöveggel (Britta Domke, személyes kommunikáció):

Wenn wir mit der Redigatur eines übersetzten Textes beginnen, legen wir uns in der Regel den Originaltext aus der HBR daneben und vergleichen beides Satz für Satz, sowohl sprachlich als auch inhaltlich.

[Amikor elkezdjük a fordított szöveg lektorálását, általában mellé tesszük a *HBR*-ből az eredeti szöveget, és mondatról mondatra összehasonlítjuk a két szöveget, ellenőrizve mind a nyelvezetet, mind a tartalmat.]

4. A lektorok által végrehajtott visszaigésítések elemzése

Összesen 541 deverbális nominalizáció (olyan nominális kifejezéseket alkalmazó fordítások, amelyek forrásnyelvi megfelelője igés szerkezet) áll rendelkezésünkre. Ebből a lektorok 339-et megtartottak [mint az 1. példában], 202-t pedig átalakítottak igés szerkezetté [lásd a 2. példát]. Ebben a fejezetben az utóbbi típusú eljárást elemezzük azzal a céllal, hogy megállapítsuk, van-e valamilyen ok, amely miatt bizonyos nominalizációkat gyakrabban tartanak meg vagy éppen írnak át a lektorok.

(1) But how you **make a profit** is only one piece of the model. (HBR 12/08:50)

[Az azonban, hogyan termelsz nyereséget, csak egy része a modellnek.]

Doch die Gewinnerzielung ist nur ein Teil des Modells. (kézirat)	Doch die Gewinnerzielung ist nur ein Teil des Geschäftsmodells. (HBM 4/09:36)
[But profit-making is only one part of the model.]	[But profit-making is only one part of the business model.]
[De a nyereségtermelés csak egy része a modellnek.]	[De a nyereségtermelés csak egy része az üzleti modellnek.]

(2) Akamai is now working with the mobile giant **to change** consumers' internet experiences on mobile devices. (HBR 7/11:68)

[Az Akamai most azon dolgozik a mobilóriással, hogy megváltoztassa a fogyasztók internetes tapasztalatait a mobilkészülékeken.]

Akamai arbeitet jetzt mit dem Mobilfunkriesen an der Verbesserung der Internetnutzung auf mobilen Geräten. (kézirat)	Akamai arbeitet jetzt mit dem Mobilfunkriesen daran, die Internetnutzung auf mobilen Geräten zu verbessern . (HBM 10/11:22)
[Akamai is now working with the mobile giant on the improvement of internet on mobile devices.]	[Akamai is now working with the mobile giant to improve internet use on mobile devices.]
[Az Akamai a mobilóriással most a mobilkészülékes internet javításán dolgozik.]	[Az Akamai a mobilóriással most a mobilkészülékeken történő internethasználat javításán dolgozik.]

A már fent említett célból elemeztem a korpusz mondatait szófaji statisztikájuk felmérésével (Steiner 2001). Amennyiben az olvashatóság a lektorok döntéseit befolyásoló tényezők egyike, a vizsgálandó hipotézis az, hogy a nominalizációt nagyobb valószínűséggel írják át, ha nehezen értelmezhetőnek találják a mondatot, például nagy nominális sűrűség miatt. A statisztikai szignifikanciát z -arányokkal állapítottam meg két független arány szignifikáns különbségének meghatározásához (a z -próba ismertetéshez lásd Black 2012: 397). A megtartott és átírt nominalizációk alkorpuszai a legtöbb szempontból meglehetősen hasonlítanak egymásra a szófajokat illetően, kivéve a névmásokat, amelyekből szignifikáns mértékben többet tartalmaz a megtartott nominalizációk alkorpusza (lásd *1. táblázat*). Ez olvashatósági szempontból meglepő, mert a névmások jelenléte általános vélekedések szerint megnehezíti az olvasást (Garrod, Freudenthal és Boyle 1994; Müller-Feldmeth et al. 2015: 281).

Azok a mondatok, amelyekben a lektorok megtartották a nominalizációkat, 22,8 szóból, míg azok, amelyekben átírták őket, 23,2 szóból állnak, tehát valamivel hosszabbak. A *t*-próba szerint ez a különbség azonban statisztikailag nem szignifikáns ($t = -0,34$, $p = 0,73$). Az olvashatósági elemzés a 2. táblázatban látható. Az adatok szerint az átírt nominalizációkat tartalmazó mondatok bonyolultabbnak bizonyultak.

A nominális sűrűség így mérhető: „a köznevek és a tulajdonnevek számát összeadjuk, majd elosztjuk az összes szövegszó számával” (Müller-Feldmeth et al. 2015: 236). A tulajdonnevek sűrűségét külön szerepeltetem, mert a neveket nem lehet igésíteni, így valójában nem kezelhetők főnevekként (Müller-Feldmeth et al. 2015: 252). A kiszámolt eredmények a 3. táblázatban láthatók.

1. táblázat

Szófaji statisztika a megtartott és átírt nominalizációk alkorpuszairól

Alkorpusz	Főnevek	Igék		Névmások	Melléknevek	Határozószók
		Lexikai elemek	Segédigék/Modális igék			
Megtartott	27,2%	8%	5,5%	9,7%	10%	3,9%
Átírt	27,2%	8%	5,2%	8,2%	11%	3,7%
<i>z</i> -arány	-0,305	-0,019	0,797	2,521	-1,519	0,287
<i>p</i> -érték	0,7604	0,985	0,426	0,012	0,129	0,774

2. táblázat

Olvashatósági érték a négy *Neue Wiener Sachtextformeln* (nWS) szerint

	nWS1	nWS2	nWS3	nWS4
Megtartott	14,30	13,92	14,56	14,86
Átírt	15,11	14,76	15,28	15,55

3. táblázat

A megtartott és az átírt nominalizációk nominális sűrűségi elemzése

	Nominális sűrűség		Névsűrűség
	Főnevek/ Lexikai elemek	Főnevek/Szavak	Nevek/Szavak
Megtartott	1843/3453 (53,4%)	1843/6781 (27,2%)	83/6781 (1,2%)
Átírt	1101/2068 (53,2%)	1101/4011 (27,5%)	38/4011 (1,0%)
<i>z</i> -arány	0,097	-0,305	1,319
<i>p</i> -érték	0,923	0,760	0,187

Mindkét számításnak ugyanaz az eredménye akkor is, ha csak a lexikai elemeket vesszük alapul, és akkor is, ha minden szót figyelembe veszünk. Ez azt mutatja, hogy ebből a szempontból nincs különbség a két alkorpusz között. A tulajdonnevek sűrűsége sem mutat szignifikáns különbséget.

A fent elemzett olvashatósági jellemzők különbségei közül egyik sem mondható statisztikailag szignifikánsnak arra nézve, mi befolyásolta a lektorok döntéseit a nominalizációk átírásában vagy megtartásában. Ugyanakkor azokon a helyeken, ahol a nominalizációt átírták, alig nagyobb a mondatok információsűrűsége. Bizonyára nem ez a különbség az egyetlen tényező, amely magyarázatot nyújt a visszaigésítésre, mégis lehetséges, hogy egy képzett lektor szemének feltűnik ez az információsűrűségi különbség, és egyszerű vagy nagyobb mértékű módosításokat hajt végre a mondat olvashatóságának elősegítésére.

A lektori beavatkozások motivációinak mélyebb tanulmányozásához kvalitatív elemzéssel vizsgáltam azon szerkezetek módosításait, amelyekben a lektorok visszaalakítottak igévé egy nominalizációt a fordításban. Ehhez egy skálát használok, amely megmutatja a lektori beavatkozás mértékét (szavak behelyettesítése, tartalom hozzáadása/elvétele, kisebb átfogalmazások) kezdve azon beavatkozásokkal, amelyek során a visszaigésítésen kívül nem eszközöltek más módosítást, majd tovább folytatva az egy vagy két módosítástól a három vagy több módosításig, amelyet én már teljes átírásnak minősítetek, ahogyan az a 3. példában is látható. Itt a lektor nem csupán helyettesítette a terjengős *die Möglichkeiten haben* (*to have the ability* [képesnek lenni]) kifejezést az egyszerű *kann* (*can* [tud]) segédigével, hanem beépítette a *dessen* (*its* [övé, azé, -a, -e, -ja, -je]) névmást, átültette a mondatot a német társalgási normáknak megfelelően az utónév helyett a családnév használatával, valamint kihagyott néhány információt is.

(3) Reporting also **enables** her to ally herself with the board, to shape the direction of the inquiry, and to be seen as a leader who protects the company's and the directors' interests (HBR 10/07:47).

[A beszámolás lehetővé teszi számára, hogy az igazgatóság szövetségesevé váljon, kialakítsa a vizsgálat irányát, és olyan vezetőként tekintsenek rá, aki védi a vállalat és az igazgatók érdekeit.]

Durch die *Einbeziehung* des Board **erhält** Cheryl auch **die Möglichkeit**, Verbündete zu finden, die Richtung der Untersuchung mitzubestimmen und als Führungspersönlichkeit aufzutreten, die die Interessen des Unternehmens und der Board-Mitglieder schützt. (kézirat)

[Through the involvement of the board, Cheryl obtains the ability to find allies, to shape the direction of the inquiry and to be seen as a leader who protects the company's and the board members' interests.]

[A testület bevonásával Cheryl képes szövetségeseket találni, alakítani a vizsgálat irányát, és olyan vezetőként feltűnni, aki megvédi a vállalat és az igazgatósági tagok érdekeit.]

Durch dessen *Einbeziehung* **kann** Tobin auch Verbündete gewinnen und sich als Führungspersönlichkeit profilieren, die die Interessen des Unternehmens und der Boardmitglieder schützt. (HBM 12/07:108)

[Through its inclusion, Tobin can also win allies and present herself as a leader who protects the company's and the board members' interests.]

[Annak bevonásával Tobin szövetségeseket is tud nyerni, és olyan vezetőként tudja bemutatni magát, aki megvédi a vállalat és az igazgatósági tagok érdekeit.]

A 4. példában látható kisebb átfogalmazások, mint a *können* (*can* [tud]) az *ist möglich* (*is possible* [lehetséges]) helyett, vagy a *gegenseitig* (*mutual* [kölcsonös]) behelyettesítése az *einander* (*each other* [egymás]) névmással, szükségesek az igésítés során, azonban nem számítanak külön módosításnak, amennyiben a kifejezés jelentése nem változik.

(4) If they work closely together, one service can seamlessly **back up** the other. (HBR 9/09:90)
[Ha egymással szorosan együttműködve dolgoznak, az egyik szolgáltatás zökkenőmentesen támogatja a másikat.]

Wenn das kardiologische und das herzchirurgische Team eng zusammenarbeiten, ist eine nahtlose gegenseitige **Ergänzung** möglich. (kézirat)

Wenn das kardiologische und das herzchirurgische Team eng zusammenarbeiten, können die beiden Teams einander nahtlos **ergänzen**. (HBM 12/09:78)

A visszaigésített mondatok körülbelül felében a visszaigésítés az egyetlen előforduló módosítás, hozzávetőleg egy ötödükben pedig a lektor teljesen átírta a mondatot. A 4. táblázatban található pontos adatok azt mutatják, hogy van egy kis különbség a forrásnyelvi szövegben lévő ragozott igét, illetve gerundiumot tartalmazó kifejezések között: a gerundiumos kifejezésekben valamelyest több nullától egyig terjedő módosítás fordul elő, és kevesebb esetben lelhető fel bennük kettő vagy több módosítás. Ebből az látszik, hogy a lektorok több nagymértékű módosítást visznek véghez, ha a forrásnyelvi szöveg ragozott igét tartalmaz, és kevesebbet, amikor gerundium szerepel a mondatban. Ez tehát egy kissé befolyásolhatja a döntésüket, hiszen pontosan tudjuk, hogy a lektorok mindig figyelembe veszik a forrásnyelvi szöveget.

Azon kifejezések közül, amelyekben a visszaigésítésen kívül nem vittek véghez módosításokat, két típus tűnik ki. Az első az úgynevezett funkcióigés szerkezetek csoportja (*Funktionsverbgefüge*, *function verb construction*). Ezek hasonlóak az angol funkcióigés szerkezethez (*support verb construction*) (de lásd Langer 2005: 180), mert cselekvést fejeznek ki egy főnévvel és egy ragozott igével, amely funkcióigeként szolgál. Tekintsük meg az 5. példát, amelyben a lektor a *nicht zur Verfügung stehen* (*not to be available* [nem elérhető]) szóösszetételt az egyszerű *fehlen* (*to lack* [hiányzik]) igével helyettesítette.

(5) When patents are hidden, companies unknowingly **lack** vital information when *creating* new products. (HBR 6/08:129)
[Ha a szabadalmak el vannak rejtve, a vállalatok tudtukon kívül nem rendelkeznek alapvető információkkal, amikor az új termékeket létrehozzák.]

Wenn Patente verborgen sind, **stehen** Unternehmen beim *Entwickeln* neuer Produkte wesentliche Informationen **nicht zur Verfügung**, ohne dass sie es bemerken. (kézirat)

Wenn Patente verborgen sind, wissen die Unternehmen beim *Entwickeln* neuer Produkte nicht, dass ihnen wesentliche Informationen **fehlen**. (HBM 8/08:62)

[When patents are hidden, certain products are not at the company's disposition during the development of new products without their taking notice.]
[Ha a szabadalmak el vannak rejtve, egyes termékek nem állnak a vállalat rendelkezésére az új termékek kifejlesztése során, anélkül, hogy észrevennék.]

[When patents are hidden, companies do not know that they are missing important information during the development of new products.]
[Ha a szabadalmak el vannak rejtve, a vállalatok nem tudják, hogy fontos információk hiányoznak az új termékek kifejlesztése során.]

4. táblázat

A visszaigésítést kísérő módosítások mértéke

Igealak	Nincs más módosítás (%)	Egy módosítás (%)	Két módosítás (%)	Teljes átírás (%)
Ragozott ige	45	22	12	21
Gerundium	49	28	5	17

Ennek az eljárásnak egy másik esete látható az alábbi 6. példában, amelyben a lektor egyszerűen csak az *Entscheidungen treffen* (to make decisions [döntéseket hozni]) kifejezést helyettesítette az *entscheiden* (decide [dönteni]) igével.

(6) The lab director had **provided** plenty of permission and privacy (employees could retreat to an Office if they chose). (HBR 7/11:102)

[A laborigazgató sok engedélyt adott, és nagy mennyiségű magánszférát biztosított (a munkavállalók visszavonulhattak az irodába, ha úgy döntöttek).]

Der Laborleiter hatte in Bezug auf die Aspekte 'Erlaubnis' und 'Privatsphäre' richtige **Entscheidungen getroffen**. (kézirat)

Der Laborleiter hatte in Bezug auf die Aspekte Erlaubnis und Privatsphäre richtig **entschieden**. (HBM 10/11:46)

A másik kimondottan jellemző típus azon szerkezetek között, amelyekben az egyetlen lektori módosítás a visszaigésítés volt, a *zu* előljáró és egy főnév kombinációjából álló, úgynevezett célhatározói szerkezet (*Finalangaben*). Ezeket a lektorok általában átalakítják *um... zu* (in order to [azért, hogy]) összetételű szerkezetekre (célhatározói mellékmondatokra), ahogyan azt a 7. és 8. példában is láthatjuk.

(7) Alliances are most effective when relatively few people and organizational units from each party need to work together to **coordinate** the joint activities. (HBR 7/10:102)

[A szövetségek akkor a leghatékonyabbak, amikor a felek viszonylag kevés emberének és szervezeti egységének kell együttműködniük a közös tevékenységek összehangolásához.]

Bündnisse sind besonders effektiv, wenn zur Koordination der gemeinsamen Aktivitäten auf beiden Seiten nur wenige Personen und Unternehmenseinheiten zusammenarbeiten müssen. (kézirat)	Bündnisse sind besonders effektiv, wenn auf beiden Seiten nur wenige Personen und Unternehmenseinheiten zusammenarbeiten müssen, um die gemeinsamen Projekte zu steuern . (HBM 2/11:84)
--	--

(8) Success therefore requires developing new approaches to **mobilizing** and **coordinating** human efforts. (HBR 2/09:91)

[A siker tehát új szemléletmódok kidolgozását igényli az emberi erőfeszítések mozgósítása és koordinálása érdekében.]

Um erfolgreich zu sein, müssen folglich neue Methoden zur Mobilisierung und Koordination menschlicher Anstrengungen gefunden werden. (kézirat)	Um erfolgreich zu sein, müssen folglich neue Methoden gefunden werden, um menschliche Anstrengungen zu mobilisieren und zu koordinieren . (HBR 4/09:86)
--	---

Az elemzés eredményeit összegezve megállapíthatjuk, hogy a visszaigésítés az esetek több mint felében a szöveg széles körű módosításával jár. Ebből az a következtetés vonható le, hogy a jelen adatokért felelős lektorok sok időt szánnak a szöveg gondos megmunkálására. Bisailon (2007: 317) anticipációs stratégiájára utalva (lásd 2. fejezet) egyes bizonyítékok arra mutatnak, hogy nagy valószínűséggel a funkcióigés szerkezetek és az előljárós–főneves szerkezetek a „használatra kész” visszaigésítések kiváltói.

5. A lektori nominalizációk elemzése

Csupán 18 esetben nominalizálta a lektor a fordító által igés szerkezetként meghagyott kifejezést. Ebből kiderül, hogy a fordítók sokkal gyakrabban nominalizálnak, mint a lektorok. A lektorok által nominalizált mondatok érdekesek, mert mindegyikre jellemzőek a szöveg nagymértékű módosításai, és gyakran igazodnak a célnyelvi konvenciókhoz.

A 9. példában egy lektori nominalizációt láthatunk, amely egy összetett mondatot egyszerű mondatná alakít át. A *richten* (*judge* [ítél]) igét a lektor beolvasztotta a *control* fordításába a *Selbstüberwachung* (*self regulation* [önszabályozás, saját kezű szabályozás]) főnévként, ezzel felszólító módba is téve a mondatot.

(9) Trust us to **control** and exercise jurisdiction over this important occupational category. (HBR 10/08:70)

[Bízva ránk, hogy szabályozzuk és joghatóságot gyakoroljunk e fontos szakmai ágazat felett.]

Ihr könnt uns vertrauen, denn wir werden diesen wichtigen Berufszweig kontrollieren und darüber richten. (kézirat)	Vertraut uns die Selbstüberwachung dieses wichtigen Berufszweigs an. (HBM 1/09:20)
---	---

[You can trust us because we will control this important occupational category and judge it.] [Entrust us with the self regulation of this important occupational category.]

[Bízhattok bennünk, mert szabályozni fogjuk ezt a fontos szakmai ágazatot, és meg is ítéljük azt.] [Bízzátok ránk e fontos szakmai ágazat saját kezű szabályozását.]

A 10. példában a lektor jelentős mértékben megváltoztatta a mondatot úgy, hogy a kézirat szerint alárendelt mondatrészben található *dass* (*that* [hogy]) kötőszóval kezdődő fő információt áthelyezte a fő mondatrészbe, ami világosabbá teszi a mondanivalót. A lektori módosítás a mondat forrásnyelvi tematikai szerkezetét is visszaállította, vélhetőleg a forrásnyelvi szöveg retorikai hatásának megőrzése érdekében. A lektor fel is darabolta a mondatot.

(10) To regain society's trust, we **believe** that business leaders must embrace a way of looking at their role that goes beyond their responsibility to the shareholder [...]. (HBR 10/08:70)

[A társadalom bizalmának visszanyerése érdekében úgy véljük, hogy az üzleti vezetőknek magukévá kell tenniük azt, hogy oly módon tekintsenek a szerepükre, amely túlmutat a részvényeseik iránt vállalt felelősségükön.]

Wir **sind** davon **überzeugt**, dass Führungskräfte in Unternehmen das Vertrauen der Gesellschaft nur dann zurückgewinnen können, wenn sie ihre Tätigkeit als eine Aufgabe begreifen, die mehr umfasst als die Verantwortung gegenüber den Anteilseignern [...]. (kézirat)

Sie können das Vertrauen der Gesellschaft nur dann zurückgewinnen, so unsere **Überzeugung**, wenn sie sich nicht mehr allein gegenüber den Anteilseignern verantwortlich fühlen. (HBM 1/09:20)

[We are convinced that leaders in companies can only regain society's trust if they understand their role as a task that comprises more than the responsibility towards the shareholders [...].]

[They can only regain society's trust, in our understanding, if they no longer feel solely responsible towards shareholders.]

[Meggyőződésünk, hogy a vállalatok vezetői csak akkor tudják visszanyerni a társadalom bizalmát, ha megértik szerepüket, mint olyan feladatot, amely több, mint a részvényesekkel szembeni felelősség.]

[Felfogásunk szerint a társadalom bizalmát csak úgy lehet visszanyerni, ha már nem kizárólag a részvényesek iránt érznek felelősséget.]

A 11. példa módosításai a *schalten und walten* (szó szerint: *operate and rule* [működtet és szabályoz]) állandósult szókapcsolatot helyezték a mondatba, és az *Erfolg* (*success* [siker]) főnevet az *erfolgreich* (*successful* [sikeres]) melléknévre cserélték. Valamelyest vitatható módosítás, hogy a lektorok a nőnemű *Managerin* kifejezést és a nőnemű névmását a hímnemű *Manager* főnévre és annak hímnemű névmására változtatták. A mondaton ismét nagymértékű változtatásokat vittek véghez, és ezáltal nemesak meghosszabbították, hanem az információsűrűségén is csökkentettek.

(11) Based on success in a previous role, a manager may **believe** she has a mandate. (HBR 1/09:54)

[Korábbi szerepében való sikeressége alapján a menedzser úgy gondolhatja, hogy felhatalmazással rendelkezik.]

Angesichts des Erfolgs in einer früheren Position kann sich eine Managerin für besonders kompetent halten . (kézirat)	War ein Manager in einer früheren Position sehr erfolgreich, dann neigt er nun womöglich zu der Auffassung , er könne schalten und walten, wie er wolle. (HBM 3/09:10)
[Based on the success in a previous position, a manager can believe herself to be especially competent.]	[If a manager was very successful in a previous position, he may tend to the belief that he can do as he likes.]
[A korábbi pozícióban elért sikerek alapján egy menedzser különösen kompetensnek gondolhatja magát.]	[Ha egy menedzser nagyon sikeres volt egy korábbi pozícióban, akkor hajlamos lehet arra, hogy úgy gondolja, bármit megtehet.]

A 12. példa egy másik átfogó lektori beavatkozást mutat be. A legszembeütőbb módosítás, hogy a lektor eltávolította a *didn't simply* [nem csak / nem csak volt] enyhén félrevezető fordítását, amelyet a fordító a *mehr als (more than [több mint])* helyett alkalmazott. A lektorok nem támaszkodhattak arra, hogy a *no-frills* (sallangmentes) kifejezést a német olvasóközönség széles köre megértse, így tehát ezt is lefordították a német *ohne Schnickschnack* megfelelőre.

(12) When the resulting fare war brought Ryanair to its knees, its leaders didn't simply urge the airline to **try harder**. They revamped the strategy and transformed the company into a no-frills player with a true low-cost business model. (HBR 1/08:54)

[Amikor az ebből eredő tarifaháború térdre kényszerítette a Ryanairt, a vezetők nem csak sürgették a légitársaságot, hogy keményebben próbálkozzon. Átdolgozták a stratégiát, és fapadosá alakították a céget egy igazi alacsony költségű üzleti modellel.]

Als der daraus entstandene Preiskrieg Ryanair in die Knie zwang, unternahmen die Verantwortlichen mehr als die Fluggesellschaft anzuspornen, sich mehr zu bemühen . Sie warfen die bisherige Strategie und machten aus dem Unternehmen eine so genannte No-Frills-Fluglinie mit einem echten Niedrigkosten-Geschäftsmodell. (kézirat)	Als Ryanair in dem durch seine Tarife entfachten Preiskrieg in die Knie ging, reagierten die Führungskräfte nicht damit, das Unternehmen zu noch mehr Leistung anzuspornen. Vielmehr warfen sie die bisherige Strategie und machten aus der Gesellschaft eine Fluglinie ohne jeglichen Schnickschnack und mit einem echten Niedrigkosten-Geschäftsmodell. (HBM 5/08:10)
--	---

[When the fare war resulting from this brought Ryanair to its knees, its leaders did more than urge the airline to try harder. They discarded the present strategy and turned the company into a so-called no-frills airline with a real low-cost business model.]

[When Ryanair went to its knees in the fare war sparked through its prices, leaders did not react by urging the company to even more performance. Instead they discarded the present strategy and turned the company into an airline without any bells and whistles and with a real low-cost business model.]

[Amikor az ebből eredő tarifaháború térdre kényszerítette a Ryanairt, vezetői nem csak arra kérték a légitársaságot, hogy keményebben próbálkozzon. Elvetették az akkori stratégiát, és a céget úgynevezett fapados légitársasággá változtatták valódi, alacsony költségű üzleti modellel.]

[Amikor a Ryanair térdre kényszerült az árai miatt kialakult tarifaháborúban, a vezetők nem úgy reagáltak, hogy a vállalatot még nagyobb teljesítményre kényszerítették. Ehelyett elvetették az akkori stratégiát, és a céget szállangmentes légitársasággá változtatták valódi, alacsony költségű üzleti modellel.]

Végezetül vizsgáljuk meg a 13. példát a széles körű módosításokkal járó lektori nominalizációk illusztrációjaként. A kéziratban szereplő mondatot a lektor ismét jelentősen megváltoztatta, és fel is darabolta. A *den Auftrag geben* kifejezésként nominalizálta a *commissioned* igét, és átalakította a *conduct interviews* igésítést, amelyet a fordító a *befragen (to interview [meginterjúvol])* igével fordított le. Az *Ernennung (promotion [kinevezés])* főnevet az *ernannt worden war (was named [ki lett nevezve / kineveztetett])* passzív szerkezettel igésítette. A *würden (would [lenne])* módbeli segédigével kifejezett összetett módbeli segédigei szerkezetet az egyszerűbb *vermutlich (presumably [feltehetően])* határozói kifejezéssel helyettesítette, továbbá kijavította a *key (felső)* kihagyását a *key executives (felsővezető)* kifejezés fordításából.

(13) When Ludwig *took over* as CEO of Becton, Dickinson, he **commissioned** a task force of trusted managers to *conduct* open-ended *interviews* with key executives about the challenges the firm faced. (HBR 7/08:50)

[Amikor Ludwig átvette a Becton, Dickinson vezérigazgatóságát, megbízható vezetők egy munkacsoportját hatalmazta meg, hogy nyílt végű interjúkat tartson a felsővezetőkkel a cég előtt álló kihívásokról.]

Nach *seiner Ernennung* zum CEO von BD **beauftragte** Ludwig eine Arbeitsgruppe zuverlässiger Manager, Führungskräfte in zeitlich unbefristeten Interviews zu *befragen*, welche Herausforderungen sie auf das Unternehmen zukommen sehen würden. (kézirat)

Nachdem Ed Ludwig zum CEO von Becton Dickinson *ernannt worden war*, **gab** er einer Projektgruppe von zuverlässigen Managern **den Auftrag**, zeitlich unbefristete *Interviews* mit den wichtigsten Führungskräften im Haus zu *führen*. Darin sollten sie erfragen, welche Herausforderungen vermutlich auf das Unternehmen zukommen würden. (HBM 8/08:20)

[After his promotion to CEO of BD, Ludwig commissioned a task force of trusted managers to ask leaders in open-ended interviews, which challenges they would envision to face the company.]

[After Ed Ludwig was named CEO of Becton Dickinson, he gave a project group of trusted managers the job to conduct open-ended interviews with the most important leaders in the house. In these, they should find out which challenges might face the company.]

[A BD vezérigazgatójává való előléptése után, Ludwig megbízható vezető munkacsoportját hatalmazta fel, hogy nyílt végű interjúk során kérdezzék meg a vezetőktől, mit képzelnek el, milyen kihívásokkal néz majd szembe a vállalat.]

[Miután Ed Ludwigot kinevezték a Becton Dickinson vezérigazgatójává, megbízható vezetők projektcsoportjának adott felhatalmazást, hogy nyílt végű interjúkat folytasson a ház legfontosabb vezetőivel. Ezek során rá kell jönniük, milyen kihívásokkal szembesülhet a vállalat.]

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy a jelen tanulmányban vizsgált lektorok a fordítókkal ellentétben nem nominalizálnak túl gyakran. Magyarázat lehet erre, hogy a vizsgált korpusz cikkeinek fordítói szigorú nyelvi fókusszal dolgoztak az egyes mondatokon (ami talán még erőteljesebb lehet a fordítástámogató eszközök szegmentálási gyakorlatából eredően), míg a lektorok valószínűleg sokkal inkább teljes egészésként kezelik a szöveget. Így a fordítókat feltehetően nagyobb mértékben befolyásolja a forrásnyelvi szöveg szakmai természete, amely a német nyelvben hagyományosan előnyben részesíti a nominális stílust, a lektorok azonban ilyen esetben népszerűsítő stratégiákat alkalmaznak. Ezek növelik az olvashatóságot többek között a célnyelv konvencióinak alkalmazásával és az igés szerkezetek fokozott használatával, amint azt „az újságíróknak szóló oktatási szövegekben javasolják” (Müller-Feldmeth et al. 2015: 237; lásd még Rűth 2012).

A jelen tanulmány bemutatta, hogy a lektorok nagymértékű módosításokat visznek véghez a fordított szövegben. A nominalizációk esetében számottevő gyakorisággal avatkoznak be, és bár ezeknek a beavatkozásoknak a fele a szóban forgó nominális szerkezetekre korlátozódik, az esetek másik felében átfogó módosításokat hajtanak végre, amelyek a kérdéses mondat teljes átfogalmazását eredményezik. Habár egyes korábbi tanulmányok elsősorban olyan tevékenységként mutatták be a lektorálást, amely kevés erőfeszítést igényel, használatra kész megoldásokkal dolgozik, és az olvashatóság javítására törekszik, a jelen tanulmány bizonyítékot szolgáltat egy olyan műfaj kapcsán, amelyben a lektorok gyakran kellő időt szánnak a szöveg bizonyos részeinek átírására, hogy hozzáigazítsák azt a célnyelvi olvasóközönség igényeihez. Az ilyen megfigyelések hangsúlyozzák annak fontosságát, hogy figyelembe vegyünk a fordítás elkészítésének közbenső szakaszait a lektor láthatatlanságának ellensúlyozására a korpuszalapú fordítástudományban.

Eredeti megjelenés

Bisiada, M. 2018. Editing nominalisations in English–German translation: when do editors intervene? *The Translator* Vol. 24. No. 1. 35–49.

Irodalom

- Alves, F., Pagano, A., Neumann, S., Steiner, E., and Hansen-Schirra, S. 2010. Translation Units and Grammatical Shifts: Towards an Integration of Product- and Process-Based Translation Research. In: Shreve, G. M., Angelone, E. (eds) *Translation and Cognition*, Amsterdam: John Benjamins. 109–142.
- Bailin, A., Grafstein, A. 2015. *Readability: Text and Context*. London: Palgrave Macmillan.
- Bamberger, R., and Vanecek, E. 1984. *Lesen–Verstehen–Lernen–Schreiben*. Wien: Jugend und Volk.

- Best, K.-H. 2006. Sind Wort- und Satzlänge brauchbare Kriterien zur Bestimmung der Lesbarkeit von Texten? In: Wichter, S., Busch, A. (eds) *Wissenstransfer—Erfolgskontrolle und Rückmeldungen aus der Praxis*, Frankfurt/M: Peter Lang. 21–31.
- Bisaillon, J. 2007. *Professional Editing Strategies Used by Six Editors*. *Written Communication* Vol. 24. No. 4. 295–322.
- Bisiada, M. 2016. 'Lösen Sie Schachtelsätze möglichst auf': *The Impact of Editorial Guidelines on Sentence Splitting in German Business Article Translations*. *Applied Linguistics* Vol. 37. No. 3. 354–376.
- Black, K. 2012. *Business Statistics: For Contemporary Decision Making*. 7th ed. Upper Saddle River: J. Wiley & Sons.
- Cunningham, D. S. 1971. *Translation and Editing*. *Meta* Vol. 16. No. 3. 135–152.
- Dubay, W. H. 2006. *Smart Language: Readers, Readability, and the Grading of Text*. Costa Mesa: Impact Information.
- Fabricius-Hansen, C. 1999. Information Packaging and Translation: Aspects of Translational Sentence Splitting (German–English/Norwegian). In: Doherty, M. (ed.) *Sprachspezifische Aspekte der Informationsverteilung*, Berlin: Akademie Verlag. 175–214.
- Flower, L., Hayes, J. R., Carey, L., Schriver, K., Stratman, J. 1986. *Detection, Diagnosis, and the Strategies of Revision*. *College Composition and Communication* Vol. 37. No. 1.
- Garrod, S., Freudenthal, D., Boyle, E. 1994. *The Role of Different Types of Anaphor in the On-Line Resolution of Sentences in a Discourse*. *Journal of Memory and Language* Vol. 33. No. 1. 39–68.
- Göpferich, S. 1995. *Textsorten in Naturwissenschaften und Technik: Pragmatische Typologie—Kontrastierung—Translation*. Tübingen: Günter Narr.
- Göpferich, S. 2009. *Comprehensibility Assessment Using the Karlsruhe Comprehensibility Concept*. *The Journal of Specialised Translation* Vol. 11. 31–52.
- Hansen-Schirra, S., Hansen, S., Wolfer, S., Konieczny, L. 2009. *Fachkommunikation, Popularisierung, Übersetzung: Empirische Vergleiche am Beispiel der Nominalphrase im Englischen und Deutschen*. *Linguistik Online* Vol. 39 No. 3. 109–118.
- Hayes, J. R., Flower, L., Schriver, K. A., Stratman, J. F., Carey, L. 1987. *Cognitive Processes in Revision*. In: Rosenberg, S. (ed.) *Advances in Applied Psycholinguistics, Vol. 2 of Reading, Writing, and Language Processing*, Cambridge: Cambridge University Press. 176–240.
- Krein-Kühle, M. 2003. *Equivalence in Scientific and Technical Translation: A Text-in-Context-based Study*. Egyetemi doktori disszertáció. University of Salford, Manchester, Egyesült Királyság.
- Kruger, H. 2012. *A Corpus-Based Study of the Mediation Effect in Translated and Edited Language*. *Target* Vol. 24. No. 2. 355–388.
- Künzli, A. 2007. *The Ethical Dimension of Translation Revision: An Empirical Study*. *The Journal of Specialised Translation* Vol. 8. 42–56.
- Langer, I., Von Thun, F. S., Tausch, R. 1974. *Verständlichkeit in Schule, Verwaltung, Politik und Wissenschaft*. München: Reinhardt Verlag.
- Langer, S. 2005. *A Formal Specification of Support Verb Constructions*. In: Langer, S., Schnorbusch, D. (eds) *Semantik im Lexikon*. Tübingen: Narr. 179–202.
- Mossop, B. 2014. *Revising and Editing for Translators*. 3rd ed. Manchester: St. Jerome.
- Müller-Feldmeth, D., Held, U., Auer, P., Hansen-Morath, S., Hansen-Schirra, S., Maksymski, K., Wolfer, S., Konieczny, L. 2015. *Investigating Comprehensibility of German Popular Science*

- Writing. In: Maksymski, K., Gutermuth, S., Hansen-Schirra, S. (eds) *Translation and Comprehensibility*. Berlin: Frank & Timme. 227–261.
- Munday, J. 2012. *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. 3rd ed. Abingdon: Routledge.
- Muñoz Martín, R. 2010. *On Paradigms and Cognitive Translatology*. In: Shreve, G. M., Angelone, E., (eds) *Translation and Cognition*, Amsterdam: John Benjamins. 169–187.
- Robert, I. S. 2014. *Investigating the Problem-Solving Strategies of Revisers through Triangulation*. *Translating and Interpreting Studies* Vol. 9. No. 1. 88–108.
- Roberts, J. C., Fletcher, R. H., Fletcher, S. W. 1994. *Effects of Peer Review and Editing on the Readability of Articles Published in Annals of Internal Medicine*. *Journal of the American Medical Association* Vol. 272 No. 2. 119–121.
- Rüth, L. 2012. *Grammatische Metapher und Common Ground*. Egyetemi disszertáció. Johannes Gutenberg-Universität Mainz.
- Saldanha, G., O'Brien, S. 2013. *Research Methodologies in Translation Studies*. Abingdon: Routledge.
- Schriver, K. A. 1989. *Evaluating Text Quality: The Continuum from Text-Focused to Reader-Focused Methods*. *IEEE Transactions on Professional Communication* Vol. 32 No. 4. 238–255.
- Steiner, E. 2001. *Translations English–German: Investigating the Relative Importance of Systemic Contrasts and of the Text-Type 'Translation'*. *SPRIKreports* Vol. 7. 1–48.
- Utka, A. 2004. *Phases of Translation Corpus: Compilation and Analysis*. *International Journal of Corpus Linguistics*. Vol. 9 No. 2. 195–224.
- Wolfer, S. 2015. *Comprehension and Comprehensibility*. In: Maksymski, K., Gutermuth, S., Hansen-Schirra, S. (eds) *Translation and Comprehensibility*, Berlin: Frank & Timme. 33–51.

A fordítások minőségének újragondolása: lektorálás a digitális korban

Christopher D. Mellinger

Fordító: Pete-Pikó Klára

Kivonat: A szerkesztés és a lektorálás a minőségbiztosítás eszközeként rendszerint a professzionális fordítási projektek részét képezi. Azon döntés mögött, hogy ezeket a tevékenységeket felvegyék a fordítási munkafolyamatba, a minőség mibenlétéről alkotott implicit feltevések húzódnak meg. A tanulmány azt vizsgálja, hogyan valósul meg a minőség a szerkesztés és a lektorálás tekintetében, és áttekinti ezeket a hipotéziseket. A szerző amellet foglal állást, hogy a lektorálást a fordításértékelési modellek részévé kell tenni. Az adekvátság, a megosztott megismerés és a szaliencia fogalma – valamint alkalmazásuk a fordítás kognitív folyamatai, az utószerkesztés és a fordítástechnológia kutatásában – elvezet egyenesen a fordítási minőség újragondolásához.

Kulcsszavak: szerkesztés, fordítás minősége, megosztott megismerés, szaliencia, számítógéppel támogatott fordítás, gépi fordítás

1. Bevezetés

A szerkesztési és a lektorálási feladatok gyakran szerves részét képezik a dokumentumok hagyományos életciklusának. A szerkesztés és a lektorálás jelentőségére hívják fel a figyelmet az emberi fordítási szolgáltatásokra vonatkozó iparági szabványok (például ASTM 2575; ISO 17100), amelyek a minőségbiztosítás céljából megkövetelik e tevékenységek beépítését a fordítási munkafolyamatba. A nyelvi szolgáltatók többnyire alkalmazzák az előírt lineáris munkafolyamatot, amelyben a lektor vagy a szerkesztő ellenőrzi a fordító munkáját a nyersfordítás hibáinak megtalálására és kijavítására törekedve (Mossop 2014; Lee 2006). Rendszerint hasonló megközelítés jellemző a nagy nemzetközi szervezeteknél, például az Egyesült Nemzetek Szervezeténél. A fordítók, lektorok és önlektorálók háromszintű osztályozása kiemeli a lektorálást mint eszközt a fordításokban található hibák azonosítására, amelyeket egy tapasztaltabb kolléga javít ki (Orellana 1990).¹ Utóbbi szemléletet a fordítások intelligens felhasználásának jeleként üdvözölték (Hine 2003; lásd még Horguelin és Brunette 1998).

Hasonlóképpen a gépi fordítást magukban foglaló projektekben számos ponton és eltérő mértékben alkalmazhatnak előszerkesztést és utószerkesztést a fordítás eredményének javítására (Spalink, Levy és Merrill 1997; TAUS 2010). A szerkesztők ellenőrizhetik a forrásszöveget annak érdekében, hogy eltávolítsanak egyes nyelvi elemeket, amelyek a gépi fordítási rendszereknek problémát jelenthetnek (ezeket gyakran „negatív fordíthatósági indikátornak” nevezik; lásd Underwood és Jongejan 2001). Az utószerkesztők ellenben a géppel fordított célszöveggel dolgoznak, hogy „eltakarítsák” a gépi fordítási rendszer által elkövetett hibákat vagy tévedéseket. A javítás mértéke a nyelvtan és a helyesírás futólagos ellenőrzésétől a forrásszöveg és a célszöveg teljes körű összehasonlításáig terjedhet, amikor a stílus, a terminológiai döntések vagy a logika is a lektorálás tárgya.

A lektorokat és a szerkesztőket a minőség őreiként alkalmazzák az ember és a gép alkotta szövegeknél is. A szerkesztés, illetve a lektorálás szükségszerűen a fordítási folyamat része, biztosítékul szolgálva a nyelvi szolgáltatóknak és az ügyfélnek, hogy minőségi fordítást kapnak kézhez. Ennek

ellenére – bár a lektorálás gyakorta jelen van a fordítási munkafolyamatokban, és a lektorok fontos szerepet játszanak a minőségbiztosítási megközelítésekben – a lektorálás többnyire kimarad a fennálló fordításértékelési modellekből. A jelenlegi, túlnyomórészt eredményközpontú megközelítést alkalmazó modellek túl szűkkörűek, mivel nem ismerik el a lektorálást a fordítási munkafolyamat szerves részeként, és nem számolnak az önlektorálás szerepével. A létező fordításértékelési modellek tehát további finomításra szorulnak, hogy figyelembe vegyék az aktuális, a fordítási feladat kognitív vonatkozásait vizsgáló folyamatkutatásokat. A jelen tanulmány a szerkesztés és a lektorálás fordításértékelési modellekbe való felvételét sürgeti. Mindkét tevékenység kulcsfontosságú elemként járul hozzá a meglévő minőségi keretek kiegészítéséhez, valamint a keletkező tudásanyag magyarázatához.

A fordított szövegek lektorálásáról szóló kutatások rávilágítanak, hogy fontos újra elgondolkozni a szerkesztésről és a lektorálásról, valamint a fordításértékeléshez fűződő kapcsolatukról. Robert és Brunette (2016) például felhívják a figyelmet a lektorálási folyamatmodell hiányára. Kutatásuk kiemeli a lektorálás közbeni problémafelismerés fontosságát, valamint hangsúlyozza, hogy a lektoroknak a lehetséges megoldások indoklására irányuló képessége hozzájárulhat a lektorálás jobb minőségéhez. Ez a felismerés összhangban van Muñoz Martín (2014) lektorálásról adott leírásával, mert a metakognícióhoz kapcsolódik, és emlékeztet Angelone (2010) három részből álló bizonytalanságkezelési modelljére. Angelone (2010) leírja, hogy a fordítónak először fel kell ismernie a szövegben található problémát, mielőtt egy fordítási megoldást javasolna és értékelné. Robert (2014) ezzel szemben megjegyzi, hogy bár az átgondolás és az átfogalmazás a lektorálási folyamat egyik stratégiája lehet, nem feltétlenül jelent jobb fordítási minőséget. Ezek az újabb, lektorálást érintő empirikus kutatások – az időnként ellentmondó felismerésekkel együtt – rámutatnak annak szükségességére, hogy átgondoljuk a lektorálás fordítási minőségre gyakorolt hatását, és felvegyük a lektorálást a fordításértékelési modellekbe.

A fordításértékelési modellek átdolgozása kapcsán kihívást jelent annak meghatározása, hogy mi alkotja a minőséget a lektorálási feladat során, különösen a fordítási folyamat megváltozott jellege miatt, amelynek oka a számítógépes fordítástámogató eszközök, például a fordítómemóriák és a terminológiai kezelő rendszerek megjelenése, valamint a gépi fordítás bevezetése a fordítási munkafolyamatban. Így a jelen cikk a minőségértékelés tárgyalásához azzal is hozzájárul, hogy a minőségértékelést számos perspektívából vizsgálja, mégpedig az eredményt és a folyamatot, valamint ezek minőséghez való viszonyát egyaránt elemző kognitív kutatások áttekintése útján. Számos kutató (többek között Halverson 2013; Muñoz Martín 2014; Alves 2015) állítja, hogy a kognitív nyelvészetben alapuló kutatási paradigmák és a kognitív tudomány alkalmazása gyümölcsözőnek bizonyulhat a terület hagyományos kérdéseinek és felvetéseinek vizsgálatában, gazdagítva az ezekről a fogalmakról alkotott értelmezésünket. Risku (2010) például megmutatja annak hasznosságát, amikor kognitív tudományos megközelítést alkalmazunk a műszaki kommunikáció és a fordítás kutatásában. Risku főként arra mutat rá, hogyan változhat meg a fordítástudomány általánosan ismert fogalmainak értelmezése a kognitív tudomány felfedezéseinek hatására. Jääskeläinen (2016) is annak fontosságát hangsúlyozza, hogy a folyamatorientált kutatások és az eredményorientált szemléletmódok együttes vizsgálatával újragondoljuk a fordítási minőséget. Jääskeläinen a fordítási folyamat minőségértékelésbe való felvétele mellett foglal állást, elvetve a minőség pusztán eredményorientált szemléletű meghatározását. Ezzel a megközelítéssel összhangban a jelen tanulmány három szövegminőséggel kapcsolatos fogalmat kíván közelebbről elemezni: az adekvátságot, a megosztott megismerést és a szalienciát. Vizsgálat tárgya továbbá az is, miként jelennek meg ezen fogalmak a fordítási folyamat, az utószerkesztés és a fordítástechnológia kutatásában. A fogalmakhoz kötődő kutatások áttekintése és a szövegminőséggel kapcsolatos

implicit feltételezések feltárása nyomán végül arra a következtetésre jutunk, hogy a fentebb említett tevékenységeket bele kell foglalnunk a fordításértékelési modellekbe.

Az említett három fogalom a fordítási minőség számos aspektusát segít megvilágítani. Az első fogalom, az adekvátság a fordítási minőség egy hagyományosabb, eredményorientált megközelítését képviseli, míg a másik kettő alkalmasabb a fordítási folyamatban jelen lévő szerkesztési és lektorálási feladatok tárgyalásához. Különösen a megosztott megismerés derít fényt a fordítási feladat változásaira, amelyeket a fordítástechnológiai eszközök fordítási munkafolyamatba való felvétele idézett elő. Az eredmény- és a folyamatorientált nézet együttes alkalmazása szélesebb perspektívát kínál a fordítási minőség vizsgálata során. A szaliciencia fogalma hasonlóképpen kiegészíti a másik kettőt, rámutatva a feladat paradigmájának változásaira, amelyek a fordítók és a fordítástechnológia interakciójából adódnak. E három fogalom kiválasztásával semmiképpen sem kívánunk kísérletet tenni arra, hogy kimerítő áttekintést nyújtsunk a vizsgálatra érdemes kognitív fogalmakról. Csupán hasznosnak bizonyulnak a fordításértékeléssel kapcsolatos feltételezések vizsgálatához, és szemléltetik annak fontosságát, hogy a szerkesztés és a lektorálás a fordításértékelési modellek szerves részévé váljon.

A tanulmány további részének felépítése a következő. Elsőként a *szerkesztés* és a *lektorálás* terminus kifejtésére és megkülönböztetésére kerül sor használatuk tisztázása érdekében. Az ezt követő három rész a fordításértékelésnek az adekvátsággal, a megosztott megismeréssel és a szalicienciával való kapcsolatát vizsgálja; mindhárom perspektíva fontos információkat nyújt a minőségről, illetve a szerkesztés és a lektorálás fordítási folyamatban betöltött szerepéről. A cikk befejezése kifejti és megismétli azon érveket, hogy ezeket a tevékenységeket fel kell venni a fordításértékelési modellekbe.

2. Lektorálás és szerkesztés

Mielőtt megvizsgálánk a szerkesztés és a lektorálás fordítási munkafolyamatokba való felvétele mögött meghúzódó lehetséges feltevéseket, meg kell határoznunk a *szerkesztés* és a *lektorálás* közötti fontos terminológiai különbséget. A két fogalmat időnként összekeverik és szinonimaként kezelik, pedig valójában eltérő viselkedést jelölnek. Rendszerint mindkettő megjelenik a fordítási projekteknél, de a két tevékenység során elvégzett munka hatásköre jelentősen eltér. Bár nehéz meghatározni a szerkesztés és a lektorálás közötti terminológiai zavar igazi okát, a kutatóknak tisztában kell lenniük számos lehetséges indokkal, amelyek miatt ezek a terminusok rendszeresen összekeverednek, és gondosan meg kell vizsgálniuk, melyik fogalomra is történik utalás a meglévő szakirodalomban. Ahogyan az ISO 17100 szabvány írja, a *lektorálás* terminus helyett esetenként a *kétnyelvű szerkesztés* szerepel. Hasonlóképpen sok iparági szervezet (például a Common Sense Advisory és az American Translators Association), valamint az amerikai ASTM 2575 szabvány a *szerkesztés* terminust használja, amikor a fordítások forrásszöveggel való összevetéssel történő ellenőrzésére utal. Az ISO-szabvány ellenben *lektorálásnak* nevezi a célszövegnek a forrásnyelvi tartalommal való összevetés útján történő kétnyelvű ellenőrzését. A helyzet még összetettebbé válik, amikor a fordítási munkafázisokat gyakran a TEP-paradigmát követő folyamatként írják le, ahol a TEP rövidítés jelentése *Translation* (fordítás), *Editing* (szerkesztés), *Proofreading* (korrektúra), és nem ismeretes, hogy a második lépés az egynyelvű szerkesztésre utal-e, vagy pedig a célszöveg kétnyelvű lektorálására, amely a forrásnyelvi változattal való összevetéssel történik. Akár regionális változatról, akár a nyelvi megfogalmazás ügyetlenségéről van szó, amikor a szerkesztés és a lektorálás egyes kontextusokban terminológiailag összeolvad, akkor a jelen tanulmány az ISO-szabvány definícióit veszi figyelembe.

Az általános meghatározások szerint a *szerkesztés* csak a fordított szöveg célnyelvi változatával foglalkozik (Mossop 2014; ISO 17100). A szöveg ellenőrzésének elvárt szintjétől függően a szerkesztő

módosíthatja a szöveget stílus, szerkezet vagy tartalom tekintetében, az előre megadott szerkesztési útmutatóhoz vagy a nyelvi konvenciókhoz igazodva. A szerkesztő azonban csak a célszövegre koncentrálni, és nem veti össze a fordítást a szöveg forrásnyelvi változatával.

A lektorálás a szöveg célnyelvi változatának a forrásszöveggel való összevetés útján történő ellenőrzését jelenti (Mossop 2014; ISO 17100). A szerkesztéssel ellentétben a lektorálásnak része a szöveg mindkét változatában megjelenő tartalom értékelése, valamint a fordítás értékelése a forma és a célnak való megfelelés tekintetében (ISO 17100). Bár a szerkesztés és a lektorálás is a célszöveg minőségével foglalkozik a terminológia, szintaxis, stílus, illetve az ügyfélspecifikus szerkesztési útmutató követése szempontjából, a lektorálás összehasonlító jellege alapvető különbséget jelent a két tevékenység között a fordítási folyamatban.

Ehhez kapcsolódó fogalom az *önlektorálás*, amely tevékenység a szerkesztés és a lektorálás keresztezéseként írható le, amennyiben maga a fordító ellenőrzi a fordítást a forrásnyelvi változatot is figyelve. A fordító a forrásszöveg nélkül is ellenőrizheti a fordítást (vagyis szerkesztheti a szöveget). A szerkesztési és a lektorálási viselkedés átfedése miatt azonban nehéz világos határvonalat húzni a két feladat között. Künzli (2007: 116) empirikus kutatásra alapozva az önlektorálást a fordítási folyamat különálló lépcsőjeként írja le. Künzli kutatása – ahogyan Shih (2006) és Englund Dimitrova (2005) tanulmánya is – megmutatja, milyen fontos szerepet játszik a feladat meghatározása a fordítók önlektorálás során alkalmazott szemléletének formálásában. Englund Dimitrova (2005) azt is kiemeli, hogy az önlektorálás megváltoztathatja a fordítást a célszöveg kezdeti megalkotása után. Az önlektorálás továbbá nem mindig képezi a fordítási folyamat időben elkülönült lépcsőjét vagy szakaszát, hiszen szerkesztés és lektorálás a célszöveg keletkezése közben is történhet. Mellinger (2014) megemlíti a szövegalkotási és a szerkesztési viselkedés lehetséges eltéréseit, amikor a fordítók fordítómemóriával dolgoznak, és kijelenti, hogy a fordítók eljárásai különbözhetnek bizonyos szövegalkotási viselkedésmódok tekintetében.

3. Lektorálás és adekvátság

Először az adekvátság áttekintése következik, hiszen a fordításértékelés hagyományos, eredményorientált megközelítését képviseli. Az adekvátsággal kapcsolatos feltevéseket a folyamatorientáltabb szemléletek vizsgálata előtt érdemes tanulmányozni. Az emberi és a gépi fordítást vizsgáló korábbi kutatásokban az adekvátságot nagyrészt a fordítás eredményorientált nézőpontjából tárgyalták. Even-Zohar (1975: 43; idézi Toury 2012: 79) például az ember által készített adekvát fordítást úgy írja le, hogy az „a forrásszöveg szövegbeli viszonyait jeleníti meg a célnyelven saját [alapvető] nyelvi rendszerének megsértése nélkül.” Ez a definíció kiemeli a forrásnyelvi és a célnyelvi változat belső kapcsolatát, és a forrásszöveget teszi referenciává, amellyel a célszöveget összehasonlítják. Toury (2012: 79) szerint a fordításnak ez a normaalapú megközelítése összeférhetetlen lehet egyes célnyelvi konvenciókkal, főként ami a nyelven kívüli tényezőket illeti. Ezzel szemben az elfogadható fordítások azok lehetnek, amelyek alávetik magukat a célnyelvi normáknak.

Ebből az eszmefuttatásból észrevehetően hiányzik a minőség fogalma. Ehelyett a fordítást egy, az adekváttól az elfogadhatóig terjedő kontinuumon helyezik el, ahol a mikroszintű szövegjellemzők leírhatók a makroszintű normák szempontjából. Nem konkrét példákat hasonlítanak össze a forrásnyelven és a célnyelven annak kiderítéséhez, hogy elkövettek-e amorf, nehezen észlelhető hibát: a célnyelven megszülető fordításokat inkább a forrás- és célnyelvi rendszerek felé való általánosabb irányulás szolgálatába állítják.² Toury rögtön megjegyzi, hogy ezt az elemzést túlnyomórészt a bölcsészeti tárgyú fordításoknál alkalmazzák, de elismeri, hogy a gyakorlati jellegű fordításoknál is megfelelő.

Vermeer ([1989] 2004) a szkoposz-elmélet felvázolásakor hasonlóképpen a fordítás eredményére fókuszál a célnyelvi szöveg adekvátságának meghatározásánál, ugyanakkor a fordítás célnyelvi kultúra felé történő orientálását is hangsúlyozza. Ez a szemlélet a forrás- és a célnyelvi változatot a szövegek formája és szerkezete tekintetében választja szét, ezáltal lehetővé téve, hogy az átfogó funkció megvalósulása esetén egy fordítást adekvátnak tartsanak. A Vermeer által leírt „intertextuális koherencia” (229) megvalósításakor a fordító arra törekszik, hogy a szöveg célnyelvi változatát annak szándékolt funkciója szerint alakítsa.

A leíró fordítástudomány azonban kevés visszhangra talál a gyakorlati célokat szolgáló (nem irodalmi), megrendelésre készített fordítások világában. Az idézett fordítási szabványok nagyrészt eredményközpontúak, és az *ekvivalencia* bonyolult fogalmát hangsúlyozzák. Az ASTM 2575 szabvány leírása szerint például a fordítás „célszöveg, amely a forrásszövegen alapszik, olyan módon, hogy a két szöveg tartalma és sok esetben a formája is ekvivalensnek tekinthető.” Ez a szabvány, az európai megfelelőjének számító EN 15038-hoz és a nemzetközi ISO 17100 szabványhoz hasonlóan azt írja, hogy a fordítás minősége előzetesen meghatározott elveken vagy az ügyfél kérésein alapul.³ Ezek az instrukciók változatosak és rugalmasak, de mindkét szabvány egyetért abban, hogy a minőségi fordításszolgáltatás velejét a fordítás és a lektorálás jelenti. Gouadec (2010) az ügyfél kéréseinek elsődleges fontosságát is kiemeli.

Az ügyfél kéréseinek figyelembevételével azonban a minőséget többé nem lehetséges kizárólag a célszöveg felől megközelíteni: inkább számos tényező találkozásának kell tekinteni. Ezek közé tarthatóknak a projekt előírásai, a technológiai és az erőforrás-korlátozások, illetve folyamatspecifikus magatartások is. Bass (2006: 94) felismeri ezt a fordítással kapcsolatos kötelességet; a fordítási projekteknek egyensúlyozniuk kell „a költség, az idő és a minőség egymásnak ellentmondó parancsai” között, miközben figyelembe kell venniük a minőség nyelven és szövegen kívüli akadályait is, amelyek közvetlenül kihatnak a fordítás eredményére.⁴ A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a nyelvi szolgáltatóknak és az ügyfeleknek nehézséget okozhat a minőségi fordítás felismerése, és csupán probablisztikus becsléseikre hagyatkoznak a minőségi termék és teljesítés tekintetében (Dunne 2012). Az információaszimmetria, amely így a fordítást vásárlók és ügyfelek, illetve a nyelvi szolgáltatók és a fordítók között keletkezik, kétségbe vonja, hogy valóban alkalmazható-e a fordítási minőség eredményorientált megközelítése.

Az ekvivalencia elmélete az emberi fordítási projekteken kívül sok gépi fordítási kutatásban is kiindulópontul szolgált az adekvát fordítás meghatározását célzó törekvésekben. A BLEU-pontokat például mércéül használják a gépi fordítással keletkező és az ember által fordított szöveg relatív közelségének megbecsülésére. Az először Papineni és munkatársai (2002) által javasolt módszer olyan mércévé vált, amellyel a gépi fordítás minden új minőségmérője összevethető. A módszer azonban egyértelműen az eredményre és a célszöveg referenciaszövegekhez viszonyított relatív hasonlóságára fókuszál. A gépi fordítással készült szövegek emberi értékelése segít továbbá a gépi fordítás minőségének megállapításában, és az adekvátság automatizált mércéivel együtt alkalmazható a fordítási minőség meghatározásában (Specia et al. 2011). Ezek a mérőszámok önmagukban csak indikátorként működnek a géppel fordított kezdeti szöveg minőségének jelzésében, és gyakran utószerkesztőket alkalmaznak, hogy a nyersfordítást egy adott célra alkalmassá tegyék.

Ismét más, a fordítási minőséget az emberi fordítók által végzett gyakorlati célú fordítás kontextusában vizsgáló kutatások a minőség fogalmának további megközelítéseit kínálják. Williams (2004) például úgy tekint az érvelélméletre mint eszközre, amellyel a fordítók a mikroszintű hibák felett értékelhetik a fordítás eredményeként létrejövő szöveget. Williams szerint a fordítást a lexikai és

a szintaktikai szerkezetek helyett a szöveg, az üzenet és az érvelés szintjén szükséges vizsgálni. Ez a szemlélet lehetővé teszi, hogy az értékelési döntéseket a felismert hiba kritikussági foka, illetve magának a szövegnek a végcélja és a funkciója irányítsa.⁵ House (2015) másképpen gondolkodik, és átdolgozza fordításértékelési modellje korábbi változatait, hogy azok a forrásszöveget és a célszöveget is figyelembe vegyék. House azt javasolja, hogy a rejtett és a nyílt fordítás egy kontinuum részeként rangsorolható legyen egy adott fordításban. A két szöveg leírt „kettős kötődése” úgy tekint a fordításra mint „nyelvi és szövegműveletre” (142–143), és olyan átfogó modellt biztosít, amelyben a fordításokat értékelni lehet.⁶

A szerkesztésnek és a lektorálásnak a fordítási minőség kontextusában betöltött szerepét azonban támadások is érik. Egyes kutatók szerint a szerkesztés és a lektorálás nem tartozik a fordításértékelés témaköréhez (bővebb szakirodalmi áttekintésért lásd Drugan 2013: 69). A jelen tanulmány viszont Mossop (2014) azon kijelentésével ért egyet, hogy a szerkesztést és a lektorálást érinteni kell a fordításértékelés kutatásakor. Különösen tanulságosak Brunnette (2000) gondolatai arról a szövegről, amellyel a szerkesztők és a lektorok dolgoznak. A szerkesztők és a lektorok gyakran a fordítás végleges (vagy közel végleges) verziójával dolgoznak. Ebből a szempontból a fordításértékelés az ő szerkesztői munkájuk előtt megy végbe. A fordítástámogató eszközök fejlődése, illetve a szövegalkotási munkafolyamatok változása miatt azonban a lektor fordítási munkafolyamatban betöltött szerepe előbbre kerül. A szerkesztő által végzett feladatok – például többszöri visszajelzés nyújtása a fordítóknak a korábbi változatokról; terminológiakezelés a fordítási feladat előtt és alatt; fordítók közötti stílusharmonizáció; szerkesztési útmutatók készítése a végfelhasználó részére – már nem kizárólag azután következnek, hogy a teljes fordítás elkészült.⁷ Ezek a tevékenységek a fordítási feladathoz és a fordított szöveg végleges elkészítéséhez kötődnek, és – habár a hagyományosabb értelemben nem minősülnek fordításnak – abban egyet kellene érteni, hogy mindenképp a fordítási minőséghez hozzájáruló tényezőknek tekintendők.

A nyelvi szolgáltatók szemében a lektorálás – központi elemként – fontos szerepet kap az adekvát vagy elfogadható fordítások készítésében. A lektorálás fordítási munkafolyamatba való felvétele mögött álló alapvető motivációt az amerikai szabvány a következőképpen foglalja össze: „[a lektorálás] az első lehetőség a megbízásban lefektetett feltételek teljesítésének ellenőrzésére”. A meghatározás szerint a forrásszöveg és a célszöveg összehasonlításával kapunk megerősítést, hogy az utóbbi „teljes, pontos, félrefordítástól mentes lesz, valamint hogy végig a megfelelő terminológiát használták”. Ilyen módon a lektorálást tekinthetjük minőséget kontrolláló feladatnak, amely a hibák azonosítására és kijavítására törekszik.⁸ A fordítóirodák nagyban támaszkodnak munkafolyamatuk ezen lépésére, amikor is a lektorok nyelvi szakértelmük kamatoztatásával értékelik a fordításokat, amelyeket a cégek maguk nem feltétlenül tudnak megítélni.

Az olyan fogalmak, mint a *pontosság* és a forrásszöveg *helyes* értelmezései azonban megcáfolnak két, a professzionális fordítási projekteknél gyakran megjelenő előfeltevést. Az első értelmezhető a forrásszövegben rejlő mögöttes tartalom pozitívista felfogásaként. Koby és munkatársai (2014: 415) például „maximális gördülékenység és pontosság” mellett érvelnek a fordítási minőség definiálásakor, miután elutasítják „a ’tökéletes’ pontosság és gördülékenység lehetőségét”. Ez az eredményorientált nézet látszólag a nyelvi ipar szabványait ismétli, a nyelven kívüli megfontolások figyelembevétele nélkül. Bár úgy tűnik, hogy Koby és társai szerint ezek a szövegen kívüli jellemzők evidensek, vagy magában a szövegben meg vannak magyarázva, nincs rá bizonyíték, hogy akár egy fordítás is elérné a fenti célt. Azt is felteszik továbbá, hogy ezeket a jellemzőket a szerkesztő vagy az értékelő valóban ismerni fogja. Koby és munkatársai olyan objektív mérce létrehozására hívnak, amelyhez viszonyítva

értékelni lehet a fordításokat. Tarthatatlannak tűnik a stabil forrásnyelvi jelentésről és a világos, előre egyeztetett ügyfélutasításokról formált elképzelés – legalábbis a jelen kontextusban –, és olyan minőségmeghatározáson alapul, amellyel kapcsolatban maguk a szerzők sem értenek egyet.⁹

A második előfeltevés szerint a lektornak módjában áll értékelni a fordítást. A szabványok és a szakmabeliek gyakran úgy írják le a lektort mint tapasztaltabb fordítót, aki rendelkezik a szükséges nyelvi és doménspecifikus tudással a nyersfordításban lévő *félreértelmezések* és nem szerencsés kifejezések azonosításához. A szakértők kutatásai ezzel szemben azt mutatják, hogy a fordítási tapasztalat mint a lektorok egyik szükséges képessége alaposabb vizsgálatot igényelhet. A kutatók kezdek kétségbe vonni azt a nézetet, hogy a fordítás területén szerzett szaktudás elég hasonlóságot mutat a lektorálási feladattal ahhoz, hogy arra átvihető legyen (vö. Shreve 2006). A fordítási folyamat kutatói tanulmányozni kezdték az átfogalmazást, a szerkesztést és a lektorálást, valamint az utószerkesztést. Azt is vizsgálják, mikor éri el a szöveg szerkesztése azt a pontot, ahol elengedhetővé válik, mivel minősége megfelelő a munka további lépéseinek elvégzéséhez (például Englund Dimitrova 2005; O'Brien 2007; Whyatt, Stachowiak és Kajzer-Wietrzny 2016). Ezek a fordító és a szerkesztő magatartását felfedő kutatások csak a közelmúltban kezdődtek, számuk és kiterjedésük pedig limitált, így döntő konklúziókat még nem lehet levonni belőlük. Mégis, a pusztán tény, hogy ezeket a kérdéseket feltették, felhívja a figyelmet olyan lehetséges területekre, ahol a szerkesztő szerepét és jellemzését át kell gondolni.

Az adekvátság és a minőséggel – és tágabb értelemben a lektorálással – fennálló fontos kapcsolata tehát még összetettebbé válik a fordítási folyamaton belüli pozicionálása miatt. A számítógéppel támogatott fordítás és a gépi fordítás rendszerei miatt még jobban elmosódik a fordítási minőség körvonala, amennyiben egy harmadik szövegalkotót vezetnek be az így is bonyolult kételemű rendszerbe. A fentiekben ismertetett, csupán a fordítás minőségére összpontosító eredményorientált szemlélet nem foglalkozik megfelelő mértékben a minőség és a lektorálás viszonyával. Annak megértése érdekében, hogy a gépi fordítás és a számítógéppel támogatott fordítás rendszerei milyen mértékben változtatják meg a lektorálási folyamatot, az alábbiakban megvizsgáljuk a *megosztott megismerés* és a *szaliencia* fogalmát, mint a fordítási minőség olyan folyamatorientált megközelítéseit, amelyek figyelembe veszik a fordítási munkafolyamatokat és a fordítási feladat paradigmáját.

4. Lektorálás és megosztott megismerés

Eddig a fordítási minőségnek egy túlnyomórészt eredményorientált szemléletéről volt szó. Az adekvátság és a pontosság jórészt mikro- és makroszintű szövegjellemzőkre vonatkozik, valamint annak egy lehetséges értékelésére vagy megbecslésére, hogy összességében mennyire megfelelőek a kontextusban, amelyben megjelennek. Figyelembe kell venni azonban a fordítások létrejöttének folyamatát is. Ennélfogva a minőséggel kapcsolatos második fogalomként a megosztott megismerés lektorálásban betöltött szerepének vizsgálata következik. A megosztott megismerés a fordítási munkafolyamat tanulmányozásának eszköze, mivel számos személy (azaz fordítók, lektorok, korrektorok) vesz részt a célszöveg végleges változatának kialakításában. Jääskeläinen (2016) a fordítási minőség fogalmát a fordítási folyamat kutató-sához kötődően vázolja fel, és e megkülönböztetést Abdallah (2007) hármas (eredmény-, fo-lyamat- és szociális vonatkozású) minőségmeghatározásával teszi világossá. A minőségről alkotott nézetében számos területen felhívja a figyelmet a fordítási folyamat kutatására, és kiemeli annak fontosságát, hogy a fordítás eredményét és létrehozását ne válasszák szét.¹⁰

A fordítások létrejöttének folyamata különös jelentőséggel bír a technológiai fejlődés és a fordítástámogató eszközök bevonásának fényében. Amióta az 1950-es és 1960-as években megkezdődtek a teljesen automatizált és jó minőségű gépi fordítás készítésére irányuló próbálkozások, majd később

jelentős fejlődésnek lehattünk tanúi a fordító eszköztárát illetően, egyre megszokottabbá vált a fordítástámogató eszközök jelenléte a nem irodalmi fordítási tevékenységben (Hutchins 1998; Quah 2006). A fordítómemóriák és a terminológiakezelő rendszerek megjelenése, a szabályalapú és a statisztikai gépi fordítás fejlődése megváltoztatta a fordítói szakma arculatát. Gyakorlatilag elvárássá vált, hogy a hivatásos fordítók kezelni és használni tudják ezeket a rendszereket.

Drugan (2013) felismerte a nyelvi iparnak ezt a változását, és összefoglalta a jelenleg rendelkezésre álló csekély tudományos szakmunkát, amely a fordítástechnológia minőségre gyakorolt hatásáról szól. Egy nyelvpárra vagy fordítástámogató eszközre való összpontosítás helyett Drugan úgy jellemzi a munkafolyamatot – azaz a fordítás tágabb, sok lépést és feladatot felölelő folyamatát –, hogy annak közvetlen hatása van a fordítási minőségre. A hagyományos fordítás-szerkesztés-korrektúra paradigma is jelentős bővítésre szorul, amennyiben fordítástámogató eszközöket vonnak be, ahogyan azt a fejlesztők gyakran javasolják. Cronin (2013: 128) máshogy érvel – a nyelvi iparnak a fordítás széles körű automatizálására tett kísérletei alapvetően a minőség eredményorientált elképzeléseit hangsúlyozzák:

A minőség bizonyos értelemben az elnyomott fordítási igényesség visszatérése. A gondos, részletes odafigyelés a szövegre, a nyelvre és a jelentésre, amely a fordítási tevékenység szerves része, újra felbukkan az automatizálás kontextusában az olyan viták során, amelyek az utószerkesztés mértékéről és szerepéről folynak, valamint arról, hogyan érhető el elfogadható minőségű gépi fordítás.

Cronin érvelése szerint a digitalizáció folyamata arra ösztönözte a fordítás automatizálásának szószólóit, hogy figyelmüket újra a fordítás eredményére mint a gépi fordítás eredményességét vagy minőségét mérő egyik eszközre irányítsák. Habár a fordításslátszólgáltatók az elkészült szövegre hívják fel a figyelmet, egy átfogó folyamat – ebben az esetben a fordítás megalkotásának módja – implicit módon befolyásolja, hogyan valósul meg a minőség.

A számítógépes fordítástámogató eszközök használata azonban alapjaiban változtatja meg a fordítási feladatot, és a közvetítés egy újabb rétegét adja a fordításhoz és a lektoráláshoz. Dragsted (2008) kijelentése, miszerint a számítógéppel támogatott fordítás a megosztott megismerés egyik tevékenysége, kiemeli ezt a fordítási feladatban bekövetkező váltást. Az először Hutchins (1995) által leírt jelenség, a megosztott megismerés a kognitív tudomány egyik megközelítése, amely szerint a kognitív feldolgozás az egyén felett történik. Turner (2016: 76) Hutchins munkájának áttekintésekor úgy jellemzi a megosztott megismerést, hogy abban „a kognitív folyamatok több emberi szereplő, külső termék és reprezentáció között oszlanak meg, és ezeknek az elemeknek a kapcsolatai [...] együtt dolgoznak a rendszer céljának megvalósításáért.” Dragsted (2008) művének kontextusában tehát a fordítási folyamat a megosztott megismerés egyik esete, amennyiben jelen van legalább két szereplő, valamint számos technológia, amelyek a végső célért, a minőségi fordításért dolgoznak.¹¹ Dror és Harnad (2008a, 2008b) kiemeli, hogy az átfogó cél szolgáltatásban álló megosztott megismerést viszont csak a technológia mozdítja elő. A fordítómemóriák és a terminológiakezelő rendszerek fordítási folyamatba való beépítése lehetővé teszi, hogy a folyamat szereplői eltérő időpontban dolgozzanak, és kognitív feldolgozásuk egy részét a technológiára bízzák, személyes képességeiket pedig kibővítsék.¹²

A számítógéppel támogatott fordítás és a gépi fordítás esetében a fordító vagy a gépi fordítás használója sok folyamatot (például megértés, transzfer és produkció) hajt végre a számítógépes rendszerrel. A megismerésnek ez a megosztott tevékenysége közös felelősséget hoz létre a végső fordítási eredményt illetően, a kizárólag emberi fordítási produkciós modellel ellentétben. Nem a fordító ugyanis

a célszöveg egyedüli alkotója, ez a szereplő most a géppel generált tartalom bírójaként és szerkesztőjeként tűnik fel. Ilyen módon a fordító–szerkesztő azzal a kettős, esetenként egymással versengő szereppel van megbízva, hogy megfelelő fordítást hozzon létre, illetve gondoskodjon a tárolt vagy automatikusan generált fordítások megfelelő alkalmazásáról és szükség szerinti lektorálásáról. A fordítási minőség kizárólag eredményorientált szemlélete esetén a produkciós modellben bekövetkező váltás nem számolna ezzel a lényeges változással.

A fenti változás viszont nem teljes leírása a számítógépes fordítástámogató eszközökkel és a gépi fordítással kísért fordítási folyamatnak. A hasznosság érdekében szükség van rá, hogy a lefordított tartalmat tároljuk, feldolgozzuk és optimálisan hasznosítsuk, csak így támogathatják valóban hatékonyan a fordítástámogató eszközök a nyelvi szolgáltatót a fordítási feladat elvégzésében.

Az említett segédanyagok gyakran más nyelvi szakemberek munkájának gyümölcsei (például fordítók, szerkesztők, korrektorok, írók). Killman (2015) felhívja a figyelmet számos, a fordítástámogató eszközök alkalmazásával járó kihívásra, különösen a nyelven kívüli kontextuális tényezőket illetően, amelyek az éppen fordított szegmensen kívül jelennek meg. A megismerés ebben a szövegalkotási módban tehát tovább osztozik, olyannyira, hogy a fordítási minőség végül a tényezők és korlátozások sokaságának függvényévé válik.

A megosztott megismerés előbbiekben leírt értelmezését tekintve a szerkesztési feladat, amelyet a fordító a célszöveg kezdeti megalkotásakor végez, szükségszerűen megköveteli az információforrások alapos értékelését azok vélt minőségét illetően. A fordítónak továbbá azt is el kell döntenie, hogy ezeknek a forrásoknak a használata valóban segít-e a fordítási feladatban. Teixeira (2014), valamint Mellinger és Shreve (2016) felfedezi azt a tendenciát, hogy a fordítók rendületlenül folytatják a fordítást, függetlenül attól, hogy ezek az eszközök valóban hasznosak-e. A fordítónak úgy kell végeznie a szerkesztést a fordítás során, hogy a minőség – a fordító szemében – az adott kontextusnak és feladatnak megfelelő legyen.

A TEP-paradigmában azonban a fordítási munkafolyamat első lépése továbbra is a fordítás. A fordítási folyamat következő lépcsője gyakran a másik személy általi lektorálás, ahhoz a fordítási folyamathoz hasonlóan, amelyben nem használnak fordítástámogató eszközt vagy más segítséget. 13 Ez illetően van még egy implicit feltevés: mégpedig hogy a lektor értéket ad hozzá a létrehozott szöveghez. Ahogyan sok szabványban írják, a lektor szerepe a fordításban található bármely hiba felfedezése és kijavítása. Ha viszont a fordító ennek a szerepnek jó részét elvégzi, miközben a gépi fordítórendszerből vagy a fordítómemóriából érkező találatokat ellenőrzi, fel kellene tenni a kérdést, hogy a lektor által végzett munka szükséges-e vagy nélkülözhető. A lektorok alkalmazása plusz ellenőrzésként megnyugvást jelenthet az ügyfélnek, ami elegendő indok lehet arra, hogy a lektorok részt vegyenek a folyamatban. A lektorokra emellett szükség lehet a fordító által készített új fordítások ellenőrzésekor, amikor nem áll rendelkezésre a fordítást segítő fordított tartalom. További vizsgálatot igényelhet a minőség, amelyet a lektorok biztosítanak, vagy az érték, amelyet a fordításhoz adnak.

Mivel igencsak kevés a lektorálási magatartást és teljesítményt vizsgáló kutatás, döntő következtetéseket nem lehet levonni. Egyre több bizonyíték van arra, hogy a lektorok „felfedezni és kijavítani” mentalitással szoktak a szerkesztési feladathoz állni, ahogyan azt Mellinger és Shreve (2016) megmutatta. Úgy tűnik, hogy a lektorálási feladat a piros toll effektushoz vezet, amikor a lektorok és a szerkesztők preferenciális változtatásokat végeznek a célszövegben. Habár ezekből a változásokból nem feltétlenül következik, hogy nem megfelelő a fordítás, veszélybe sodorhatják a fordítási és a lektorálási folyamat hatékonyságát. Ennek következtében a nyilvánvalóan felesleges módosításokra pazarolt pénz és idő meghaladhatja a folyamat során keletkező bármely hozzáadott értéket. Más szóval

az így eljáró lektorok talán részben helyes fordítást biztosítanak célközönségüknek, de ezek a változtatások gazdaságilag nem mindig hatékonyak. További kutatás szükséges, hogy a fentiekben leírt magatartás a különféle szerkesztési stílusok és szerkesztőtípusok viszonylatában megismételhető és igazolható legyen.

5. Lektorálás és szaliencia

A fordítási minőség eredmény- és folyamatorientált megközelítéseiről ezidáig a szerkesztés és a lektorálás szerepével és pozíciójával kapcsolatban esett szó. Ezek a nézetek segítik a fordítási minőség bizonyos aspektusainak megértését, de önmagukban nem tudnak teljes körű magyarázatot nyújtani a lektorálásra és annak minőséghez fűződő kapcsolatára. A szerző ezért a szaliencia (feltűnőség) fogalmát is megvizsgálja mint a minőségértékeléshez kapcsolódó harmadik és utolsó szempontot, hiszen segíthet megérteni annak végső megítélését, hogy miben áll a fordított szöveg minősége.

A nyelvészetben a szaliencia gyakori jelentése szerint „egy információegység relatív kiemelkedésének mértéke egy bizonyos időpontban, más információegységekhez képest”. Előfordulhat az entitások vagy a kijelentések, az információ és a diskurzusszerkezet, valamint a nyelven kívüli tényezők szintjén (Chiarcos, Claus és Grabski 2011: 2; lásd még Allan és Jaszczolt 2011; Giora 2003).¹⁴ A pszichológiai kutatásban a szaliencia általában „egy stimulus azon képessége, hogy kiemelkedjen a többi közül”. Így nagyobb az esélye, hogy figyelmet szentelnek neki, és bekerül a későbbi kognitív feldolgozásba (Ellis 2016). Ellis (342–343) a szaliencia meghatározására három szempontot javasol: (1) a fizikai világ és a személy teste és érzékei, amelyek lehetővé teszik, hogy egyes benyomásokat jelentősebbnek érzékeljünk a többinél; (2) a személy korábbi tapasztalatai, amelyek alakítják a stimulusok észlelésének kontextusát; valamint (3) a személy elvárásai, hogy minek kellene következnie a kontextus alapján.

A fordítás és a lektorálás területén alkalmazva a szaliencia betekintést nyújt a Mellinger és Shreve (2016) által megfigyelt túlszerkesztési magatartásba, és segít feltenni a kérdést, hogy vajon milyen szerepet játszhat a technológia a jelenség megmagyarázásában. A nyelvi szolgáltatást nyújtó fordítók gyakran szembesülnek a feladattal, hogy olyan számítógépes fordítástámogató eszközökkel dolgozzanak, amelyeket kifejezetten a fordító haladásának segítésére terveztek. Ahogyan a fentiekből is kiderül, a számítógéppel támogatott fordítás és a gépi fordítás rendszereinek bevezetése megváltoztatja a fordító és a lektor feladatát. Megjelenik egy plusz technológiai komponens, amely szükségszerűen figyelmet és koncentrációt von el a szerkesztési feladattól, hogy azt az adott fordítástámogató eszköz használatára irányítsa. Ez a változás önmagában is jelentős, és a felhasználó rendszerismerete talán részben magyarázatot adhat a fordított szöveg változásaira.

Még fontosabb tényező lehet a váltás abban a feladatmodellben, amelyben a fordítók, a szerkesztők és a lektorok dolgoznak. Mellinger és Shreve (2016) szerint alapvető változás megy végbe a fordítási munkafolyamatban, különösen ha az Angelone (2010) által leírt háromrészes bizonytalanságkezelési modellre gondolunk, amely a probléma felismeréséből, a megoldás javasolásából és a megoldás értékeléséből áll. A fordítástámogató eszközök vagy gépi fordítási rendszerek nélküli fordítás esetén a fordítónak le kell fordítani a szöveget, felismerni a forrásszöveg problémáit, lehetséges megoldásokat javasolni, és értékelni, hogy ezek számos tényezőt figyelembe véve megfelelőek-e. Ez az ismétlődő folyamat gyakran a forrásszövegre koncentrálnál, abban azonosítva a problémák többségét.

Ha viszont fordítástámogató eszközökkel vagy gépi fordítási rendszerrel dolgoznak, nagyobb szalienciát kap a megoldás javasolásának szakasza. A fenti kognitív feladat megosztott jellege miatt lehetőség van arra, hogy az eszközökben tárolt korábbi fordítások (korábbi megoldások) megjelenjenek

az új feladat lehetséges megoldásaiként. Ezen feladatszerkezetnél fellép egy második problémaforrás is, mégpedig a tárolt fordítások. Az elraktározott vagy felkínált megoldásokat a fordító–szerkesztő értékeli, hogy esetleg felvehető-e a célszövegbe. Ezeknek a szegmenseknek a minősége vagy a tartalma mindazonáltal nem garantálható. Ahogyan LeBlanc (2017) írja, szakmai környezetben gyakran üzleti szokások vagy az ügyfél kívánságai miatt vezetnek be a fordítómémória-rendszereket. Következésképpen kevésbé optimális fordítási találatok is lehetnek a fordítómémóriában. Két versengő problémaforrás és egy előtérbe helyezett megoldási javaslat esetén a minőség eléréséhez szükség lehet több, karaktersorozatokban kódolt fordítási változat és fordítási döntés mérlegelésére a lektorálási feladat során.

A lektort figyelembe kellene venni a fordításértékelési modellekben, hiszen további szereplőként ő is részt vesz a végleges célszöveg megalkotásában. A hivatásos nyelvhasználók nem tabularasaként állnak hozzá a lektorálási feladathoz, hanem magukkal hozzák arról alkotott elgondolásukat, hogy valójában milyen fordítás lehetséges (Lörscher 1986, 1991). Tapasztalatuk és a megfelelő célnyelvi megoldásról alkotott elképzeléseik szalienciája szemben állhat a fordítómémória által felkínált javaslattal. Ha megnézzük, Halverson (2015) hogyan fogalmazta át a „szó szerinti fordítás hipotézist”, világossá válik, hogy számos, egymásnak ellentmondó fordítás és minőségfelfogás létezik. Halverson a szó szerinti fordítás fogalmát nem szükségszerűen a forrásnyelvhez nagyon ragaszkodó fordításként értelmezi, amely *pontosnak* vagy *adekvátnak* tekinthető, amennyiben a fent idézett eredményorientált terminológiát használjuk, hanem a fordítás alapértelmezett módjának tekinti, amely a fordítóra (vagy ebben az esetben a lektorra) jellemző. A fordítónak ez a forrásszöveget visszaadó célnyelvi fordítása kétségtelenül különbözni fog a többi nyelvi szakemberétől. Ezután, azzal a megbízatással, hogy felfedezze és kijavítsa a hibákat a lektorálást vagy szerkesztést is alkalmazó fordítási projektekben, a lektor rávetítheti a forrásszövegről alkotott saját elgondolását a fordító által készített célszövegre. A munkája feltehetőleg nagyrészt szegmensszinten zajlik, jóllehet a számítógépes fordítástámogató eszköz vagy a nyelvi szolgáltatótól kapott feladatleírás korlátozhatja, hogy a lektor milyen mértékben eszközölhet nagyobb szerkezeti változtatásokat. Ilyen esetekben az egymással versengő célnyelvi megoldások a Mellinger és Shreve (2016) által megfigyelt túlszerkesztési magatartás formájában jelenhetnek meg. Ennek értelmében vitathatóvá válik az a feltevés, miszerint a szerkesztés minőségirányítási szerepe és kivitelezése azonos a kizárólag emberi fordításával, emögött pedig az értékelő magatartásnak a fordítási munkafolyamatban megnövekedett szalienciája áll. A problémamegoldó tevékenység során a megoldások javasolásának és értékelésének szalienciája ugyanígy kétségbe vonja a szerkesztés és a lektorálás fordításértékelésben betöltött szerepéről alkotott elképzeléseket.

6. Konklúzió

Ha nem sikerül újraértelmezni a lektorálás folyamatát, akkor ez jelentős hatással lehet a minőség fogalmára. A lektorálásnak figyelembe kellene vennie a szövegalkotási folyamatot, amely a kezdeti viszonylag lineáris munkafolyamat után váltáson ment keresztül. Az adekvátság, a megosztott megismerés és a szaliencia fogalmát a lektori tevékenységben vizsgáló tanulmányok pedig megállapítják, hogy a nyelvi minőségmodell nem alkalmazható kizárólagosan a minőség meghatározására. Ehelyett a fordításértékelési modelleket kell oly módon kibővíteni, hogy azok a lektorálást és a szerkesztést explicit komponensként tartalmazzák. Az eredményorientált modellek nem adnak elégséges magyarázatot a szövegen kívüli tényezőkre, és nem tartalmazzák a megváltozott feladatmodelleket, amelyek az új fordítástechnológiák bevezetéséből adódnak. Ezek a modellek lehetnek átfogóbb minőségi keretrendszerek részei, de nem tekinthetők az egyedüli mércének, amelyhez viszonyítva a minőséget mérni kellene. Azok az implicit feltételezések, amelyek a fordítási minőségnek a lektorálással és a szerkesztéssel

kapcsolatos, csupán eredményorientált megközelítéseiből születtek, tarthatatlanná teszik a kizárólag eredményorientált szemléletet.

A fordítási minőség felülvizsgálata, amelynek során a szerkesztést és a lektorálást annak részévé tennék, a nyelvi iparban is jelentőséggel bírhat. Példaként említhető, hogy a tipikus árazási modellek nagyrészt a szavak számán alapulnak, és elsősorban ez határozza meg az ügyfél költségeit. Fordítómémória használata esetén a nyelvi szolgáltatók kedvezményt adhatnak egy adott számítógépes fordítás-támogató eszközre kidolgozott algoritmus alapján, amely megállapítja egy tárolt fordítás szegmense és a fordítandó szöveg szegmense közötti relatív „hasonlóságot”.¹⁵ Előfordulhat ellenben, hogy a fordító kevesebb pénzt kap, amikor a javasolt megoldásokat szerkeszti, mint amikor saját fordítását készíti el. A fordítás és a lektorálás együttes elvégzése, az ehhez kapcsolódó különféle árképzési módok és az, ahogyan az egyes feladatokat a minőség szempontjából értékeli, gyökeres változásokat hozhat a jelenlegi gyakorlatban, így alaposabb vizsgálatot igényel.

Ez nem jelenti azt, hogy egyik-másik árképzési stratégia eleve hibás lenne, vagy hogy egy adott lektorálás nem értékképző szolgáltatás, hanem – nézetem szerint – azt mutatja, hogy ezek az iparági modellek rejtett feltételezéseken alapulnak. A nyelvi szolgáltatóknak meg kellene vizsgálniuk jelenlegi munkameneteiket és a belső folyamataikat, hogy lássák, mikor és hogyan történik értékhozzáadás a fordítási munkafolyamat során. Ahogyan fentebb már említettük, a lektorok jellemzően a minőség kizárólagos őröként vesznek részt a fordítási munkafolyamatban. Ez a pozicionálás a feladatról alkotott implicit feltevések miatt részletesebb vizsgálatot igényelne. A nyelvi szolgáltatóknak továbbá nagyobb hangsúlyt kellene fektetniük a terminológiakezelésre, és fel kellene ismerniük az ügyfélspecifikus követeléseket, amelyek a folyamat során beépíthetők. Ezáltal csökkenthetők a fordítási minőség eredményorientált megközelítéseiből adódó nehézségek, és olyan mérce adható, amelyhez viszonyítva a lektorok és a szerkesztők értékelni tudják a célnyelvi változatot. A fordítási minőség olyan folyamat-orientált szemlélete, amely magában foglalja a szerkesztést és a lektorálást, kiegészíti tudásunkat arról, mi alkotja a fordítási minőséget, különösen a fordítástámogató eszközök használatával kapcsolatban.

Konklúzióként elmondható, hogy a lektorálás a digitális korban megköveteli, hogy a szövegalkotási folyamat a fordítások értékelésének része legyen. Nem elegendő úgy tekinteni a minőségre, mint egy sor objektív mérésre, amelyek kizárólag a szövegeket veszik figyelembe. Ehelyett újra kell értelmezni a fordítási minőséget, hogy magába foglalhassa a szerkesztés és a lektorálás egyre fejlődő természetét, különös tekintettel a fordítástechnológiának a dokumentumok életciklusában betöltött, folyton változó szerepére.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetet mondok az anonim lektoroknak és szerkesztőknek, akik építő és gondolatébresztő visszajelzéseket adtak, ezzel segítve a jelen tanulmány jobbá tételét.

Jegyzetek

1. Hasonló lektorálási gyakorlat jellemző az Európai Unióban, különösen a soknyelvű jogalkotás tekintetében (Wagner, Bech és Martínez 2002). A lektorálási folyamatokat néha idősebb kollégák végzik. Más esetekben jogászok vagy jogász-nyelvészek látják el ezt a feladatot, olyan szövegezési és nyelvészeti feladatok mellett, amelyek a hagyományos fordítási munkafolyamat körén kívül esnek. (Šarčević és Robertson 2015).

2. Míg egyes szövegjellemzőket nehéz hibának minősíteni, amikor azok egy átfogó norma szolgáltatásban állnak, bizonyos nyelvi vagy terminológiai hibákat egyszerűbb azonosítani.
3. Az ISO 17100 (2015) felváltotta az európai szabványt, de mivel az EN 15038 gyakran előfordul a szakirodalomban, itt mindkét szabvány említésre kerül hivatkozási pontként.
4. Bass (2006) műve nagyrészt a lokalizációs munkára koncentrál, de ezek a kijelentések más fordítási kontextusokra is kiterjeszthetők. A lokalizációnál alkalmazott minőségirányítás leírásáért lásd: Dunne (2006).
5. Bár kötetében nyíltan nem említi, Williams (2004) fordításértékelésről vallott nézete látszólag Mann és Thompson (1988) retorikastruktúra-elméletéből merít.
6. A fordításértékelési modelleknek ez a leírása semmiképpen nem teljes. Drugan (2013) szakfordítási minőségről írt monográfiája az értékelés és a minőség gyakran egymásnak ellentmondó, fentről lefelé és lentől felfelé irányuló megközelítéseinek fejlődését vizsgálja. Lee (2006) és Brunnette (2000) szintén rámutat a fordítási minőség eltérő felfogásaira. A fordításértékelés különböző megközelítéseiről, valamint a minőség mibenlétéről folytatott nagy jelentőségű vitáról bővebben lásd: House (2015).
7. A projektmenedzsment hagyományos vízszintes-modellen alapuló megközelítését úgy írták le a fordítás és a lokalizáció összefüggésében (például Dunne 2011; Drugan 2013), hogy annak több iteratív nézete van, például az agilis módszertan (Dunne 2011). Különösen a kizárólag szövegalapú fordítási projektekről a tartalomalapú lokalizációra való átállás sürgeti a fordítás-szerkesztés-korrektúra lineáris folyamatának felülvizsgálatát.
8. Egyébiránt Koskinen (2008) Európai Bizottságról készített etnográfiai kutatásában megjegyzi, hogy bár kötelező a lektorálás, gyakran nem áll rendelkezésre elég erőforrás és idő a fordítási munkafolyamatokban, hogy végre is hajtsák. A lektorálás fordítási munkafolyamatból való esetleges kiesése még bonyolultabbá teszi a minőség fogalmát, amennyiben a szakági szabványok időnként nem állnak összhangban a gyakorlattal.
9. Meg kell jegyezni, hogy Koby és munkatársai (2014) nyíltan bevallják: eltérő véleményen vannak a minőség szűk vagy tág definícióját illetően. Céljuk, hogy a vita hatására folytatódjon a minőség mibenlétéről folyó vizsgálódás.
10. Ez a nézet teljesen ellentmond House-nak (2015: 118), aki elutasítja, hogy a fordítási folyamatkutatás képes a kognitív folyamatokat a fordításértékelés szolgálatába állítva vizsgálni. House fő érve szerint a megfigyelhető magatartás nem fedheti fel meggyőzően a kognitív feldolgozást, mivel az utóbbi eleve nem megfigyelhető.
11. Ezt a művet támogatta még Risku, Windhager és Apfelthaler (2013), illetve Risku és Windhager (2013) is.
12. A technológia megismerésre gyakorolt hatását nem kellene magától értetődőnek venni. Glenberg (2006) például a megosztott megismerést és annak nyelvi megértést befolyásoló képességét kutatja, és arra a következtetésre jut, hogy nem vált ki jelentős változást a kognitív feldolgozásban. Ez a vita a jelen tanulmány hatáskörén kívül esik. Mégis, ennek a kognitív tudományból származó fogalomnak a

nyelvi megértésre vonatkoztatása újabb példa arra, hogy érdemes átgondolni a hagyományos fogalmakat, ahogyan Muñoz Martín (2010) is javasolja.

13. Suojanen, Koskinen és Tuominen (2015: 130) úgy utal az első lépésre, mint heurisztikus minőségellenőrzési folyamatra, amely során a fordító különböző pontokon saját munkáját lektorálja vagy ellenőrzi. A jelen cikk kontextusában az önlektorálás úgy szerepel, hogy azt a fordító befejezi, mielőtt a fordítást másik személynek ellenőrzésre átadná.

14. Racz (2013) azonban szociolingvisztikai elveket hirdet, amelyek szemben állnak a nyelvészetben a szalienciáról vallott hagyományosabb nézetekkel.

15. A tárolt fordítási szövegszegmens és az új szegmens közötti hasonlóság mértékét sokszor *találatokban* kifejezve adják meg. *Pontos találatról* vagy *100 százalékos találatról* beszélünk, ha a szegmens megegyezik a fordítómemóriában tárolt fordítási egységgel. *Részleges találatnak* nevezik viszont az olyan fordítást, amely hasonlít a tárolt fordítási egységre, de nyilvánvalóan a fordító vagy a szerkesztő lektorálására szorul. Ez a meghatározás számos tényezőtől függ, és történhet karakteralapú megfeleltetés, formázási hibapontok vagy kontextusalapú algoritmusok használatával.

Eredeti megjelenés

Mellinger, C. 2018. Re-thinking translation quality: Revision in the digital age. *Target* Vol. 30. No. 2. 310–331.

Irodalom

- Abdallah, K. 2007. Tekstittämisen laatu – mitä se oikein on? In: Oittinen, R., Tuominen, T. (eds) *Olennessen äärellä. Johdatus audiovisuaaliseen kääntämiseen*. Tampere: Tampereen yliopistopaino. 272–293.
- Allan, K., Jaszczolt, K. M. (eds) 2011. *Saliency and Defaults in Utterance Processing*. Berlin: De Gruyter.
- Alves, F. 2015. Translation Process Research at the Interface: Paradigmatic, Theoretical, and Methodological Issues in Dialogue with Cognitive Science, Expertise Studies, and Psycholinguistics. In: Ferreira, A., Schwieter, J. W. (eds) *Psycholinguistic and Cognitive Inquiries into Translation and Interpreting*. Amsterdam: John Benjamins. 17–40.
- Angelone, E. 2010. Uncertainty, Uncertainty Management and Metacognitive Problem Solving in the Translation Task. In: Shreve, G. M., Angelone, E. (eds) *Translation and Cognition*. Amsterdam: John Benjamins. 17–40.
- ASTM International. 2006. *ASTM F 2575 – 06: Standard Guide for Quality Assurance in Translation*.
- Bass, S. 2006. Quality in the Real World. In: Dunne, K. J. (ed.) *Perspectives on Localization*. Amsterdam: John Benjamins. 69–94.
- Brunette, L. 2000. Towards a Terminology for Translation Quality Assessment: A Comparison of TQA Practices. *The Translator* Vol. 6. No. 2. 169–182.
- Chiarcos, Ch., Claus, B., Grabski, M. 2011. Introduction: Saliency in Linguistics and Beyond. In: Chiarcos, Ch., Claus, B., Grabski, M. (eds) *Saliency: Multidisciplinary Perspectives on its Function in Discourse*. Berlin: De Gruyter Mouton. 1–28.
- Cronin, M. 2013. *Translation in the Digital Age*. New York: Routledge.

- Dragsted, B. 2008. Computer-aided Translation as a Distributed Cognitive Task. In: Dror, I., Harnad, S. 2008a. 237–256.
- Dror, I. E., Harnad, S. (eds) 2008a. *Cognition Distributed: How Cognitive Technology Extends our Minds*. Philadelphia: John Benjamins.
- Dror, I. E., Harnad, S. (eds) 2008b. Offloading Cognition onto Cognitive Technology. In: Dror, I., Harnad, S. 2008a. 1–23.
- Drugan, J. 2013. *Quality in Professional Translation: Assessment and Improvement*. London: Bloomsbury.
- Dunne, K. J. 2006. Putting the Cart behind the Horse: Rethinking Localization Quality Management. In *Perspectives on Localization*, edited by Keiran J. Dunne, 95–117. Amsterdam: John Benjamins.
- Dunne, K. J. 2011. From Vicious to Virtuous cycle: Customer-Focused Translation Quality Management Using ISO 9001 Principles and Agile Methodologies. In: Dunne, K. J., Dunne, E. S. (eds) *Translation and Localization Project Management*. Amsterdam: John Benjamins. 153–187.
- Dunne, K. J. 2012. The Industrialization of Translation: Causes, Consequences and Challenges. *Translation Spaces* Vol. 1. 143–168.
- Ellis, N. C. 2016. Salience, Cognition, Language Complexity, and Complex Adaptive Systems. *Studies in Second Language Acquisition* Vol. 38. No. 2. 341–351.
- Englund Dimitrova, B. 2005. *Expertise and Explication in the Translation Process*. Amsterdam: John Benjamins.
- Even-Zohar, I. 1975. Decisions in Translating Poetry. *Ha-sifrut/Literature* Vol. 21. 32–45.
- European Standard. 2006. *EN 15038: Translation Services – Service Requirements*.
- Giora, R. 2003. *On Our Mind: Salience, Context, and Figurative Language*. New York: Oxford University Press.
- Glenberg, A. M. 2006. Radical Changes in Cognitive Process due to Technology: A Jaundiced View. *Pragmatics & Cognition* Vol. 14. No. 2. 263–274.
- Gouadec, D. 2010. *Translation as a Profession*. 2nd ed. Amsterdam: John Benjamins.
- Halverson, S. L. 2013. Implications of Cognitive Linguistics for Translation Studies. In: Rojo, A., Ibarretxe-Antuñano, I. (eds) *Cognitive Linguistics and Translation*. Berlin: De Gruyter Mouton. 33–73.
- Halverson, S. L. 2015. Cognitive Translation Studies and the Merging of Empirical Paradigms: The Case of ‘Literal Translation.’ *Translation Spaces* Vol. 4. No. 2. 310–340.
- Hine Jr., J. T. 2003. Teaching Text Revision in a Multilingual Environment. In: Baer, B. J., Koby, G. S. (eds) *Beyond the Ivory Tower: Rethinking Translation Pedagogy*. Amsterdam: John Benjamins. 135–156.
- Horguelin, P. A., Brunnette, L. 1998. *Pratique de la révision*. Montreal: Linguattech.
- House, J. 2015. *Translation Quality Assessment: Past and Present*. New York: Routledge.
- Hutchins, E. 1995. *Cognition in the Wild*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Hutchins, J. 1998. The Origin of the Translator’s Workstation. *Machine Translation* Vol. 13. No. 4. 287–307.
- ISO 17100. 2015. *Translation Services – Requirements for Translation Services*. Geneva: ISO.
- Jääskeläinen, R. 2016. Quality and Translation Process Research.” In Muñoz Martín, R. (ed.) *Reembedding Translation Process Research*. Amsterdam: John Benjamins. 89–106.
- Killman, J. 2015. Context as Achilles’ Heel of Translation Technologies: Major Implications for End Users. *Translation and Interpreting Studies* Vol. 10. No. 2. 203–222.

- Koby, G. S. et al. 2014. Defining Translation Quality. *Tradumàtica* Vol. 12. 413–420.
- Koskinen, K. 2008. *Translating Institutions: An Ethnographic Study of EU Translation*. Manchester: St. Jerome.
- Künzli, A. 2007. Translation Revision: A Study of the Performance of Ten Professional Translators Revising a Legal Text. In: Stolze, R., Shlesinger, M., Gambier, Y. (eds) *Doubts and Directions in Translation Studies: Selected Contributions from the EST Congress, Lisbon 2004*. Amsterdam: John Benjamins. 115–126.
- LeBlanc, M. 2017. ‘I Can’t Get No Satisfaction’: Should We Blame Translation Technologies or Shifting Business Practices? In: Kenny, D. (ed.) *Human Issues in Translation Technology*. New York: Routledge. 45–62.
- Lee, H. 2006. Révision: Définitions et paramètres. *Meta* Vol. 51. No. 2. 410–419.
- Lörscher, W. 1986. Linguistic Aspects of Translation Processes: Towards an Analysis of Translation Performance. In: House, J., Blum-Kulka, S. (eds) *Interlingual and Intercultural Communication: Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. Tübingen: Gunter Narr. 277–292.
- Lörscher, W. 1991. *Translation Performance, Translation Process, and Translation Strategies. A Psycholinguistic Investigation*. Tübingen: Gunter Narr.
- Mann, W. C., Thompson, S. A. 1988. Rhetorical Structure Theory: Toward a Functional Theory of Text Organization. *Text* Vol. 8. No. 3. 243–281.
- Mellinger, C. D. 2014. *Computer-Assisted Translation: An Empirical Investigation of Cognitive Effort*. Doktori értekezés. Kent State University. Letölthető: bit.ly/1ybBY7W
- Mellinger, C. D., Shreve, G. M. 2016. Match Evaluation and Over-editing in a Translation Memory Environment. In: Muñoz Martín, R. (ed.) *Reembedding Translation Process Research*. Amsterdam: John Benjamins. 131–148.
- Mossop, B. 2014. *Revising and Editing for Translators*. 3rd ed. New York: Routledge.
- Muñoz Martín, R. 2010. Leave No Stone Unturned: On the Development of Cognitive Translatology. *Translation and Interpreting Studies* Vol. 5. No. 2. 145–162.
- Muñoz Martín, R. 2014. A Blurred Snapshot of Advances in Translation Process Research. *MonTI Special Issue – Minding Translation* Vol. 1. 49–84.
- O’Brien, S. 2007. An Empirical Investigation of Temporal and Technical Post-Editing Effort. *Translation and Interpreting Studies* Vol. 2. No. 1. 83–136.
- Orellana, M. 1990. *La traducción del inglés al castellano*. Santiago: Editorial Universitaria.
- Papineni, K., Roukos, S., Ward, T., Zhu, W.-J. 2002. BLEU: A Method for Automatic Evaluation of Machine Translation. In: *Proceedings of the 40th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*. Stroudsburg, PA: ACL. 311–318.
- Quah, C. K. 2006. *Translation and Technology*. New York: Palgrave Macmillan.
- Racz, P. 2013. *Saliency in Sociolinguistics: A Quantitative Approach*. Berlin: Mouton De Gruyter.
- Risku, H. 2010. A Cognitive Scientific View on Technical Communication and Translation: Do Embodiment and Situatedness Really Make a Difference? *Target* Vol. 22. No. 1. 94–111.
- Risku, H., Windhager, F. 2013. Extended Translation: A Sociocognitive Research Agenda. *Target* Vol. 25. No. 1. 33–45.
- Risku, H., Windhager, F., Apfelthaler, M. 2013. A Dynamic Network Model of Translational Cognition and Action. *Translation Spaces* Vol. 2. 151–182.

- Robert, I. S. 2014. Investigating the Problem-Solving Strategies of Revisers through Triangulation: An Exploratory Study. *Translation and Interpreting Studies* Vol. 9. No. 1. 88–108.
- Robert, I. S., Brunette, L. 2016. Should Revision Trainees Think Aloud While Revising Somebody Else's Translation? Insights from an Empirical Study with Professionals. *Meta* Vol. 61. No. 2. 320–345.
- Šarčević, S., Robertson, C. 2015. The Work of Lawyer-Linguists in the EU Institutions. In: Albi, A. B., Ramos, F. P. (eds) *Legal Translation in Context: Professional Issues and Prospects*. Bern: Peter Lang. 181–202.
- Shih, C. Y.-Y. 2006. Revision from Translators' Point of View. An Interview Study. *Target* Vol. 18. No. 2. 295–312.
- Shreve, G. M. 2006. The Deliberate Practice: Translation and Expertise. *Journal of Translation Studies* Vol. 9. No. 1. 27–42.
- Spalink, K., Levy, R., Merrill, C. 1997. *The Level Edit™ Post-Editing Process: A Tutorial for Post-Editors of Machine Translation Output*. Internationalization and Translation Services.
- Specia, L., Hajlaoui, N., Hallett, C., Aziz, W. 2011. Predicting Machine Translation Accuracy. *MT Summit XIII: The Thirteenth Machine Translation Summit*. Xiamen: China. 513–520.
- Suojanen, T., Koskinen, K., Tuominen, T. 2015. *User-Centred Translation*. New York: Routledge.
- TAUS. 2010. Machine Translation Post-Editing Guidelines. Letöltve: 2017. október 26. www.taus.net/academy/best-practices/postedit-best-practices/machine-translation-post-editing-guidelines
- Teixeira, C. S. C. 2014. Perceived vs. Measured Performance in the Post-editing of Suggestions from Machine Translation and Translation Memories. *Proceedings of the AMTA 2014 Third Workshop on Post-editing Technology and Practice*. Vancouver, BC.
- Toury, G. 2012. *Descriptive Translation Studies – and Beyond*. Revised edition. Amsterdam: John Benjamins.
- Turner, Ph. 2016. *HCI Redux: The Promise of Post-Cognitive Interaction*. Switzerland: Springer.
- Underwood, N. L., Jongejan, B. 2001. Translatability Checker: A Tool to Help Decide Whether to Use MT. In: Maegaard, B. (ed.) *Proceedings of MT Summit VIII: Machine Translation in the Information Age*. Santiago de Compostela. 363–368.
- Vermeer, H. J. (1989) 2004. Skopos and Commission in Translational Action. Fordította: Andrew Chesterman. In: Venuti, L. (ed.) *The Translation Studies Reader*. 2nd ed. New York: Routledge. 227–238.
- Wagner, E., Bech, S., Martínez, J. M. 2002. *Translating for the European Union Institutions*. Manchester: St. Jerome.
- Whyatt, B., Stachowiak, K., Kajzer-Wietrzny, M. 2016. Similar and Different: Cognitive Rhythm and Effort in Translation and Paraphrasing. *Poznan Studies in Contemporary Linguistics* Vol. 52. No. 2. 175–208.
- Williams, M. 2004. *Translation Quality Assessment: An Argumentation-Centred Approach*. Ottawa: University of Ottawa Press.

Úton a lektorálási kompetencia modellezése felé

Isabelle S. Robert, Aline Remael és Jim J. J. Ureel

Fordító: Fesztóryné Deák Diána

Kivonat: Az 1990-es évek óta terjedő és gyors fejlődést mutató kutatásokhoz viszonyítva, amelyek a fordítási kompetenciát (*translation competence*) tanulmányozzák, a lektorálási kompetencia (*translation revision competence*) vizsgálata jóval újkeletűbb és kevésbé fejlett kutatási vonalat képvisel. A jelen tanulmány célja (1) egy provizórikus lektorálási kompetenciamodell felállítás, valamint (2) konkrét elképzeléseink ismertetése e modell megerősítése érdekében folytatott további (empirikus) vizsgálatokhoz. Az alapvető hipotézis szerint a fordítási kompetencia és a lektorálási kompetencia néhány jellemzőjében osztozik, számos tekintetben azonban különbözik. Elsőként meghatározzuk a lektorálás és a kompetencia fogalmát. Ezt követően bemutatunk egy hipotetikus lektorálási kompetenciamodelt három meglévő (PACTE, TransComp, EMT szakértői csoport) fordítási kompetenciamodell jellemzőinek felhasználásával, kombinálva a modellekben foglalt és a fordítási kompetenciához kapcsolódó ismereteket három olyan jellemzővel, amely a lektorálási kompetencia sajátja: a fordítási tapasztalattal, az interperszonális készséggel, valamint a szöveget érintő változtatások megokolásának képességével. A lektorálási kompetenciamodell bemutatását követi annak a négy hipotézisnek a rövid vizsgálata, amelyekre a kompetenciamodell épül. Végül konkrét javaslatot teszünk a bemutatott lektorálási kompetenciamodell további empirikus kutatására, azzal a céllal, hogy előmozdítsuk a lektorálási kompetencia alapos és megbízható tanulmányozását.

Kulcsszavak: lektorálás, lektorálási kompetencia, lektorálási kompetenciamodell, modell validálása, előzetes/utólagos vizsgálati terv

1. Bevezetés

A fordítási kompetencia vizsgálata és definiálása a fordítástudomány fontos kutatási területe, különösen az 1990-es évek óta (lásd például Schäffner 2012). Jóllehet egyes kutatók korábban a „nyelvi kompetenciák összegződésésként” tekintettek a fordítási kompetenciákra, ma már általánosan elismert és meghatározott komplex, különböző alkompetenciákból felépülő fogalomnak, vagyis többösszetevős kompetenciának tekintik (például Neubert 1994; Cao 1996; Risku 1998; PACTE 2000, 2003, 2005, 2008, 2009, 2011a, 2011b, 2014; Kelly 2005; Alves és Gonçalves 2007; Göpferich 2008, 2009, 2013; Angelelli 2009; Göpferich és Jääskeläinen 2009; EMT szakértői csoport 2009). Más szóval az ilyen modellek „sokféle szakterületet fognak össze, amelyeken egy jó fordító feltehetően rendelkezik a megfelelő jártassággal és ismeretanyaggal (tudja mit és tudja hogyan), valamint bizonyos interperszonális képességekkel” (Pym 2013: 489). Lesznyák (2007), Hurtado Albir és Alves (2009) és nemrégiben Jiménez-Crespo (2013) megjegyezte, hogy csak néhány kutató tett kísérletet a modellje megerősítésére empirikus-experimentális perspektívából: a PACTE (Fordítói Kompetencia Megszerzését és Értékelését Vizsgáló Kutatócsoport, lásd: <http://grupsderecerca.uab.cat/pacte/en>), Gonçalves (2005) és a TransComp (a csoport vezetője Göpferich). E kutatások közös vonása, hogy a nyelvtanulókra és a szakfordító hallgatókra általánosan jellemző kompetenciákon kívül egy sor fordítóspecifikus alkompetenciára is felhívják a figyelmet.

A lektorálási kompetencia vizsgálata ezzel szemben csak ritkán témája a kutatásoknak. Tudomásunk szerint még nem született átfogó lektorálási kompetenciamodell, a lektoráláshoz szükséges kompetenciát vizsgáló empirikus kutatások pedig csak szórványosan fordulnak elő (például Hansen 2009; Künzli 2006b). A fordítási szolgáltatásokról szóló EN 15038 szabvány (Európai Szabványügyi Bizottság 2006) megfogalmazása szerint a lektorálás –, amikor nem a fordító, hanem más végzi el a lefordított szöveg átdolgozását, kijavítását – ennek ellenére az 1990-es évek óta elfogadott aldiszciplína a fordítástudományon belül. A kezdetben végzett fordítókompetencia-vizsgálatokhoz hasonlóan azonban a professzionális lektorálást vizsgáló legtöbb tanulmány a fogalmi és/vagy didaktikai vetületre összpontosít. Egyebek között Wølich Rasmussen és Schjoldager (2011) is megjegyzi, hogy csak nagyon kevés tanulmány vizsgálja a témát empirikusan. Példaként említjük e tanulmányok kapcsán Brunette, Gagnon, és Hine (2005), Hernández-Morin (2009), Künzli (2005, 2006a, 2006b, 2006c, 2007a, 2007b, 2009), Robert (2012, 2013, 2014), valamint Robert és Van Waes (2014) vizsgálatait.

Bár csak keveset tudunk a lektorálásról és a lektorálási kompetencia összetevőiről, a fordítással foglalkozó intézményeknek külön tantárgyat kellene szentelniük a lektorálásnak a tantervükben, hogy alaposan felkészült szakembereket bocsáthassanak a fordítással összefüggő pályákra. Az oktatási intézményekre érvényes EN 15038 európai szabvány implikációit vizsgálva Biel (2011) megállapítja, hogy az intézményeknek a hallgatók fordítói válása helyett inkább a fordításszolgáltatóvá válást kellene elősegíteniük, hogy rendelkezzenek a szabványban meghatározott, a fordításszolgáltatás minden munkaszakaszára vonatkozó szakmai kompetenciával. A szakmai kompetencia, amelyre Biel utal, a lektorálást is magában foglalja. Éppen ezért egy empirikus alapokon nyugvó lektorálási kompetenciamodell kidolgozása logikus lépésnek tűnik az egyetemi szintű fordítóképzés tantervének finomítása érdekében. Künzli (2014) a nemrégiben a lektorálás fordítási folyamatban betöltött szerepéről készített tanulmányában a lektorálási kompetenciamodellről mint további kutatásra érdemes területről értekezik. Pym (2013: 496) hasonló véleményen van az újszerű készségekről, amelyek alapján meghatározható, hogy mi lehetne napjainkban, a gépi fordítás korában jellemző fordítási kompetencia új modellje, és e készségek egyikének tekinti a fordítás mint szöveg lektorálásának képességét. Ám ahogyan korábban megállapítottuk, a lektorálási kompetenciamodell máig nincs átfogóan meghatározva és validálva.

A jelen tanulmánnyal tehát kettős célunk van: (1) egy provizórikus lektorálási kompetenciamodell felállítását, valamint (2) konkrét elképzeléseink ismertetését e modell megerősítése érdekében folytatott további (empirikus) vizsgálatokhoz. Az alapvető hipotézis szerint a fordítási kompetencia és a lektorálási kompetencia néhány jellemzőjében osztozik, számos tekintetben azonban különbözik. Érdeklődésünk középpontjában az áll, hogy a kettő mennyiben különbözik. Következésképpen felhasználjuk a már ismert fordítási kompetenciamodelleket, hogy főként ezekből merítsünk ötletet a lektorálási kompetenciamodellünk kidolgozásához, valamint a fordítási kompetencia és a lektorálási kompetencia hasonlóságjegyeinek feltárásához. A fordítási kompetenciákra vonatkozó elképzeléseket ezen kívül kiegészítjük kifejezetten a lektorálásra jellemző jegyekkel, és ezen koncepciók összességére építve határozzuk meg a lektorálási kompetenciamodellünket.

Ezt az álláspontot támogatja Hansen (2009: 274), aki empirikus kutatásának konklúziójaként megállapítja: „úgy tűnik, a lektoráláshoz további készségek, képességek, szemléletmódok és/vagy bizonyos területeken fokozott kompetenciaszintek szükségesek”, valamint „a lektori kompetencia bizonyíthatóan szorosan összefügg a fordítási kompetenciával, valamelyest mégis különbözik is tőle.” Ezenkívül az a kevés számú, főképp didaktikai publikáció, amelyet a lektorálás témakörének szenteltek, szintén arra mutat rá, hogy a fordítási kompetenciákon kívül a lektoroknak az említettekhez hasonló speciális képességekkel és szemléletmóddal is rendelkezniük kell. A lektorképzés potenciális

céljainak meghatározásakor Mossop (1992) vizsgálatainak középpontjában például már a lektori változtatások megindoklásának és igazolásának a képessége állt, valamint hangsúlyozta annak fontosságát, hogy a lektor legyen képes átállítani a gondolkodásmódját, és ahelyett, hogy „újrarendeljen” a szöveget, toleránsan „ellenőrizze és javítsa” a fordítást. Kézikönyvének legutóbbi kiadásában Mossop (2014: 192) újra megerősíti mind a szakmában, mind pedig az oktatásban tevékenykedő lektor interperszonális készségének jelentőségét. Mossop szerint mások munkájának ellenőrzésében és javításában az egyik legnagyobb kihívást az jelenti a lektor számára, hogy kerülnie kell az indokolatlan változtatásokat, mivel e változtatások nemcsak értékes idővesztéssel járnak, hanem feszültségeket teremthetnek a kollégák közötti interperszonális kapcsolatokban is. Kanadában, ahol nagy múltra tekint vissza a lektorálás, e témakörben az elsők között megírt kézikönyvnek a szerzői (Horguelin és Brunette 1998) egy teljes fejezetet szenteltek a lektorálásnak és az emberi kapcsolatoknak, hangsúlyt helyezve a lektorok érzékeny szerepére a fordító–lektor viszonyban. E kapcsolat fontosságát a Fordítási Főigazgatóság (Directorate-General for Translation, DGT) francia és spanyol részlegén alkalmazott fordítókkal és lektorokkal szemben támasztott szakmai profil és kompetencia követelmények ismertetésében is (Le Poder 2014) hangsúlyozták. Végül az interperszonális készségek elsajátítása Künzli (2006c) lektorálástudományra és a lektori készségek megtanulására vonatkozó, a hangos gondolkodás módszerére (*think-aloud protocol*, TAP) épülő ajánlásainak is a középpontjában áll.

A jelen tanulmány fennmaradó részében először meghatározzuk a „lektorálás” és a „kompetencia” fő fogalmait (2. fejezet), majd rátérünk a lektorálási kompetenciamodellünk kidolgozására (3. fejezet). Ezeket a lektorálási kompetenciamodellre vonatkozó hipotézis megfogalmazása követi (4. fejezet), végül e terület további kutatására vonatkozó javaslatainkat ismertetjük (5. fejezet).

2. Terminológiai kérdések

2.1. Lektorálás

A lektorálás folyamatáról készített feltáró tanulmányában Robert (2008:3) rámutatott a lektorálás fogalmát övező, mások által már korábban hangsúlyozott homályra; lásd: Künzli (2005), Martin (2007), Schjoldager, Rasmussen és Thomsen (2008: 803), Hernández-Morin (2009: 59), Drugan (2013: 79) és Künzli (2014).

Véleményünk szerint ez a terminológiai homály legalább két körülménynek köszönhető: 1. ahogyan Marco (2007) rámutatott, a fordítástudomány viszonylag újkeletű tudományág, amely kutatási területét, ennél fogva terminológiáját illetően nincs teljes egyetértés; 2. még fontosabb talán, hogy nemcsak a fordítástudományban találkozunk a lektorálás fogalmával, hanem egyebek mellett az íráskészség-fejlesztésben mint kapcsolódó tudományágban is (Allal, Chanquoy és Largy 2004).

Következésképpen a „lektorálás” kifejezés egyértelmű terminusként történő meghatározása több tényezőtől függ: a lektorálás tárgyát képező szöveg jellegétől, a lektorálást végző személytől, a szöveg lektorálásának idejétől, valamint a szöveg lektorálásának módjától. A fordítástudományban a lektorálandó szöveg a fordítás produktuma. A fordítás lektorálását végezheti maga a fordító vagy más személy. Mindkettő lektorálási formát gyakran nevezik egyszerűen lektorálásnak, jóllehet már meg kellett volna szűnnie az értelmezési zavarnak, amely az önlektorálás (amikor a fordítást maga a fordító ellenőrzi és javítja) és a lektorálás között tapasztalható, mivel a két tevékenység megkülönböztetését pontosan megfogalmazza a 2006-os EN 15038 európai szabvány: a fordító ellenőrzi az általa elkészített fordítást, amelyet a lektor, aki nem a fordító, utólag lektorál. Mindkét folyamat szükségszerű része a fordítási folyamatnak. A fordító által végzett önlektorálást a szabvány „ellenőrzésnek” (*checking*), míg

a lektor munkáját „lektorálásnak” (*revision*) nevezi. További lehetséges, de nem kötelező eleme a folyamathoz az egybevetés nélkül történő „célnyelvi bírálat” (*review*).

Drugan (2013) nemrégiben megállapította, hogy a terminológia tisztázására és a lektorálás fogalmának egyértelmű meghatározására tett kísérletek dacára még mindig gyakran keverik össze a lektorálást egyéb minőség-ellenőrzési eljárásokkal. Hasonlóképpen jelzi ennek az értelmezési zavarnak a létezését Mossop (2014: 116) is: „hiányzik a lektorálási tevékenységek általánosan elfogadott angol nyelvű terminológiája”, valamint: „a lektorál (*revise*), átolvas (*re-read*), ellenőriz (*check*), keresztellenőriz (*cross-read*), korrektúráz (*proofread*), bírál (*review*) és minőség-ellenőrzés (*quality-control*) terminus mindegyikét többféleképpen értelmezve alkalmazzák.”

Véleményünk szerint a fordításelméletben a lektorálás terminusa kizárólag a fordított szöveg lektorálására alkalmazható, vagyis arra az esetre, amikor a fordítást nem a fordító, hanem más személy, a lektor ellenőrzi és javítja, mielőtt az ügyfél kezébe kapja a lefordított szöveget. Minden egyéb esetben más terminus alkalmazását javasoljuk.

Lektoráláson tehát a jelen tanulmányban a Mossop által megfogalmazott meghatározást értjük: „A lektorálás a szakfordítók tevékenysége, amely során a nyers fordítás bármilyen szempontból elfogadhatatlan elemeit azonosítják, majd a megfelelő javításokat alkalmazva tökéletesítik a szöveget.” (2007: 109).

2.2. Kompetencia

A kompetencia fogalma hasonlóképpen nincs egyértelműen meghatározva a szakirodalomban. Lesznák megkísérelte osztályozni a fordítási kompetencia meghatározásának különböző megközelítéseit, ennek kapcsán pedig úgy találta, hogy „a pszichológia és a pedagógia terén számos kompetenciafogalmat alkalmaznak”, azonban „e koncepciók között semmilyen tekintetben nem állapítható meg hierarchia, és semelyik sem tekinthető szigorú értelemben véve kompetenciafogalomnak” (2007: 172, kiemelés a szerzőktől). Mivel egyik megközelítés sem tűnik feljebbvalónak a másikkal, és a létező fordítási kompetenciamodellek közül még csak néhányat vetettek alá empirikus vizsgálatoknak, elhatároztuk, hogy ezt a két tényezőt vesszük figyelembe lektorálási kompetenciamodellünk kidolgozásakor.

A kompetencia terminusának egyrészt tágabb értelmű meghatározását alkalmazzuk, amely az ismeretet, tudást (deklaratív tudás, tudni *valamit*), készségeket (procedurális tudás, tudni *hogyan*) és szemléletmódot, vagyis az „adott személy képességeit” jelenti (Pym 2013), de ide tartozik például a „reflektálás képessége (tudni, *miért*)” is (Schäffner 2005: 243). Ez a fogalmi meghatározás összhangban van azzal, amit Hurtado Albir az addigi javaslatokat figyelembe véve „az egyik legteljesebb meghatározásnak” tekint, miközben hangsúlyozza, hogy „maga a kompetenciaelmélet még mindig nincs teljesen kidolgozva, és számos meghatározása él a köztudatban.” (2007: 166):

A kompetencia bonyolult szakértelem, amely képesség-, készség- (kognitív, indulati, pszichomotoros vagy társas) és tudás- (deklaratív tudás) kombinációk integrálásának, mobilizálásának és szervezésének eredményeképpen hatásosan alkalmazható egymáshoz hasonló helyzetekben. (Lasnier 2000: 32, saját fordításban idézi: Hurtado Albir 2007: 166)

3. A lektorálási kompetenciamodell értelmezése

3.1. A PACTE fordítási kompetenciamodellje

A PACTE először 1998-ban mutatta be fordítási kompetenciamodelljét, majd figyelembevéve a 2000-ben végzett feltáró vizsgálat eredményét, 2003-ban újraértelmezte a modellt (PACTE 2003). Az átdolgozott modellben a fordítási kompetenciát a fordításhoz szükséges deklaratív és procedurális ismeretek alapját képező rendszernek tekintik. E modell szerint a fordítási kompetenciát négy sajátos tulajdonság jellemzi: (1) szaktudás, amellyel nem rendelkezik minden kétnyelvű személy; (2) nagyobb mértékben igényel procedurális, mint deklaratív tudást; (3) több egymással összefüggő alkompetenciából tevődik össze; és (4) a fordítási kompetencia stratégiai összetevője különösen jelentős, csakúgy, mint az összes procedurális tudástípus esetében (PACTE 2008: 106). A PACTE kutatói az alkompetenciákat az alábbiak szerint definiálták:

- **Forrás- és célnyelvi alkompetencia:** A kétnyelvű kommunikációhoz túlnyomóan procedurális tudás szükséges. Konkrét sajátossága a felváltva használt két nyelv közötti interferencia kontrollálása. Nélkülözhetetlen elemei mindkét nyelven a pragmatikai, szociolingvisztikai, szöveg-tani, nyelvtani és lexikai ismeretek. [...]
- **Nyelven kívüli kompetencia:** Meghatározóan implicit és explicit deklaratív tudás, a világról szerzett általános ismeretek, valamint bizonyos szakterületeken szerzett jártasság. E kompetencia része: (1) mind a forrásnyelvi, mind pedig a célnyelvi kultúra ismerete, (2) lexikális ismeretek (a világról általában), (3) tárgyi tudás (konkrét szakterületeken).
- **Szakmai kompetencia:** A hivatásszerű fordítással és a szakma jellegével kapcsolatos, túlnyomóan deklaratív, egyaránt implicit és explicit tudás. E tudás összetevője (1) a fordítási műveletek ismerete, vagyis a fordítási egységek típusainak, a fordításhoz szükséges folyamatoknak, módszereknek (stratégiaiknak és fordítási technikáknak), valamint a fordítási problémátípusok ismerete, (2) a hivatásos fordítás gyakorlatával összefüggő tudás: az adott piac (fordítási feladatok, ügyfelek, célközönség) ismerete.
- **Instrumentális alkompetencia:** Túlnyomóan procedurális, a fordításhoz szükséges forrásdokumentumok, információk és kommunikációs technológiák – különböző szótárak, enciklopédiák, nyelvtani és stilisztikai nyelvkönyvek, párhuzamos szövegek, elektronikusan hozzáférhető korpuszok stb. – alkalmazásával összefüggő tudás.
- **Stratégiai alkompetencia:** A fordítási folyamat eredményességét biztosító, valamint a fordítás közben felmerülő problémák megoldását segítő procedurális tudás. Ennek az alkompetenciának a jelentősége abban rejlik, hogy az összes többi alkompetenciára kihat, és a fordítás folyamatának az irányítása révén kölcsönös viszonyt alakít ki a szükséges kompetenciák között. A stratégiai alkompetencia feladata: (1) a fordítási feladat megtervezése és végrehajtása (munkamódszer kiválasztása), (2) a folyamat és a kapott részeredmények értékelése a végcél viszonylatában, (3) a különböző alkompetenciák aktiválása és a bennük rejlő hiányosságok kompenzálása, (4) problematikus fordítási műveletek azonosítása és megoldása a megfelelő eljárások alkalmazásával. (PACTE 2003: 58–59)

Az 1. ábra átdolgozott fordítási kompetenciamodellje is olyan pszicho-fiziológiai komponenseket szemléltet, amelyek „különböző jellegű kognitív és attitudinális elemként és pszichomotoros mechanizmusként definiálhatók” (PACTE 2008: 107). A következő három jellemzőegyüttes tartozik a

pszicho-fiziológiai kompetenciaelemek közé: (1) kognitív jellemzők (figyelem, érzelem, emlékezőtehetség és felfogóképesség); (2) attitudinális jellemzők (intellektuális kíváncsiság, állhatatosság, egzaktság, kritikus szemléletmód stb.); valamint (3) egyéb jellemzők (kreativitás, logikus gondolkodásmód, analízis- és szintetizálóképesség). A PACTE nem részletezi bővebben ezeket a kompetenciaelemeket, azt azonban megállapítja, hogy a fordítás folyamatában ezek és az összes többi alkompetencia kölcsönösen hatnak egymásra. Pym (2013) megfogalmazásával élve továbbra is „hiányosan kategorizált” marad a kompetenciák rendszerbesorolása.

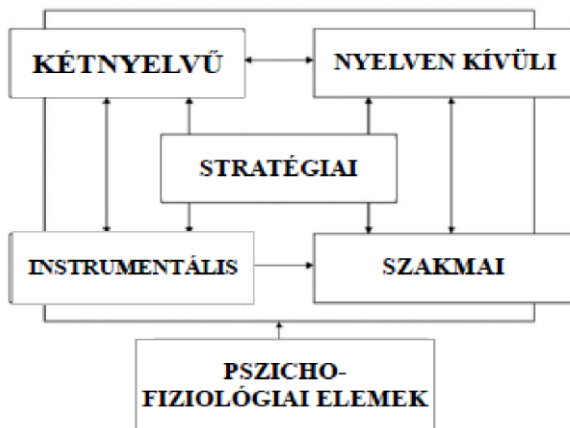
A PACTE csoport kutatási tervében a fordítási kompetencia sajátos jellemzőinek tekintett alkompetenciákra összpontosít. Ezek a következők: (1) stratégiai kompetencia; (2) instrumentális kompetencia; és (3) fordításelméleti ismeretek. Megállapították, hogy minden bilingvis személy rendelkezhet a forrás- és célnyelv ismeretével, valamint nyelven kívüli ismeretekkel (PACTE 2008: 108).

Általános hipotézisük szerint a fordítói szakértelem szintje (vagyis években kifejezve a fordítási gyakorlat) hatással van a fordítás folyamatára és a fordítás produktumára. Következésképpen, a fordítói szakértelem szintje lett a független változó, és két kísérleti csoportot alakítottak ki, különböző szintű fordítói szakértelemmel rendelkező résztvevőkkel: így jött létre a „gyakorlott szakfordítók csoportja” (legalább 5 év fordítói gyakorlattal rendelkező, a fordítást fő tevékenységként végző résztvevőkkel) és a „fordítói gyakorlattal nem rendelkezők csoportja” (a résztvevők nyelvviskolában oktató idegennyelv tanárok, akik legalább 5 év nyelvtanári gyakorlattal rendelkeznek, de nem rendelkeznek szakfordítói gyakorlattal). A fordítás produktumával és a fordítás folyamatával összefüggésben öt függő változót állapítottak meg: (1) a fordítási feladatot; (2) a problematikus fordítási műveletek azonosítását; (3) a fordítói döntést; (4) fordításelméleti ismereteket; és (5) a fordítás folyamatának eredményességét. Mindegyik változó a fordítási kompetenciamodel (PACTE 2008: 108–109) egy vagy több alkompetenciájához kötődött. A PACTE különféle eszközöket alkalmazott az adatgyűjtéshez: szövegeket, fordításokat, fordítási jegyzőkönyveket, közvetlen megfigyeléseket, kérdőíveket és visszatekintő interjúkat.

Az eddig publikált eredmények validálják a PACTE 2003-as kompetenciamodeljét. Észrevették például, hogy az idegen nyelven történő szövegalkotással összefüggő gyakorlati tapasztalat hiányát a vizsgálatban résztvevők egyéb alkompetenciák (stratégiai, instrumentális, fordításelméleti) mozgósításával kompenzálták a jobb eredmény érdekében.

1. ábra

Átdolgozott fordítási kompetenciamodel (PACTE 2003)

A kutatók következőképpen bebizonyították az alkompetenciák kölcsönös viszonyát, valamint azt, hogy a stratégiai kompetencia meghatározó szerepet játszik az egyéb alkompetenciák terén mutatózó hiányosságok ellensúlyozásában. (PACTE 2009: 226). Azt is megállapították, hogy a fordítási kompetencia egyik sajátossága a fordítás dinamikus megközelítése, és ez határozza meg a fordítások elfogadhatóságát (PACTE 2011b: 50). Nem sikerült megerősíteni továbbá azt a feltevést, miszerint a fordítási problémák azonosítása a fordítási kompetencia egyik jellemző vonása. „Az adott fordítási probléma pontosítása mint képesség, inkább a fordítástudományból ismert explicitáció műveletére érvényes” (PACTE 2011a: 339, kiemelés tőlünk). Ezt a kutatók azzal indokolják, hogy kognitív pszichológiában különbséget teszünk az alábbi tudástípusok között:

- (1) explicit tudás (tudni *miért*)
- (2) deklaratív tudás (tudni *mit*)
- (3) operatív tudás (tudni *hogyan*) és
- (4) feltételhez kötött, kondicionális tudás (tudni *mikor és miért* használjuk fel az ismereteinket).

A kutatók azon a véleményen vannak, hogy a fordítási kompetencia sajátossága kifejezetten a fordításspecifikus deklaratív, valamint operatív és kondicionális tudás birtoklásában rejlik, amelyből merítve a fordító képes lenne „a problematikus részeket a releváns ismeret és stratégia alkalmazásával megoldani, az azonosításukhoz nélkülözhetetlen tudás birtokában” (339). A PACTE (2014: 109) fordítással összefüggő deklaratív ismeretsajátításról szóló beszámolójában megállapította, hogy a fordítási kompetenciák megtanulásához jellemzően a dinamikus fordítás képessége szükséges, az ismeretsajátítás progresszív folyamatának eredményeként az évek múltával a statikus deklaratív tudás dinamikus deklaratív tudássá fejlődik.

A mai napig a PACTE által megfogalmazott fordítási kompetenciamodell a legtöbbet vizsgált modell, amely megfelelő kiindulópont a kutatók számára annak ellenére, hogy még további finomítást igényel, ahogy erre Kelly (2005) is rámutatott. A PACTE fordítási kompetenciamodelljét Kelly az „interperszonális kompetencia” fogalmával egészítette ki, amelyet a fordítás folyamatában résztvevő többi szakfordítóval és a fordítási projekten dolgozó szakemberekkel (fordítók, lektorok stb.), valamint a többi közreműködővel (ügyfelek, projekt kezdeményezők stb.) történő együttműködés képességeként definiál, ide sorolva a csapatmunkát, a tárgyalókészséget és a vezetői készségeket is. Az alábbiakban igazoljuk, hogy az itt említett plusz kompetencia a lektorálási kompetenciák szempontjából is lényeges.

3.2. A TransComp fordítási kompetenciamodellje

A TransComp (Göpferich 2009) folyamatorientált kutatás, amely azt tárja fel, hogyan alakul ki idővel, vagyis milyen longitudinális fejlődési mintát mutat a fordítási kompetenciák kialakulása. A kutatás irányát meghatározó modellt a projektirányító, vezetőkutató Göpferich dolgozta ki, és főként a PACTE modellen alapul.

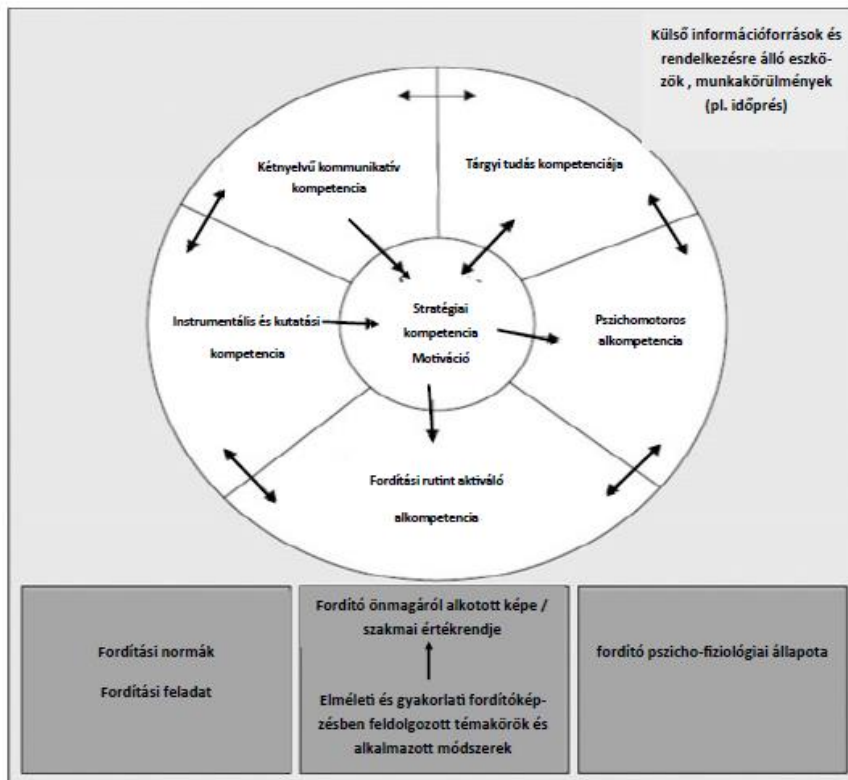
Göpferich TransComp fordítási kompetenciamodelljében (2. ábra) *kétnyelvű kommunikatív kompetencia* a megnevezése annak a kompetenciának, amelyet a PACTE modell „forrás- és célnyelvi kompetenciaként” vizsgál. Göpferich (2009: 20–22) értelmezésében ez a kommunikatív kompetencia mindkét nyelven lexikai, grammatikai és pragmatikai tudást foglal magában; a pragmatikai tudás kiterjed mindkét kultúra vonatkozásában a műfaji sajátosságok ismeretére, valamint az adott kultúrára jellemző szituációfüggő viselkedésformákra.

A *tárgyi tudás kompetenciája* (TransComp) nagyjából a PACTE modell „nyelven kívüli kompetenciáinak” (PACTE) felel meg, amelybe a pragmatikai tudás mellett beletartozik az általános és tárgyi tudás is. Ezek nélkülözhetetlenek a forrásnyelvi szöveg megértéséhez és a célnyelvi szöveg megfogalmazásához, vagy legalábbis érzékenység szükséges annak felismeréséhez, milyen nyelven kívüli ismeretre van szükség a hiányos ismeret ellensúlyozásához.

Az *instrumentális-szakmai kompetencia* (TransComp) az „instrumentális alkompetencia” (PACTE) megfelelője. A hagyományos és elektronikus fordítássegítő eszközök használatát, a referenciamunkáktól a szövegszerkesztő programig, a terminológiai adatbázisoktól a párhuzamos szövegekig, valamint a gépi fordítóprogramok használata tartozik bele e kompetenciába. Göpferich megállapítja, hogy a PACTE-féle „szakmai kompetencia” meglehetősen inhomogén komponensekből áll. Ezért Göpferich felbontja a modellnek ezt az elemét fordítási rutint aktiváló alkompetenciára és a fordító önmagáról alkotott képére, amelynek állapota különbözik a többi alkompetenciától, és ahhoz a három tényezőhöz tartozik, amely meghatározza az összes alkompetencia alkalmazását és kontrollálását (lásd alább). A fordítási rutint aktiváló alkompetencia „az a tudás és képesség, amely lehetővé teszi, hogy a fordító vissza tudja idézni magában, és alkalmazni tudja a többnyire nyelvpárspecifikus (szokványos) átviteli műveleteket (vagy eltolódásokat), amelyek gyakran vezetnek elfogadható célnyelvi ekvivalensekhez” (Göpferich 2009: 21).

2. ábra

A TransComp fordítási kompetenciamodellje

A PACTE csoport által meghatározott „stratégiai kompetencia” Göpferich modelljének is központi eleme, mivel ez kontrollálja az alkompetenciák alkalmazását és metakognitív kompetenciaként prioritási sorrendet állít fel, és hierarchiát határoz meg az egyes alkompetenciák között. A TransComp fordítói modellje pszichomotoros alkompetenciát is meghatároz, amely a számítógépes olvasáshoz és íráshoz szükséges képességeket fedi le. Göpferich szerint minél fejlettebb a fordító pszichomotoros kompetenciája, annál kevésbé köti le kognitív energiáit, amelyet így problémamegoldásra tud fordítani.

Fordítási kompetenciamodellje mentén Göpferichnél három tényező határozza meg az alkompetenciák alkalmazását: (1) a fordítási feladat és a fordítási normák; (2) a fordító önmagáról alkotott képe és szakmai értékrendje; valamint (3) a fordító pszicho-fiziológiai állapota. Göpferich fordítási kompetenciamodellje hangsúlyozza annak fontosságát, hogy a motiváció a stratégiai alkompetenciával együtt a TransComp fordítási kompetenciamodelljének központi elemét képezi. Göpferich ezen felül elismeri a külső források (információ és eszközök) hozzáférhetőségének fontosságát, valamint a munkakörülmények jelentőségét is.

A TransComp csoport nem helyezte érdeklődésének középpontjába modelljének, vagyis a fordítási kompetenciamodell elemeinek validálását, mivel a modell egyfajta keretrendszerként szolgált. A kutatócsoport sokkal inkább a fordítási kompetencia kialakulására, fejlődésére összpontosította a vizsgálatait. Eddigi eredményeik arra utalnak, hogy a bonyolult stratégiai alkompetencia nem alakul ki mindaddig, amíg a kevésbé komplex alkompetenciák fejlettsége nem ér el bizonyos küszöbértéket (Göpferich 2013: 74).

3.3. Az EMT által vizsgált kompetenciák

Az EMT kompetenciamodelljét az EU Fordítási Főigazgatóság (DGT) által 2007 áprilisában felállított EMT szakértőcsoport dolgozta ki. Az EMT szakértőcsoportja a „kompetencia” fogalmát adott körülmények között egy feladat végrehajtásához szükséges rátermettség, tudás, viselkedés és hozzáértés kombinációjaként értelmezi. E készség-kombináció meglétét a felelős hatóság (intézmény, szakértő) ismeri el, és igazolja (EMT szakértőcsoport 2009: 3). Egymástól függő viszonyban vannak a javasolt kompetenciák a hat terület mindegyikében. Mindezek nélkülözhetetlenek a többnyelvű, multilingvális kommunikációval és multimédiás kommunikációval foglalkozó szakemberek képzéséhez. Együttesen képezik a további kompetenciákkal bővíthető minimum követelményeket.

3. ábra

Az EMT által meghatározott kompetencia-követelmények a szakfordítókkal, multilingvális és multimédiás kommunikáció szakembereivel szemben

Ahogy a 3. ábra is szemlélteti, az EMT által javasolt modellnek is része némelyik alkompetencia, amelyet a PACTE és a TransComp fordítási kompetenciamodelljei is tartalmaznak. Ennek a modellnek az érdekessége, hogy a fordításszolgáltatás kompetenciájának két dimenzióját mutatja be: az egyik az *interperszonális* dimenzió, a másik a *produktumorientált* dimenzió. Az interperszonális dimenzió megállapítja például, hogy a fordítónak tudnia kell együttműködni csapatmunkában a többi résztvevővel, akár virtuális csapatstruktúrában is, továbbá képesnek kell lennie más szakemberekkel együttműködve nyomás alatt is dolgozni, projektvezető irányítása alatt. A produktumorientált dimenzióban az EMT szakértőcsoportja csak röviden tér ki arra, hogy a fordítónak tudnia kell, miként végezze el a fordítások korrektúrázását és lektorálását (miután a specifikus készségek és stratégiák mesterévé vált). A következő fejezetben azt mutatjuk be, hogy az interperszonális képesség a lektorálási kompetencia döntő fontosságúnak tekintett alkotóeleme.

4. Lektorálási kompetenciaelemek

A PACTE és a TransComp által kidolgozott két fordítási kompetenciamodellben a lektorálási kompetenciára tett hivatkozásokon túl, a lektorálási kompetenciát több, a lektorálás iránt, és különösen a lektorálás oktatása iránt érdeklődő fordításkutató is vizsgálta már (részben). Leginkább a következő alkotóelemeket tekintik a lektorálás kompetenciák közül döntő fontosságúnak: (1) fordítási gyakorlat; (2) interperszonális képesség; és (3) a végrehajtott változtatások szakszerű indoklásának képessége.

4.1. Fordítási tapasztalat

Ami a fordítói gyakorlatot illeti, egyes kutatók (úgy, mint Sager 1994: 239; Rochard 2002: 2; Gile 2005: 53) megállapítják, hogy rendszerint tapasztalt fordítók végeznek lektorálási feladatot. Ezt erősíti meg az EMT számára kidolgozott, tömörítéssel, lektorálással, és szöveggondozással foglalkozó kísérleti modulról készült beszámoló is: „Elsősorban szakképzett fordítók végzik ezeket a feladatokat, de akár más irányú szakképzettséggel rendelkezők is elvégezhetik a munkát (szöveggondozást, lektorálást és tömörítést) (Schjoldager, Rasmussen, és Thomsen 2008: 802). Sedon-Strutt (1990) véleménye szerint, aki hasznosnak tartja azt is, amikor kezdő fordítók rangidős fordító kollégák munkáját lektorálják, lektorálást (kiváló minőségű lektorálást) nem feltétlenül csak tapasztalt/szakképzett fordítók képesek végezni, és ezt megerősíti Mossop (2007: 177) is.

A lektorálás gyakorlatára vonatkozó Franciaországban végzett kutatás (Hernández-Morin 2009) hasonlóképpen arra mutatott rá, hogy a válaszadók többsége nem tekintette a fordítói tapasztalatot a „jó lektor” elsődleges ismérvének. Hansen azt figyelte meg a lektorálás kapcsán végzett kutatása során

[...] a „szakmai tapasztalatra” vonatkozó kérdés tekintetében, hogy érdekes módon mindkét feladatot jól teljesítette a két gyakorlattal rendelkező fordító 1997-ben. Tekintettel arra, hogy 10 évvel korábban rendelkeztek már a kellő kompetenciával, felmerülhet a kérdés: mivel járul hozzá a „szakmai tapasztalat” a lektori kompetenciájukhoz? (2009: 269)

Érdeemes megemlíteni azt is, hogy a fordítási tapasztalatról mint nélkülözhetetlen lektorálási kompetenciáról szóló legtöbb értekezés nem empirikus kutatáson alapszik, hanem a lektorképzés során szerzett tapasztalatokon vagy lektori gyakorlaton. A fordítás üzletágban az EN 15038 szabvány alapján, a

lektorral szemben követelmény, hogy a fordítóéval azonos fordítási kompetenciái legyenek, ezen felül pedig „az érintett szakterületen szerzett fordítói gyakorlattal kell rendelkeznie” (Európai Szabványügyi Bizottság 2006: 7).

Egyszóval, továbbra is nyitott marad a következő kérdés: vajon a lektornak feltétlenül tapasztalt fordítónak kell lennie?

4.2. Interperszonális képesség

Kelly (2005) elméletét leszámítva, az interperszonális képesség nem kifejezetten része a fordítási kompetenciamodelleknek, annak ellenére, hogy közvetve jelen van a PACTE fordítási kompetenciamodelljében, mint „pszicho-fiziológiai elemek”, valamint a TransComp fordítási kompetenciamodelljében is „pszicho-fiziológiai diszpozícióként”.

Ezzel szemben a lektorálást vizsgáló kutatók gyakran kifejezetten elismerik az interperszonális képességek jelentőségét. Horguelin és Brunette (1998) jelentős figyelmet fordít a társas kapcsolatok fontosságára a lektorálás folyamatában, valamint felsorolnak számos tulajdonságot (illetve adottságot), amellyel a lektornak rendelkeznie kell: ítélőképesség, nyitottság, társas hajlam, mások iránt tanúsított tisztelet, becsületesség, szerénység, türelem, felelősségtudat és szervezői készség.

Mossop (2014: 192) is hasonlóképpen hangsúlyozza az interperszonális kapcsolatok fontosságát üzleti tevékenység keretében betöltött feladatkörben (például a szöveg előkészítésekor, mielőtt azt átadják az ügyfélnek, a személyügyi osztálynak készített teljesítményértékelés megírása közben) vagy oktatási feladatkörben (például rámutatni az adott személy erősségeire és gyenge pontjaira, azonosítani a fejlesztendő területeket): „Mindkét feladatkörben nagyon fontos szerepet töltenek be az interperszonális kapcsolatok”.

A PACTE (2003) fordítási kompetenciamodelljéből és a Kelly (2005) által javasolt fordítási kompetenciamodellből merítve, Künzli (2006b) számos javaslatot fogalmaz meg a lektorálás oktatására és elsajátítására vonatkozóan (a TAP-kutatás alapján). Vizsgálata középpontjában a következő készségek megtanulhatósága áll: *stratégiai* kompetencia (vagyis a lektorálási feladatok megtervezéséhez, végrehajtásához és értékeléséhez szükséges képesség), *interperszonális* kompetencia (vagyis lektorként a fordítási projektben érintett szereplőkkel való együttműködés képessége), *szakmai és instrumentális* kompetencia (a hivatásos lektorálás szempontjából irányadó alapelvek ismerete, valamint a releváns információforrások és eszközök használatának a képessége). Az interperszonális kompetenciát illetően Künzli (2006b: 19) megállapítja, hogy a lektorálási modul elvégzése után a képzés résztvevői képesek lesznek:

- (1) a lektor munkával összefüggő interperszonális kapcsolatait azonosítani, és a potenciális konfliktusok kezelésére stratégiákat kidolgozni;
- (2) pozitívan hozzáállni a fordító munkájához és szakszerűen indokolt, érdemi visszajelzést adni, amellyel elősegíti a fordító szakmai fejlődését;
- (3) a nyersfordításon a lektor által végzett változtatásokat indokolni, és konstruktív módon kommunikálni döntéseit, hogy azzal a fordítási projektben közreműködők javát szolgálja.

Végül, ahogyan már a tanulmány bevezető részében is kifejtettük, Hansen (2009) beszámol az egyik longitudinális kutatásáról, amelyet 2003 és 2008 között végzett azzal a céllal, hogy a fordítási és a lektorálási kompetencia között fennálló viszonyt definiálja. A lektorálási kompetencia leírásakor

Hansen „méltányosság, tolerancia” személyiségjegyeket is említ (változtatások, tökéletesítés, osztályozás, minősítés), vagyis az általunk az interperszonális készség jó példájának tekintett attitűdöket foglalja Hansen a beszámolójába.

4.3. Szövegszintű változtatások indoklásának képessége

A lektorálási kompetenciák aspektusait vizsgáló kutatók közül sokan hangsúlyozzák, mennyire fontos, hogy a lektor meg tudja szakszerűen indokolni a fordítás szövegében végzett változtatásokat. Egy lektorálás kurzus kidolgozásáról szóló tanulmányában Mossop (1992) három lehetséges irányt határoz meg: (1) szakmai felkészítés a fordítói munkára, vagyis a fordítást más személy lektorálja, maga a fordító önellenőrzést végez és e kettő között történik a köztes ellenőrzés; (2) felkészülés a célnyelvi szövegszerkesztésre és (3) az átírás elmélete. Az első modulban Mossop felsorol néhány célt, például (elsődleges cél) a gondolkodásmód átállítása, tehát újrafordítás helyett lektorálás végzése, ugyanakkor (másodlagos cél) meg kell tanulni *megindokolni a szövegen végzett változtatásokat*. A lektorálásról és a fordítások szerkesztéséről szóló könyvében Mossop újra hangsúlyozza a fordítóknak e képesség jelentőségét (Mossop 2007, 2014).

Más fordításkutatók (Hernández-Morin 2009; Horguelin és Brunette 1998) is ugyanezen a véleményen vannak. Korábban bemutattuk, hogy Künzli (2006b) ezt a képességet az interperszonális készségek közé sorolja. Hansen (2009) hasonló véleményt fogalmazott meg a lektori változtatások indoklása kapcsán.

5. Lektorálási kompetencia: hipotézisek

A fenti részben ismertetett szakirodalmi áttekintés alapján, nyilvánvalóan nagyon sok kutatómunkát kell még elvégezni. Egyértelmű, hogy egy hipotetikus lektorálási kompetenciamodellből kell kiindulni, amelyet a meglévő és már kipróbált fordítási kompetenciamodellek alapján, valamint az eddig már elvégzett, de még nem mindenre kiterjedő lektorálási kompetenciavizsgálatok eredményeire hagyatkozva állítunk fel. Lektorálási kompetenciamodellünk három hipotézisre épül a (1) lektorálás folyamatának meghatározását; (2) a lektorálási kompetencia meghatározását és (3) és a lektorálási kompetencia alkompetenciáit illetően.

- (1) A fordítások lektorálásának folyamata kapcsán létrejött, még mindig nem mindenre kiterjedő kutatási anyagra hagyatkozva (Bisaillon 2007a; Robert 2012, 2013; Robert és Van Waes 2014) feltételezzük, hogy a lektorálás folyamatának lépései: (a) a célnyelvi szöveg figyelmes átolvasása a megbízáskor kapott utasítások függvényében (a forrásnyelvi szöveggel összevetve, vagy e nélkül) megértés és értékelés céljából, (b) a problémák detektálása valamely detektálási stratégia alkalmazásával (e művelet során a lektor arra hagyatkozik, milyen potenciális problémákkal fog várhatóan találkozni a szövegben, vagy az a művelet, amely során a lektor a szövegben szereplő egyes elemeket a saját tudására hagyatkozva, az emlékezetében eltárolt megfelelőekkel veti össze; ez lehet biztos tudás, előfordulhat azonban az is, hogy bizonytalan, vagy éppen hiányos), (c) azonnali megoldás alkalmazása (nem módosítás, átdolgozás vagy átírás) vagy azonnali, illetve elhalasztott problémamegoldó stratégia (újraolvasás, reflexió-átfogalmazás, rákereső művelet).

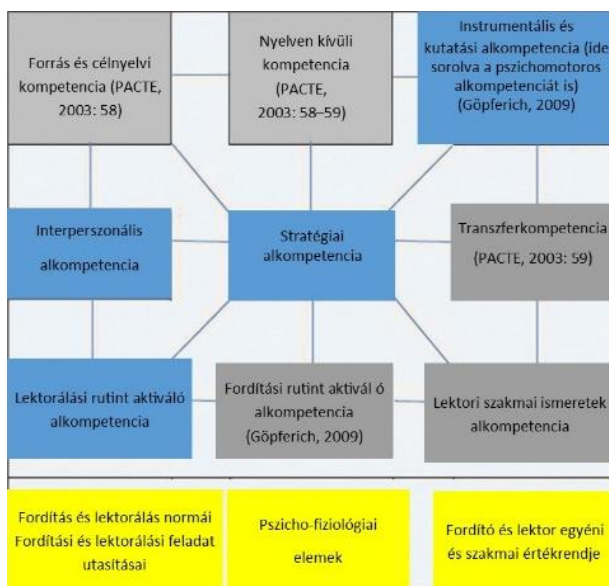
- (2) A fordítási kompetenciát vizsgáló korábbi kutatásokra, különösen a PACTE kutatásaira hagyatkozva (2003), azt feltételezzük, hogy más által elkészített fordítás lektorálásához szükséges alapvető ismeretrendszer maga a lektorálási kompetencia. Figyelembevéve a fordítás rendeltetési célját és a lektorálási feladatot, a „lektorálás folyamatának” (lásd fent) végrehajtásából áll.
- (3) A jelen tanulmányban áttekintett szakirodalomra hagyatkozva hipotézisünk az, hogy a lektorálási kompetencia összetevői a 4. ábrán bemutatott alkompetenciák (amelyeket az 1. táblázatban felsorolunk és definiálunk). A 4. ábrán szürke színnel kiemelt alkompetenciákat a már meglévő modellekből vettük át, így ezeket nem definiáltuk újra. A többi alkompetenciával az alábbiakban foglalkozunk.

6. A lektorálási kompetencia vizsgálata

Miután a fenti részekben a lektorálási kompetenciamodellünk legfőbb összetevőit meghatároztuk, egyebek között a hipotézisek és a lektori alkompetenciák bemutatásán keresztül, azzal zárjuk ezt a tanulmányt, hogy ismertetjük az elővizsgálat tervezetét, amellyel a célunk modellünk validálásának kezdeményezése. A lektorálási kompetencia különleges jellegének hangsúlyozása érdekében a fordítókat és a lektorokat összehasonlító megközelítést szándékozunk alkalmazni. Ideális esetben szakképzett fordítókat szakképzett lektorokkal vetnénk össze, mivel azonban az általunk tervezett elővizsgálatot korlátozott anyagi forrásból, csupán egyéves projekt keretében tervezzük megvalósítani, a kutatásba fordítóhallgatókat vonunk be, és a kurzusuk során lektorálás modulon is részt vevő diákokat hasonlítjuk össze azokkal a fordítóhallgatókkal, akik nem tanultak lektorálást. Ehhez előzetes/utólagos vizsgálatot alkalmazunk, amelyben a lektorálás modult (a lektorálás oktatását) kezeljük független változóként.

4. ábra

Javasolt lektorálási kompetenciamodell

A független változónak két szintje lesz: (1) szakfordítóhallgatók, akik nem vettek részt lektorálás tárgyú oktatásban (kontroll csoport); és (2) azok a szakfordítóhallgatók, akik részt vettek lektorálás tárgyú oktatásban (kísérleti csoport).

Mivel az elővizsgálat csak korlátozott érvényű próba, a kompetenciamodellünkben bemutatott specifikus lektori alkompetenciák gondosan kiválasztott vetületeire igyekszünk összpontosítani. Nem foglalkozunk a fordítási kompetenciamodellekből már megismert négy alkompetenciával, valamint azokkal az alkompetenciákkal, amelyek várhatóan azonos jegyeket mutatnak mind a fordítási kompetenciamodellben, mind pedig a lektorálási kompetenciamodellben (ezek a nyelvi kompetencia mindkét nyelven, nyelven kívüli alkompetencia, szakmai kompetencia, fordítói rutint aktiváló alkompetencia). Helyette vizsgálatainkat az instrumentális és kutatási alkompetenciára, a lektori szakmai ismeretek alkompetenciára, a lektor stratégiai alkompetenciáira és egy attitudinális kompetenciaelem-kettőre összpontosítjuk, amelyet a lektorálás szempontjából nélkülözhetetlennek tartunk, ez pedig a méltányosság és a beállítódás kompetencia kettőse.

Megfogalmaztuk hipotéziseinket a vizsgált alkompetenciákról. Az instrumentális és kutatási alkompetenciát illetően álláspontunk az, hogy a lektorok és a fordítók nagyjából ugyanazokat az eszközöket használják, de másképp.

1. táblázat

Lektorálási alkompetenciák definíciói

Alkompetencia	Definíció
Instrumentális és kutatási alkompetencia	Fordítás- és lektorálásspecifikus, hagyományos és elektronikus eszközök használatával összefüggő, főként procedurális tudás Definíció alapja: PACTE (2003) és Göpferich (2009).
Lektorálási rutint aktiváló alkompetencia	Többnyire nyelvpárspecifikus és rendszerint elfogadható cél-nyelvi megoldásokhoz vezető (szokványos) lektorálási műveletek (detektálás stratégiája, és azonnali pontos megoldások) ismerete, valamint emlékezetből felidézésnek és alkalmazásának képessége. Definíció alapja: Göpferich (2009).
Lektori szakmai ismeretek alkompetencia	Implicit és explicit deklaratív tudás arról, hogy mi a lektorálás, és mik a szakma aspektusai. Az alábbi ismeretek tartoznak ide: (1) hogyan működik a lektorálás: a lektorálás folyamata (olvasás, probléma detektálása, azonnali megoldás vagy problémamegoldás stratégiája); (2) a lektorálás története, elmélete, kutatása, fogalmai, definíciói; lektorálás alapelveinek, paramétereinek, minőségének ismerete; (3) professzionális lektori gyakorlat: a szakmai piac ismerete (lektorálásra vonatkozó különböző utasítások, ügyfelek és közönség, lektor és a lektorált fél közötti kapcsolat stb.) Definíció alapja: PACTE (2003), Bisailon (2007b), Künzli (2006b).

Stratégiai alkompetencia	<p>Procedurális és feltételes tudás, amely a lektorálás folyamatának megvalósítását és a hatékony problémamegoldást biztosítja. Elengedhetetlen alkompetenciák, mivel az összes többire kihatnak azzal, hogy kontrollálják a lektorálás teljes folyamatát, valamint kiváltják az alkompetenciák közötti kölcsönhatást. Funkciók:</p> <ol style="list-style-type: none"> (1) a lektorálás feladatának megtervezése és végrehajtása: figyelembe véve a feladatutasítását, a legmegfelelőbb eljárás kiválasztása, értékelés célú átolvasás, a detektálás stratégiájának alkalmazása, (várakozáson alapuló és/vagy összevetés), azonnali megoldás, vagy problémamegoldási stratégia alkalmazása, csak a szükséges változtatások elvégzése a legfőbb lektorálási elv figyelembevételével; (2) a folyamat és a végső céllal összefüggésben kapott részeredmények értékelése; (3) az alkompetenciák aktiválása és az esetleges hiányosságok kompenzálása. <p>Definíció alapja: PACTE (2003: 59; 2011a), Bisailon (2007b), Künzli (2006b).</p>
Interperszonális alkompetencia	<p>Együttműködési készség a lektor részéről a fordítási projektben résztvevő többi közreműködővel: fordító, fordítóiroda, forrásnyelvi szerző és/vagy megbízott. E készség legfőbb összetevői:</p> <ol style="list-style-type: none"> (1) a lektor munkával összefüggő interperszonális kapcsolatainak és a kivitelezési stratégiák azonosításának a képessége a potenciális konfliktusok kezelése érdekében; (2) oktatási célú lektorálás esetén érdemi visszajelzés megfogalmazása (amelyhez szükség van az elvégzett változtatások szakemberi indoklásának képességére is). <p>Definíció alapja: Künzli (2006b).</p>
Pszicho-fiziológiai kompetenciaelemek	<p>Kognitív és attitudinális elemek:</p> <ol style="list-style-type: none"> (1) emlékezőtehetség, emóció, kreativitás, logikus érvelés, elemző és szintetizálóképesség, intellektuális kíváncsiság, állhatatosság, egzakttság, kritikus szemléletmód, a saját képességet illető önbizalom, saját képesség határainak biztos megítélése, magabiztosság, motiváltság (2) percepció: képes elvonatkoztatni és eltávolodni a saját maga vagy mások által korábban már megfogalmazott megoldástól (3) figyelem: gondos odafigyelés a pragmatikai, lingvisztikai, stilisztikai jelenségekre és hibákra) (4) méltányosság és tolerancia: a feladatot képes lektorként kezelni, és nem újrafordítja a szöveget (képes megítélni, hogy lehet-e javítani a szöveg minőségén, vagy nem igényel a szöveg további beavatkozást) (5) specifikus beállítódás: társas hajlam, mások iránti tiszteletadás, türelem, becsületesség, felelősségtudat, szerénység) <p>Definíció alapja: Horguelin és Brunette (1998), PACTE (2003), Mossop (1992, 2007), Hansen (2009).</p>

A diplomás fordítójelöltek, akik lektorálás kurzuson vesznek, vagy vettek részt (vagyis a „lektorok”), minden bizonnyal elsajátítják, vagy elsajátították ezeket az alkompetenciákat (legalábbis egy részüket). Ezzel azt a hipotézist állítjuk fel, hogy a diplomás fordítójelöltek, akik nem folytatnak lektorálás tárgyú tanulmányokat, vagy nem vettek részt lektorálás tárgyú kurzuson (vagyis a „fordítók”), képesek lesznek az eszközkészlettel (egy részével) dolgozni, mivel lényegében ezeket az eszközöket használják a fordítás folyamatában is. Álláspontunk azonban az, hogy a fordítók esetében ezen eszközök alkalmazásának a gyakorisága lesz eltérő tekintve, hogy az említett eszközöket illetően nem minden fordító részesült formális oktatásban, és ami még ennél is fontosabb, e lektorálási eszközök különböző felhasználási módja és célja, azaz funkcionalitása kapcsán, ha van is egyáltalán gyakorlatuk, akkor sem sok. A lektori alkompetenciáról rendelkezésre álló ismeretek tekintetében arra számítunk, hogy a fordítók egyáltalán nem, vagy csak kevésbé rendelkeznek számottevő deklaratív tudással a lektorálásról, például maga a lektorálás fogalma, a lektorálás folyamata vagy a lektorálás kritériumai tekintetében. A stratégiai alkompetencia tekintetében a lektoroktól arra számítunk, hogy a legmegfelelőbb lektorálási folyamatot alkalmazzák, és csak a legszükségesebb változtatásokat végzik el, ami az egyik legalapvetőbb lektorálási elv. Végül, ami a méltányosságot és a toleranciát illeti, a lektoroktól arra számítunk, hogy nagyobb fokú méltányosságot és toleranciát mutatnak, azaz kevesebb kategorikus kijelentést tesznek a változtatási javaslatokra figyelemmel olyan esetben, ha egyértelmű utasítások nélkül kell a lektorálást elvégezniük.

Bízunk abban, hogy a jelen tanulmányban részletesen taglalt lektorálási kompetenciák és a bemutatott lektorálási kompetenciamodell bizonyítja, hogy jóllehet a lektorálási kompetencia kevés kutatás tárgyát képezi még jelenleg is, mégis nagy jelentőséggel bír általában a nyelvi szakemberek, különösen a fordítók számára. Az empirikus teszteléssel igazolt lektorálási kompetenciamodell segítene a fordítóképzésben résztvevő oktatóknak abban, hogy a nyelvi szakemberek mindennapjaiban döntő jelentőségű kompetenciára vonatkozóan még hatékonyabb, magas színvonalú útmutatást tudjanak nyújtani a fordítójelölteknek.

Jegyzetek

1. Calvo (2011, 7) szerint „nincs közmegegyezés a tekintetben, hogy értelmezhető-e a fordítói kompetencia (*translator competence*) és a fordítási kompetencia (*translation competence*) azonos jelentéssel – gyakran használják mindkettőt minden további nélkül felcserélhető fogalomként. Néhány kutató, mint például Fernández Prieto és Sempere Linares a fordítás képességét a fordítói kompetencia egyik alkotórészének tartja: értékesnek tekintik ugyan a nyelvi, szövegszintű, tárgyi, kulturális, transzfer és kutatási alkompetenciára összpontosító modelleket, de megállapítják, hogy „ezek a megközelítések nem vértetik fel a fordítójelölteket a szakma által megkövetelt készségekkel.” (2010: 135). Elismerik, hogy ezek az alkompetenciák mind szükségesek, de véleményük szerint a fordítók kompetenciája nem nélkülözheti a „kommunikáció képességét, az interperszonális képességet, a vezetői képességet, a stratégiai készséget, az attitudinális, instrumentális és szakmai képességet, a szervezési készséget, problémamegoldó képességet, a marketing készséget, a tárgyalóképeséget, a kreativitást, a találékonyságot, valamint a reflexió képességét.” (136) Ugyanezt a nézetet vallja Kiraly (2013) is, aki szerint a fordítói kompetencia három alkompetencia csoportból felépülő szuperkompetencia; eszerint ide tartoznak a társadalmi kompetenciák, a perszonális kompetenciák, valamint önálló elemként a fordítási kompetencia. A szerző kritikával illeti azonban mind a saját, mind mások többkomponensű modelljét, mert azokat túlságosan statikusnak tartja, és mert nem veszik figyelembe a fordítási kompetencia komplexitását.

Véleményünk szerint a kompetenciának része a tudás, a készségek és az attitűdök, ezért használjuk a fordítási (*translation*) és a lektorálási (*revision*) kompetencia terminust e tanulmányban.

2. A célnyelvi szöveg átfogó ellenőrzésekor a lektor megvizsgálja, hogy a szöveg a megállapodás szerinti célnak eleget tesz-e, figyelembe veszi-e az adott szakterület konvencionális terminológiáját, és ezek függvényében tesz a lektor javaslatot javító intézkedésekre (Európai Szabványügyi Bizottság 2006: 5).

3. Meg kell jegyeznünk, hogy Alves és Gonçalves a PACTE fordítási kompetenciamodelljére épülő teoretikus fordítási kompetenciamodellt javasol, „ábrázolásmódjukkal kísérletet tesznek arra, hogy feltérképezék a fordító kognitív viselkedésének feltételezhető vetületeit, és a fordítási kompetencia elsajátításának, mint folyamatnak a lépéseit” (2007, 42) a konnekcionista elvekre és a relevanciaelmélet előzetes feltételezéseire alapozva vizsgálják. Alves és Gonçalves érdekes fordítási kompetenciamodellje túlmutat e tanulmány közvetlen tárgyán, emiatt itt ezzel részletesebben nem foglalkozunk.

4. A változók és eszközök áttekintéséhez lásd: PACTE (2005).

5. Chodkiewicz és Marie (2012) a fordító szakemberek és az EMT által előírt keretben képzett fordítójelöltek percepcióit vitatja meg.

Eredeti megjelenés

Robert, I. S., Remael, A., Ureel, J. J. J. 2017. Towards a model of translation revision competence. *The Interpreter and Translator Trainer* Vol. 11. No. 1. 1–19.

Irodalom

Allal, L., L. Chanquoy, P. Largy. 2004. *Revision: Cognitive and Instructional Processes*. Dordrecht: Kluwer Academic.

Alves, F., J. L. V. R. Gonçalves. 2007. Modelling Translator's Competence. Relevance and Expertise under Scrutiny. In: Y. Gambier, M. Shlesinger, R. Stolze (eds) *Doubts and Directions in Translation Studies: Selected Contributions from the EST Congress, Lisbon 2004*, Amsterdam: Benjamins. 41–55.

Angelelli, C. V. 2009. Using a Rubric to Assess Translation Ability. Defining a Construct. In: C. V. Angelelli, H. E. Jacobson (eds): *Testing and Assessment in Translation and Interpreting Studies: A Call for Dialogue between Research and Practice*, Amsterdam: Benjamins. 13–47.

Biel, L. 2011. *Training Translators or Translation Service Providers? EN 15038:2006 Standard of Translation Services and Its Training Implications*. JoSTrans 16: 61–76.

Bisaillon, J. 2007a. In: J. Bisaillon (ed.) *Sur les traces d'un réviseur professionnel d'expérience. La révision professionnelle: Processus, stratégies et pratiques*. Québec: Éditions Nota Bene. 49–73.

Bisaillon, J. 2007b. *Professional Editing Strategies Used by Six Editors*. *Written Communication* 24 (4): doi:10.1177/0741088307305977. 295–322.

Brunette, L., C. Gagnon, és J. Hine. 2005. *The GREVIS Project: Revise or Court Calamity. Across Languages and Cultures* 6 (1): doi:10.1556/Acr.6.2005.1.3. 29–45.

Calvo, E. 2011. *Translation And/Or Translator Skills as Organizing Principles for Curriculum Development Practices*. JoSTrans 16: 5–25.

- Cao, D. 1996. *Towards a Model of Translation Proficiency*. *Target*. doi:10.1075/target. 8 (2): 325–340.
- Chodkiewicz, M., C.-S. Marie. 2012. *The EMT Framework of Reference for Competences Applied to Translation: Perceptions by Professional and Student Translators*. *JoSTrans* 17: 37–54.
- Drugan, J. 2013. *Quality in Professional Translation: Assessment and Improvement*. London: Bloomsbury.
- EMT Expert Group. 2009. *Competences for Professional Translators, Experts in Multilingual and Multimedia Communication*. Letöltve: február 26. http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/key_documents/emt_competences_translators_en.pdf
- European Committee for Standardization. 2006. *European Standard EN 15 038. Translation Services - Service Requirements*. Brussels: European Committee for Standardization.
- Fernández Prieto, C., and F. Sempere Linares. 2010. Shifting from Translation Competence to Translator Copetence: Can Constructivism Help Us? In: V. Pellatt, K. Griffiths, S.-C. Wu (eds) *Teaching and Testing Interpreting and Translating*, Oxford: Lang. 131–148.
- Gile, D. 2005. *La traduction. La comprendre, l'apprendre*. Paris: Presses universitaires de France.
- Gonçalves, J. L. 2005. O desenvolvimento da competência do tradutor: em busca de parâmetros cognitivos. In: F. Alves, C. M. Magalhães, A. Pagano (eds) *Competência em tradução: cognição e discurso*, Belo Horizonte: Editora da UFMG. 59–90.
- Göpferich, S. 2008. *Translationsprozessforschung: Stand, Methoden, Perspektiven, Translationswissenschaft*. Tübingen: Narr.
- Göpferich, S. 2009. Towards a Model of Translation Competence and Its Acquisition: The Longitudinal Study Transcomp. In: S. Göpferich, A. L. Jakobsen, I. M. Mees (eds) *Behind the Mind. Methods, Models And Results in Translation Process Research*, Copenhagen: Samfundslitteratur. 11–37.
- Göpferich, S. 2013. *Translation Competence: Explaining Development and Stagnation from a Dynamic Systems Perspective*. *Target*. doi:10.1075/target.25.1.06goe. 25 (1): 61–76.
- Göpferich, S., J. Riitta. 2009. *Process Research into the Development of Translation Competence: Where are We, and Where Do We Need to Go? Across Languages and Cultures* doi:10.1556/Acr.10.2009.2.1. 10 (2): 169–191.
- Hansen, G. 2009. The Speck in Your Brother's Eye - the Beam in Your Own. Quality Management in Translation and Revision. In: G. Hansen, A. Chesterman, H. Gerzymisch-Arbogast (eds) *Efforts and Models in Interpreting and Translation Research: A Tribute to Daniel Gile*, Amsterdam: Benjamins. 255–280.
- Hernández-Morin, K. 2009. *Pratiques et perceptions de la révision en France*. *Traduire*. doi:10.4000/traduire.2 (221): 58–78.
- Horguelin, P. A., and L. Brunette. 1998. *Pratique de la révision*. Brossard, QC: Linguattech.
- Hurtado Albir, A. 2007. *Competence-based Curriculum Design for Training Translators. The Interpreter and Translator Trainer* doi:10.1080/1750399X.2007.10798757. 1 (2): 163–195.
- Hurtado Albir, A., F. Alves. 2009. Translation as a Cognitive Activity. In: J. Munday (ed.) *The Routledge Companion to Translation Studies*, London: Routledge. 54–73.
- Jiménez-Crespo, M. A. 2013. *Building from the Ground Up: On the Necessity of Using Translation Competence Models in Planning and Evaluating Translation and Interpreting Programs*. *Cuadernos de ALDEEU* 25: 37–67.
- Kelly, D. 2005. *A Handbook for Translator Trainers: A Guide to Reflective Practice. Translation practices explained*. Manchester: St. Jerome.

- Kiraly, D. 2013. Towards a View of Translator Competence as an Emergent Phenomenon: Thinking Outside the Box(es) in Translator Education. In: D. Kiraly, S. Hansen-Schirra, and K. Maksymski (eds) *New Prospects and Perspectives for Educating Language Mediators*. Tübingen: Narr. 197–224.
- Künzli, A. 2005. What Principles Guide Translation Revision? A Combined Product and Process Study. In: I. Kemble (ed.) *Translation Norms: What Is 'Norma' in the Translation Profession?* Proceedings of the Conference Held on 13th November 2004 in Portsmouth. Portsmouth: University of Portsmouth, School of Languages and Area Studies. 31–43.
- Künzli, A. 2006a. Die Loyalitätsbeziehungen der Übersetzungsrevisorin. In: M. Wolf (ed.) *Übersetzen Translating - Traduire: Towards a "social turn"?*, Münster: LITVerlag. 89–98.
- Künzli, A. 2006b. Teaching and Learning Translation Revision: Some Suggestions Based on Evidence from a Think-Aloud Protocol Study." In: M. Garant (ed.) *Current Trends in Translation Teaching and Learning*. Helsinki: Helsinki University. 9–24.
- Künzli, A. 2006c. Translation Revision – A Study of the Performance of Ten Professional Translators Revising A Technical Text. In: M. Gotti and S. Šarčević (eds) *Insights into Specialized Translation*, Bern: Peter Lang. 195–214.
- Künzli, A. 2007a. *The Ethical Dimension of Translation Revision. an Empirical Study*. JoSTrans 8: 42–56.
- Künzli, A. 2007b. Translation Revision. A Study of the Performance of Ten Professional Translators Revising A Legal Text. In: Y. Gambier, M. Shlesinger, and R. Stolze (eds) *Doubts and Directions in Translation Studies, Selected contributions from the EST Congress, Lisbon 2004*, Amsterdam: Benjamins. 115–126.
- Künzli, A. 2009. Qualität in der Übersetzungsrevision – eine empirische Studie. In: H. Kalverkämper and L. Schippel (eds) *Translation zwischen Text und Welt: Translationswissenschaft als historische Disziplin zwischen Moderne und Zukunft*, Berlin: Frank & Timme. 291–303.
- Künzli, A. 2014. *Die Übersetzungsrevision – Begriffsklärungen, Forschungsstand, Forschungsdesiderate*. *Trans-kom. Zeitschrift für Translationswissenschaft und Fachkommunikation* 7 (1): 1–29.
- Le Poder, M.-E. 2014. *Profil et compétences des traducteurs/traductrices des départements de langue espagnole et française à la Direction Générale de la Traduction*. JoSTrans 21: 112–132.
- Lesznyák, M. 2007. *Conceptualizing Translation Competence. Across Languages and Cultures*. doi:10.1556/Acr.8.2007.2.2. 8 (2): 167–194.
- Marco, J. 2007. *The Terminology of Translation: Epistemological, Conceptual and Intercultural Problems and Their Social Consequences*. *Target* 19 (2): 255–269.
- Martin, T. 2007. *Managing Risks and Resources: A Down-To-Earth View of Revision*. JoSTrans 8: 57–63.
- Mossop, B. 1992. Goals of a Revision Course. In: C. Dollerup and A. Loddegaard (eds) *Teaching Translation and Interpreting: Training, Talent and Experience: Papers from the First Language International Conference Elsinore, Denmark, May 31–June 2 1991*. Amsterdam: Benjamins.
- Mossop, B. 2007. *Revising and Editing for Translators*. 2nd ed. Manchester: St. Jerome. 81–90.
- Mossop, B. 2014. *Revising and Editing for Translators*. 3rd ed. New York: Routledge.
- Neubert, A. 1994. Competence in Translation: A Complex Skill, How to Study and How to Teach It. In: M. Snell-Hornby, F. Pöchhacker, and K. Kaindl (eds) *Translation Studies: An Interdiscipline*. Amsterdam: Benjamins. 411–420.

- PACTE. 2000. Acquiring Translation Competence: Hypotheses and Methodological Problems in a Research Project. In: A. Beeby, D. Ensinger, and M. Presas (eds) *Investigating Translation*, Amsterdam: Benjamins. 99–106.
- PACTE. 2003. Building a Translation Competence Model. In: F. Alves (ed.) *Triangulating Translation: Perspectives in Process Oriented Research*, Amsterdam: Benjamins. 43–66.
- PACTE. 2005. *Investigating Translation Competence: Conceptual and Methodological Issues*. *Meta* 50 (2): 609–619. doi:10.7202/011004ar.
- PACTE. 2008. First Results of a Translation Competence ‘Experiment: Knowledge of Translation’ and ‘Efficacy of the Translation Process’. In: J. Kearns (ed.) *Translator and Interpreter Training. Issues, Methods and Debates*. London: Continuum. 104–126.
- PACTE. 2009. *Results of the Validation of the PACTE Translation Competence Model: Acceptability and Decision Making. Across Languages and Cultures* doi:10.1556/Acr.10.2009.2.3.10 (2): 207–230.
- PACTE. 2011a. Results of the Validation of the PACTE Translation Competence Model: Translation Problems and Translation Competence. In: C. Alvstad, A. Hild, and E. Tiselius (eds) *Methods and Strategies of Process Research: Integrative Approaches in Translation Studies*. Amsterdam: Benjamins. 317–341.
- PACTE. 2011b. Results of the Validation of the PACTE Translation Competence Model: Translation Project and Dynamic Translation Index. In: S. O’Brien (ed.) *Cognitive Explorations of Translation*, London: Continuum. 30–53.
- PACTE. 2014. First Results of PACTE Group’s Experimental Research on Translation Competence Acquisition: The Acquisition of Declarative Knowledge of Translation. In: R. M. Martín (ed.) *Minding translation/Con la traducción en mente*. San Vicente del Raspeig: Universitat d’Alacant.
- Pym, A. 2013. *Translation Skill-Sets in a Machine-Translation Age*. *Meta*. doi:10.7202/1025047ar. 58 (3): 487–503.
- Risku, H. 1998. *Translatorische Kompetenz. Tübingen: Stauffenburg*.
- Robert, I. S., and L. Van Waes. 2014. *Selecting a Translation Revision Procedure: Do Common Sense and Statistics Agree? Perspectives: Studies in Translatology* doi:10.1080/0907676X.2013.871047. 22 (3): 304–320.
- Robert, I. S. 2008. *Translation Revision Procedures: An Explorative Study*. Accessed February 26. <http://www.arts.kuleuven.be/cetra/papers/files/robert.pdf>
- Robert, I. S. 2012. *La révision en traduction : les procédures de révision et leur impact sur le produit et le processus de révision*. PhD Thesis, University of Antwerp, Antwerpen.
- Robert, I. S. 2013. Translation Revision: Does the Revision Procedure Matter? In: M. Bartłomiejczyk, R. Meylaerts, S. Vandepitte, and C. Way (eds) *Treks and Tracks in Translation Studies*. Amsterdam: Benjamins. 87–102.
- Robert, I. S. 2014. *Investigating the Problem-Solving Strategies of Revisers through Triangulation: An Exploratory Study. Translation and Interpreting Studies*. doi:10.1075/tis.9.1.05rob. 9 (1): 88–108.
- Rochard, M. 2002. *La révision: un acte pédagogique et économique*. Accessed February 26. http://pag-esperso-orange.fr/michel.rochard/textes/rennes_2002.pdf
- Sager, J. C. 1994. *Language Engineering and Translation. Consequences of Automation*. Amsterdam: Benjamins.

- Schäffner, C. 2005. Preparing Students of Translation of the Real World: Needs, Methods, Constraints. In: J. Peeters (ed.), *On the Relationships between Translation Theory and Translation Practice*. Lang: Frankfurt am Main. 237–248.
- Schäffner, C. 2012. Translation Competence: Training for the Real World. In: S. Hubscher-Davidson and M. Borodo (eds) *Global Trends in Translator and Interpreter Training*. London: Continuum. 30–44.
- Schjoldager, A., K. W. Rasmussen, and C. Thomsen. 2008. *Précis-writing, Revision and Editing: Piloting the European Master in Translation*. Meta doi:10.7202/019648ar. 53 (4): 798–813.
- Sedon-Strutt, H. 1990. *The Revision of Translation Work*. Language International 2 (3): 28–30.
- Wølch Rasmussen, K., Schjoldager, A. 2011. *Revising Translations. A survey of Revision Policies in Danish Translation Companies*. JoSTrans 15: 87–120.

A fordítások lektorálása: fogalommeghatározások, a kutatás jelenlegi állása, lehetséges kutatási területek

Alexander Künzli

Fordító: Kornokovits Bianka és Turi Bernadett

1. Bevezetés

2007-ben megjelent Brian Mossop modern klasszikusának, a *Revising and Editing for Translators* (Lektorálás és szerkesztés fordítóknak) második, átdolgozott kiadása. A mű tartalmaz egy szerény terjedelmű, mindössze két oldalból álló új függelékét *Empirical Research on Revision* (A lektorálás empirikus kutatása) címmel. Mossop a következőképpen írt a kutatás akkori állásáról:

Kicsi, de egyre növekvő számú szakirodalom írja le, elemzi és értelmezi a fordítások lektorálásával foglalkozó fordítók megfigyeléseit. Önlektorálás esetében ezen tanulmányok nemcsak a fordítás utáni szakaszban, hanem a fordítási szakaszban készült lektorálásokat is figyelembe veszik, és az utóbbi esetben a megfigyelésekhez társulnak a fordítási folyamat egyéb, nem lektori szempontjairól szóló megfigyelések is. Csupán néhány tanulmány koncentráltan kifejezetten az önlektorálásra, és amennyire meg tudtam állapítani, csak két angol nyelven közzétett tanulmány létezik, amelyek teljes egészben a mások által végzett lektorálással foglalkoznak. (Mossop 2007: 205)

Ezeket a kijelentéseket mostanra felül kell vizsgálnunk. Ha a *Translation Studies Bibliography* elnevezésű adatbázisban rákeresünk a lektorálás kulcsszóra a publikációk címében, nem kevesebb mint 62 találatot kapunk (lekérdezés: 2013. 12. 03.). Ezek közül 48 foglalkozik az ön- vagy a mások által végzett lektorálással. Ez a jelentős számú publikáció elsősorban a doktoranduszoknál, akik tudományosan szeretnének foglalkozni a témával, vetheti fel azt a (pánikszerű) kérdést, hogy lehet-e egyáltalán még újat kutatni ezen a területen. A válasz a kérdésre igen, és már ebben a szakaszban legalább három okot tudunk felsorolni.

Először is sok publikáció nem tekinthető szigorú értelemben vett tudományos munkának, ezek sokkal inkább gyakorlatból vett tapasztalatokról szóló leírások, túlnyomóan didaktikai szemléletű művek vagy kisebb esettanulmányok, amelyekben az adatok kiértékelése inkább példajellegű, és nem szisztematikus, kimerítő jelleggel történik.

Másodsorban a fordítások lektorálása területén továbbra sem létezik terminológiai konszenzus. Ha lektorálás alatt a mi tudományterületünkön egy szerkesztetlen fordítás ellenőrzését és javítását értjük, a forrásnyelvi szöveggel összevetve olyan személy által, aki nem azonos a fordítóval, akkor már rendkívül sok publikációt kizárhatunk. Valójában az olyan kifejezéseket, mint például a lektorálás, korrektúra, szerkesztés, utószerkesztés vagy ellenőrzés gyakran egymás szinonimájaként használják, habár – más nyelvterületeken – már megkísérelték ezeket a fogalmakat egymástól tisztán elkülönülő tevékenységekként leírni.

Harmadszor, a lektorálás témájának eddig kevés figyelmet szenteltek a német nyelvterületen. Természetesen itt is ismerik az angol nyelvű szakirodalmat, mindazonáltal hiányoznak az egyes

német nyelvű országok fordítói piacán történő lektorálás gyakorlatáról szóló kutatások (Franciaországhoz vö. Morin-Hernández 2009, Dániához vö. Rasmussen és Schjoldager 2011), nem léteznek felmérések a fordítóképző intézményekben folyó lektorálás jelentőségéről, valamint hiányoznak a fogalommagyarázatokkal kapcsolatos vizsgálatok is a fordítások minőségbiztosítása területén. Azonban viszonylag nagy korpusz áll rendelkezésünkre, amely fordítási szolgáltatások értékeléséről és minőségirányításról szóló munkákat tartalmaz (többek között Mertin 2006; Schmitt és Jungst 2007). Katharina Reiß (1971) úttörő szerepe a fordítások minőségének megítélésében minden bizonnyal jelentősen hozzájárult ezen fejlődésekhez.

A jelen tanulmány célja tehát, hogy rendszerezve ábrázolja a rendelkezésre álló szakirodalmat a fordítások lektorálásának kutatási területén, ezen belül is különösen (1) ismertesse a szakirodalom fogalmainak eltérő használatát, és fogalommeghatározásokat javasoljon, (2) rávilágítson a kutatás és az elméletalkotás tendenciáira és szerkezeteire, valamint (3) az ebből következő lehetséges kutatási területeket összefoglalás formájában mutassa be.

2. Fogalommeghatározások

A jelen tanulmányban a következőképpen értelmezzük a lektorálást:

Emberi fordító által készített fordítás – vagy annak részeinek – ellenőrzése a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg közötti, többé-kevésbé átfogó összehasonlítás formájában, és minden szükségesnek ítélt javítás elvégzése egy másik fordító által a fordítás leadása előtt.

Didaoui (1998/1999: 381) és Mossop (2001/2007: 5. sz. függelék) definícióival ellentétben a fenti fogalom a közreműködő szereplők és profiljuk tekintetében szűkebb és pontosabb: (1) olyan fordítást lektorálnak, amely (elsősorban) nem gépi fordítással készült, és (2) a lektor nem azonos a fordítóval. Mind szakmai, mind tudományos természetű okai vannak, hogy miért zárjuk ki a gépi fordítások lektorálását (vagyis az utószerkesztést, vö. Brunette 2013): ez ugyanis egyfajta szövegoptimalizálás, olyan sajátos kihívásokkal, amelyek egyre inkább megjelennek egy saját tudományos közösségen is. Az utószerkesztés tehát kívül esik a jelen áttekintő tanulmány által felállított kereten. A második szempont – a munkamegosztás a fordító és lektor között – azonban impliciten már Didaouinál és Mossopnál is megjelenik. Ha a saját fordítás átdolgozásáról van szó, azt nem lektorálásnak, hanem önlektorálásnak nevezzük. Végül azért is javaslok a jelen cikk kiindulópontjaként szűk definíciót, mivel a lektorálást úgy kellene tárgyalni, hogy lehetőleg ne legyen átfedésben más, fordítással kapcsolatos minőségbiztosítási intézkedésekkel.

A továbbiakban tehát a lektorálást a mások által végzett lektorálás szinonimájaként használjuk, és csak olyan munkákat vizsgálunk meg, amelyek a fordítások minőségbiztosításának ezen speciális szempontjával foglalkoznak. A fenti definíció további, a lektorálással rokon tevékenységeket is kizár, ha figyelembe vesszük az alábbi követelményeket:

- szövegtípus: tárgyilagos/szakszöveg, illetve irodalmi szöveg (lektorálás szemben a fordítás-kritikával; a kritika kifejezést manapság alapvetően műfordítások értékelésére használják; Horguelin és Brunette 1998: 5; Mertin 2006: 159);
- beavatkozási időpont: a fordítási folyamat lezárása után vagy előtt (lektorálás szemben az értékeléssel [evaluálással], ahol az értékelést a kritikával szemben alapvetően tárgyilagos és szakszövegek fordításának értékelésére használják)

Ezen a ponton fűzném az első megjegyzést a fordítási szolgáltatásokról szóló EN 15038:2006 európai szabványhoz. A német verzióban ugyanis nem lektorálásról, hanem korrektúráról van szó (*revising*). Korrektúra alatt a gyakorlatban viszont gyakran azt a tevékenységet értjük, amely a nyelvi szabályok ellen vétő hibák kijavítására korlátozódik. Ezenkívül azért sem megfelelő a fent lektorálásként definiált tevékenységet korrektúrának nevezni, mert így összetéveszthető lenne a szintén a szabványban említett hasábkorektúra tevékenységgel. Mindenesetre jelenleg vannak arra irányuló kezdeményezések, hogy átdolgozzák a szabványt, és az ISO 17100 (ISO 17100:2014) szabvánnyal helyettesítsék azt. Középtávon így még mozgáster is van bizonyos (terminológiai) hiányosságok orvoslására.¹ Számomra a szaklektorálás fogalom tűnik észszerűnek a szabványban. Ezt a következőképpen definiálják: „a szöveg ellenőrzése, hogy alkalmas-e az előírt célok betöltésére, és betartja-e az adott szakterület nyelvi konvencióit” (EN 15038:2006-5). A szakmai lektoroktól elvárják, hogy „rendelkezzenek a célnyelven a szükséges szaktudással” (EN 15038:2006-7). Ez alatt bizonyára fordítókat értenek, de az ember elsősorban szakértőkre gondol, azaz szövegtípustól függően például jogászokra, mérnökökre vagy közgazdászokra.

Ezt követően felmerül a kérdés, miképpen különböztessük meg egymástól ezt a három hasonló tevékenységet, vagyis a korrektúrát, a nyelvi lektorálást és a szakmai lektorálást (gyakran szaklektorálásnak is nevezik). Mindhárom tevékenység közös tárgya az ellenőrzés, ez lehet fordított vagy nem fordított szöveg ellenőrzése is. Javasolom, hogy ezeket a fogalmakat olyan szövegoptimalizálási helyzetekre használjuk, ahol nincs forrásnyelvi szöveg, vagy ahol nem használják az ellenőrzés során (például, ha az ellenőrzést végző nem ismeri a forrásnyelvet). E három tevékenység között az alkalmazandó kritériumok alapján is különbséget tehetünk. Korrektúra során a nyelvi normák (központosítás, helyesírás, nyelvtan) betartását ellenőrzik, ezért a korrektornak nem szükséges fordítónak lennie. Nyelvi lektorálásnál emellett a stílust is ellenőrzik, vagyis hogy a szöveg megfelel-e a kommunikációs helyzethez illő megfogalmazásnak. Tehát a nyelvi lektorának megfelelő ismeretekkel kell rendelkeznie a funkcionális stilisztika területén. Gyakran lehet fordító, mivel pusztán célnyelvi ellenőrzést akkor is végezhet, ha idő hiányában nem lehetséges a lektorálás, azaz a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg egybevetése. Nyelvi lektorálásra akkor is sor kerül (illetve szükséges sort keríteni), ha a fordítást nem anyanyelvi fordító készítette. A szerkesztés kifejezést is sokáig használták (részben még mindig használják) a lektorálás szinonimájaként. Időközben egyre inkább speciális kiadói tevékenységet jelent, amelyen kéziratok ellenőrzését és szerkesztését értjük, kapcsolatfelvételt és kapcsolattartást a szerzőkkel, valamint – a mi szakterületünkön – az irodalmi művek fordítójának kiválasztását. Végül a szakmai lektorálás magában foglalja a tények, a logika és a terminológia ellenőrzését is. Véleményem szerint ez nem teljesen egyértelmű a szabványban, mivel a szakmai lektorálásnál és a korrektúránál (illetve a lektorálásnál) egyaránt annak ellenőrzéséről van szó, vajon a fordítás betölti-e a célját.

Legalább további három hasonló minőségbiztosítási intézkedés fordul elő a gyakorlatban, amelyeket szintén meg kell röviden említenünk.² Az első a teljességi ellenőrzés, amelynek során a célnyelvi szöveget csak a nagyobb kihagyásokra figyelve ellenőrzik. Ez egyfajta szkennelés, azt vizsgálják, hogy nem maradtak-e ki teljes bekezdések vagy mondatok a fordításból. A kölcsönös lektorálás abból áll, hogy azonos vagy hasonló szakképzettségű fordítók kölcsönösen ellenőrzik egymás

¹ Vö. Bécsi Gazdasági Kamara (2013).

² Köszönöm a hallgatóknak és a szakmai gyakorlattal rendelkező kollégáknak a vonatkozó információkat.

fordításait, főként stilisztikai szempontokat, valamint – nagy megbízások esetén, amelyeket több fordító között osztanak fel – a terminológia egységesítését szem előtt tartva. A forrásnyelvi szöveghez (már csak költséghatékonyságból is) csak homályos megfogalmazások esetén nyúlnak vissza, a célnyelvi szövegért a felelősség továbbra is a megbízást elvállaló fordítónál marad (vö. Didaoui 1998/1999: 382³). Így kölcsönös lektorálás során egyfajta informális együttműködésről beszélhetünk szabadúszó fordítók között. A kölcsönös lektorálást gyakran követi a vezető fordító vagy a projektvezető által végzett lektorálás (Morin-Hernández 2009: 39). Érdekes módon a kölcsönös lektorálás az EMT szakértői csoport által 2009-ben⁴ kidolgozott fordítói kompetenciaprofilban is szerepel – de ott inkább az önlektorálás tevékenységét (ha a dokumentum francia változatát nézzük, ahol *relire* szerepel) vagy a *proofreadinget* (ugyanazon dokumentum angol változatában) jelöli. Végül a minőség-ellenőrzésnél a fordítást szűrőpróbaszerűen ellenőrzik bizonyos kritériumok alapján, mielőtt átadnák, vagy miután átadták azt a megrendelőnek (vö. Brunette 2000: 172–173; Morin-Hernández 2009: 31 is). Ilyen jellegű ellenőrzés elvégzése végleges, a megrendelőnek már átadott szövegen két esetben lehetséges: egy minőségirányítási rendszer (gyakran szabvány szerint bevezetett) állandó lépéseként vagy ügyfélpanasz következtében.

De térjünk vissza a szabványhoz. Ott is az jelenti a problémát, hogy a lektorálással szemben támasztott követelményeket nem teljesen koherensen fogalmazták meg. Egyrészt így hangzik:

Korrektúra

A szöveg ellenőrzése, hogy megfelel-e a céljának, a forrásnyelvi (2.13) és a célnyelvi szöveg (2.15) összehasonlítása. (MSZ EN 15038 2006: 6)

másrészt

A lektornak ellenőriznie kell, hogy a fordítás eléri-e a célját. Ezen ellenőrzés keretein belül, az aktuális projektkövetelményektől függően el kell végeznie a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg összehasonlítását, hogy ellenőrizze a terminológia következetességét, valamint a nyelvi regiszter és a stílus megfelelőségét. (MSZ EN 15038 2006: 11)

Vagyis nem világos, hogy a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg egybevetése a lektorálási megbízás állandó része, vagy a projekt előírásaitól függően el lehet-e tőle tekinteni. Éppen a nyelvi regiszter, a stílus és a terminológia következetességének ellenőrzéséhez nincs szükség a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg egybevetésére. Észszerűbb lett volna a pontosság kritériumáról beszélni, mivel ez határozottan feltételez ilyen jellegű összehasonlítást.

A forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg egybevetésének fokát a mindenkori lektorálási megbízás határozza meg. Egyes szerzők (például Horguelin és Brunette 1998) megkülönböztetik az egynyelvű lektorálást (csupán a szerkesztetlen fordítást vagy az eredeti szöveget vagy ilyennek tekintett szöveget

³ Ugyanakkor Didaoui-nál (1998/1999) figyelni kell arra, hogy a tanulmány angolból lett németre fordítva, hogy bekerüljön a *Translation* című kézikönyvbe. Tehát bármilyen kétértelműség vagy átfedés a német fogalmakkal a fordítás eredményeképpen jött létre.

⁴ Az EMT szakértői csoportot 2007-ben bízta meg az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága, hogy vegyen részt a *European Master's in Translation* (EMT) hálózat bevezetésében.

lektorálnak) és a kétnyelvű lektorálást (a forrásnyelvi szöveg és a szerkesztetlen fordítás összehasonlítása). Mindenesetre felmerül a kérdés, hogy még egynyelvű vagy már kétnyelvű lektorálásról van-e szó, amikor csak homályos megfogalmazások vagy feltételezett problémák esetén nyúlunk vissza a forrásnyelvi szöveghez. Azt javaslom, hogy a lektorálás kifejezést csak akkor használjuk, ha legalább minimális egybevetést végzünk a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg között, egyéb esetben használjuk a nyelvi lektorálás vagy a korrektúra kifejezéseket.

Amint az elején említettük, a lektorálással kapcsolatban még különbséget kell tennünk az önlektorálás (a szabványban a fordító által végzett ellenőrzés) és a mások által végzett lektorálás között. E két tevékenység között a számos hasonlóság ellenére alapvető különbségek vannak. Éppen ezért nem alkalmazhatjuk automatikusan az önlektorálással kapcsolatos kutatási eredményeket a mások által végzett lektorálásra. Először is azt a tényt kell megemlítenünk, hogy önlektorálásnál a lektor azonos a fordítóval, vagyis önlektorálás esetén megszűnik a fordítási folyamat két különböző szereplője közötti kommunikációs szempont és az ezzel járó kihívások (lásd Mossop 2001/2007: 14. fejezet). Másodsorban az önlektorálás történhet a fordítási folyamatban bármikor, tehát az átviteli és az utána következő lektorálási szakaszban is, míg a mások által végzett lektorálásra csak a fordítási folyamat lezárásával kerül sor. Így ez utóbbi a szövegalkotási folyamatban önálló lépésnek számít. Ezért a lektorálás különleges követelményekkel jár, amelyeket a lektorálási megbízás tartalmaz vagy kellene tartalmaznia, különös tekintettel az alábbiakra:

- Lektorálási kritériumok: Milyen szempontok alapján kell ellenőrizni a fordítást (tartalom, nyelvi szabályok, stílus, elrendezés)?
- A lektorálás mélysége: Milyen mértékben kell elvégezni a forrásnyelvi szöveg és a szerkesztetlen fordítás közötti összehasonlítást?
- A lektorálás terjedelme: Az egész szöveget vagy csupán egyes részeit kell lektorálni (teljes lektorálás szemben a részleges lektorálással)?
- A lektorálás menete: Meghatározott módon kell jelölni a változtatásokat? A szöveg visszakérül a fordítóhoz a lektorálás után?
- Gazdasági-gyakorlati keretfeltételek: Mennyi idő áll rendelkezésre a lektorálási megbízás teljesítésére? Hogyan számítják ki a munkadíjat?

Nyilvánvaló, hogy nem utolsósorban az idő- és a költségtényezőket is figyelembe kell venni, amikor a gyakorlatban többféle lektorálási forma közül választunk. Így természetesen idő- és költségigényesebb a forrásnyelvi szöveg és a szerkesztetlen fordítás szisztematikus egybevetése. Hogy ez valóban minden esetben hasznosabb is, arra empirikus kutatások próbálnak választ adni. Horguelin és Brunette (1998), valamint Brunette (2000) továbbá különbséget tesz a lektorálás funkciója alapján a pragmatikai lektorálás és a pedagógiai lektorálás között, közvetlen kapcsolat a fordító és a lektor között csupán az utóbbi esetben áll fenn. Ez a további megkülönböztetés nem szükségszerű, mivel a határok elmosódnak; például a gyakorlatban úgy is létrejöhet kapcsolat, hogy a lektor továbbítja a korrektúrát a fordítónak, de nem jön létre didaktikai célú személyes beszélgetés. Elismerésre méltó azonban, hogy Horguelin és Brunette (1998) felhívta a figyelmet a lektorálás fontos interperszonális vonatkozására. Empirikus munkákban ez idáig viszonylag kevés figyelmet szenteltek e témának.

A fordítás elkészülte utáni minőségbiztosítási intézkedések									
	Lektorálás	Nyelvi lektorálás	Korrektúra	Szakmai lektorálás	Teljeségi ellenőrzés	Kölcsönös lektorálás	Hasábkorrektúra	Útószerkesztés	Minőség-ellenőrzés
A FNY-i és CNY-i szöveg összehasonlítása	igen	nem	nem	nem	igen	esetleg	nem	igen	esetleg
A CNY-i szöveg alkotója	ember	ember (gyakran nem anyanyelvi)	ember	ember	ember	ember	ember	gép	ember
A CNY-i szöveg állapota	nem végleges	nem végleges	nem végleges	nem végleges	nem végleges	nem végleges	nem végleges	nem végleges	végleges, nem végleges
A CNY-i szöveg ellenőrzője	gyakorlott fordító Lektor	nyelvi lektor	korrektor	szaklektor	projektrésztvevő/-vezető a fordítóirodában	(szabadúszó) fordító	grafikus, (tervező)	útószerkesztő	projektrésztvevő/-vezető a fordítóirodában
Termék/folyamat	termék	termék	termék	termék	termék	termék	termék	termék	termék folyamat
Elsődleges kritériumok	a mondanivaló pontos átvittele, regiszter, nyelvtan, helyesírás, központozás	regiszter, nyelvtan, helyesírás, központozás	nyelvtan, helyesírás, központozás	belső logika, tárgyi pontosság, terminológiai pontosság	teljesség	a regiszter és terminológia (egységesítése)	központozás, elrendezés	érthetőség, terminológiai pontosság	változó
A CNY-i szöveg közzététele	esetleg	esetleg	esetleg	esetleg	esetleg	esetleg	igen	nem	esetleg
Szinonima	fordítások lektorálása, mások által végzett lektorálás, minőségi lektorálás, fordítás ellenőrzése		korrektúra	szaklektorálás, végfelhasználói lektorálás	általános ellenőrzés	belső lektorálás	korrektúra		

A fenti táblázatban megkíséreltük elhatárolni a különböző minőségbiztosítási intézkedéseket, amelyekre a fordítás elkészültét követően kerülhet sor. A különböző eljárások beosztásával a „FNY-i és CNY-i szöveg összehasonlítása” kritériumtól a „CNY-i szöveg közzétételéig” átfedésektől mentes fogalmakat kapunk. A „CNY-i szöveg ellenőrzője” sorból kiderül, hogy mely szereplők végzik a nevezett tevékenységet (illetve kiknek kellene végezniük, például a lektorálás esetében gyakorlott fordítónak, nem pedig kezdő fordítónak), és/vagy új fogalmakat javasolnak (például a még kevésbé használatos nyelvi lektor). Természetesen mindegyik tevékenységnél szóba jöhetnek olyan fordítók is, akik rendelkeznek a megfelelő szakkompetenciákkal. A szakirodalomban és a gyakorlatban esetlegesen előforduló szinonimákat az utolsó sor tartalmazza.

3. A kutatások jelenlegi állása

A következőkben áttekintjük a fordítások lektorálásával kapcsolatos szakirodalmat. Az áttekintésben megkülönböztetjük a didaktikai-gyakorlati munkákat és az empirikus szemléletű munkákat. Alapjában véve csak az utóbbiak tekinthetők szigorúan vett tudományos munkáknak. Azonban a szakma gyakorlati részével foglalkozó munkákban is megtalálható a jelenség elméleti megközelítése (mint például a kifejezések magyarázata), így ezeket is meg kell említeni. Tartalmilag hangsúlyt fektetünk (1) a tudományos vitákat legtartósabban befolyásoló munkákra, (2) a központi témaként szereplő jelenségekre és (3) a legfontosabb módszertani megközelítésekre. Olyan német, angol és francia nyelvű munkákat vettünk figyelembe, amelyek szerepelnek a *Translation Studies Bibliography* jegyzékben (é. n.).

3.1. Didaktikai-gyakorlati munkák

Körülbelül tíz évvel ez előttig a fordítások lektorálását mindenekelőtt a fordítás elméleti oktatása és a szakma gyakorlatában való felhasználhatósága szempontjából szemlélték. Horguelin és Brunette (1998), valamint Mossop (2001/2007) munkái iránymutatóak voltak. Aligha lehet véletlen, hogy az első szakmai publikációk éppen Kanadában láttak napvilágot. Egyrészt a hivatalos kétnyelvűség miatt ott a fordítás felértékelése legalábbis alapszinten végbement, és külön szakmává vált.

Másrészt Kanada két hivatalos nyelvének egyike a francia, amely nyelv esetében a normáknak, a nyelvet érő esetleges külső hatások elkerülésének nagy hagyománya van, ez pedig kedvez a lektorálási tevékenység iránti érdeklődésnek. Ha még tovább akarunk visszafelé menni, mindenképpen meg kell említenünk Eugene Nida nevét, aki már 1964-ben megfogalmazta az első gondolatokat a fordítások lektorálásáról. Ekkor számára a *revision* (lektorálás) a *review* (célnyelvi ellenőrzés), a *correction* (javítás), a *checking* (/ön/ellenőrzés) vagy akár még a *polishing* (tökéletesítés) mellett is csak egy volt a minőséget biztosító intézkedések közül, ráadásul úgy tűnt, hogy ezeket a kifejezéseket többé-kevésbé egymás szinonimáiként használta (Nida 1964: 241–251).

Központi helyet foglal el Horguelin és Brunette (1998), valamint Mossop (2001/2007) munkáiban is a lektorálás definiálásának kérdése (vö. 2. szakasz fent), a lektorálás kritériumai (vagy paraméterei), a lektorálási alapelvek, a lektorálási folyamat lépései és az együttműködés a fordítási projektek különböző résztvevői között.

Következzenek először a lektorálási kritériumok. Horguelin és Brunette (1998: 36) viszonylag egyszerű listát állított össze a kritériumokról. Mindösszesen öt paramétert különböztetnek meg, ahogyan azt az alábbi listában láthatjuk:

- tartalmi pontosság
- nyelvi helyesség
- olvashatóság
- célcsoporthoz igazítás
- megtérülés

Ezen taxonómia előnye az átláthatóság. Az ötödik kritérium azonban nincsen azonos szinten a másik négyvel. Míg az első négy nyelvi jellegű, addig az ötödik gazdaságos-praktikus természetű, és véleményem szerint a lektorálási alapelvekhez áll közelebb. Olyan pontos kritériumokat, amelyek alapján meg lehetne ítélni egy lektorálási munka megtérülését, nem adnak meg. Csak általánosságban beszélnek időről és erőfeszítésről. Azóta azonban már szerepelnek speciálisan erre vonatkozó adatok a szakirodalomban. Kurz (2009: 155) például óránként 1500 szavas ellenőrzési sebességből indul ki, amely biztos, hogy csak ideális esetben lehetséges, és csak akkor, ha kiváló célnyelvi szövegről van szó. Azt a döntést, hogy az újrafordítás vagy a lektorálás lesz-e a jobb megoldás, szintén megemlíti az EN 15038 szabványban (az újrafordítás is a szöveg javításának eszköze lehet: EN 15038 2006: 12).

Mossopnál tizenkettőre emelkedik a lektorálási kritériumok száma, a kritériumokat pedig négy átfogó problémakörbe sorolta:

- az értelem visszaadásával kapcsolatos problémák: (1) pontosság, (2) teljesség
- a tartalommal kapcsolatos problémák: (3) logika, (4) tények
- nyelvi és stilisztikai problémák: (5) gördülékenység, (6) célcsoporthoz igazítás, (7) szaknyelv, (8) idiomatikusság, (9) nyelvi norma
- a szöveg szerkesztésével kapcsolatos problémák: (10) elrendezés, (11) tipográfia, (12) szövegszerkezet.

Ez még mindig egy viszonylag átlátható kritériumlista. De itt is előfordulnak bizonyos problémák, amelyek közül szeretnék néhányat kiemelni. A 6. és a 7. kritérium (célcsoporthoz igazítás, illetve szaknyelv) elkülönítése nem mindig egyszerű. Mind a két esetben annak ellenőrzéséről van szó, hogy a fordító a kommunikációs helyzetnek megfelelő megfogalmazásokat alkalmazott-e. A nem optimális mondatfelépítéssel (például nem egyértelmű, nehézkes megfogalmazás) rendelkező megoldások alapvetően az 5. kritériumhoz (gördülékenység) tartoznak. A tagmondatok nem egyértelmű összekötése azonban a 3. kritériumra (logika) is hatással van. Egy lehetséges megoldás a koherenciát sértő hibákat a 3. kritériumhoz, a kohéziót sértőket pedig az 5. kritériumhoz sorolni, vagy lehetővé tenni, hogy ezek a megoldások egyidejűleg két külön csoportba is tartozhassanak (esetünkben logika/gördülékenység). Azonban tény, hogy a legtöbb minőségmodell hasonló besorolási nehézségekkel küzd. Ezen kívül a gyakorlatban fontosabb a hibák és a nem optimális megoldások javítása, mint a csoportosításuk – az elméletben azonban ez nem így van.

Feltűnő a szöveg tartalmának (2. csoport) és szerkesztésének (4. csoport) tulajdonított jelentőség. Mossop (2001/2007) a fordítást és a fordítások lektorálását egy hosszabb munkafolyamat lépéseként fogja fel, egy olyan komplex szövegalkotási folyamat részeként, amely során a fordítás minőségét nem csak a forrásnyelvi szöveghez mérjük, hanem önálló célnyelvi szöveggé is tekintünk rá. Sok minőségértékelési modell éppen a szövegszerkesztési szempontokkal nem, vagy csak nagyon keveset foglalkozik. Rendszerint a forrásnyelvi szöveg és a célnyelvi szöveg közötti különbségekre és kizárólag

célnyelvi kérdésekre koncentrálnak, így háttérbe szorul egyrészt a szöveg prezentálása a tipográfia és az elrendezés szempontjából, másrészt a forrásnyelvi szöveg tartalmi értékelése is.

Ebben az összefüggésben természetesen felmerül a lektorálás minőségének megítélésének kérdése, amelyet nemhogy empirikus módszerekkel nem vizsgáltak, de még alig vitattak meg. Míg a fordítási teljesítmény megítélése során két szöveget viszonyítunk egymáshoz – a forrásnyelvi és a célnyelvi –, addig a fordítások lektorálásának értékelésekor három szövegünk van: a forrásnyelvi szöveg, a szerkesztetlen fordítás és a lektorált fordítás. A javított fordítás minőségét minden esetben a szerkesztetlen fordítás minőségéhez is kellene mérni. Ez felveti a kérdést, hogy melyik szempontokat kell ilyenkor figyelembe venni: csak a fordításban kijavított hibák számát, levonva belőlük az esetleges észre nem vett, illetve a javítás közben belevitt hibák számát? Vagy a lektorálás hiányosságának tekintendők azok a változtatások is, amelyek csak a lektor személyes nyelvi preferenciáján alapulnak, és nem járulnak hozzá a szöveg minőségének javulásához? Ha igen, hogyan súlyozzuk a különböző szempontok fontosságát? Mossop egyike annak a néhány szerzőnek, aki feltette ezt a fontos kérdést, és lehetséges válaszokat is mutatott (Mossop 2001/2007: az eredeti szöveg 3. sz. melléklete).

További, a didaktikai-gyakorlati irányultságú szakirodalomban vizsgált szempontok a lektorálási alapelvek és a szöveg létrehozásának folyamatában résztvevők közötti együttműködés. Először a lektorálási alapelvekről. Míg a lektorálási kritériumok a *mire*, vagyis a végeredményre vonatkoznak, addig a lektorálási alapelvek a *hogyanról* szólnak, ezek a hatékony lektorálási folyamat érdekében megfogalmazott alapelvek. Horguelin és Brunette tizenhárom alapelvet állapított meg (Horguelin/Brunette 1998: 3.2 fejezet), ezek közül néhány inkább kritériumnak, mint alapelvnek tűnik, például az 5. alapelv a kohézióról (stílus és szerkesztés egységesítése és a terminológia egyeztetése nagyobb, több fordítónak kiosztott megbízások esetén). Továbbá feltűnő, hogy bizonyos alapelvek ellentmondásban vannak más szerzőkéivel. Egy példa: a 2. alapelv szerint a lektorálási folyamat lépései ideális esetben a következők: (1) a teljes forrásnyelvi szöveg elolvasása, (2) a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg összehasonlító olvasása, (3) lektorálás, (4) a célnyelvi szöveg elolvasása. Mossop ellenben ragaszkodik hozzá, hogy a lektorálás során a fordítást először a forrásnyelvi szöveg segítségével kell elolvasni, mivel a lektornak, ellentétben a fordítóval, lehetősége van a szöveget úgy befogadni, mintha végfelhasználó lenne, így elkerülheti, hogy a forrásnyelvi szöveg esetlegesen befolyásolja őt (Mossop 2001/2007: 152–154). Ezek a különböző felfogások megerősítik, hogy van igény empirikus kutatásokra a fordítások lektorálásának területén, akkor is, ha időközben már megszülettek az első válaszok éppen erre a kérdésre (vö.: 3.2 szakasz lejjebb). Végül, de nem utolsósorban Horguelin és Brunette (1998: 3.3 fejezet) *les pièges de la traduction* alatti pontjai részben átfedésben vannak az előtte megállapított lektorálási alapelvekkel. Ilyen például az az ajánlás, hogy először az érdemi hibákat érdemes javítani, és csak utána tanácsos stilisztikai javításokat végrehajtani, de ugyanilyen az a tanács is, hogy csak olyan változtatást hajtsunk végre, amelyet meg tudunk indokolni.

Mossop külön mellékletet szentelt a lektorálási alapelveknek (Mossop 2001/2007: 182). Összesen húszat sorol fel. Néhány közülük egybeesik a megnevezett lektorálási kritériumokkal (például az a javaslat, hogy a számokat is ellenőrizzük), mások nem feltétlenül felelnek meg a jelenlegi minőségi elvárásoknak, illetve etikai kérdéseket érintenek abból a szempontból, hogy a lektor kihez legyen lojális. Ezeket a kérdéseket mindenképpen érdemes megvitatni (például azt az alapelvet, hogy a befogadók igényei előnyt élveznek az ügyfél kéréseivel szemben). Alapvetően a lista hasznos ökölszabályok gyakorlatban alkalmazható gyűjteménye.

Végezetül Mossop, ellentétben Horguelinnel és Brunette-tel (1998, lásd feljebb) különbséget tesz alapelvek és eljárások (vagy a munka lépései, az angol eredetiben *procedures*) között. Az alapelvek

cselekvési javaslatok, az eljárások pedig az olyan lépések végrehajtásának sorrendjére vonatkoznak, mint amilyen a forrásnyelvi szöveg elolvasása, a forrásnyelvi szöveg és a lektorálandó fordítás összevetése és a javítás. Az ezekkel a szempontokkal kapcsolatos gondolatokat gyakran tanácsokként fogalmazzák meg, vagyis lektorálási alapelvekként. Ezekkel a lépésekkel kapcsolatban nemcsak az a kérdés merül fel, hogy milyen sorrendben kell a forrásnyelvi szöveget és a fordítást olvasni, hanem az is, hogy milyen sorrendben kell a lektorálási kritériumokon végighaladni az ellenőrzés során (először a tartalom, aztán a nyelvezet vagy fordítva, vagy egyszerre a kettő?). Bizonyosan érdekes lenne empirikus módszerekkel vizsgálni, hogy a Mossop által leírt, hét lépésből álló ideális folyamat a fordítások lektorálása során (Mossop 2001/2007: 159) valóban jobb minőségű szöveget eredményez-e a más sorrendet követő munkafolyamatok eredményeként létrejött szövegekkel összehasonlítva.

Elérkeztünk a negyedik, egyben utolsó alaposabban megvizsgálendő szemponthoz, ez pedig az együttműködés a fordítási projektek különböző résztvevői között. Horguelin és Brunette voltak azok, akik nem csak futólag érintették ezt a fontos szempontot:

Az emberi kapcsolatok fontossága a lektorálási folyamatban sosem kap nagy hangsúlyt. Lehetetlen gyümölcsöző és a fáradságot megérő didaktikai lektorálást végezni, ha nincs jó kapcsolat a lektor és a fordító között. Ebben a tekintetben elmondható, hogy a lektorálás az emberi kapcsolatok iskolája, és talán kívánatos, hogy a lektorálás tanítása magában foglalja az interperszonális kapcsolatokra alkalmazott pszichológia alapelveinek tanítását. (Horguelin és Brunette 1998: 65)

Habár Horguelin és Brunette (1998) alapelveiket elsősorban a didaktikai lektorálásra építették, amelynek során közvetlen, személyes kapcsolat van a fordító és a lektor között, de ezek biztosan érvényesülnek a pragmatikai lektorálás során is (a *révision didactique* és a *révision pragmatique* közötti különbségről bővebben feljebb a 2. fejezetben). Nagyon valószínű, hogy a lektornak vannak megjegyzései az általa javított fordítással kapcsolatban. Ilyen esetekben, ha nincs lehetősége arra, hogy közvetlenül a fordítóval lépjen kapcsolatba, ami megszokott a szabadúszó fordítók és lektorok körében, akkor a lektor a projektmenedzserhez juttatja el a megjegyzéseit, ő pedig esetlegesen továbbadja azokat a fordítónak. Lehet arról vitázni, hogy a tapintat, a tisztelet és az empátia itt még fontosabb, mert a lektor visszajelzése egy harmadik személyen keresztül jut el a fordítóhoz. Az együttműködés vetülete persze felveti azt a kérdést is, milyen az ideális lektori profil. Horguelin és Brunette (1998: 6.2.1 fejezet) a következő kompetenciákat tartja elengedhetetlennek:

- a forrásnyelv kiváló ismerete
- a célnyelv kiváló ismerete (beleértve az árnyalt nyelvi szabályok, illetve a kétes esetek ismeretét és a stilisztikai kérdések iránti érdeklődést)
- interkulturális kompetencia
- kiváló kutatási készségek
- jó általános műveltség a szakmai kompetencia mellett
- technikai segédeszközök használatában való jártasság

A felsorolt jellemzők a fordítás kompetenciakatalógusában is megtalálhatóak (például az EMT szakértői csoportja által kidolgozott kompetenciamodellben). Horguelin és Brunette további, a didaktikai lektoráláshoz kívánatos készséget és viselkedési módot azonosít (Horguelin és Brunette 1998: 6.2.2 fejezet), itt

felmerül a kérdés, hogy ezek, mint már korábban említettük, vajon általában a lektorálás során lényegesek-e. Azokban a helyzetekben sem feleslegesek a következő kompetenciák, amelyekben a lektor és a fordító nincsen közvetlen kapcsolatban:

- ítélőképesség (objektivitás)
- nyitottság (a technikai fejlődés, a nyelvfejlődés iránt)
- szociális kompetencia (empátia)
- mások iránti tisztelet és őszinteség
- szerénység (mindenekelőtt arra a tényre tekintettel, hogy a fordítás legalább olyan komplex tevékenység, mint a lektorálás)
- türelem (a lektor végső célja az optimális szöveg létrejötte)
- felelősségtudat (az ügyféllel szemben is)
- szervezőképesség (határidők betartása)

Horguelin és Brunette (1998) a didaktikai lektoráláshoz szükséges kompetenciái három kivétellel – nevezetesen a tisztelet/őszinteség, a szerénység, a türelem – mind szerepelnek az EMT szakértői csoport 2009-ben kidolgozott fordítói kompetenciaprofilban, ezen belül is a szolgáltatási alkompetencia interperszonális komponensei között. Nem túl meglepő az a tény, hogy a fordító szerénységéről nem esik szó, tekintettel a fordítás során felmerülő számos kihívásra (különös tekintettel a honoráriumokból és a határidőkből fakadó egyre növekvő nyomásra), inkább a fordító *empowermentje* áll a középpontban. Így hangzik az első kritérium a fordítói kompetenciaprofilban: „tudatában van a fordító társadalmi szerepének.” (Eredeti: EMT szakértői csoportja 2009: 5.) Horguelin és Brunette (1998) és az EMT szakértőinek (2009) eltérő látásmódja lehet, hogy történeti okokra vezethető vissza, hiszen a két publikáció között eltelt 11 év, ezalatt talán megváltozott a fordítással kapcsolatos szemlélet. De lehetséges az is, hogy valódi különbségre utal a fordítás és a lektorálás között. Hasznos lenne a kérdést empirikus eszközökkel megvizsgálni, és magukat az irodák képviselőit (projektmenedzsereket), fordítókat és lektorokat megkérdezni a két kompetenciaprofil különbségeiről és hasonlóságairól.

Egy olyan szakmunkával záránk, amelyben a lektorálást a fordítási projektek munkafolyamatainak figyelembevételével szemlélik. Prioux és Rochard (2007) egy *modèle économique de la révision* kidolgozásával a lektorálás nemzetközi szervezetbeli (OECD) gyakorlatát állították a középpontba. Gondolkodásuk kiindulópontja két tény volt: egyrészt a lektorálás az idő- és forráshiány miatt egyre erőteljesebben gyengülő értéke, másrészt alapvető hiányosságok a fordítások lektorálásával kapcsolatban (pontosabban: a módszertan hiánya, az alapelvek hiánya, a képzettség hiánya). Az általuk kínált megoldási javaslat abban áll, hogy minden fordítási/lektorálási megbízás esetében meg kell állapítani a források optimális elosztását a következő tényezők figyelembevételével:

- a szöveg fontossága
- a fordító megbízhatósága
- kockázati szint: alacsony (kevésbé) fontos szövegek és (nagyon) megbízható fordító esetében; magas nagyon fontos szövegek és kevésbé megbízható fordító esetében

Ha nem optimális a kereslet (fordítandó szöveg: forrásnyelv, célnyelv, mennyire bizalmas jellegű, szakterület, hosszúság, határidők) és a kínálat (fordító: forrásnyelv, célnyelv, belső vagy külső fordító,

szakterület, fordítói kompetencia, rendelkezésre állás) viszonya, lektorálási igény lép fel, amelyet a szerzők az alábbi, 2. táblázatban látható módon definiálnak.

Egyes pontokkal kapcsolatban valóban lehet kritikával élni, ilyen például a szövegfajta fogalma, amiből Prioux és Rochard (2007) feltehetőleg kiindult, amikor a jogi szövegeket és az alapszabályokat a fontos szövegek közé sorolta, a tárgyalási dokumentumokat a kevésbé fontosak közé. A tárgyalási dokumentumok is lehetnek jogi szövegek, és így a fontos szövegek közé tartoznak, keveredik tehát a fordítás szakterülete és a felhasználási célja. A modell azonban érdekes alapot ad az empirikus kutatásoknak. Ilyen módon össze lehetne hasonlítani, más szervezetek vagy fordítóirodák milyen tényezőket vesznek figyelembe, amikor a lektorálásról, annak mértékéről és a lektorálandó részéről döntenek (csak a szöveg, fordító, kockázat, vagy egyéb tényezők?)

Miután ebben a részben kiszűrtük a didaktikai-gyakorlati munkák legfontosabb témáit, a következőkben megvizsgáljuk, hogy az egyes jelenségek és felmerülő kérdések milyen módszerek alkalmazásával váltak a fordítások lektorálásának területén zajló empirikus kutatások tárgyaivá.

2. táblázat

Lektorálási ajánlások Prioux/Rochard (2007: 30) alapján,

K0=nagyon alacsony kockázat, K5=túlzott kockázat, az (egynyelvű) átolvasás alatt feltehetően kizárólag célnyelvi lektorálást kell érteni

kínálat ► kereslet ▼	fordító megbízhatósága +++	fordító megbízhatósága ++	fordító megbízhatósága +	fordító megbízhatósága -
szöveg fontos-sága +++	lektorálás ajánlott (egynyelvű átolvasás) K1/K2	lektorálás szükséges K2/K3	lektorálás elengedhetetlen K3/K4	nincs fordítás, túl nagy kockázat K5
szöveg fontos-sága ++	lektorálás nem szükséges K0/K1	lektorálás esetenként szükséges K1	lektorálás ajánlott K2/K3	lektorálás szükséges K3
szöveg fontos-sága +	lektorálás nem szükséges K0	lektorálás nem szükséges K0	lektorálás esetenként szükséges K1	lektorálás ajánlott (egynyelvű átolvasás) K1/K2

3.2. Empirikus munkák

A fordítások lektorálásával foglalkozó, még mindig csekély számú empirikus tanulmány középpontjában eddig a gyakorlati fordítástudomány területéről származó jelenségek álltak. Alapvető kérdés ebben az összefüggésben a fordítások lektorálásának minősége. Arthern (1983) úttörő volt e téren az Európai Közösségek fordítószolgálatánál dolgozó 12 lektor munkáját értékelő tanulmányával. Megállapította, hogy minden vizsgált lektor a jogos változtatások mellett kisebb-nagyobb mértékben túl- és felüllektorált (felesleges változtatásokat hajtott végre, illetve újabb hibákat vitt a szövegbe), és átsiklott néhány, a fordításban található hibán (alullektorálás). A szöveg minősége az esetek 73 százalékában javult, a negatív javítások, vagyis a szöveg minőségén nem emelő javítások a következőképpen oszlottak meg:

a túllektorálás 11 százalékot, az alullektorálás 9 százalékot, a felullektorálás 7 százalékot tett ki.⁵ A tanulmányban néhány módszertani és az eredmények bemutatásával kapcsolatos probléma fedezhető fel. Így például az eredményeket csupán oszlopdiagramok formájában, számok nélkül prezentálja. Kifogásolható az is, hogy a minőség értékelését egyetlen személy végezte, aki egyben maga a szerző. Ugyanakkor a tanulmány kiindulási pontja egy gyakorlati nehézség volt: a kihívás, amellyel a nyelvi szolgáltatóknak szembe kell néznie, mégpedig a lektorok tevékenységének kétévenkénti értékelése.

Előremutató Arthern (1983) tanulmányában az a próbálkozás, hogy a lektorált fordítások minőségét interszjektíven próbálja mérni és a negatív javításokat a vétség mértéke alapján próbálja súlyozni. A szerző a következő egyenletet alkotta meg: $S = X + F/2 + U/3$, ahol S a lektor pontszámát, X a lektor által bennhagyott vagy belevitt érdemi hibát, F a lektor által bennhagyott vagy belevitt formális hibát, U a szükségtelen módosítást jelöli. Egy következő tanulmányában Arthern (1991) arra a következtetésre jut, hogy a formula a következőképpen egyszerűsíthető: $S' = X + F$. Másképpen megfogalmazva eltekint egyrészt attól, hogy az érdemi és a formális hibákat súlyozza, másrészt attól, hogy megkülönböztesse a jogos és a felesleges javításokat, és csak kismértékű változást állapít meg a lektorok rangsorában. Azonban hasznos lenne a fölösleges javításokat is figyelembe venni, mivel ezek a gyakorlatban idővesztéshez, valamint a fordító és a lektor közötti konfliktusokhoz vezethetnek. A formula megalakításával Arthern (1983) olyan eszmecserét indít el, amelyet csak 15 évvel később folytat Didaoui (1998/1999) és Mossop (2001/2007), de végeredményben még 30 évvel később sem alakult ki rá általánosan elismert gyakorlat.

Nem csak Arthern (1983) állapította meg, hogy még a tapasztalt lektorok is több-kevesebb indokolatlan változtatást hajtanak végre. Megfigyelte ezt Brunette, Gagnon és Hine (2005) is, az ő tanulmányuknak volt azonban egy második fontos pontja, mégpedig az egynyelvű (lektorálás forrásnyelvi szöveg használata nélkül) és a kétnyelvű lektorálás hasznosságának összehasonlítása. A kiindulási hipotézis szerint az egynyelvű, szakember által végrehajtott lektorálással megspórolható a kétnyelvű lektorálás költsége, a fordítás esetleges nem felismert hibáit kompenzálja az időmegtakarítás. Az időtényező azonban nem mérték ebben a tanulmányban, mivel a 14 résztvevő, akik mind tapasztalt lektorok voltak, a két lektorálási feladatot szokásos munkahelyén, a kísérlet vezetőjének távollétében végezte.

Az eredmények tartogattak meglepetéseket. Noha a kétnyelvű lektorálás általánosságban jobb minőségű szöveget eredményezett, itt is sok helyen könnyelhattünk el felül- és alullektorálást. A felül-lektorálásra való hajlam már csak ezért is érdekes, mivel a fordítások lektorálásáról szóló didaktikai-gyakorlati munkákban is újra és újra rámutatnak a megindokolhatóság alapelvére. A kétnyelvű lektorálás mind a négy vizsgált lektorálási alapelv – tartalmi pontosság, nyelvi helyesség, olvashatóság, célcsoporthoz igazítás – esetében hasznosnak bizonyult, noha éppen az utóbbi három kritérium esetében a kétnyelvű lektorálás előnye nem egyértelmű. Például a helyesírás vagy a nyelvtan ellenőrzéséhez alapvetően nem szükséges összevetni a célnyelvi szöveget a forrásnyelvi szöveggel. A szerzők által vázolt lehetséges magyarázat szerint a lektorokat az egynyelvű lektorálás során annyira lekötötte az eredeti szöveg értelmének rekonstruálása, hogy megzavarja a figyelmüket a nyelvi szempontokat illetően. Ez hihetőnek tűnik, azonban alaposabban meg kellene még vizsgálni.

A (francia) egynyelvű lektorálás során összesen 890 esetben történt alullektorálás szemben a kétnyelvű lektorálás (angol–francia) 727 esetével. Az egynyelvű lektorálás 81 indokolt javításával szemben a kétnyelvű lektorálás 217 ilyen esetet tudott felmutatni. Ellenben az egynyelvű lektorálás

⁵ A számadatok forrása Horguelin/Brunette (1998: 86). Arthern (1983) nem ad meg sem konkrét számadatokat, sem százalékokat, így nem világos, milyen forrásból vette Horguelin és Brunette az adatokat.

esetében kevesebb volt a lektorálás során belevitt hiba, mint a kétnyelvű lektorálás esetében (89 vs. 113). Ez a 89 eset azonban még mindig több, mint a 81 indokolt javítás, az egynyelvű lektorálás során több új hiba kerül a szövegbe, mint amennyit kijavítottak. Horguelin, Gagnon és Hine (2005) ezért arra a következtetésre jut, hogy az egynyelvű lektorálásnál még a lektorálás teljes elhagyása is hasznosabb. Mielőtt ilyen aggasztó következtetést vonnánk le, mindenképpen meg kellene vizsgálni az eloszlást minden egyes résztvevőnél, ugyanis lehetséges, hogy néhány kirívó eredmény eltorzítja az összképet. Ezen kívül meg kell említeni, hogy az egynyelvű lektorálás szerény eredménye a szokatlan feladatra vezethető vissza – a fordítások lektorálása során a lektor általában hozzáfér a forrásnyelvi szöveghez. Azonban a kétnyelvű lektorálás során is magas volt az alullektorálás aránya.

Módszertani szempontból kifogásolható Brunette, Gagnon és Hine (2005) tanulmányában a következő tény: a kísérletvezetők nem lehetnek biztosak abban, hogy a második lektorálási feladat, amelynek során ugyanazt a fordítást kellett még egyszer forrásnyelvi szöveg nélkül lektorálni, valóban a forrásnyelvi szöveg felhasználása nélkül történt. Itt megfogalmazódik az ellenőrzött környezetben végzett összehasonlító tanulmányok szükségessége. Bölcsebb lett volna először az egynyelvű lektorálást elvégeztetni, így elkerülhető lett volna a kockázat, hogy a résztvevők emlékeznek a forrásnyelvi szövegre. Ezt az aggályt kissé könnyelműen söprik félre a szerzők („Néhány nap elteltével a lektoroknak újra lektorálniuk kellett, ezúttal csak a célnyelvi szöveggel dolgoztak. Az eltelt idő lehetővé tette, hogy elfelejtsék az első lektorálási munkát.”, Brunette, Gagnon és Hine 2005: 31).

Hasonlóan meglepő eredményeket kapott Lorenzo (2002) és Künzli (2009) is megfigyelő tanulmányaikban. A fordítások lektorálása sok esetben nem javítja az elvárt mértékben a szöveg minőségét. Először lássuk Lorenzo (2002) kísérletét, aki mind az önlektorálást, mind a mások által végrehajtott lektorálást vizsgálta nyolc, illetve négy jövődó fordító esetében. Az önlektorálás esetében negatív korreláció figyelhető meg: minél több időt fektettek bele, és minél több javítást hajtottak végre, annál rosszabb lett a célnyelvi szöveg minősége. A kapcsolódó lektorálási feladatban még négy egyetemista vett részt, közülük Lorenzo szerint csupán egy hallgató ért el jó eredményt, és hajtott végre többségében jogos javításokat. Azonban meg kell jegyezni, hogy egy ember kivételével a hallgatók anyanyelvről idegen nyelvre dolgoztak (dán–spanyol). Biztosan nem ez a norma a gyakorlatban, így az eredmények nem árulnak el túl sokat, mindenképp az befolyásolhatta az eredményt, hogy idegen nyelvre dolgoztak. Hátrány az a tény is, hogy amikor nem önlektorálást végeztek, olyan szöveget lektoráltak a résztvevők, amelyet előtte maguk is lefordítottak. Nem zárható ki, hogy a szokásosnál jobban hajlottak az újrafordításra, mint a (puszta) lektorálásra. Probléma lehet az is, hogy a minőség megítélését megint csak egyetlen személy végezte, aki emellett még a szöveg szerzője is, valamint az is, hogy a lektorálási feladatban mindössze négy egyetemista vett részt, akik közül egy spanyol anyanyelvű volt, ami tovább nehezíti az összehasonlítást. Ezeket a módszertani problémákat azonban mintaszerűen ki-elemzi a munkában. Lorenzo a kijózanító eredmények lehetséges magyarázatának a résztvevők hibazonosítási, értékelési és javítási készségeinek hiányát tartja. További empirikus kutatások szükségesek annak tisztázásához, vajon a három lektorálási részfolyamat egyenlő mértékben felelős-e az elmaradt minőség növekedésért.

Míg Lorenzo (2002) a lektorálás minőségének kérdését fordítóhallgató egyetemisták példáján tanulmányozta, Künzli (2009) esetében a szakszerű lektorálás áll a középpontban. Tíz hivatásos fordító kért fel három franciáról németre fordított szöveg lektorálására és arra, hogy lektorálás közben hangozzon gondolkodjanak. A szövegek közül egy jogi, egy műszaki, egy pedig reklámszöveg volt. A lektorált fordítások minőségét szövegenként egy szakember értékelt. A következő három kérdés volt a középpontban: (1) milyen mértékben tudják a lektorok emelni egy fordítás minőségét, (2) hogyan

befolyásolják a változók, mint például a ráfordított idő, a szövegek sorrendje és a nyelvkombináció az eredményt, (3) van-e összefüggés az olvasási magatartás és a fordítás minősége között. A fontosabb eredmények a következőképpen foglalhatók össze:

- A 30 szövegből 13-at még egyszer át kellett dolgozni, mielőtt nyomdakésznek nyilváníthatták őket. A fordítások lektorálásának hasznossága így sok esetben viszonylag szerénynek tűnik. Az elmaradt minőségjavulás lehetséges magyarázata Künzli szerint az lehet, hogy a lektorálás még alig kezdett el a fordítástudomány részévé válni, és nem tanítják tervezetten. A hangos gondolkodás jegyzőkönyvei azt mutatják, hogy a lektorok gyakran homályos minőségi kritériumokat és elveket alkalmaznak. Rasmussen és Schjoldager tanulmánya (2011; vö. a lentebbiekkel) kiemeli, hogy a gyakorlatban gyakran nincs explicit lektorálási megbízás, amelyre a lektorok munkájuk során támaszkodhatnak.
- Az indokolt javítások száma magasabb azoknál a résztvevőknél, akiknek a francia az első idegen nyelve. Ez felveti a kérdést, hogy a lektorok a lektorálás során – amely joggal számít a minőségbiztosítás meghatározó lépésének – vajon az első, vagyis a legalaposabban ismert idegen nyelvükön íródott forrásnyelvi szövegekre koncentrálnak-e.
- A lektorált fordítások minősége korrelál a befektetett idővel (minél több idő, annál jobb minőség). A minőség a három lektorált fordítás sorrendjével is korrelál (minél hamarabb lektorálják, annál jobb).

Künzli (2009) tanulmánya egy sor kritikus szempontot is megvilágít a fordítási projektek különböző résztvevői közötti együttműködésről. Az irányadó 1500 szó/óra sebességet (vö. Kurz 2009: 155) figyelembe véve a gondos lektorálás sok esetben nehezen elképzelhető. A lektorok etikai dilemma előtt állnak: vagy a lehető legnagyobb mértékben tartják magukat az előírásokhoz, és vállalják a kockázatot, hogy a fordítások részben alullektoráltak lesznek, vagy több időt fordítanak a munkára, anyagi megtérülés nélkül. A fordítások lektorálásának sorrendje és a lektorált fordítások minősége közötti összefüggés kiemeli, hogy a lektorálás koncentrációigényes, nem pedig mechanikus tevékenység. Kifogásolható Künzli tanulmányában az a tény, hogy a lektorálási feladatokat a hangos gondolkodás módszerével végezték. Nem zárható ki, hogy a hangos gondolkodás befolyásolja a lektorálási folyamatot, de a ráfordított idő mindenekelőtt a résztvevők verbalizációinak számától függ. Hasznos lenne megismételni a kutatást hangos gondolkodás helyett más módszerek, például billentyűzetkövetés alkalmazásával.

Hansennél (2009) változik a perspektíva. Két, longitudinális kutatási módszerekkel készült tanulmány eredményeit használja fel, amelyek fordítóhallgatók és szakképzett fordítók részvételével készültek, akiket egy fordítási és egy lektorálási feladatra kértek fel. Véleményem szerint a tanulmány többletértéke egy lektorálási kompetenciamodell bemutatása és a fordítási kompetenciáktól való lehetséges eltérések bemutatása. Hansen a következő elemeket tekinti kimondottan a lektorálási kompetenciához tartozónak: pragmatikai, nyelvészeti, stilisztikai jelenségek és hibák felismerése, a képesség, hogy elvonatkoztat, vagy eltávolodik a saját és mások korábbi megfogalmazásaitól, pártatlanság és magyarázatok, indoklások (Hansen 2009: 275). Kérdés, hogy valóban a lektorálásban benne foglalt tulajdonságokról van-e szó, vagy ezek ugyanúgy aspektusai a fordítói kompetenciának is. A hibák, kihagyások, következetlenségek észrevétele biztosan éppolyan fontos az önlektorálás során, mint amikor nem a fordító lektorálja a saját munkáját. Szintén nyitott kérdés, hogy az absztrakció készsége és a saját és a mások megfogalmazásaitól való elvonatkoztatás készsége ténylegesen mennyire különbözik egymástól. Az EMT szakértői csoportjának kompetenciaprofilja szerint „képesek (A és B nyelvükön)

gyorsan és jól javítani, átfogalmazni, átszerkeszteni, tömöríteni és utólag átdolgozni” (EMT szakértői csoportja 2009: 7) – ezek a képességek a más által végzett lektoráláshoz éppúgy fontosak. Ezen felül a két komponens, a figyelem és az absztrakció, úgy tűnik, hogy részleges átfedésben van, amikor Hansen az absztrahálási készséget az interferencia példájánál említi (Hansen 2009: 275).

A vitakészség is biztosan fontos a fordítók esetében, az EMT szakértői csoportjának fordítói kompetenciaprofiljában egyértelműen meg is nevezték („saját fordítói döntéseit meg kell tudnia indokolni”, illetve „a vonatkozó metanyelv ismerete [hogy a saját munkáját, munkamódszerét és döntéseit szakszerűen tudja prezentálni]”, EMT szakértői csoportja 2009: 6). De felhozható az az érv, hogy ennek a készségnek a lektor esetében még erősebben jelen kell lennie, mert neki a megoldásait egy másik szakemberrel (nevezetesen a fordítóval) szemben kell megindokolnia. Hansen a *magyarázókészség* részben megemlíti még a javítások indoklását (Hansen 2009: 275). Ez biztosan lektorokra jellemző komponens, mivel a fordítónak rendszerint nem szükséges megindokolnia a javításait, illetve sok esetben nem is tudja megmagyarázni azokat, mert nem visszakövethetőek.

Végül a korrektségről/pártatlanságról és a toleranciáról (Hansen 2009: 274). Ebben az esetben is olyan kompetenciáról van szó, amelyre a lektoroknak nagyon nagy szüksége van, még akkor is, ha a csoportmunka aspektusait is érinti – vagy, ahogy az EMT szakértői csoportjának fordítói kompetenciaprofiljában áll: „képes az időbeli nyomás ellenére többnyelvű környezetben más szakemberekkel vagy projektvezetővel együttműködni (kommunikációs készség, képes együttműködni és együttdolgozni)” (EMT szakértői csoportja 2009: 5).

Míg az empirikus lektorálási kutatások mindenekelőtt a szövegelemzés (a végeredmény tanulmányozása) és a megfigyelés, ezen belül leginkább az esettanulmányok módszerét használta, néhány évvel ezelőtt megjelentek az első felmérési vizsgálatok a fordítások lektorálása kutatási területen. Schjoldager, Rasmussen és Thomsen (2008) a lektorálást az Aarhus School of Business *Précis-writing, revision and editing* nevű kísérleti moduljának részeként írták le. Egy online kérdőív, amelyet a fordítói szakma dániai, európai uniós és ENSZ-szervekhez, egyetemekhez és ipari partnerekhez tartozó képviselői töltöttek ki, valamint egy csoportos interjú az Európai Uniónak dolgozó fordítókkal és lektorokkal többek között arra akart fényt deríteni, mennyi időt fektetnek a lektorálási tevékenységbe, kiket bíznak meg lektorálással, pontosan mit értenek lektoráláson, és vajon van-e igény megfelelő képzési lehetőségekre.

A kérdőívet tizennyolcan töltötték ki, a csoportos interjúban hárman vettek részt. A kutatási módszerek kiválasztása és kombinációja egyedi, a résztvevők száma azonban alacsony. Ugyanakkor ki kell emelni az írásos megkérdezésből néhány érdekes megfigyelést: (1) Egy fő kivételével mindannyian rendszeresen foglalkoztak lektorálással is, többnyire azért, mert tapasztalt fordítóknak számítottak. (2) A megkérdezettek véleménye szerint hiányzik a következetes terminológia, ami a különböző tevékenységekkel (*revision, editing, précis-writing*) kapcsolatos feladatokat illeti. (3) Szintén a megkérdezettek szerint a jövőben lektoroknak pontos képet kellene kapniuk arról, mi a lektor szerepe, ezt azonban valószínűleg nem olyan egyszerű megvalósítani, ha a gyakorlatban sem egyértelmű, mi a lektorálás célja, ahogyan erre a második pontban utaltak.

A csoportos interjú során további érdekes szempontokat neveztek meg, mint például: (1) azt a tényt, hogy a lektorok mindig újabb és újabb feladatokat vesznek át, amelyeket pontosan definiálni kellene (azt nem említik meg, hogy pontosan milyen feladatokról van szó), (2) azt a körülményt, hogy egyre több az olyan lektorálandó szöveg, amelyet nem anyanyelvű személy készít, és (3) a határidőkből fakadó egyre nagyobb nyomást, amely akadályozza a minőségi szöveg létrejöttét. A 2. pont bizonyára különösen érvényes az angol nyelvű szövegekre, azonban nem csak akkor, ha a nem anyanyelvű

személy fogalmát tágabban értelmezzük. Svájci környezetben bizonyos fordítóirodák – bizonyára a költségek miatt – nem Svájcban, hanem külföldön, német nyelvterületen fordítatnak. Ekkor a svájci német adottságokat jól ismerő lektor feladata, hogy a más német nyelvterületek jellegzetességeit észrevegye és a helyi adottságoknak megfelelően módosítsa a célnyelvi szöveget.

Egy másik tanulmányban Rasmussen és Schjoldager (2011) beszámol egy elektronikus kérdőív segítségével készült, 24 fordítóirodát magába foglaló kutatásról, valamint ezekből a dániai irodákból ötnek az alkalmazottaival készült interjúkról. A legfontosabb eredmények így foglalhatóak össze:

- Az egynyelvű és a kétnyelvű lektorálást is alapvetően a minőségbiztosítás fontos eszközének tekintik, de nem minden fordítást lektorálnak; a következő tényezőket veszik figyelembe, amikor döntenek a lektorálásról, illetve annak elmaradásáról: (1) a fordító megbízhatósága, (2) a szöveg nehézségi foka, idetartozik a szöveg hossza is (például a több fordító között felosztott szövegek), (3) a szöveg fajtája, (4) milyen célra szánják a fordítást, (5) az ügyfél kívánsága.
- A lektorálás csupán ritkán alapul a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg szisztematikus összehasonlításán, inkább az egynyelvű lektorálás a jellemző, amelyet egy többé-kevésbé összehasonlító olvasás követ.
- Kevés iroda ad írásbeli iránymutatást a lektoráláshoz; a lektorok rendszerint már csak az idő miatt is inkább a nyelvi (és nem a tartalmi) szempontokra koncentrálnak.
- A lektorálást ritkán végzik erre szakosodott lektorok, inkább belsős fordítók hajtják végre ezt a munkát, a megkérdezett irodák közül egy sem kínál hivatalos lektori képzést.
- A növekvő nyomás a fordítói piacon (gyors teljesítés alacsony árak mellett) ritkán teszi lehetővé pénzügyi szempontból az átfogó minőségbiztosítási intézkedéseket; ehhez jön még az a tény, hogy az irodák a kínált nyelvkombinációk széles palettája miatt részben nem rendelkeznek a minőségi lektoráláshoz szükséges kompetenciával. Megemlítik a képzetlen, szak tudással nem rendelkező fordítók miatti növekvő versenyt is.

A kérdőíves kutatások állandó problémája, hogy az összegyűjtött adatok csupán a válaszadók véleményei, nem pedig objektív tények. Ezért észszerűnek tűnik Rasmussen és Schjoldager (2011) eljárása, hogy az online kérdőívekhez kapcsolódóan nemcsak a kitöltőkkel, hanem különböző irodák lektoraival is készítettek személyes interjúkat. Bizonyos szempontokat, amelyek esetében a válaszadás írásos formája nem tette lehetővé az árnyalt válaszadást, a szóbeli beszélgetés során egyértelműsíteni lehetett, illetve meg lehetett magyarázni – még akkor is, ha csak a megkérdezettek szubjektív véleményéről, szándékáról vagy álláspontjáról volt szó.

Módszertanilag Morin-Hernández (2009) is az írásos megkérdezés mellett döntött. Online felmérést készített franciaországi fordításszolgáltatók körében a lektorálás gyakorlatáról és az arról alkotott képről. A kérdőív 34 kérdést tartalmazott a megkérdezett személyek profiljára vonatkozóan, valamint a gyakorlatukkal és a lektorálásról alkotott véleményükkel kapcsolatban (szerep, kereslet, módszerek, kritériumok, európai szabvány). Összesen 115 kérdőívet értékelt ki. A legérdekesebb eredmények a következők:

- A válaszadók 85 százaléka alapvetően célszerűnek találja a lektorálást, de 63 százalékuk szerint a lektorálás bizonyos körülmények között elhagyható. A megkérdezettek 25 százaléka teljesen elhagyja a lektorálást, ehelyett az önlektorálásra hagyatkozik. A lektorálás elhagyásánál a következő tényezőket mérlegették: (1) a szöveg fontossága, (2) a fordító megbízhatósága, (3) költségek, (4) határidők és (5) megfelelő lektor megtalálása, illetve ennek nehézségei. Az eredmények nagyrészt egyeznek Rasmussen és Schjoldager (2011) eredményeivel. Érdekes a „megfelelő lektor megtalálásának nehézsége” elnevezés. Lehetséges, hogy a hiányzó képzési kínálat miatt hiány van szakképzett lektorokból, vagy legalábbis nemrég még hiány volt belőlük.
- A válaszadók 53 százaléka lektorálás során összehasonlító olvasást végez; 17 százalékuk először elolvassa a forrásnyelvi szöveget, majd összehasonlítja a forrásnyelvi szöveget a célnyelvi szöveggel; 16 százalékuk csak feltételezett problémák esetén nyúl vissza a forrásnyelvi szöveghez. Tekintettel Robert (2012, lejjebb) eredményeire, amelyek szerint az egyszeri kétnyelvű lektorálás ugyanolyan hatékony, mint a többszörös lektorálás, az esetek 17 százalékában lehetséges minőségromlás nélkül munkát megtakarítani. Itt emlékeztetni kell arra, hogy Rasmussen és Schjoldager (2011) szerint Dániában az egynyelvű lektorálást részesítik előnyben.
- A megkérdezettek 37 százaléka úgy véli, hogy hasznos lenne egy lektorálási modell vagy egy általánosan elfogadott lektorálási módszer. A kérdőívben azonban nem pontosították, hogy mit értenek modellen és módszeren, vagyis nem világos, hogyan értelmezték a válaszadók ezeket a kifejezéseket. Ugyanezt a kritikát hozhatjuk fel a kérdőív más pontjaival szemben is, például hogy melyek a fordítás legfontosabb minőségi kritériumai: valóban egyértelműen elkülöníthető egymástól a *qualité rédactionelle*, a *correction linguistique* és az *adaptation fonctionnelle*?

Mindazonáltal teljesen biztosan Morin-Hernández (2009) tanulmányának az érdeme, hogy lehetővé vált a lektorálás jelentőségének felbecsülése a fordítási projektekben, miközben kvantitatív módon járunk el. Tudomásom szerint ráadásul ez az első olyan tanulmány, amelyben a lektorálás gyakorlataira vonatkozó áttekintést adnak egy konkrét országra vonatkozóan.

Ugyanakkor – mint már említettük – a felmérések nem helyettesítik a magatartási formák közvetlen megfigyeléseit. A hamis adatok a megkérdezéses módszer velejáró kockázata. A kísérleti tanulmányok nem rendelkeznek ezzel a hátránnyal. Éppen ezért foglalkoznunk kell Robert (2012) disszertációjával, amelynek egyik célja az volt, hogy kiderítse, vajon a lektorálási módszereknek van-e hatásuk az eredményre (minőség) és a folyamatra (idő). A szerző az alábbi négy eljárást vizsgálta:

- „A” eljárás: egyszeri egynyelvű lektorálás; csak feltételezett problémák esetén nyúlnak vissza a forrásnyelvi szöveghez;
- „B” eljárás: egyszeri összehasonlító lektorálás (a forrásnyelvi szöveget és a szerkesztetlen fordítást csak egyszer vetik össze egymással);
- „C” eljárás: összehasonlító, majd egynyelvű lektorálás;
- „D” eljárás: egynyelvű, majd összehasonlító lektorálás.

A kérdésfelvetés ellenőrzésére 16 lektort kértek fel, hogy lektoráljanak négy különböző fordítást a fenti négy lektorálási eljárással. A következő módszerkombinációkat alkalmazták: a lektorok által a szerkesztetlen fordításban végrehajtott módosítások elemzése, a hangos gondolkodás módszere,

billentyűzet-leütésnaplózás (a billentyűlenyomások nyomon követése), valamint retrospektív interjúk. Az eredmények nem meglepő módon azt mutatják, hogy a lektorálás minősége a „B”, „C” és „D” eljárás esetében magasabb, mint az „A” eljárás esetében. Ellenben nem mutattak ki jelentős minőségbeli különbséget a „B” és „C” eljárás, valamint a „B” és „D” eljárás között. Ez azért meglepő, mert arra számíthatnánk, hogy a „C” és „D” eljárással járó intenzívebb lektorálás magasabb minőséget eredményez. A tanulmány eredményei tehát arra utalnak, hogy elhagyható a második átolvasás. Ugyanolyan meglepő, hogy az időráfordítás tekintetében nem állapítható meg jelentős különbség egyrészt az „A” és „B” eljárás, másrészt a „B” és „C” eljárás, illetve a „B” és „D” eljárás között. A gyakorlat szempontjából ez azt jelenti, hogy nincs okunk időtakarékosági okokból kényelvű lektorálás helyett csupán egynyelvű lektorálást végezni. Ezzel Robert (2012) olyan különböző spekulációkat cáfol meg, amelyek didaktikai-gyakorlati munkákban újra és újra felmerültek a lektorálás kapcsán (vö. a fenti 3.1 bekezdéssel).

Robert (2012) disszertációja sok szempontból mérföldkövet jelent a lektorálás kutatásában. A módszerválasztást alaposan megindokolja, az adatelemzést szisztematikus-kimerítő jelleggel végzi, a statisztikai kiértékelés pedig példás. Kritikaként elmondható, hogy a szerző nem tudta bizonyossággal megállapítani, hogy a fordításokat valóban az általa megadott módszerek szerint lektorálták-e. A gyűjtött adatok nagy mennyisége ellenére a végkövetkeztetések is kissé kevésnek hatnak. Kíváncsú és megoldható lett volna egy lektorálási kompetenciamodell kidolgozása. Végül nem maradhat említés nélkül egy kutatásetikai probléma, amely azonban megfigyeléses vizsgálatokra is jellemző, mint például Hansen (2009) és Künzli (2009) korábban említett munkáira. Minden ilyen tanulmányban a résztvevők teljesítményét anélkül értékelik, hogy szó esne az ehhez hasonló teljesítményértékeléseknek a résztvevők önképére gyakorolt lehetséges hatásairól. Konkrétan: mit jelent az egyes fordítóknak és lektoroknak, ha megtudják, hogy a kutatási projektben nyújtott teljesítményük kevésbé hatékony, átlagon aluli, vagy éppen, hogy azt számos hiba jellemzi? Ez vajon nincs hatással a szakmai identitásukra vagy az önbecsülésükre mint fordító és lektor? Mennyire magyarázható a negatív teljesítmény az aznapi formájukkal? Milyen kommunikációs stratégiát lehet kimutatni a kutatók és a kutatásban részt vevők között? Az ehhez hasonló etikai kérdések megvitatása még várat magára az empirikus fordítástudományban.

4. Lehetséges kutatási területek

Miután az előző fejezetben áttekintést adtunk a lektorálás területén zajló kutatás jelenlegi állásáról, a következőkben kutatási hiányosságokat sorolunk fel pontokba szedve, és javaslatokat teszünk a további kutatómunkához:

- (1) A fordítóképzők lektorálási képzéseinek feltérképezése: Milyen mértékben tanítják a lektorálást? A lektorálás megjelenik kurzusok címében is, vagy (csupán) fordítói szemináriumokon szerepel gyakorlati feladatként? Mossop elmélete szerint a lektorálást legjobban szakmai gyakorlat keretében lehet megtanulni (Mossop 2001/2007: 9). Ennek számos, hivatásos fordítóval végzett felmérés is ellentmond, amelyek szerint a lektorálási kurzusok már a képzés alatt is fontosak a későbbi szakmai tevékenység végzéséhez. A franciaországi képzési kínálatot vizsgáló Morin-Hernández (2009: 2.3.1. fejezet) kivételével még senki nem publikált idevonatkozó felméréseket.

(2) Lektori állásajánlatok kiértékelése: Milyen ismereteket, készségeket és tapasztalatokat várnak el a lektoroktól a szakmai életben? Milyen státusszal rendelkeznek a lektorok a vállalati hierarchiában? A lektoráláshoz szükséges szakmai kompetenciák és a képzési kínálat összevetése alapján (vö. a fenti 1-es ponttal) szükség van-e a szakképzés optimalizálására?

(3) A lektorálási kompetenciamodell megalkotása és összehasonlítása a fordítói kompetenciamodellekkel: Miben különböznek egymástól a két kompetenciaprofil alkompetenciái? Erre megfigyeléses vizsgálat adhatna választ (fordítások lektorálásának kiértékelése, valamint hangsúlyos gondolkodás [TAP] vagy retrospektív megkérdezés). Ugyancsak érdekes lenne a szakma képviselőivel végzett felmérés is: Miben különbözik a lektor kompetenciaprofilja a fordító kompetenciaprofiljától a projektvezetők, fordítók és lektorok szerint? Célszerű lenne a lektorálás szociális és tárgyi/technikai környezetének pontosabb leírása is, azaz egyrészt az interakció a különböző partnerek között, mint például szerzők, projektmenedzserek, lektorok, fordítók és kiadványszerkesztők, másrészt a lektoráláshoz használt segédeszközök.

(4) Felmérés a lektorálás minőségének méréséről: Hogyan mérik a lektorálás minőségét? Milyen típusú negatív javításokat, vagyis a szöveg minőségét nem emelő javításokat különböztetünk meg (túllektorálás, felüllektorálás, alullektorálás)? Ezeket eltérő súllyal veszik figyelembe? Egyáltalán milyen mértékben történik az összehasonlítás nemcsak a forrásnyelvi szöveghez képest, hanem a kész fordításhoz viszonyítva? Ezekkel a gyakorlati szemszögből nézve központi kérdésekkel kapcsolatban a szakirodalomban még nem alakult ki lényeges vita.

(5) A fordítás területén alkalmazandó különböző minőségbiztosítási intézkedések hasznának összehasonlítása: A lektorálás minőségére vonatkozó eddigi néhány esettanulmány inkább viszonylagossá tette a lektorálás hasznát. Így felmerül a kérdés, hogy a négy szem elve tulajdonképpen milyen mértékben járul hozzá a minőség növekedéséhez. Célszerű lenne egyrészt megismételni az eddigi kísérleteket nagyobb mintavétellel, másrészt összehasonlítani a különböző minőségbiztosítási intézkedések hasznát kísérleti vizsgálat formájában, amely során a fordítás minőségét például a következő három feltételtől függően vizsgálják meg: (a) önlektorálás, (b) önlektorálás + lektorálás, (c) önlektorálás + lektorálás + szakmai lektorálás.

(6) A lektorálás minőségére kiható változók azonosítása: Milyen szerepet játszik a fordítóként, illetve lektorként szerzett szakmai tapasztalat, a nyelvkombináció és a képzés? Erre a kérdésre ugyancsak kísérleti tanulmány (független csoportösszetétel) tudna választ adni. Érdekes lenne egy longitudinális kutatás is, amely azt vizsgálná, hogy a túllektorálás, a felüllektorálás és az alullektorálás csökken-e a tapasztalat növekedésével (ismételt mérések).

(7) Interjú a fordító és a lektor közötti kommunikációra vonatkozóan: A szakirodalomban rendszeresen utalnak a lektorálás interperszonális jelentőségére és a lektor alapvető szociális kompetenciáira. Ehhez a szemponthoz kapcsolódóan még nem állnak rendelkezésünkre empirikus adatok. Elképzelhető lenne szóbeli megkérdezés is egyrészt a fordítók, másrészt a lektorok között, például csoportinterjúk formájában (Hogyan indokolják a javításokat? Ki viseli a felelősséget a végső szövegért? Mivel kapcsolatban adódhatnak nézeteltérések vagy konfliktusok fordító és lektor között, és hogyan oldják meg ezeket?). Ezenkívül lehetséges lenne – ha nehezebben is megvalósítható – megfigyeléses vizsgálat elvégzése a munkahelyen abból a célból, hogy elemezzék a munkafolyamatot és a kommunikációt a fordító és a lektor között.

(8) Az egynyelvű és a kétnyelvű lektorálás hasznának összehasonlítása: Brunette, Gagnon és Hine (2005) szerint az egynyelvű lektorálásnak még kevesebb haszna van, mintha nem lektorálnánk. Egynyelvű lektorálás során a lektorokat annyira leköti, hogy rekonstruálják a hiányzó forrásnyelvi szöveg értelmét, hogy nem képesek tisztán célnyelvi szempontok alapján ellenőrizni a szöveget. Ezt a hipotézist ellenőrzött keretek között, a hangos gondolkodás módszerét felhasználva kell alaposabban megvizsgálni.

(9) A lektorálási folyamat megfigyelése képernyő- és billentyűzetkövetéssel: A didaktikai-gyakorlati irányultságú munkákban fokozatosan előtérbe kerülnek a lektorálási kritériumok szempontjai és az a sorrend, amelyben ezeket a kritériumokat a fordításra alkalmazni kell. A Mossop által ajánlott ideális lektorálási folyamat például nem kevesebb, mint hét lépésből áll (Mossop 2001/2007: 159). Egy kombinált folyamat- és produktumorientált tanulmány információval szolgálhatna arról, hogy egy ilyen ideális folyamat mennyire hatékony és hasznos szemben más módszerekkel, amelyeket a lektorok ösztönösen fejlesztettek ki. Azt is tisztázni kellene, milyen szerepet játszanak a különböző lektorálási részfolyamatok – mint a fordításban található hiba felfedezése, értékelése és javítása – a lektorálási teljesítménnyel kapcsolatban, illetve egyáltalán mely részfolyamatokra lehet felosztani a lektorálást.

(10) Felmérés a fordítóirodák gyakorlatában alkalmazott lektorálásról és a lektorálás hasznának megítéléséről: A lektorálás csupán kötelező feladat azon követelmény alapján, hogy betartsák a minőségi szabványt, vagy a minőség-ellenőrzések valóban hozzáadott értéket képviselnek? Mely esetekben mondanak le a szisztematikus összehasonlító lektorálásról? Mely tényezőket veszik figyelembe annak eldöntésekor, hogy szükség van-e lektorálásra, és milyen mértékben? Milyen státusza van a lektorálásnak más minőségbiztosítási intézkedésekkel összehasonlítva, mint például a korrektúra vagy a szaklektorálás? Hogyan számítják ki a lektorálási megbízások díját? Van-e közvetlen kapcsolat a fordító és a lektor között? Ki felel a fordításért? A Franciaországra összpontosító Morin-Hernández (2009) kivételével tudomásom szerint még nem születtek ezeket a kérdéseket vizsgáló, nagyobb kvantitatív kutatások.

A további kutatási lehetőségek felsorolásából láthatjuk, hogy különösen a lektorálás minőségére vonatkozóan hiányoznak kutatások. A következő anekdota is ezt szemlélteti: Egy lektorálási továbbképzés egyik résztvevője úgy nyilatkozott, hogy az ügyfelei nem értenék meg, ha a fordításon felül még lektorálást is elvégeztetne és elszámolna, ezt ugyanis úgy értelmeznék, hogy a fordító nem képes jó minőséget szolgáltatni. Ilyenkor teljesen megakadhat a lektorálás érdekében végzett, sokszor hajtogatott védőbeszéd. A kihívás a szakma és a fordítástudomány számára abban áll, hogy egyrészt meghatározzák, mely feltételek mellett teljesítenek jól a fordítók, másrészt megállapítsák, hogy a lektorálás mikor képes emelni, illetve mikor kell emelnie a fordítás minőségét.

5. Összefoglalás

A jelen szakirodalmi áttekintés megmutatta, hogy a lektorálás az utóbbi tíz évben nagyobb figyelmet kapott a fordítástudomány részéről. A megnövekedett érdeklődést abból is láthatjuk, hogy egyre változatosabb módszertani megközelítéseket alkalmaznak. Egyúttal az is világossá vált, hogy a lektorálás alapkérdéseiben – nem utolsósorban a lektorálási teljesítmény értékelése és minősége tekintetében – a szisztematikus vita még várat magára. A lektorálás kifejezés használatát a szakirodalomban és a

gyakorlatban vizsgálva kiderült, hogy a terminológiai pontosság még hiányos. A kifejezések magyarázatára és elkülönítésére tett javaslatokkal, valamint a további munkához szükséges perspektívák bemutatásával kísérletet tettünk arra, hogy a jelen cikk hozzájáruljon egy egységes metanyelv megalkotásához és a lektorálás komplex tevékenységének jobb megértéséhez.

Eredeti megjelenés

Künzli, A. 2014. Die Übersetzungsrevision – Begriffsklärungen, Forschungsstand, Forschungsdesiderate. *trans-kom* Vol. 7. No. 1. 1–29)

Irodalom

Arthern, P. J. 1983. Judging the Quality of Revision. *Lebende Sprachen* 28 [2]: 53–57.

Arthern, P. J. 1991. Quality by Numbers: Assessing Revision and Translation. In: Picken, C. (ed.) *Proceedings of the Fifth Conference of the Institute of Translation and Interpreting*. London: Aslib. 85–91.

Bécsi Gazdasági Kamara 2013. *Aktuelles aus der Welt der Normung*. – https://www.wko.at/Content.Node/branchen/w/Gewerbliche-Dienstleister/UEbersetzungsbueros-Sprachdienstleister/Aktuelles_aus_der_Welt_der_Normung.html (2014.04.15.)

Brunette, L. 2000. Towards a Terminology for Translation Quality Assessment. *The Translator* 15 [2]: 223–233.

Brunette, L. (szerk.) 2013. Machine Translation and the Working Methods of Translators. *The Journal of Specialised Translation* [19] – http://www.jostrans.org/issue19/issue19_toc.php (2014.04.15.)

Brunette, L., Gagnon, C., Hine, J. 2005. The GREVIS Project: Revise or Court Calamity. *Across Languages and Cultures* 6 [1]: 29–45.

Didaoui, M. 1998. Qualitätslektorat. Snell-Hornby, M., Höning, H. G., Kußmaul, P., Schmitt, P. A. (eds) *Handbuch Translation*. (2. kiadás) 1999. Tübingen: Stauffenburg. 381–383.

EMT-Expertengruppe 2009. Kompetenzprofil von Translatoren, Experten für die mehrsprachige und multimediale Kommunikation.

http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/key_documents/emt_competences_translators_de.pdf (2014.04.08.)

EN 15038:2006. Europäische Norm für Übersetzungs-Dienstleistungen. Brüssel: Europäisches Komitee für Normung.

Hansen, G. 2009. The Speck in your Brother's Eye – the Beam in Your Own: Quality Management in Translation and Revision. Gyde, H., Chesterman, A., Gerzymisch-Arbogast, H. (eds) *Efforts and Models in Interpreting and Translation Research: A Tribute to Daniel Gile*. Amsterdam: Benjamins. 255–280.

Horguelin, P. A., Brunette, L. 1998. *Pratique de la révision*. Montréal: Linguattech.

ISO 17100 (2014): Requirements for Translation Services. – <http://www.iso17100.com/> (2014.04.14.)

Künzli, A. 2009. Qualität in der Übersetzungsrevision. Kalverkämper, H., Schippel, L. (eds) *Translation zwischen Text und Welt. Translationswissenschaft – historische Disziplin zwischen Moderne und Zukunft*. Berlin: Frank & Timme. 291–303.

Kurz, C. 2009. Translatorisches Qualitätsmanagement als verantwortungsvolles Handeln. *Lebende Sprachen* 54 [4]: 146–155.

- Lorenzo, M. P. 2002. Competencia revisora y traducción inversa. *Cadernos de Tradução* 2 [10]: 133–166.
<https://periodicos.ufsc.br/index.php/traducao/issue/view/433> (2014.04.14.)
- Mertin, E. 2006. *Prozessorientiertes Qualitätsmanagement im Dienstleistungsbereich Übersetzen*. Frankfurt a. M. u. a.: Lang.
- Morin-Hernández, K. 2009. La révision comme clé de la gestion de la qualité des traductions en contexte professionnel. (disszertáció). Rennes: Université européenne de Bretagne, Université Rennes 2.
- Mossop, B. 2001. *Revising and Editing for Translators*. 2007. Manchester: St. Jerome.
- Nida, E. A. 1964. *Toward a Science of Translating. With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden: Brill.
- Prioux, R., Rochard M. 2007. Économie de la révision dans une organisation internationale: Le cas de l'OCDE. *The Journal of Specialised Translation* [8]: 42–41. –
http://www.jostrans.org/issue08/issue08_toc.php (2014.04.14.)
- Rasmussen, K. W., Schjoldager, A. 2011. Revising Translations. A Survey of Revision Policies in Danish Translation Companies. *The Journal of Specialised Translation* [15]: 87–120. –
http://www.jostrans.org/issue15/issue15_toc.php (2014.04.14.)
- Reiß, K. 1971. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. München: Hueber.
- Robert, I. S. 2012. *La révision en traduction: les procédures de révision et leur impact sur le produit et le processus de révision*. Antwerpen: Universiteit Antwerpen.
- Schjoldager, A., Rasmussen, K. W., Thomsen, C. 2008. Précis-writing, Revision and Editing: Piloting the European Master in Translation. *Meta* 53 [4]: 798–813.
- Schmitt, P. A., Jüngst, H. E. (szerk.) 2007. *Translationsqualität*. Frankfurt a. M.: Lang.
- Translation Studies Bibliography <https://www.benjamins.com/online/tsb/> (2013.12.03.)

Az egynyelvű átolvasás: gyors, funkcionális, de nem megbízható eljárás a fordítás lektorálására

Isabelle S. Robert

Fordító: Paulik Noémi

Kivonat: 2006 óta azoknak az európai fordítóirodáknak, amelyek a fordítási szolgáltatásokról szóló EN 15038 szabványnak megfelelően kívánnak dolgozni, bele kell illeszteniük a lektorálást a munkafolyamatukba. A szabvány azonban nem teszi egyértelművé a lektorálás módját, és legfőképpen azt, hogy szükséges-e a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg összehasonlítása a lektorálás során. Erre a megállapításra alapul egy folyamatban lévő tanulmány, amelynek célja, hogy meghatározza a lektorálási eljárás hatását a lektorálás produktumára és folyamatára. A jelen tanulmányban egy nem összehasonlító lektorálási eljárást, az egynyelvű átolvasást vetünk össze három másik eljárással: a kétnyelvű átolvasással és két úgynevezett „kétlépéses” átolvasással, vagyis a kétnyelvű átolvasást követő egynyelvű átolvasással és az egynyelvű átolvasást követő kétnyelvű átolvasással. A cél annak megállapítása, hogy az egynyelvű átolvasás hatékony-e, és amennyiben igen, milyen feltételek mellett, és melyik másik eljáráshoz viszonyítva. Ehhez tizenhat hivatásos lektor eredményeit hasonlítottuk össze a lektorálás minősége (*produktum*), a hibafelismerés és a lektorálási folyamat időtartama (*folyamat*) szempontjából. A lektorok négy, összehasonlításra alkalmas célnyelvi szöveget lektoráltak, minden alkalommal másik típusú eljárással. Varianciaanalízissel (ANOVA) feltártuk, hogy az egynyelvű átolvasás hatékonysága nem marad el számottevően a kétnyelvű átolvasásétól a minőséget és a hibafelismerési potenciált illetően, de nem vesz igénybe sokkal kevesebb időt sem. Ezzel szemben, bár az egynyelvű átolvasás kevésbé hatékony, mint a kétlépéses átolvasások, jelentősen kevesebb időt is vesz igénybe.

Kulcsszavak: a fordítás lektorálása, lektorálási eljárások, a lektorálás minősége, folyamatkutatás, statisztikai elemzés

1. Bevezetés

A lektorálás ugyan néhány éve már kivívta helyét a fordítástudomány területén azzal, hogy megjelent a témában írt első doktori értekezések egyike (Brunette 1997), valamint az első kézikönyvek (Horguelin és Brunette 1998¹; Mossop 2001), továbbra is másodlagos kutatási téma maradt a fordítástudomány más kutatási területeivel foglalkozó kiadványok tömegéhez képest. Ezt megerősítik a lektorálási tevékenység felé forduló kutatók (Chakhachiro 2005; Lee 2006; Shih 2006), akárcsak azok, akiknek a lektorálás egyik kiemelt kutatási területüké vált:

Nagyon gyakori a fordítóiparban, hogy az eredeti fordító helyett valaki más lektorálja a fordítást. [...] A lektorálás egy jól körülhatárolt lépéssé vált a fordítások előállításának folyamatában. Nagyon kevés szakirodalom született azonban a fordítás lektorálásáról. (Künzli 2005: 31)

A 2000-es évek eleje óta jelentős érdeklődés figyelhető meg a fordítások lektorálásának gyakorlata iránt. Ezt bizonyítja Mossop lektorálási kézikönyvének 2011-es megjelenése, valamint a lektorálásnak szentelt rész a *The Translator* fordítások értékeléséről szóló különkiadásában (2000). Azóta néhány, a témáról szóló tudományos előadás, illetve feltáró cikk hozzájárult a tudományág fejlődéséhez. Ez utóbbinak azonban még mindig minimális figyelmet szentelünk, összehasonlítva a fordításhoz kapcsolódó interkulturális kérdésekkel, a technológiák hatásával a gyakorlatra, vagy éppen a fordítók képzésével. (Brunette 2007: 2)

Európában a lektorálás fontosságát 2006-ban megerősítették a fordítási szolgáltatásokról és fordítási követelményekről szóló 15038-as európai szabvánnyal, amely ezt a tevékenységet kötelező lépésként írja elő a tágran értelmezett fordítási folyamatban, vagyis a megrendeléstől az átadásig számítva. „A fordítás szolgáltatójának meg kell győződnie arról, hogy a fordítást lektorálták.” (Európai Szabványügyi Bizottság 2006: 11).

Nagyon valószínű tehát, amint azt egyes fordításkutatók gondolják (Künzli 2009; Mossop 2007b), hogy az európai szabvány támasztotta kényszer miatt a lektorálási gyakorlat egyre gyakoribbá válik: „Más fordítók munkájának lektorálása egyre fontosabbá válhat – legalábbis Európában – az új, fordítási szolgáltatásokról és fordítási követelményekről szóló EN 15038 szabvány 2006-os publikálásának köszönhetően” (Mossop 2007b: 6). Kanadában, ahol már régebb óta tanulmányozzák és oktatják a lektorálást, a fordítási szolgáltatásokhoz kapcsolódó CAN/CGSB-131.10-2008 nemzeti szabvány szintén foglalkozik a lektorálással.

A lektorálási eljárás kérdése, vagyis a lektorálás elvégzésének módszere azonban továbbra is nyitott. Bár a *JoSTrans* egy lektorálásnak szentelt különkiadásában Martin (2007: 58) csakugyan úgy véli, hogy a szabvány fő előnye az egyértelmű definíciókra történő összpontosítás, Mossop ugyanebben a kiadásban nem ért egyet ezzel (2007b: 6). Mossophoz hasonlóan mi is össze vagyunk zavarodva: ha összehasonlítjuk a „lektorál” terminus szabványban szereplő definícióját – „megvizsgálni egy fordítást, hogy megfelel-e a megállapodásban kitűzött célnak, összehasonlítani a forrásnyelvi szöveget (2.13.) és a célnyelvi szöveget (2.14.) és javításokat javasolni” (Európai Szabványügyi Bizottság 2006: 6) – a később adott leírással – „Ez a feladat a projekt szükségleteitől függően magában foglalhatja a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg összehasonlítását [...]” (ibid: 11) –, valóban megállapíthatjuk, hogy a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg összehasonlítása hol kötelezőnek, hol választhatónak tűnik.

Ezekre a megállapításokra alapul egy jelenleg folyó, a lektorálási eljárásokról szóló tanulmány, amelynek alapjait egy előzetes tanulmány fektette le (Robert 2008), és amelynek fő kutatási kérdése részben megegyezik Mossop a *JoSTrans* ugyanezen különkiadásában feltett kérdésével: „Létezik egy lektorálási eljárás, amely magasabb minőséget eredményez?” (2007b: 19). Vagyis a lektorálási eljárás vajon hatással van a lektorálásra, és ha igen, melyik eljárás az ajánlott?

A jelen tanulmányban az egynyelvű átolvasást vizsgáljuk, egy olyan lektorálási eljárást, amely csak a célnyelvi szöveg átolvasását foglalja magában, kétely esetén azért a forrásnyelvi szöveghez visszatérve. Ez az eljárás – amely megfelel az európai szabvány ajánlásának, ha a projekt nem igényli a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg összehasonlítását – egy a négy leggyakoribb² lektorálási eljárás közül a belga fordítópiacon (Robert: 2008) a kétnyelvű átolvasás (a forrásnyelvi és célnyelvi szöveg összehasonlítása), a kétnyelvű átolvasást követő egynyelvű átolvasás és a kétnyelvű átolvasást megelőző egynyelvű átolvasás mellett. Hatékony-e az egynyelvű átolvasás? Ha igen, milyen feltételek mellett és melyik másik eljáráshoz viszonyítva? Ezeket a kérdéseket fejtjük ki a jelen cikk keretében.

Először elhelyezzük az egynyelvű átolvasást a lektorálás és legfőképpen a lektorálási eljárások szakirodalmában. Ezután megfogalmazzuk a lektorálási eljárásról alkotott hipotéziseket a produktumot

(vagyis a lektorálás minőségét) és a lektorálási folyamatot (vagyis egyrészt a lektorálási folyamat időtartamát, másrészt a hibafelismerési potenciált) illetően egyaránt. A következő részben a tanulmányban használt módszereket mutatjuk be. Ezt követik az eredmények és végül a következtetések.

2. Lektorálási eljárások a fordítástudományban

A lektorálási eljárásokról szóló szakirodalom általában Horguelin és Brunette (1998), Horguelin és Pharand (2009), valamint Mossop (2001; 2007a) lektorálási kézikönyvein alapul, természetesen a korábbi, csekély számú publikációtól eltekintve. Graham (1989) látszólag egynyelvű átolvasást javasol a lektoráláshoz. Ezt az átolvasást azonban kétnyelvű átolvasás előzheti meg, amennyiben a fordító fiatal és tapasztalatlan, kivéve, ha a szövegnek „nincs valódi tétje” (64). Sager ezzel szemben úgy tűnik, hogy a két lépésből álló eljárást részesíti előnyben, amely egy kétnyelvű átolvasást követő egynyelvű átolvasásból áll:

Az első folyamat, és amelyik kizárólag a fordításra vonatkozik, a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegek egyfajta párhuzamos olvasása, amellyel leellenőrizhető, hogy a forrásnyelvi szöveg tartalma megjelenik-e a célnyelvi szövegben a munkafeltételekben meghatározott utasításoknak megfelelően. [...] Miután befejeztük az összehasonlítási folyamatot, a további módosítások gyakorlatilag ugyanolyanok, mint bármely más szövegtermék esetében, amelynél a célnyelvi szöveg a hangsúlyos. (Sager 1994: 237–238)

Gile (1995) olyan lektorálási eljárást javasol, amely a fordítási folyamat modelljét veszi alapul, és amely Graham (1989) javaslatához hasonlóan egynyelvű átolvasásból áll, esetlegesen kiegészítve a forrásnyelvi szöveghez való visszatéréssel:

A lektorálás – vagyis a fordítás lektor által történő ellenőrzése és javítása, miután a fordító befejezte a feladatot – a fordítási egységek ismételt újrafogalmazása [...]. A lektor a célnyelvi szöveggel kezdi a folyamatot: teszteli a fordítási egységek egymást követő csoportjait szerkesztői elfogadhatóság és hűség szempontjából, általában mondatok szintjén, vagy akár a felett. Ideális esetben az elfogadhatóságra összpontosít, feltételezve, hogy a fordító elég lelkiismeretes ahhoz, hogy alaposan ellenőrizze a szöveg hűségét. Ha azonban a lektor olyan fordítóval dolgozik, akit korábban nem ismert, vagy akiről úgy tudja, hogy nem igazán kompetens, ha maga a szöveg kulcsfontosságú, ha a célnyelvi szöveg szerkesztői minőségét gyengének találja, vagy ha a fordításban ellentmondásokat vél felfedezni, akkor a lektornak a hűsége is összpontosítania kell. Ez időnként visszavezethet az értelmezés szakaszába, amennyiben úgy tűnik, hogy a fordító nem megfelelő jelentéshipotézist választott. Ezután elmondható, hogy a lektorálás a fordítás folyamatával ellentétes irányt követ minden fordítási egységnél. (Gile 1995: 111)

Ezzel szemben Rochard (1995) javaslatában a lektorálást két szakaszra bontja: a folyamat egyrészt a célnyelvi szöveg logikai átolvasását tartalmazza (az eredeti szöveg információihoz és logikájához viszonyítva, valamint figyelmet fordítva a belső koherenciára is), másrészt a célnyelvi szöveg összehasonlító átolvasását, amellyel ellenőrzi, hogy a forrásnyelvi szöveg nyelvi megformálásában van-e bármi, ami ellent mond a fordításnak.

Horguelin és Brunette (1998: 28)³ a lektorálás általános elveiről és különösen a „lektorálás vezérelveiről” szóló fejezetükben kifejtik a lektorálási eljárás kérdését. Az első lépés az adott szituációba történő helyezkedésből áll, amely megfelel a fordítási és/vagy lektorálási utasítások megismerésének. Ezután jön a tényleges lektorálás, amelyet ideális esetben több szakaszban kell végrehajtani: „1) a teljes eredeti szöveg elolvasása, 2) a két szöveg összehasonlító olvasása (kétnyelvű lektorálás), 3) javítás, 4) a lektorált szöveg elolvasása” (ibid: 39). Feltáró tanulmányunk szerint úgy tűnik, hogy ezt az eljárást nem alkalmazzák a fordítópiacon. A szerzők azzal magyarázzák, hogy a gyakorlatban „általában csak egy olvasást végzünk el (alapvetően összehasonlító, ha fordításról van szó), amelynek során végrehajtjuk a javítást” (ibid: 39). A fordítás lektorálása a fordított szövegből kiindulva is elvégezhető, ha a lektoráló személy kétség esetén visszatér az eredetihez. A kézikönyv szerzői szerint tehát az egynyelvű és a kétnyelvű átolvasások a leggyakoribbak. Megjegyzendő, hogy a szerzők a kétnyelvű átolvasást támogatják, mert ez az egyetlen, amelyik biztosítja a hűséget az eredeti szöveghez:

A lektornak biztosítania kell, hogy az általa lektorált fordítások elérjék egy szakmai fordítás minőségét. E minőségi szempontok élvonalában az eredetihez való hűség áll (a hűség nem szinonimája a szószertiségnek). Ebből következik, hogy a kétnyelvű lektorálásnak összehasonlítóknak kell lennie, mert nincs más mód annak ellenőrzésére, hogy az átvitel helyesen történt-e, vagyis hogy a fordítás teljes mértékben és pontosan továbbítja-e az üzenetet. E szabály alól csak egy kivételt tudunk elképzelni (az egynyelvű lektoráláson kívül): egy szöveg „nyelvi” lektorálását, ha a szöveget már ellenőrizte egy szakértő összehasonlító lektorálással, amelynek során csak a jelentéshez való hűséget biztosította. (ibid: 40)

Nem meglepő tehát, hogy Brunette (2000) a fordítást értékelő eljárások osztályozásában a forrásnyelvi és célnyelvi szövegek összehasonlítását a lektorálás egyik jellemzőjeként írja le, akár pragmatikus, akár didaktikai lektorálásról van szó.

2001-ben és 2007-ben Mossop egy „szabvány szerinti” lektorálási eljárást is javasol, amelyet ideálisnak, de hosszúnak ír le, és amelyet a hosszú távon fontos, illetve jelentős döntéssel járó szövegek lektorálására lehet alkalmazni. Ez az ideális eljárás (Mossop 2007a: 159) a fordítás egynyelvű átolvasásával kezdődik, amely a „tartalom” csoport „logika” paraméterére és a „nyelvezet és stilisztika” csoport összes paraméterére koncentrál, kivéve a többek között a nyelvtanra és központosításra koncentráló „norma” paramétert. Ezt az egynyelvű átolvasást összehasonlító átolvasás követi, amelynek során a lektor az „átvitel” csoport paramétereire összpontosít. Ezután a lektor elolvassa a teljes célnyelvi szöveget, miközben ellenőrzi az előző szakaszban kihagyott „norma” paramétert, valamint a tördelést, a terminológiai koherenciát és minden nyelvi hibát, amelyet a korábbi szakaszokban bevezetett a szövegbe. A számokat külön ellenőrzi. Végül ellenőrzi a szövegszervezést, majd lefuttatja a szövegszerkesztő automatikus helyesírási és nyelvtani ellenőrző funkcióját, és gondoskodik a változtatások mentéséről. Tudatában annak, hogy ez az ideális eljárás, Mossop egy sor kérdést javasol, amelyeket a lektor feltehet magának, hogy kiválassza a megfelelő lektorálási eljárást. Megjegyzendő, hogy elismeri, tanácsait saját logikájára alapozza, a területen végzett empirikus kutatás hiányában. Röviden, inkább a kettős átolvasásokat (kétnyelvű + egynyelvű vagy fordítva) javasolja, nem pedig az egyszerű átolvasásokat (csak egynyelvű, vagy csak kétnyelvű átolvasás). Nem igazán hasonlítja össze az egyszerű eljárásokat, de elmagyarázza, hogy az egynyelvű átolvasás nagyon hatékonynak bizonyulhat:

Az egynyelvű átolvasás (vagyis a forrásnyelvi szöveg mellőzése, hacsak egy részlet nem tűnik gyanúsnak), nagyon hatékony lehet. Workshopokon azok a résztvevők, akik még soha nem próbálták ki, gyakran meglepődnek, hogy mennyi hibát lehet észlelni ilyen módon. Ráadásul nemcsak a valószínűsíthető hibák kiszűrésében lehet elég jó az illető, hanem így a hibák javítás közben történő bevezetése is elkerülhető. (ibid: 146)

Horguelin és Brunette (1998) nem osztoznak ezen a véleményen, mint már láttuk, ahogy a következő kiadás szerzői sem (Horguelin és Pharand 2009). Az ember által végzett lektorálással foglalkozó GREVIS kutatócsoport véleménye sem egyezik ezzel. A 2005-ben alapított kutatócsoport – tagjai Brunette, Gagnon és Hine – célja az volt, hogy egy olyan gyorsított lektorálási módszert dolgozzanak ki, amely lehetővé teszi a művelet minőségének javítását. A csoport azt a hipotézist fogalmazta meg, hogy egy tapasztalt és a témát jól ismerő személy által elvégzett egynyelvű lektorálás elegendő lehet, így a lektor eltekinthet az összehasonlító átolvasástól. A tanulmány szerzői azonban nagyon gyorsan rájöttek, hogy az egynyelvű átolvasás nem biztosítja a várt minőséget, sőt éppen ellenkezőleg, és hogy a kétnyelvű átolvasás előnyösebb:

A tanulmányban vizsgált két lektorálási típus közül a kétnyelvű lektorálás jobb eredményeket hozott. Az is kiderült, hogy csak ez a típusú ellenőrzés tűnt hasznosnak és nélkülözhetetlennek a fordításhoz. Várakozásunkkal ellentétben, de a bizonyítékok szerint az egynyelvű lektorálás irracionális gyakorlatnak bizonyult, még kevésbé hasznosnak, mint a lektorálás hiánya. A célnyelvi és a forrásnyelvi szövegek összehasonlításához szokott lektorok mintegy elvesztették nyelvi ítéliképességüket, amikor „önálló” szöveggel dolgoztak, és rontottak a forrásnyelvi szövegtől elválasztott fordításon. (Brunette et al 2005: 30)

Tudomásunk szerint ez az első empirikus kutatás a lektorálási eljárás témájában. A második, lektorálásról szóló empirikus kutatást Künzli végezte. 2006-ban már tett néhány észrevételt a lektorálási eljárással kapcsolatban:

A következő részlet egy másik problémát mutat be: annak kérdését, hogy milyen sorrendben kellene elvégezni a lektorálási eljárást. Néhány jel arra utal, hogy minőségi szempontból előnyös lehet a fordítás elolvasása anélkül, hogy megvizsgálnánk a forrásnyelvi szöveget: [...] Ha a lektorok a fordítást olvassák el először anélkül, hogy megvizsgálnák a forrásnyelvi szöveget, akkor ezzel az egyszeri lehetőséggel elkerülhetik, hogy a forrásnyelvi struktúrák hatása alá kerüljenek. (2006b: 12–13)

Künzli ismét kifejti a lektorálási eljárás kérdését a lektorálás minőségéről szóló empirikus kutatásnak szentelt cikkében (2009), amelyben elsősorban a következő kutatási kérdésre kíván válaszolni: milyen sorrendben olvassák a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveget? Vajon van kapcsolat az eljárások és a lektorálás minősége között? Künzli megállapítja, hogy az a tény, miszerint a fordító a forrásnyelvi vagy a célnyelvi szöveget olvassa először, vagy a kettőt párhuzamosan, látszólag nincs hatással a minőségre. Így csak egy szöveg esetében figyelt meg jelentős minőségi különbséget (a kísérletben szereplő összesen három szövegből): azok a lektorok, akik a forrásnyelvi szöveg elolvasásával kezdték a lektorálást, jelentősen alacsonyabb eredményt értek el, mint a többi lektor.

A lektorálási eljárásokról szóló részt Parra Galiano (2005, 2006, 2007a, 2007b) fordítások lektorálására vonatkozó módszertani javaslatával zárjuk le, amely a lektorálandó célnyelvi szöveg szempontjainak megfelelően magában foglalja az alkalmazandó paramétereket és a lektorálási eljárást, valamint a lektorálási feladat elvégzéséhez legalkalmasabb lektor profilját. Ez a módszertani javaslat egyrészt a fordítások lektorálását leíró, összehasonlító és kritikai elemzések eredménye a fordítástudományban, másrészt három esettanulmány eredményeinek értékelésére alapul. Ellentétben a lektorálást tanulmányozó szerzőkkel, akik az eljárás előtt a paramétereket vizsgálták, Parra Galiano (2007b) szerint az ellenkezőjét kell tenni. Úgy tűnik, hogy hét szakaszból álló módszertani javaslata az egynyelvű átolvasást részesíti előnyben, legalábbis elsősorban: 1) a fordítási megbízás megismerése; 2) a célnyelvi szöveg elolvasása úgy, mintha eredeti szöveg lenne; 3) a lektorálás megtérülés vizsgálata, vagyis az első olvasás során észlelt hibák alapján meg kell határozni, hogy a fordítást érdemes-e lektorálni; 4) megtérülő lektorálás esetén a lektorálás szintjének és az alkalmazandó paramétereknek a megállapítása; 5) a célnyelvi szövegben végzett módosítások minimálisra csökkentése; 6) képesség a beavatkozások igazolására, vagyis csak megalapozott érvekkel lehet módosításokat végrehajtani; 7) a lektori felelősség vállalása.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a kétlépéses átolvasásokat láthatóan ajánlják, de idő hiányában az egyszerű átolvasások valósulnak meg. A vélemények azonban megoszlanak az utóbbiakat illetően, hiszen az egynyelvű átolvasást hol hatékonynak találják, hol pedig erőteljesen ellenzik.

3. Hipotézisek

Ahogy a bevezetésben írtuk, tanulmányunk célja meghatározni a lektorálási eljárás, vagyis a független változó hatását függő változókra: a lektorálás produktumára (azaz a lektorálás minőségére) és a lektorálási folyamatra (azaz egyrészt a lektorálási folyamat időtartamára, másrészt a hibafelismerési potenciálra). Igazoltuk fő feltételezésünket, nevezetesen a lektorálási eljárás hatását a produktumra és a lektorálási folyamatra (Robert 2010). A lektorálási eljárás jelentős hatását figyeltük meg a lektorálás minőségére, a lektorálási folyamat időtartamára és a hibafelismerési potenciálra⁴ vonatkozóan (nem-parametrikus, ANOVA varianciaanalízises, szignifikáns Friedman-próba, $p < 0,05$). Következésképpen több hipotézist fogalmaztunk meg az egynyelvű átolvasásról, nem csak a teljes lektorálást, hanem három, úgynevezett részleges lektorálást illetően is. Így összesen a lektorálás négy szintjét különböztettük meg: az úgynevezett *teljes* lektorálás, amelynél az összes lektorálási paramétert⁵ figyelembe vesszük (pontosság, nyelvhelyesség – szűk és tág értelemben egyaránt – és funkcionális megfelelés); az úgynevezett *lojális* lektorálás, amelynél csak a pontosság paraméterét vesszük figyelembe; az úgynevezett *funkcionális* lektorálás, amelynél a nyelvhelyesség és a funkcionális megfelelés paramétereit vesszük figyelembe; és végül az úgynevezett *minimális* lektorálás, amelynél csak a pontosság és a nyelvhelyesség paramétereinek egy részét tartjuk szem előtt.⁶ A hipotézisek a következők:

- 1) A lektorálás minőségét tekintve az egynyelvű átolvasás számottevően kevésbé hatékony, mint a kétnyelvű átolvasás teljes, lojális vagy minimális lektorálás esetén. Funkcionális lektorálás esetén azonban jelentősen hatékonyabb, mint a kétnyelvű átolvasás. Bár a két eljárás során ugyanannyiszor kell elolvasni a célnyelvi szöveget, az egynyelvű átolvasás teljes lektorálás esetén kevésbé hatékony, mint a kétnyelvű átolvasás, mert nyilván nem teszi lehetővé a pontosság paraméteréhez kapcsolódó hibák észlelését. Legalábbis Horguelin és Brunette (1998), valamint Horguelin és Pharand (2009) véleménye szerint, de Mossop (2007a) nem ért

egyét. Még ha az egynyelvű átolvasás lehetővé teszi is a lektornak, hogy a nyelvhelyesség és a funkcionális megfelelés paramétereire koncentráljon, várható, hogy ez a nyereség a két-nyelvű átolvasáshoz képest nem elegendő a pontosságot illető kockázat kompenzálására. Lojális és minimális lektorálás esetén ugyanez az érv. Funkcionális lektorálás esetén viszont az egynyelvű átolvasás hatékonyabb, mint a kétnyelvű, mert lehetővé teszi a lektornak, hogy csak a nyelvhelyesség és a funkcionális megfelelés paramétereire koncentráljon, míg a kétnyelvű átolvasás további kognitív erőfeszítést igényel: a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg összehasonlítását. Másrészt, ha az egynyelvű átolvasást alkalmazzuk, a lektort nem befolyásolja a forrásnyelvi szöveg és így a forrásnyelv jellemzői sem. Ennek következtében kisebb az interferencia kockázata. Végül az egynyelvű átolvasás kevésbé hatékony, mint a kétlépéses eljárások, függetlenül a lektorálás szintjétől, hiszen kettő helyett csak egy átolvasást tartalmaz.

- 2) A hibafelismerési potenciált illetően ugyanazokat a hipotéziseket állítottuk fel, mint a lektorálás minőségének esetében.
- 3) A lektorálás folyamatának időtartamát tekintve az egynyelvű átolvasás jelentősen hatékonyabb (kevesebb időt vesz igénybe), mint a kétnyelvű, mert a lektornak nem kell ide-oda ugrálnia a két szöveg között, és elsősorban a nyelvhelyességre és a funkcionális megfelelésre koncentrál. Másrészt az egynyelvű átolvasás jelentősen hatékonyabb, mint a kétlépéses átolvasások, hiszen csak egy átolvasást foglal magában.

4. Módszerek

Módszertani szempontból és legfőképpen a hipotéziseink ellenőrzésének általános stratégiájaként a kvázi kísérleti stratégia mellett döntöttünk, azaz a kísérletek során megfigyeltük a lektorálás produktumát és folyamatát (két függő változó), miközben változtattunk a lektorálási eljáráson (független változó). Négy eszközünk volt az adatgyűjtésre, ami lehetővé tette a többek között Alves (2003) által említett úgynevezett *triangulációt*. A lektorálás produktumként történő vizsgálatát a végleges verzióban véghez vitt változtatásokra alapoztuk, ahogyan azokat az MS Word szövegszerkesztő szoftver dokumentum-összehasonlító funkciója feltárta, míg a lektorálás folyamatként történő vizsgálata a hangos gondolkodás módszerén (*Think Aloud Protocol*), valamint az Inputlog leütésfigyelő szoftver adatain (Leijten és Van Waes 2006) alapult. Végezetül a kísérlet végén készített interjúkból további adatokat gyűjtöttünk a részt vevő alanyokról.

A kísérlet során négy célnyelvi szöveget lektoráltattunk tizenhat hivatásos lektorral, minden alkalommal a belga piacon leggyakoribb eljárások egyikével (lásd Bevezetés): egynyelvű átolvasás (a továbbiakban A eljárás), kétnyelvű átolvasás (B eljárás), kétnyelvű átolvasást követő egynyelvű átolvasás (C eljárás), valamint kétnyelvű átolvasást megelőző egynyelvű átolvasás (D eljárás). A négy célnyelvi szövegnek összehasonlításra alkalmasnak kellett lennie: négy, körülbelül azonos hosszúságú sajtóközleményt választottunk, amelyet 2008-ban fordítottak franciára fordítástudományi mesterképzésben tanuló frankofón hallgatók. A négy célnyelvi szöveg tehát azonos műfajú volt, és ugyanazt a funkciót töltötték be, a forrásnyelvi szövegek funkciójával megegyezően.⁷ Továbbá megközelítőleg azonos arányban tartalmaztak eredeti hibákat (a tanulmányban ezeket „elemnek” nevezzük, lásd alább), és ezek a hibák a lehető legobjektívebbek voltak, mivel egy hivatásos fordítókból és/vagy egyetemi franciatanárokból álló csoport konszenzussal egyezett meg róluk. Ezeket a hibákat, vagyis elemeket a lektorálás korábban leírt három paramétere szerint csoportosítottuk: pontosság, nyelvhelyesség és funkcionális megfelelés.

4.1. Résztvevők

Célunk tizenhat, többé-kevésbé hasonló profilú lektor kiválasztása volt: hivatásos frankofón lektor, legalább egy év lektorálási tapasztalat, gyakorlat a hollandról franciára történő lektorálásban. Egy retrospektív interjú lehetővé tette, hogy a következő kritériumok alapján felállítsuk a kísérleti alanyok profilját: a lektor státusza (alkalmazott vagy magánvállalkozó), életkor, nem, tanulmányok típusa, a fordítási és lektorálási tapasztalat száma években, a holland nyelv státusza (forrásnyelv) a fő képzésükben, a francia nyelv státusza (minden alany anyanyelve) és szokásaik a lektorálási eljárások területén.

4.2. A kísérletek menete és az eszközök

A kísérletek 2009 januárja és júniusa között zajlottak le, a lektor számára legideálisabb időpontban. Tehát minden egyes kísérletet úgy tervezett meg a lektor, mint bármely más, „átlagos” ügyfél megrendelésére készített lektorálási munkát.⁸ Így nem „sürgős”, váratlan megrendelésről volt szó. Másrészt semmilyen időkorlátot nem szabtuk a lektoroknak, de azért tájékoztattuk őket a kísérlet időtartamáról (a négy szöveg lektorálása körülbelül két és fél órát vett igénybe). A négy forrásnyelvi szöveget egyenként lektorálták, mindig ötperces szünetet tartva, amely lehetővé tette, hogy elvégezzük a folyamatra vonatkozó adatgyűjtéséhez szükséges műveleteket (nevezetesen a fájlok elmentését).

A legtöbb kísérlet a lektor szokásos munkahelyén zajlott le, hogy az a lehető legközelebb álljon a valósághoz. A kísérlet kezdete előtt a lektor kapott négy papíralapú dokumentumot, amelyeket már korábban, a kiválasztás során megkapott e-mailben: beleegyezési nyilatkozatot, rövid magyarázatot a hangos gondolkodás módszeréről, a lektorálási megbízást (amely megemlíti az alkalmazandó lektorálási paramétereket, vagyis a pontosságot, a nyelvhelyességet – beleértve az olvashatóságot is – és a funkcionális megfelelőséget), valamint egy dokumentumot a kísérlet menetének rövid leírásával. Emellett kapott egy személyre szabott munkafájlt is, amely jelezte, hogy melyik szöveget melyik eljárással és milyen sorrendben lektorálja. Minden instrukciót megkaptak szóban is az egyes kísérletek előtt. A forrásnyelvi szövegek elérhetőek voltak papíron, de a célnyelvi szövegek csak elektronikus formában, MS Word fájlban. Előzetes tanulmányunk (Robert 2008) alapján döntöttünk úgy, hogy a lektorok nem dolgozhattak papíron, ugyanis az a tanulmány egy belga fordítóirodák körében végzett vizsgálat segítségével feltárta, hogy a papíralapú lektorálás egyre ritkább.

A lektorok minden szokásos, hagyományos eszközt használhattak, de kötelesek voltak a mi laptopunkon dolgozni (amelyre telepítettük az Inputlog szoftvert, lásd fentebb). Mindamellett hozzáfértek minden szokásos elektronikus szótárhoz, nevezetesen az elektronikus *Le Petit Robert*-hez, a holland–francia és francia–holland *Van Dale* szótárakhoz, valamint a *Van Dale* értelmező szótárhoz is (ezek holland–francia és francia–holland fordításhoz használt általános szótárak), és természetesen használhatták az internetet. A verbalizációk rögzítéséhez digitális diktafont használtunk. A lektorok mikrofonos fejhallgatót viseltek, hogy a mormolt szövegek is hallhatóak legyenek. A lektorok maguk nyomtak a „rec” felvétel gombra, mielőtt elindították a kísérletet, és a „stop” gombra minden egyes kísérlet végén. Egyszer sem voltunk jelen a lektorral egy teremben, hogy szabadon gondolkodhasson hangosan. A billentyűleütések és egérmozgások rögzítéséhez a leütést és egérmozgást figyelő Inputlog szoftvert használtuk (Leijten és Van Waes 2006; lásd még: www.inputlog.net), amely azért előnyös, mert nem hat a lektorálási folyamatra, ugyanis a lektor számára láthatatlanul működik az MS Wordben.

4.3. Az elemzés módszere

A *produktumra* vonatkozó adatokhoz összehasonlítottuk az összes lektor eredményének átlagát a használt eljárástól függően. Az egyes lektorok eredményének kiszámításához összeadtuk a „helyes lektorálásokat”: minden olyan beavatkozást, amely helyesen javít ki hibát (vagy *elemet*⁹). Így, ha egy lektor 10 helyes lektorálást hajtott végre egy 20 elemet tartalmazó szövegben, 50 százalékos eredményt ért el. A folyamatra vonatkozó adatokhoz, különös tekintettel a lektorálás időtartamára, összehasonlítottuk minden lektor lektorálásra fordított idejének átlagát a használt eljárástól függően. Ami az egyes eljárások hibafelismerési potenciálját illeti (vagyis a hibafelismerés képességét megoldás alkalmazása nélkül), szintén összehasonlítottuk az egyes lektorok eredményének átlagát az eljárásoktól függően. Ennek az eredménynek a kiszámításához összeadtuk a helyes lektorálásokat, az alullektorálásokat (minden olyan beavatkozás, amellyel helytelenül javították ki a hibát /elemet/) és az egyszerű „észleléseket” (elemek, amelyeknek észlelését a verbalizáció vagy a leütésfigyelő alapján állapítottuk meg). Így, ha egy lektor 10 helyes lektorálást hajtott végre, 3 alullektorálást és 2 észlelést egy 20 elemet tartalmazó szövegben, 75 százalékos eredményt ért el. A beavatkozások tipológiáját Horguelin és Brunette (1998), továbbá Künzli (2006a) munkájára alapoztuk, akik más beavatkozásokat¹⁰ is megkülönböztetnek, amelyeket a jelen cikk keretében nem fejtünk ki.

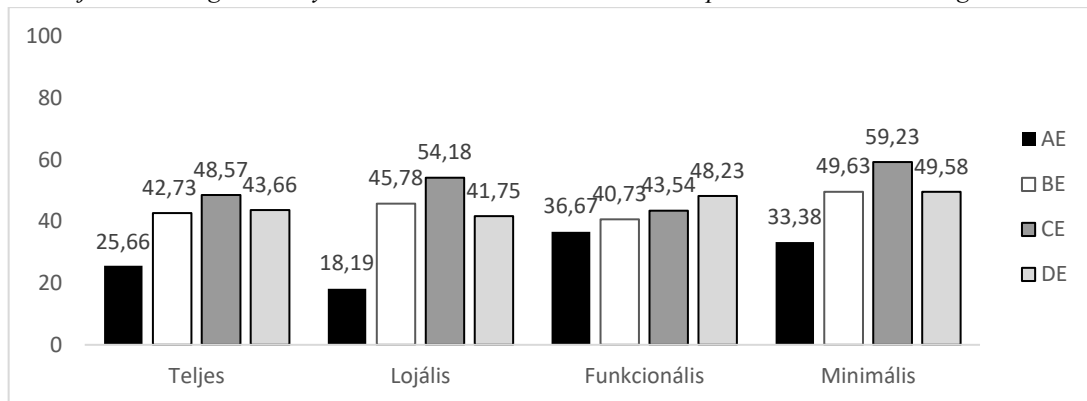
5. Eredmények

5.1. Hipotézisek a lektorálás minőségéről

Emlékeztetőül, azt a hipotézist állítottuk fel, hogy az egynyelvű átolvasás számottevően kevésbé hatékony, mint a kétnyelvű átolvasás teljes, lojális és minimális lektorálás esetén, de jelentősen hatékonyabb, mint a kétnyelvű átolvasás funkcionális lektorálás esetén. Továbbá az egynyelvű átolvasás számottevően kevésbé hatékony, mint a kétlépéses eljárások, függetlenül a lektorálás választott szintjétől. Az eredményeket az alábbi 1. ábra mutatja be (AE = A eljárás = egynyelvű átolvasás; BE = B eljárás = kétnyelvű átolvasás; CE = C eljárás = kétnyelvű átolvasást követő egynyelvű átolvasás; DE = D eljárás = kétnyelvű átolvasást megelőző egynyelvű átolvasás).

1. ábra

Az eljárások átlageredményeinek összehasonlítása a lektorálás produktumának minőségét illetően

Ahogy az előzőekben írtuk (lásd fentebb), az ismételt mérések, nemparametrikus ANOVA Friedman-próba szignifikánsnak bizonyult ($p < 0,05$), kivéve a funkcionális lektorálás esetében. Ezt az 1. táblázat mutatja be. Az eljárás típusa tehát hatással van a produktumra, vagyis a lektorálás minőségére, kivéve funkcionális lektorálás esetén. Annak érdekében, hogy azonosítsuk a szignifikáns különbségeket két meghatározott átlag között, és így az egynyelvű átolvasás és a többi eljárás között, elvégeztük az ismételt mérések, egyszempontos, parametrikus ANOVA varianciaanalízist (*one-way ANOVA for repeated measures*), amely lehetővé teszi az utótesztek elvégzését (*post hoc*), így kettesével összehasonlíthatjuk az átlagokat. Ez a teszt is szignifikáns volt, kivéve a funkcionális lektorálás esetében, ahogy az a 2. táblázat bemutatja. Az utótesztek eredményeit a 3. táblázatban tüntettük fel.

1. táblázat

A nemparametrikus ANOVA Friedman-próba eredményei a lektorálás szintje szerint (adatok a „produktumról”)

Lektorálás	Khí-négyzet (x^2)	Szabadságfok (dl)	Populáció (N)	Valószínűségi érték (p)	Szignifikancia
Teljes	12,47	3	16	0,004	*
Lojális	13,13	3	16	0,003	*
Funkcionális	2,98	3	16	0,402	
Minimális	8,05	3	16	0,042	*

2. táblázat

A parametrikus ANOVA Friedman-próba eredményei a lektorálás szintje szerint (adatok a „produktumról”)

Lektorálás	Khí-négyzet (F)	Szabadságfok (dl)	Populáció (N)	Valószínűségi érték (p)	Szignifikancia
Teljes	5,46	3	16	0,003	*
Lojális	6,79	3	16	0,001	*
Funkcionális	1,12	3	16	0,353	
Minimális	3,03	3	16	0,039	*

A kezdeti hipotézisekkel és az 1. ábrán látható adatokkal ellentétben megállapítottuk, hogy az egynyelvű átolvasás (A) nem számottevően kevésbé hatékony, mint a kétnyelvű átolvasás (B) teljes és minimális lektorálás esetén. Azt is megfigyeltük, hogy nincs szignifikáns különbség a két eljárás között funkcionális lektorálás esetén. A kezdeti hipotézisünknek megfelelően viszont az egynyelvű átolvasás számottevően kevésbé hatékony, mint a kétnyelvű átolvasás lojális lektorálás esetén. A kétlépéses eljárásokhoz képest (C és D) az egynyelvű átolvasás jelentősen kevésbé hatékony teljes és lojális lektorálás esetén, a hipotéziseknek megfelelően, de nem számottevően kevésbé hatékony funkcionális és

minimális lektorálás esetén. A C eljáráshoz képest azonban az egynyelvű átolvasás valószínűleg kevésbé hatékony minimális lektorálás esetén, mivel a valószínűség értéke nagyon közel van a szignifikanciaküszöbhez.

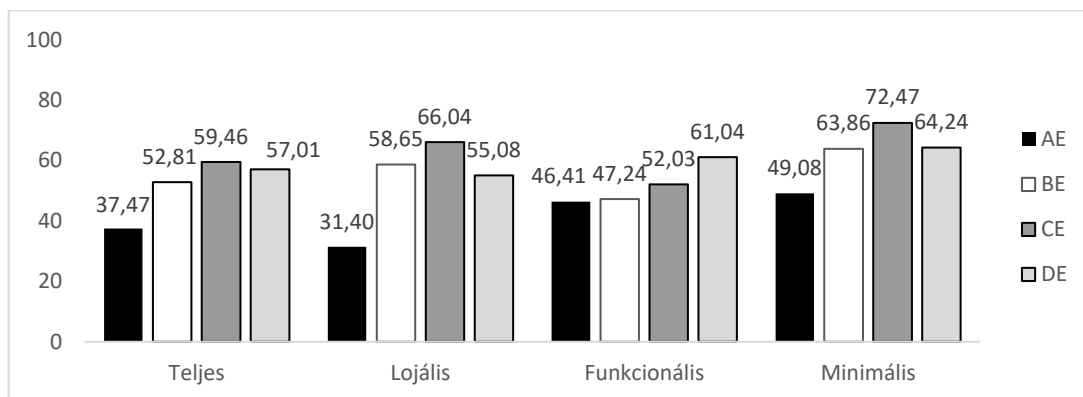
3. táblázat
A post hoc Sidak-próbák¹¹ eredményei

Lektorálás	Eljárások összehasonlítása	Átlagos különbség	Standard hiba	Valószínűségi érték (Sidak) <i>p</i>	Szignifikancia
Teljes	A-B	-17,064	5,974	0,070	
	A-C	-22,908	5,902	0,009	*
	A-D	-17,992	4,454	0,006	*
Lojális	A-B	-27,585	7,974	0,021	*
	A-C	-35,985	7,034	0,001	*
	A-D	-23,551	5,991	0,008	*
Funkcionális	A-B	-4,062	7,390	0,995	
	A-C	-6,875	8,101	0,958	
	A-D	-11,563	5,637	0,302	
Minimális	A-B	-16,245	9,291	0,471	
	A-C	-25,843	8,596	0,052	(*)
	A-D	-16,195	6,376	0,128	

5.2. Hipotézisek a hibafelismerési potenciálról

A hibafelismerési potenciálról ugyanazokat a hipotéziseket állítottuk fel, mint a lektorálás minőségéről. Az eredményeket az alábbi 2. ábra mutatja be.

2. ábra
Az eljárások átlageredményei (%) a hibafelismerési potenciál függvényében

Az ismételt méréses, nemparametrikus ANOVA Friedman-próba szignifikánsnak bizonyult ($p < 0,05$) a teljes és a lojális lektorálás esetében, de a funkcionális és a minimális lektorálás esetében nem, ahogy ezt a 4. táblázat mutatja.

4. táblázat

A nemparametrikus ANOVA Friedman-próba eredményei a lektorálás szintje szerint (adatok a „felismerési potenciálról”)

Lektorálás	Khí-négyzet (x2)	Szabadságfok (dl)	Populáció (N)	Valószínűségi érték (p)	Szignifikancia
Teljes	10,13	3	16	0,015	*
Lojális	11,78	3	16	0,007	*
Funkcionális	6,63	3	16	0,080	
Minimális	6,87	3	16	0,070	

A hipotézis tehát a négyből két esetben nyert megerősítést. Az ismételt méréses, egyszempontos, parametrikus ANOVA varianciaanalízis (*one-way ANOVA for repeated measures*) eredményeit az 5. táblázat ábrázolja. Az átlagokat párosával összehasonlító, kiegészítő tesztek eredményeit pedig a 6. táblázatban tüntettük fel.

5. táblázat

A parametrikus ANOVA-teszt eredményei a lektorálás szintje szerint (adatok a „felismerési potenciálról”)

Lektorálás	Khí-négyzet (F)	Szabadságfok (dl)	Populáció (N)	Valószínűségi érték (p)	Szignifikancia
Teljes	5,81	3	16	0,002	*
Lojális	6,19	3	16	0,001	*
Funkcionális	2,31	3	16	0,089	
Minimális	2,68	3	16	0,058	

6. táblázat
A post hoc Sidak-próbák eredményei

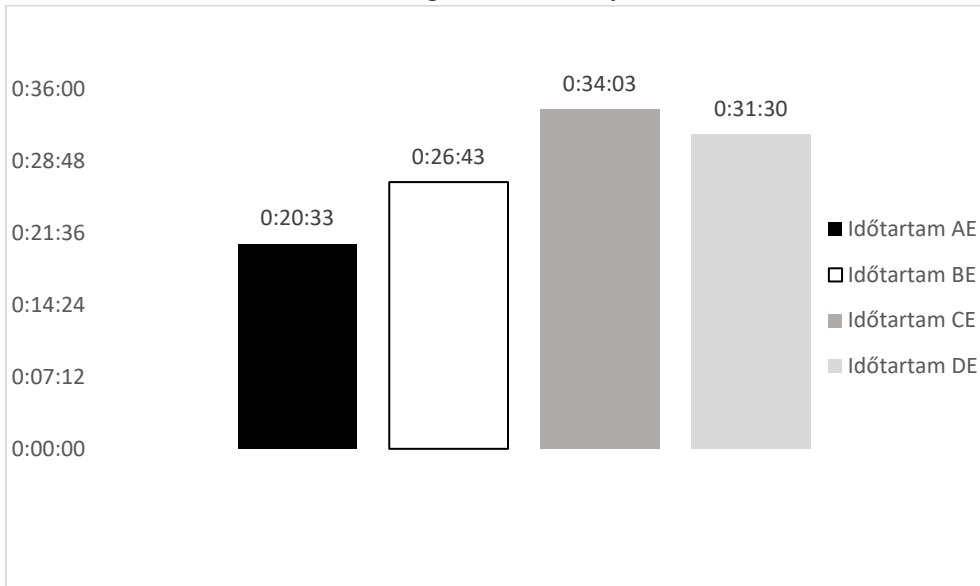
Lektorálás	Eljárások összehasonlítása	Átlagos különbség	Standard hiba	Valószínűségi érték (Sidak)	Szignifikancia
					<i>p</i>
Teljes	A-B	-15,340	6,141	0,139	
	A-C	-21,987	6,817	0,034	*
	A-D	-19,535	3,644	0,000	*
Lojális	A-B	-27,247	8,464	0,034	*
	A-C	-34,643	9,838	0,018	*
	A-D	-23,681	5,228	0,002	*
Funkcionális	A-B	-0,833	7,030	1,000	
	A-C	-5,625	8,021	0,983	
	A-D	-14,635	5,674	0,119	
Minimális	A-B	-14,782	8,511	0,479	
	A-C	-23,388	9,778	0,169	
	A-D	-15,154	6,943	0,243	

A kezdeti hipotézisekkel és az 1. ábrán látható adatokkal ellentétben megállapítottuk, hogy az egynyelvű átolvasás (A) nem számottevően kevésbé hatékony, mint a kétnyelvű átolvasás (B) teljes és minimális lektorálás esetén. Azt is megfigyeltük, hogy nincs szignifikáns különbség a két eljárás között funkcionális lektorálás esetén. A kezdeti hipotézisünknek megfelelően azonban az egynyelvű átolvasás számottevően kevésbé hatékony, mint a kétnyelvű átolvasás lojális lektorálás esetén. A hipotéziseknek megfelelően az egynyelvű átolvasás jelentősen kevésbé hatékony a kettős eljárásokhoz képest (C és D) teljes és lojális lektorálás esetén, de nem számottevően kevésbé hatékony funkcionális és minimális lektorálás esetén. Következésképpen ezek az eredmények hasonlóak a lektorálás minőségénél megfigyelt adatokhoz.

5.3. Hipotézisek a folyamat időtartamáról

Emlékeztetőül, a lektorálási folyamat időtartamáról azt a hipotézist állítottuk fel, hogy az egynyelvű átolvasás jelentősen hatékonyabb (tehát kevesebb időt vesz igénybe), mint a kétnyelvű és a kétlépéses átolvasások. Az eredményeket a 3. ábra mutatja be.

3. ábra
A lektorálás átlagos időtartama eljárásonként

A nemparametrikus ANOVA Friedman-próba szignifikáns ($\chi^2(3, N = 16) = 16,73; p < 0,001$), ami azt jelenti, hogy a független variáns, vagyis az eljárás típusa hatással van a függő variánsra, itt a lektorálási folyamat időtartamára. A folyamat időtartama gyakorlatilag nem mérhető úgy, ha csak néhány lektorálási paramétert veszünk figyelembe, és így megkülönböztetjük a lektorálás különböző szintjeit. Ezért ezt nem tettük meg.¹² A ismételt mérés, egyszempontos, parametrikus ANOVA varianciaanalízis szintén szignifikánsnak bizonyult: $F(3, 16) = 5,46; p = 0,003$. A *post hoc* Sidak-próbák szignifikáns eltéréseket mutatnak az A–C és az A–D pároknál, ahogyan a 7. táblázat ábrázolja.

7. táblázat
A *post hoc* Sidak-próbák eredményei

Eljárások összehasonlítása	Átlagos különbség	Standard hiba	Valószínűségi érték (Sidak) (p)	Szignifikáns
A–B	-370,375	215,622	0,491	
A–C	-810,625	215,975	0,011	*
A–D	-657,500	184,607	0,017	*

Ennek következtében hipotézisünket csak félig igazoltuk: az egynyelvű átolvasás nem vesz igénybe jelentősen kevesebb időt, mint a kétnyelvű, de jelentősen kevesebb időt vesz igénybe, mint a kétlépéses lektorálási eljárások.

5. Következtetések

A jelen tanulmányban az egynyelvű átolvasást vizsgáltuk, egy olyan lektorálási eljárást, amely csak a célnyelvi szöveg átolvasását foglalja magában, kétely esetén azért a forrásnyelvi szöveghez visszatérve. Ez az eljárás, amely a leggyakoribb lektorálási eljárások közé tartozik a belga fordítópiacon, megfelelhet a fordítói szolgáltatásokról szóló EN 15038 európai szabvány által ajánlott eljárásnak, mivel ez utóbbi esetében nem egyértelmű, hogy kötelező-e a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg összehasonlítása. A fordításkutatók véleménye e tekintetben megoszlik: az egynyelvű átolvasás persze kevésbé hatékony, mint a két átolvasásból álló eljárások, de a kétnyelvű átolvasáshoz képest (kizárólag összehasonlító átolvasás) vagy erőteljesen ellenzik, vagy hatékonynak találják azt. Tanulmányunkban tehát az egynyelvű átolvasást hasonlítottuk össze a kétnyelvűvel, valamint a kétlépéses eljárásokkal, hogy meghatározzuk, hatékonyabb-e, és ha igen, milyen feltételek mellett és melyik másik eljáráshoz képest. Kutatásaink eredményeit az alábbi összefoglaló 8. táblázat mutatja be.

8. táblázat
A minőség, a potenciál és az időtartam összehasonlítása

Teljes lektorálás		Lojális lektorálás		Funkcionális lektorálás		Minimális lektorálás		Időtartam
Minőség	Potenciál	Minőség	Potenciál	Minőség	Potenciál	Minőség	Potenciál	
A=B	A=B	A<B	A<B	A=B	A=B	A=B	A=B	A=B
A<C	A<C	A<C	A<C	A=C	A=C	A<C?	A=C	A>C
A<D	A<D	A<D	A<D	A=D	A=D	A=D	A=D	A>D

Megjegyzés: A < és > jelek jelentése sorrendben „kevésbé hatékony” és „hatékonyabb”: ennek következtében az időtartam esetében a < jel azt jelenti, hogy „kevésbé hatékony, mert több időt vesz igénybe”, míg a > jel azt jelenti, hogy „hatékonyabb, mert kevesebb időt vesz igénybe”.

Teljes lektorálás esetén, ha a lektornak az egynyelvű (A) és a kétnyelvű átolvasás (B) közül kell választania, össze kell vetnie a pro és kontra érveket: az egynyelvű átolvasás első ránézésre kevésbé tűnik hatékonynak a lektorálás minősége és a hibafelismerési potenciál szempontjából, de úgy tűnik, kevesebb időt is vesz igénybe. Bármely esetet nézzük azonban, a különbségek statisztikai szempontból nem szignifikánsak. Mindamellettt mivel a lektorálás minőségének esetében közel van a szignifikanciaküszöb ($p = 0,07$), mégis a kétnyelvű átolvasást ajánljuk. Ha a lektornak az egynyelvű és egy kétlépéses átolvasás (C vagy D) közül kell választania, tudnia kell, hogy az egynyelvű átolvasás jelentősen kevésbé hatékony, mint a másik kettő a minőség és a hibafelismerési potenciál szempontjából, de számottevően kevesebb időt is vesz igénybe.

Lojális lektorálás esetén az egynyelvű átolvasás tűnik a legkevésbé hatékonynak. Ha a lektornak az egynyelvű (A) és a kétnyelvű átolvasás (B) közül kell választania, a másodikat ajánljuk: jelentősen hatékonyabb a minőség és a hibafelismerési potenciál szempontjából, és nem vesz igénybe számottevően több időt. Ha a lektornak az egynyelvű (A) és a kétlépéses átolvasások (C vagy D) közül kell választania, tudnia kell, hogy az egynyelvű átolvasás jelentősen kevésbé hatékony, mint a másik kettő a minőség és a hibafelismerési potenciál szempontjából, de jelentősen kevesebb időt is vesz igénybe.

Funkcionális lektorálás esetén megállapítottuk, hogy a minőséget, a hibafelismerési potenciált és az időtartamot tekintve nincs jelentős különbség az egynyelvű (A) és a kétnyelvű átolvasás (B) között. Az elsőt részesítjük tehát előnyben. Viszont bár az egynyelvű átolvasás és a kétlépéses eljárások között a minőséget és a hibafelismerési potenciált tekintve nincs jelentős különbség, az időtartamot tekintve van: az egynyelvű átolvasás nem számottevően kevésbé hatékony, mint ez a két eljárás, és jelentősen kevesebb időt vesz igénybe. Ezért tehát ajánljuk.

Végezetül minimális lektorálás esetén ugyanazokra a következtetésekre jutottunk, mint funkcionális lektorálás esetén. Az egynyelvű átolvasás, amely első ránézésre a legkevésbé hatékonynak tűnik, statisztikai szempontból nem az. Csak egy gyakorlatilag szignifikáns eltérést ($p = 0,052$) állapítottunk meg a C eljárásához képest (kétlépéses átolvasás, amely egy kétnyelvű átolvasást követő egynyelvű átolvasást foglal magában). Ha a lektornak az egynyelvű és a kétnyelvű átolvasás közül kell választania, a számára kedvező eljárást választhatja, mivel semmilyen jelentős különbséget nem állapítottunk meg sem a minőséget, sem a potenciált, sem az időtartamot tekintve. Ne felejtse el azonban, hogy bár az egynyelvű átolvasás elsőre gyorsabbnak tűnik, mint a kétnyelvű, ugyanakkor kevésbé tűnik hatékonynak. Ha az egynyelvű átolvasás (A) és a C eljárás közül kell választania, a lektornak mérlegelnie kell: az első talán a minőség szempontjából kevésbé hatékony (kvázi szignifikáns különbség), de jelentősen gyorsabb. Ha az egynyelvű átolvasás (A) és a D eljárás közül választhat, az első mellett döntson, mert az egynyelvű átolvasás jelentős időmegtakarítást jelent.

Összességében bár az egynyelvű átolvasás gyorsnak és funkcionálisnak tűnik, nem bizonyul megbízhatónak. A lektornak kell kiválasztani a megfelelő eljárást a konkrét eset ismeretében, vagyis mérlegelve az egyes eljárások előnyeit és hátrányait, valamint figyelembe véve a rendelkezésre álló időt. A jelenlegi, első vizsgálat eredményei azonban statisztikai teszteken (ANOVA) alapulnak, amelyek nem veszik figyelembe az adatok hierarchiáját: minden eredmény egy bizonyos lektoré, aki egy bizonyos szöveget lektorált a kérdéses feladathoz előírt módszerrel. A használt eljárás hatásán kívül, amely a jelen tanulmány tárgya, a lektornak és a lektorált szövegnek vajon jelentős hatása volt? Ahhoz, hogy ezekre a kérdésekre válaszoljunk, egy második, „többbszintű” statisztikai elemzésre lenne szükség. Ezzel az elemzéssel új kutatási lehetőség nyílik, de a jelenlegi tanulmánynak nem képezi részét. Bizonyára tárgyát képezi azonban majd további tanulmányoknak.¹³

Jegyzetek

1. Azóta megjelent egy frissebb változat: Horguelin és Pharand 2009.
2. Megjegyzendő, hogy ezt a tendenciát két vizsgálat is megerősítette: az Osztrák Nemzeti Bankon belül (Haussteiner 2009), valamint a francia fordítópiacon (Hernández Morin 2009).
3. Horguelin és Pharand (2009) *Lektorálási gyakorlat* című, negyedik, átdolgozott és javított kiadásában ez a lektorálási eljárásnak szentelt rész alapvetően nem változott. Ezért úgy döntöttünk, hogy a szövegben megőrizzük a korábbi kiadásra való hivatkozást.
4. A hibafelismerési potenciál a hiba észlelésének képességét jelenti anélkül, hogy a végleges verzióban kijavítanánk a hibát a helyes megfelelőre.

5. A lektorálás ezen paramétereit Horguelin és Brunette (1998), Horguelin és Pharand (2009), Brunette (2000) és GREVIS (Brunette et al. 2005) munkáira alapozzuk.

6. A *lojális* terminust a tanulmány általános elméleti keretét adó fordításelmélet miatt választottuk, azaz a Nord (2005) által definiált funkcionista elmélet alapján. Nord kiemeli, hogy a „lojalítás” a fordító felelősségét jelenti a fordítási folyamatban részt vevő partnerek felé, és nem keverendő össze a „hűséggel”, amely a forrásnyelvi és célnyelvi szöveg kapcsolatára utal. Ennek ellenére úgy döntöttünk, hogy akkor minősítünk egy fordítást *lojálisnak*, ha pontosság és tartalom szempontjából megfelel a fordítási megbízásnak. Ugyanígy akkor beszélünk funkcionális fordításról, ha a fordítás a nyelvhelyesség és a funkcionális megfelelés szempontjából megfelel a fordítási megbízásnak (tehát figyelembe veszi a címzettet és a szöveg felhasználását). Bár ez az elnevezés kissé helytelennek tűnhet, lehetővé teszi, hogy visszaadjuk Nord két fő koncepcióját; a lojalitást és a funkciót.

7. Ugyanazon belga kommunikációs ügynökség által 2000-ben írt, négy azonos hosszúságú (körülbelül 500 szavas), holland nyelvű sajtóközlemény alkotta a forrásnyelvi szövegeket. Sajtóközlemények lévén a forrásnyelvi szövegek ugyanahhoz a műfajhoz tartoznak, és ugyanazt a funkciót töltik be, nevezetesen tájékoztatnak. A szövegen belüli és szövegen kívüli tényezők vizsgálata Nord (2005) modellje alapján igazolta, hogy forrásnyelvi szövegeink számos szempontból összehasonlíthatóak. Továbbá Nord módszerére alapozva, amellyel egy fordítási feladat nehézsége mérhető fel, azt találtuk, hogy a szövegek a fordítási problémák szempontjából is alkalmasak az összehasonlításra, akár pragmatikai, konvenciókhoz kapcsolódó, nyelvi vagy szövegspecifikus problémákról van szó. Végül, ha hiszünk a Douma-Flesch féle, a holland nyelvre alkalmazott olvashatósági módszernek (Defrancq és Van Laecke 2009: 36), ezek a forrásnyelvi szövegek tökéletesen alkalmasak az összehasonlításra: mind a négy a „nehéz” kategóriába tartozik 30 és 45 közötti pontszámmal (sorrendben 36,45; 41,99; 38,27; 44,06), ami azt jelenti, hogy olvashatónak és érthetőnek kell lenniük egy felsőoktatásban tanult, de egyetemi diplomával nem rendelkező olvasó számára.

8. A piacon érvényben lévő tarifáknak megfelelő bért kaptak érte.

9. Utólagos minőségértékelés helyett az *elemek* módszerét választottuk: az adott lektorálási paraméter alapján valódi hibákat választottunk ki, amelyekről konszenzussal állapodott meg egy kilenc szakértőből álló csoport. Lásd: Segers (2007).

10. „Túllektorálások”, vagyis minden beavatkozás, amely nem javít, de nem is ront a szövegen; és „felüllektorálások”, vagyis minden beavatkozás, amellyel hiba kerül a szövegbe.

11. Az SPSS 15.0 programmal végzett próba a konfidenciaintervallum három beállítási szintje között engedélyezi a választást: Tukey LSD (nincs beállítás), Bonferroni vagy Sidak. Ez utóbbi akkor ajánlott, amikor a kutató tart a Bonferronihoz kapcsolódó teljesítményvesztéstől. Lásd: Field (2009: 473).

12. A lektorokat arra kértük, hogy az összes említett, minőségre vonatkozó paramétert vegyék figyelembe a fordítások lektorálásakor, és minden egyes lektorálásnak lemértük az idejét. Csak utólag értékeltük úgy is a lektorálásokat, hogy kizárólag egyes paramétereket vettünk figyelembe. Nem lehetséges tehát csak bizonyos paraméterekkel mérni a lektorálás időtartamát.

13. Eközben új, összetettebb és alaposabb eredményekkel jelentek meg tanulmányok: Robert (2012, 2013, 2014), valamint Robert és Van Waes (2014).

Eredeti megjelenés

Robert, I. S. 2014. La relecture unilingue : une procédure de révision de traduction rapide, fonctionnelle, mais déloyale. TTR: traduction, terminologie, rédaction Vol. 27. No. 1. 95–122.

Irodalom

Alves, F. (ed.) 2003. *Triangulating Translation. Perspectives in Process Oriented Research*. Amsterdam/Philadelphie: John Benjamins.

Brunette, L. 1997. *Contribution à la pédagogie de la révision anglais-français en pays bilingue : le cas du Canada*. Villeneuve d'Arcq: Éditions du Septentrion.

Brunette, L. 2000. Towards a Terminology for Translation Quality Assessment. *The Translator: Studies in Intercultural Communication* Vol. 6. No. 2. 169–182.

Brunette, L. 2007. Introduction. *Jostrans* No. 8. 2–4. [http://www.jostrans.org/issue08/art_brunette.php].

Brunette, L., Gagnon, C., Hine, J. 2005. The GREVIS Project: Revise or Court Calamity. *Across Languages and Cultures* Vol. 6. No. 1. 29–45.

Chakhachiro, R. 2005. Revision for Quality. *Perspectives : Studies in Translatology* Vol. 8. No. 3. 225–238.

Defrancq, B., Van Laecke, G. 2009. *Leesbaar schrijven*. Antwerpen/Appeldoorn: Garant.

Európai Szabványügyi Bizottság. 2006. *EN 15038:2006 Európai Szabvány. Fordítási szolgáltatások – Követelmények*. Brüsszel: Institut belge de normalisation.

Field, A. 2009. *Discovering Statistics Using SPSS*. London: SAGE Publications Ltd.

Gile, D. 1995. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Graham, J. D. 1989. Checking, Revision and Editing. In: Picken, C. (ed.) *The Translator's Handbook*. London: Aslib. 59–70.

Haussteiner, I. 2009. Approaches to Quality Assurance in Translation. Elhangzott: American Translators Association 50. éves konferenciája. 2009. október 28–31.

Hernández Morin, K. 2009. *La révision comme clé de la gestion de la qualité des traductions en contexte professionnel*. Doktori disszertáció. Rennes: Université Rennes 2, Université européenne de Bretagne, École doctorale Sciences humaines et sociales.

Horguelin, P. A., Brunette, L. 1998. *Pratique de la révision*. Brossard (Québec): Linguattech.

Horguelin, P. A., Pharand, M. 2009. *Pratique de la révision*. 4e ed. rev. et augm. Montréal: Linguattech.

Künzli, A. 2005. What Principles Guide Translation Revision? A Combined Product and Process Study. In: Kemble, I. (ed.) *Translation Norms: What Is 'Normal' in the Translation Profession? Proceedings of the conference held on 13th November 2004 in Portsmouth*. Portsmouth: University of Portsmouth, School of Languages and Area Studies. 31–43.

- Künzli, A. 2006a. Translation Revision – A Study of the Performance of Ten Professional Translators Revising a Technical Text. In: Gotti, M., Šarčević, S. (eds) *Insights into Specialized Translation*. Bern: Peter Lang. 195–214.
- Künzli, A. 2006b. Teaching and Learning Translation Revision: Some Suggestions Based on Evidence from a Think-aloud Protocol study. In: Garant, M. (ed.) *Current Trends in Translation Teaching and Learning*. Helsinki: Helsinki University, Helsinki Department of Translation Studies Publication III. 9–24.
- Künzli, A. 2009. Qualität in der Übersetzungsrevision – eine empirische Studie. In: Kalverkämper, H., Schippel, L. (eds) *Translation zwischen Text und Welt : Translationswissenschaft als historische Disziplin zwischen Moderne und Zukunft*. Berlin: Frank & Timme. 291–303.
- Lee, H. 2006. Révision : définitions et paramètres. *Meta* Vol. 6. No. 2. 410–419.
- Leijten, M., Van Waes, L. 2006. Inputlog: New Perspectives on the Logging of On-Line Writing. In: Sullivan, K. P. H., Lindgren, E. (eds) *Computer Key-Stroke Logging and Writing: Methods and Applications*. Amsterdam: Elsevier. 73–94.
- Martin, T. 2007. Managing Risks and Resources: a Down-to-Earth View of Revision. *Jostrans* No. 8. 57–63. [http://www.jostrans.org/issue08/art_martin.php]
- Mossop, B. 2001. *Revising and Editing for Translators*. Manchester: St. Jerome.
- Mossop, B. 2007a. *Revising and Editing for Translators*. 2nd ed. Manchester: St. Jerome.
- Mossop, B. 2007b. Empirical Studies of Revision: What We Know and Need to Know. *Jostrans* No. 8. 5–20. [http://www.jostrans.org/issue08/art_mossop.php]
- Nord, C. 2005. *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Amsterdam: Rodopi.
- Parra Galiano, S. 2005. *La revisión de traducciones en la Traductología: aproximación a la práctica de la revisión en el ámbito profesional mediante el estudio de casos y propuestas de investigación*. Granada: Universidad de Granada, Facultad de Traducción e Interpretación.
- Parra Galiano, S. 2006. La revisión y otros procedimientos para el aseguramiento de la calidad de la traducción en el ámbito profesional. *Turjuman* Vol. 15. No. 2. 11–48.
- Parra Galiano, S. 2007a. La revisión como procedimiento para el aseguramiento de la calidad de la traducción: grados, tipos y modalidades de revisión. *SENEZ* No. 32. 97–122.
- Parra Galiano, S. 2007b. Propuesta metodológica para la revisión de traducciones: principios generales y parámetros. *TRANS* No. 11. 197–214.
- Robert, I. S. 2008. Translation revision procedures: An explorative study. In: Boulogne, P. (ed.) *Translation and Its Others. Selected Papers of the CETRA Research Seminar in Translation Studies 2007*. [<http://www.arts.kuleuven.be/cetra/papers/files/robert.pdf>]
- Robert, I. S. 2010. Investigating the translation revision product and process through triangulating tracks: first results. Elhangzott: European Society for Translation Studies 6. konferenciája, Treks and Tracks in Translation Studies. Leuven, Belgium. 2010. szeptember 23–25.
- Robert, I. S. 2012. *La révision en traduction : les procédures de révision et leur impact sur le produit et le processus de révision*. Doktori disszertáció. Antwerpen: Universiteit Antwerpen, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Taal- en Letterkunde.
- Robert, I. S. 2013. Translation Revision: Does The Revision Procedure Matter? In: Bartłomiejczyk, M., Meylaerts, R., Vandepitte S., Way, C. (eds) *Treks and Tracks in Translation Studies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 87–102.

- Robert, I. S. 2014. Investigating the problem-solving strategies of revisers through triangulation. An exploratory study. *Translation and Interpreting Studies* Vol. 9. No. 1. 88–108.
- Robert, I. S., Van Waes, L. 2014. Selecting a translation revision procedure: Do common sense and statistics agree? *Perspectives* Vol. 22. No. 3. 304–320.
- Rochard, M. 1995. Terminologie, traduction et révision : de l'expérience à la pédagogie. Elhangzott: La difficulté en traduction. Caen, Franciaország. 1995. március 30.
- Sager, J. C. 1994. *Language Engineering and Translation. Consequences of Automation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Segers, W. 2007b. Ijkkpntenmethode. In: Van de Poel, C., Segers, W. (eds) *Vertalingen objectief evalueren. Matrices en ijkpnten*. Louvain/Voorburg: Acco. 92.
- Shih, C. Y. 2006. Revision from translators' point of view. An interview study. *Target* Vol. 18. No. 2. 295–312.

Olvasási technikák a lektorálásban

A lektorálási folyamat fordítói és lektori megközelítésének különböző aspektusai

Giovanna Scocchera

Fordító: Dobróka Anett

Kivonat: Különböző európai nyelveken íródott szótárak a következő fogalmakat jelölik meg a „lektorálás” szinonimájaként: *rilettura*, *relecture*, *relectura*, valamint *átolvasás*. A fordítók és a lektorok többsége is az „átolvasás” terminust használja a lektorálási folyamat leírására. Ám ez a tevékenység más formát és célt szolgál attól függően, hogy a fordító vagy a lektor végzi. A lektorálás a fordító számára, aki maga fordította a szöveget, valójában a fordítás újraolvasását jelenti. Ezzel szemben a lektor, aki először találkozik a szöveggel, új látásmódjával más megvilágításban látja a fordító munkáját, így könnyebben felismeri annak esetleges gyengeségeit. A jelen tanulmány célja, hogy kiemelje a lektorálás mint átolvasás sajátosságait attól függően, hogy azt vajon a fordító vagy a lektor végzi-e. Továbbá elemzi a lektor által alkalmazott különböző végrehajtási módokat, stratégiákat, célokat, valamint munkájának eredményét. Mindezt a lektorálás területén végzett jelenleg is folyó kutatások, illetve a kiadói szektor első kézből származó professzionális lektorálási munkálatai alapján teszi.

Kulcsszavak: lektorálás, átolvasás, olvasási technikák, lektori olvasás

1. Bevezetés

Minden fordítás két olvasási formát igényel: a forrásnyelvi szöveg egészének vagy részeinek elolvasását a tényleges fordítási tevékenységet megelőzően, valamint a célszöveg átolvasását, ahogyan papíron vagy elektronikusan létrejön. Mindkét forma elindítja azon következtető, értelmező és kreatív tevékenységek sorozatát, amelyek által a fordító honosítási és idegenítési stratégiák alkalmazásával létrehozza a szöveg saját értelmezését egy másik nyelven, törekedve ugyanazon élmény megteremtésére mind a célnyelvi olvasó, mind az eredeti szöveg olvasója számára. Mivel a fordító igen személyes, egyedülálló kapcsolatban van a fordított szöveggel, sokak szemében ő az első, valós olvasója a szövegnek, és a fordítást gyakran tekintik a legautentikusabb olvasási formának. Így tartja Calvino¹ is, aki a fordító tevékenységét maieutikus tevékenységnek tekinti, amely során olyan dolgok is felszínre kerülnek, amiket néha még a szöveg szerzője mint egyén és író is figyelmen kívül hagyott:

A szöveg valódi olvasata a fordítás. Valószínűleg többször elhangzott már, mégis szeretném kihangsúlyozni, hogy az író számára egyedül az biztosítja a valós olvasást és a teljes megértését annak, mit miért is írt, ha eltűnődhet a saját műve fordításán, illetve megvitathatja a szöveget annak fordítójával. (Calvino 2002)

Bufalino² a fordító olvasási sajátosságaira teszi a hangsúlyt, és a szöveggel való kapcsolatát szerelmi viszonyhoz hasonlítja:

A fordító egyértelműen a szöveg egyetlen autentikus olvasója. Minden bizonnyal jobb olvasó, mint bármely kritikus, vagy akár maga a szerző. Míg a kritikus a szöveg átmeneti csodálója, a szerző annak atyja vagy társa, a fordító a szöveg szerelmese. (Bufalino 1987)²

Vaucluse³ szerint pedig a fordító éleslátása olvasás közben olyan tökéletes és vakmerő, egyben veszedelmesen hiteles, hogy minden szerző tart tőle, mivel ő az egyetlen tisztánlátó lektor (*lector lucide*).

Az olvasás egyben a fordítási folyamat egy másik szakaszának, a lektorálásnak is központi eleme. A „lektorálás” terminus olasz definíciója szerint az olvasási, avagy átolvasási tevékenység (*ri-lettura*) valójában szinonimája a lektorálásnak, és két különböző, mégis egymást kiegészítő módon értelmezhető: egyrészt mint ugyanazon szöveg újabb, „további” olvasása, másrészt mint a szöveg teljesen „friss”, újszerű látásmóddal történő olvasása. E kettős jelentés nagyjából megegyezik a két fő lektorálási típussal és a kapcsolódó olvasási tevékenységgel: az önlektorálással, amikor a fordító a saját fordítását egyszer vagy többször átolvassa, valamint az úgynevezett máslektorálással, amikor egy másik, a fordítótól eltérő személy új nézőpontból olvassa át a fordítást. E két lektorálási forma mögött álló olvasási tevékenység mindig az első lépése azon analitikai, kritikai és műveleti lépéseknek, amelyek segítségével javítjuk a fordított szöveg minőségét. Ám mind a fordító, mind pedig a lektor más-más módszerrel dolgozik, különböző eszközöket alkalmaz, és időnként eltérő célokat tart szem előtt. Az önlektoráló fordító tulajdonképpen a saját fordítási munkája eredményét olvassa át ismételten, tehát egy már ismert szöveget olvas újra. A szöveg ilyen szintű személyes ismerete miatt megeshet, hogy nem képes friss, új szemmel tekinteni a fordításra. Ezzel szemben a lektor először olvassa a fordítást, és ez a „premier nézet” biztosítja a legjobb minőségű lektorálási tevékenységhez szükséges frissességet és elfogulatlanságot. Úgy is mondhatjuk, hogy míg a fordító a szöveg leggondosabb és legautentikusabb olvasója, addig a lektor az időzítést tekintve a fordított szöveg első olvasója, mégpedig olyan különleges olvasó, aki egyesíti a két különálló, ám egymást kiegészítő olvasási attitűdöt és szerepet: a „naiv” és a „professzionális” olvasót. A naiv olvasó, avagy a publikált szöveg célnyelvi olvasója valószínűleg nem ismeri az eredeti szöveget és az eredeti nyelvet. Számára a szöveg nem fordítás, hanem saját nyelvén készült tájékoztató vagy szórakoztató rendeltetésű alkotás. A lektor ezzel szemben „professzionális” olvasó, mivel nemcsak, hogy kritikus, javító és jobbító szándékkal közelít a szöveghez, de olvasási tevékenységét egy közvetítővel (a kiadóval) kötött szerződés szerint végzi, aki esetlegesen kérheti bizonyos „házi stílus” használatát vagy olvasói elvárások teljesítését. Mindemellett a professzionális olvasó-lektor „összehasonlító” álláspontból nézi a szöveget, tökéletesen tisztában van az eredeti szöveg létezésével, olvasás közben oda-vissza mozog a két szöveg között, ellenőrzi a következetességet, az ellentmondásokat, felismeri a hibákat, kiemeli a lehetséges jobbításokat, vitatható részeket.

Noha a fordító és a lektor is egyfajta „kiváltságos” olvasó, a fordított szöveghez fűződő eltérő viszonyuk miatt jelentős különbségek fedezhetők fel olvasási módjukban. A jelen tanulmány célja az említett olvasási vagy „átolvasási” sajátosságok megvilágítása az önlektorálás és a lektorálás terén egyaránt, röviden összefoglalva az ezen a téren végzett jelentősebb fordítástudományi kutatásokat, elsőkézből származó adatokat nyújtva az olasz kiadói piacnak az önlektorálás és lektorálás területén bevett szakmai gyakorlatáról.

2. Olvasás és lektorálás a tudományos kutatásban

Az elmúlt tizenöt évben egyre nagyobb érdeklődés övezi a lektorálást a fordítástudományban, immár a fordítási folyamat kulcsfontosságú szakaszának tekintik a kutatásokban. Az ezen a területen végzett

vizsgálódások két fő kategóriába esnek a kutatás tárgyát tekintve: az önellenőrző fordító és ellenőrző tevékenysége (önlektorálás), valamint a külső ellenőr és ellenőrző tevékenysége (lektorálás). A kutatásokat mindkét esetben kvalitatív és kvantitatív módszerek és különböző megközelítések alkalmazásával végezték, alkalmanként túllépve a fordítástudomány határain a megismerés- és írástudomány, illetve a szövegek szerkesztésével kapcsolatos tudományos megközelítések felé. A lektorálási tevékenység olvasási szakasza érinti mindezen szemléletek kutatási területét, így számos tudományos cikk született mind az önlektorálás, mind a lektorálás területén, különös hangsúlyt fektetve az olvasásra.

Mossop⁴ az önlektorálás folyamatával kapcsolatos egyik legkorábbi cikkében egyértelmű és részletes leírást ad erről a tevékenységről, és három szakaszra bontja, amelyek közül kettő konkrétan az olvasás során valósul meg. Mossop szerint az első lépés a fordítás egy kis részletének egy nyelvű átolvasása anélkül, hogy megnéznénk a forrásnyelvi szöveget, így könnyebben felismerhetőek az általános nyelvi és stilisztikai hibák. Második lépésként a fordított szöveg egy részletének olvasását, majd a forrásnyelvi szöveggel való összehasonlítását javasolja. Ennek az összehasonlító tevékenységnek köszönhetően azonosíthatók a kihagyások, félrefordítások, és átfogó képet alakíthatunk ki a fordítás minőségéről. Ezután az önlektoráló fordító eldöntheti, hogy tovább folytatja magát a lektorálást, vagy ugyanezt a két „olvasási” lépést ismétli meg a szöveg további részén. A lektorálási tevékenység során megeshet, hogy az önlektoráló fordítónak át kell gondolnia korábban hozott döntéseit, vagy más stratégiákat, megoldásokat kell alkalmaznia. A harmadik, egyben utolsó lépést – a különösen nehezen megoldható fordítási, illetve lektorálási problémákkal kapcsolatos végső döntéseket – érdemes a lektorálás végére hagyni. Egy újabb publikációjában⁵ Mossop megerősíti az olvasás lektorálásban játszott központi szerepét, „elsődlegesen olvasási gyakorlatként” definiálva a lektorálást, szemben a lektorálásról alkotott általános elgondolásról, miszerint az elsődlegesen írást vagy javítást foglal magában. Továbbá kulcskézségként emeli ki a lektor „figyelmes olvasási képességét”, emellett javasolja, hogy minden fordító legalább egyszer „olvassa át egy nyelven” a saját fordítását, majd – amennyiben ideje engedi – végezzen összehasonlító átolvasást a fentebb leírtak szerint.

Minden önlektoráló fordító találkozott már azzal a sajátos problémával saját munkájának átolvasása közben, hogy nehézséget okoz a fordítást új, objektív szemmel nézni. Hansen ezt a problémát tárgyalja, és a következőképpen magyarázza⁶:

Az önlektorálás többek között azért nehéz, mert a fordítók beleszeretnek saját megfogalmazásaikba. Ugyanezt a mielin fonalat használják újra és újra. Így a friss, új szemmel való olvasás elérése érdekében fontos szerepet játszik a fordítás és a lektorálás között eltelt idő. (Hansen 2009: 263)

Tulajdonképpen a fordító saját szövegéhez fűződő kapcsolata, annak erősségeinek és gyengeségeinek mély ismerete lehetetleníti el a fordítás objektív vizsgálatát az összes későbbi átolvasás során. Egy igen hatékony (talán a leghatékonyabb) technika a szöveg „pihentetése”, azaz minél több időt érdemes hagyni a megfogalmazás és a lektorálás között, hogy elérjük a kellő elfogulatlanságot, objektivitást.⁷ Sajnos azonban a fordító nemcsak szubjektív saját munkájával szemben, de gyakran az időkerete is szűkös, vagy nincs elegendő ideje arra, hogy kellően eltávolodjon saját fordításától. Ennek kompenzálása érdekében sok fordító alkalmaz – többé-kevésbé szándékosan – alternatív „távolító” stratégiákat. Chesterman és Wagner⁸ szerint ez a távolítás „az alkotástól való mentális visszalépés a jobb perspektíva elérése érdekében”, és olyan stratégiák alkalmazását javasolják önlektorálás során, amelyek által elérhető a „mesterséges felejtés, a mentális képernyő törlése, annak érdekében, hogy

naiv, friss szemlélettel” forduljunk a fordított szöveg felé. Tehát a fordítás átolvasása és finomítása közben a fordítónak először is „meg kell tanulnia felejteni”. Ez az olvasás egy meglehetősen érdekes megközelítése, hiszen a fordítónak tökéletesen tisztában kell lennie azzal, hogy miben különbözik a saját fordításának olvasási élménye egy alaki más által írt szöveg első elolvasásától. Az önlektoráló fordítónak először fel kell ismernie a testtartási, fiziológiai és belső olvasási stratégiákban lévő különbségeket, és csak ezután tudja alkalmazni az „első alkalom” stratégiát saját fordítása átolvasásakor. Chesterman és Wagner további hatékony „olvasási stratégiákat” kínál az önlektoráló fordító számára. Ilyen például a médium megváltoztatása (például képernyő helyett papír alapú), az olvasás megkezdése a dokumentum közepén, a szöveg hangos olvasása valaki más számára, vagy más bőrébe bújás a saját fordítás olvasása közben.

Az olvasás ugyanolyan szerves része a máslektorálásnak, mint az önlektorálásnak, és az eltérő olvasási módszerek hatással lehetnek a lektorálásra és annak eredményére is. Számos kutatás foglalkozott ezzel a témával, kezdve Horguelin és Brunette gyakorlati kézikönyvétől⁹ Mossopig. Horguelin és Brunette háromlépéses folyamatként ábrázolja az „ideális” lektorálási folyamatot. Első lépés a forrásnyelvi szöveg elolvasása, ezt a forrásnyelvi- és célnyelvi összehasonlító olvasás követi – amire „kétnyelvű olvasásként” hivatkoznak –, végül a javítás, majd a célnyelvi szöveg átolvasása következik. Ezzel szemben Mossop az „egynyelvű lektorálás” mellett érvel, amikor a lektor csak magát a célnyelvi szöveget olvassa el, a forrásnyelvi szöveget pedig csak abban az esetben veszi elő, ha problémába ütközik, és ezután végzi el a szükséges módosításokat. Ami a lektorálás ezen módjának előnyeit és hátrányait illeti, Mossop úgy véli, „lehetséges, hogy a végeredmény egy olyan fordítás lesz, ami jelentésben nem áll olyan közel a forrásnyelvi szöveghez, mint az összehasonlító átolvasás által nyert szöveg. Viszont könnyebben olvasható, mivel a lektor a fordítás gördülékenységére és logikus gondolatmenetére összpontosít.”¹⁰ Egy másik érdekes tanulmány, amely hozzájárult a lektori tevékenység és annak sorrendisége terén végzett kutatásokhoz Künzlitől¹¹ származik, aki Mossophoz hasonlóan az „egynyelvű” megközelítés mellett érvel, amikor kijelenti, azért „előnyös először csak a fordítást olvasni a forrásnyelvi szöveg nélkül”, mert így a lektor „nem kerül a forrásnyelvi struktúrák hatása alá.”

Robert¹² igen részletes és összehangolt kutatási munkája bemutatja, hogyan befolyásolják a különböző lektorálási eljárások és stratégiák a lektorálás eredményét (azaz minőségét), valamint a folyamatot (időtartamot és hibaészlelési potenciált). Tizenhat hivatásos lektor lektorálási folyamatát és produktumát hasonlítja össze különböző adatgyűjtési eszközök kombinálásával (hangos gondolkodás, billentyűkövetés, a lektorálás eredményének elemzése és retrospekív interjú), variálva a lektorálási folyamatot és az olvasási fázist. A változóként használt négy lektorálási eljárás a következő: egynyelvű korrektúraolvasás¹³ a forrásnyelvi szöveg megtekintése nélkül (kivéve kétség esetén); kétnyelvű korrektúraolvasás; kétnyelvű korrektúraolvasás, amelyet egynyelvű korrektúraolvasás követ; végül pedig egynyelvű korrektúraolvasás, amelyet kétnyelvű korrektúraolvasás követ. Az adatok elemzését követően Robert arra jutott, hogy az eljárás valóban befolyással lehet a lektorálás minőségére, hosszára és hibaészlelési potenciáljára. Künzli¹⁴ szintén a lektorálás során végzett olvasást kutatta, ám nem az olvasás típusára (egynyelvű vagy kétnyelvű) fektette a hangsúlyt, hanem annak sorrendiségére, azaz a forrásnyelvi szöveg és a célszöveg sorrendjére a tulajdonképpeni lektorálás előtt, illetve arra, hogyan befolyásolja ez a lektorált fordítás minőségét. Rochard¹⁵ célja a különböző lektorálási folyamatok vizsgálatával az volt, hogy kiderítse, létezik-e egy ideális típus. Kutatása során főként a saját fordítását hangosan olvasó fordító, valamint a forrás-és célszöveget szimultán olvasó, összehasonlító ellenőrzést végző külsős lektor munkájának kombinációját vizsgálja (tehát az ön- és a máslektorálás kombinációját), olyan folyamatként írva le azt, amely

tökéletes eszköz, hogy megtanuljuk felmérni a saját fordításunk minőségét – és meggyőződéssel megvédjük a szöveget az olvasás során –, valamint felfedezni a tökéletlenségeket, amelyek gátolják magát a hangos felolvasást. (Rochard 2002.)

Ezt a fajta együttműködő olvasást Parra Galiano¹⁶ konkordanciaolvasásként (*revisión de concordancia*) írja le, míg a formális hibák felismerése és javítása céljából végzett ugyanazon fordítás két különböző fordító általi egynyelvű átolvasását keresztolvasás (*lectura cruzada*) kifejezéssel jellemzi. Egy későbbi tanulmányában¹⁷ a lektorálási olvasást egy szélesebb körű téma – a minőségi elvek és paraméterek – részeként vizsgálja. Parra Galiano szerint az első, minőségi lektoráláshoz szükséges lépés a „fordítási megbízás” ismerete, a második logikus lépés

a célnyelvi szöveg autentikus szöveggént való olvasása. Feltételezvé, hogy már az első olvasás alkalmával felfedezi a hibákat, a széleskörű tapasztalattal rendelkező fordító (vagy a lektor) meg tudja állapítani, hogy érdemes-e kijavítani a fordítást, vagyis érdemes-e elvégezni a célszöveg lektorálását. (Galiano 2007: 200)

Ez esetben az olvasásnak „gazdaságossági” hatása van a lektorálási tevékenységre, mivel segít a lektoráláshoz szükséges idő felmérésében, valamint a lektorálási erőfeszítés költséghatékonyságának mérésében. Parra Galiano hangsúlyozza, hogy a munkával töltött idő maximális kihasználása érdekében – főként, ha a fordítás és a lektorálás strukturált környezetben történik – érdemes a fordítás minőségének értékelésével kezdeni a munkát, azaz a célszöveg egynyelvű olvasásával, mivel így azonnal felismerhető a gyenge vagy középserű szöveg, ami több időt igényel (*los textos de infima calidad o muy mediocres, lo cual supoine ganar tiempo*).¹⁸

A fentiekben bevezetett professzionális környezet képezi a következő rész témáját, amelyben bemutatom a hivatásos fordítók és tolmácsok által végzett különböző olvasási technikákat, kiemelve sajátosságaikat azzal kapcsolatban, hogyan, hol, mikor és miért végzik őket.

3. Olvasás és lektorálás szakmai kontextusban

Az előző fejezetben leírt kutatási munkák az olvasást – a mennyiségi és minőségi eltérések ellenére – a lektorálási gyakorlat „univerzális” jellemzőjeként ábrázolják. Ezzel szemben a következő fejezet konkrét szakmai területre, az olasz kiadói piacra készült fordítás lektorálására összpontosít. A fordított szövegek és gyakorlatok sokfélesége miatt azonban úgy gondoljuk, az elemzésre és értelmezésre kerülő adatok érdekes módon hármas egységet alkotnak és összehasonlíthatók más munkakörnyezetben végzett lektorálási kutatások eredményeivel, mint azt Hernandez–Morin¹⁹, Rasmussen és Schjoldager²⁰, és Bertaccini és Di Nisio²¹ írásaiban olvashatjuk. A tudományos kutatásokról szóló fejezetben leírtak szerint az itt ismertetett adatok mind az önlektorálás, mind pedig a lektorálás gyakorlatára is vonatkoznak és egy 2013-ban végzett, az olasz piacon dolgozó hivatásos, angol–olasz nyelvpárban dolgozó fordítók és lektorok kérdőíves felmérése alapján készültek.²² A felmérés három fő kutatási paraméter, nevezetesen a lektorálási ágens, a lektorálási termék és a lektorálási folyamat terén gyűjt adatokat, empirikus és kvalitatív kutatási módszerek alkalmazásával. A felmérés szerkezetét tekintve Lasswell kommunikációs modelljét követi, és két különálló, fordítók, valamint lektorok részére készült kérdőívből áll, és

a szerkesztői/szépirodalmi fordítás lektorálásának következő öt fő vizsgálati területét öleli át: mi, kik, hol, mikor és miért.

A felmérés első része a fordító önlektorálásról alkotott nézetével foglalkozik, és a begyűjtött adatok megerősítették azt, a jelen írás elején már említett tendenciát, miszerint az „átolvasás” a lektorálási tevékenység szinonimája, ahogy ezt a kutatásban részt vevők 40 százaléka is megválaszolta, amikor saját meghatározást kellett adnia a lektorálásra.

A felmérés második, igen jelentős része a lektorálás kivitelezésének megértésére irányul, és igen sok kérdés az „átolvasás” folyamatát helyezi középpontba, azon belül is a használt közvetítő eszköz (képernyő vagy papír) fajtájára. Az 55 részt vevő fordítótól gyűjtött válaszok nagyfokú változatosságot mutatnak, amely főként a szöveg hosszából és nehézségéből, valamint a rendelkezésre álló időből adódik. Mindazonáltal négy fő kategóriára bonthatók: kizárólag/főként képernyő előtt végzett átolvasás (37/55; 67,3%); főként papíron történő átolvasás, amelyet a módosítások elektronikus rögzítése követ (4/55; 7,3%); képernyő előtt végzett első átolvasás, amelyet egy vagy több papír alapon történő átolvasás követ (12/55; 21,8%); papír alapon végzett első átolvasás, melyet egy vagy több képernyő előtt végzett átolvasás követ (2/55; 3,6%). A legtöbb fordító részletesen kidolgozott válaszokat adott, és rendkívül érdekes betekintést nyújtott az olvasási gyakorlataiba, folyamatokat és személyes preferenciákat is kifejtve. Elsősorban a távolító stratégiák alkalmazása kapott hangsúlyt az átolvasási szakasz lényeges elemeként, ezen stratégiák közül a szövegvizualizáció bizonyult az egyik legkedveltebbnek.

A válaszadók többsége, főként a képernyő előtt dolgozó fordító, igénybe veszi ezt a stratégiát, ami a fájl vizuális megjelenítésének képernyőn történő megváltoztatását jelenti a formátum, a karakterméret és -típus, a sorközök, az oldalelrendezés és a tájolásmódosításával. Ez a stratégia a fordított szöveg más nézetűvé alakításával lehetővé teszi egy teljesen más olvasási attitűd alkalmazását, amelyet az egyik válaszadó „nyugodt olvasásként” ír le, más szóval a fordító így a naiv olvasó szerepét tölti be, tehát miután a szöveg megjelenítése megváltozott, az önlektoráló fordító először látja és olvassa az új szöveget. Ez a saját fordított munkája iránti új hozzáállás segíthet a fordítónak azon hibák és hiányosságok felismerésében, amelyeket korábban nem észlelt, mivel már olyan sok időt és erőfeszítést fektetett a fordított szövegbe, hogy már előre tudja, mit várjon, és nem képes jobb, sőt lehetséges alternatívák felfedezésére sem.

Arról is megkérdeztük a fordítókat, hogy használták-e a hangos olvasás stratégiáját az önlektorálási folyamat során. A válaszadók mintegy harmada (20/55; 36,4%) azt mondta, hogy rendszeresen alkalmazza ezt a fajta „ellenőrző” olvasást, míg 34,6 százaléka (19/55) csupán alkalmanként olvas hangosan, mivel vagy ideje nem engedi, vagy csak a fordított szöveg azon részeit olvassa hangosan, amelyek esetében a hangzás és a ritmus kifejezetten fontos és nehezen visszaadható. A maradék 29 százalék (16/55) sosem olvassa hangosan a fordítását. Annak érdekében, hogy jobban megértsük a hangos olvasás ellentmondó tendenciái mögött álló okokat, hasznos lehet a válaszadók által adott teljes válaszok alábbi elemzése:

Igen, hangosan fel szoktam olvasni a fordításomat, de csak egy részét, mivel nem szeretnék olyat írni, amely a ritmust és a hangzást tekintve nagyon hasonlít a beszélt olasz nyelvre, mivel a beszélt nyelv nem ugyanaz, mint az írott nyelv. Általában a fordításom azon részeit olvasom hangosan (lehetőség szerint más embereknek), amelyeknél úgy érzem, gond lehet a megértéssel vagy az olvashatósággal, illetve, hogy fellazítsam a merev formulákat.

Nem olvasok hangosan, de nagyon hasznos eszközt használok már évek óta főként a lektorálás második körében: megkérem a kiadót, hogy küldje át (vagy néha magam vásárlom meg) a könyv audió verzióját, és hallgatom a fordításom átolvasása közben. Így megérezhetem, hogy jól adtam-e vissza a ritmust és a stílust, illetve a szerző szándékát. Jó hallani a színész/színészek hangját és ez kiváló módja annak, hogy észrevegyem a kisebb hibákat vagy véletlen kihagyásokat.

Sosem olvasok hangosan, de az utolsó, végső átolvasáskor „suttogva” olvasom magamban a fordításomat – így jól hallok, mennyire könnyen olvasható.²³

A kérdőív egy másik részében arra kértük a fordítókat, hogy írják le, hol és mikor végzik átolvasási tevékenységüket. A fordítók jelentős százaléka (45/55; 81,8%) azt mondta, főként azért végzi fordítási és lektorálási munkáját ugyanazon a helyen és ugyanabban a pozícióban, mert otthonról dolgozik, így nem rendelkezik olyan további helyiséggel, amelyet kizárólag erre a tevékenységre tudna használni. Az 55 fordító közül mindössze 10 mondta, hogy bár ez nem mindig lehetséges, igyekszik a lektorálási tevékenységet más helyen végezni. Ez a helyváltoztatás azzal magyarázható, hogy növelni kell a távolságot a fordító és a fordított szöveg között (egy újabb távolító stratégia), és ez akkor a leghatékonyabb, ha a változás radikális (bent kontra kívül). Természetesen a kisebb változások (írászat kontra kanapé vagy ágy) is segíthetnek, mivel segítik egy nyugodtabb testtartás és hozzáállás felvételét. Érdeemes újból megjegyezni azonban, hogy ez a stratégia inkább egy olyan olvasási helyzet kialakítását segíti, ami közelebb áll a szórakozáshoz, mint a szakmai munkához. Más szóval ez egy kísérlet arra, hogy egyesítse a lektori szerep két oldalát: a naiv és a professzionális olvasót.

A fordítókat arra is megkértük, hogy nevezzék meg, a fordítási folyamat mely részén végzik az átolvasást. Erre a kérdésre a következő lehetőségek közül választhattak: a fordítás teljes folyamata során; a felénél; csak azután, hogy elkészült a szerkesztetlen fordítás; a fordítás különböző szakaszaiban; vagy egyéb. A válaszok alapján két fő csoportot különböztethetünk meg: a fordítók egy része (32/55; 58,2%) csak a szerkesztetlen fordítás elkészülte után végez átolvasást, míg a másik része (21/55; 38,2%) a fordítási folyamat különböző szakaszaiban, a fordítás során és a folyamat végén. Az átolvasási tevékenységüket a fordítási folyamat különböző szakaszaiban végző fordítók között két fő tendencia azonosítható: 21-ből 6 fordító (28,5%) különböző mennyiségű (bizonyos számú lefordított oldal vagy egy fejezetnyi) lefordított szöveg után olvassa át és lektorálja saját fordítását, míg 21-ből 4 fő (19%) minden nap átolvassa és lektorálja az előző nap elkészült oldalakat, és azután folytatja a fordítást.

Ami az önlektorálás miérettjeit illeti, a fordítókat arra kérték, határozzák meg átolvasási tevékenységük célját. Az erre a kérdésre adott válaszok részben átfedést mutatnak a kérdőív elejére adott válaszokkal – amikor is a fordítókat arra kérték, írják le saját meghatározásukat a „lektorálás” szakkifejezésre – de ezek a válaszok inkább a fordítók által szem előtt tartott, tényleges, rövid távú célokra összpontosítanak, amikor a lefordított szöveg utolsó olvasását végzik átadás előtt. Ezek a célok nem feltétlenül azonosak a lektorálási tevékenység kezdetén elképzelttel. A fordítók válaszaiknak egyik vizsgálati eleme, hogy törekszenek a gördülékenységre és a fokozott olvashatóságra, az olvasó számára minél könnyebben befogadható szöveg létrehozására a nyelv kellő finomításával, valamint a „fordításnyelv” minden nyomának eltüntetésére (35,9%). További gyakori cél a fordítás ellenőrzése a formai és a tartalmi hibák javítása érdekében (25,6%) egyaránt, míg a harmadik leggyakoribb cél a szöveg mint „kereskedelmi termék” teljeskörű jobbítása, tekintetbe véve a leendő piacot és a végső olvasó elvárásait (16,6%). Jóllehet ritkábban, de a válaszok között olyan olvasási célok is megjelentek, mint például a

konzisztencia/koherencia, a stílusbeli homogenitás (6,4%), a szerző stílusának hű visszaadása, valamint a kiadó arculatához való alkalmazkodás (2,6%).

A kérdőív utolsó része arra irányult, hogy olyan sajátosságokat mutasson be, amelyeket a fordítók a lektori olvasási tevékenységnek tulajdonítanak, vagy tőle várnak a fordításuk saját átolvasásához képest. Itt a fordítókat arra kérték, határozzák meg, hogy a lektor rendszerint több vagy kevesebb dolgot vesz észre, mint ők maguk, és miben különbözik a lektor jobb/rosszabb látásmódja a sajátjuktól. Az adatok egyértelműen azt mutatják, hogy mivel a lektor „friss” szemmel, érzelmi kötődés nélkül néz a fordított szövegre (lásd Hansen, 2009), könnyebben „érezkeli” a gördülékenységet befolyásoló merev nyelvi formulákat, (29,7%), gépelési hibákat/elírásokat (15,6%), tükörfordításokat (12,5%), idioszinkratikus formulákat, személyes preferenciákat és stílust, tájnyelvi elemeket (12,5%), nemkívánatos rímelő szavakat és ismétléseket (12,5%), értelmezési hibákat (9,4%), valamint tartalmi és általános stílushibákat (7,8%). Talán ismételten a „friss” szemnek köszönhetően, a fent említett előnyökhöz viszonyítva igen kevés hátránya van a lektori olvasásnak. Ezek a hátrányok két fő csoportra oszthatók: 1. a lektorok nehezebben értik meg a logikát bizonyos fordítási választások és stratégiák mögött, amit talán a fordítóhoz viszonyított kevésbé elmélyült szövegismeret okoz (67%); és 2. nagyobb kihívást okoz számukra a szövegben ismétlődő jelentések és képek hálózatának megragadása (33%).

Hasonló kérdőívet kaptak a lektorok is, akiket a mások lektorálása során végzett olvasási tevékenységükkel kapcsolatban kérdeztek. A várakozásoknak megfelelően úgy tűnik, az „átolvasást” nem használják a lektorálás szinonimájaként, hiszen a lektorok nem egy már ismert szöveget olvasnak újra. Azonban ők is hasonlóan írják le a tevékenységüket, „kritikus” olvasásnak nevezve azt. Hogy feltárják a lektorok forrásnyelvi szöveghez való viszonyát, arról kérdezték őket, hogy a lektorálás megkezdése előtt elolvassák-e a forrásnyelvi szöveg egy részét vagy teljes egészét, illetve, hogy milyen előnyt vagy hátrányt tulajdonítanak ennek a döntésnek. Ezután feltették ugyanezt a kérdést a fordított szöveggel kapcsolatban is. A válaszokból az derült ki, hogy a válaszadók 40 százaléka (10/25) olvassa el a forrásnyelvi szöveget (8% a teljes szöveget, 32% csak 20–30 oldalt) a lektorálás megkezdése előtt. Ezzel szemben 60 százalék nem teszi meg, döntésük hátterében pedig elsősorban az időhiány és a költséghatékonyság áll. Ugyanez a megoszlás tapasztalható a fordított szöveget illetően is. Habár a forrásnyelvi szöveg és a fordított szöveg preventív elolvasása nem bevett lektori gyakorlat, ez nem jelenti azt, hogy nem olvasnának a lehető legtöbbet a lektorálás megkezdése előtt, ha elég idő áll rendelkezésükre, és megfelelő díjazásban részesülnek. A válaszok részletes elemzése azt mutatja, hogy a lektorok teljes mértékben egyetértenek az ilyen olvasás hasznosságával, de nem engedhetik meg maguknak. A következő megjegyzések jól mutatják a forrásnyelvi szöveg és a célnyelvi szöveg lektorálás előtt történő elolvasásának előnyeit és néhány hátrányát:

Lektorálás előtt szívesen elolvasnám a forrásnyelvi szöveget, de időhiány miatt ez sajnos lehetetlen. Az egyik előnye az lenne, hogy megérthetném a szöveg általános üzenetét és átfogó képet kaphatnék a forrásnyelvi szövegről, felismerve domináns vonását vagy vonásait. Ez a felismerés pedig segítségemre lehetne a célnyelvi szöveg elemzése és a módosítási javaslatok megtétele során.

Általában azzal kezdem a lektorálást, hogy elolvasom a forrásnyelvi szöveget, majd a fordítást. Ez sajnos sok időbe telik, de segít a hibák és félreértések észlelésében, amik egy jó fordítás árnyékában rejtve maradnának.

Gyorsan átfutok minimum 20 oldalt a fordításból, mielőtt elkezdem annak soronkénti összehasonlítását a forrásnyelvi szöveggel. Azért fontos az első olvasás, mert így kialakíthatok egy általános elképzelést a fordításról mint szövegről. Nem annyira időigényes, így a lektorálási díj kárpótolhatja.

Elolvastam a fordítás egy részét, hogy megértssem a fordító stílusát és megközelítését. A pozitívuma, hogy már pár oldal után felmérhető, mire számítsak lektorálás során, de sajnos ez a gyors szövegátfutás néha félrevezető.

Ahogy az a hiteles válaszokból is látható, a lektori olvasás főként összehasonlító folyamat, ezért a kutatók azt kérték a lektoroktól, írják le, hogyan végzik a forrás- és célszöveg összehasonlítását: szavanként, soronként, egy–egy minta kiragadásával, csak fordítási hiba esetén, bizonyos jelzések esetén, vagy egyéb módon. A válaszadók mintegy fele (52%, 13/25) a két szöveg soronkénti összehasonlításával végzi a lektorálást (teljes összehasonlító olvasás), 20 százalékuk egy-egy részletet hasonlít össze, míg a maradék 28 százalék változó módon végzi tevékenységét. Itt is főként az időhiány gátolja a két szöveg teljeskörű összehasonlítását. Ugyanakkor, a jó minőségű fordítás és a fordító megbízhatósága, jó hírneve is meggyőzheti a lektort arról, hogy nincs szükség a két szöveg teljeskörű, átfogó összehasonlítására.

A lektorokat arra is megkérték, jelezzék milyen közvetítő eszközt használnak a fordítás olvasásakor. A válaszokból az derül ki, hogy 64 százalék kizárólag vagy többnyire képernyőn végzi a lektorálást, 16 százalék többnyire papíron végzi az olvasást és a lektorálást, majd bevezeti a módosításokat az elektronikus szövegfájlba, 12 százalék a képernyőn végzi az első olvasást, a továbbiakat pedig papíron, míg 8 százalék először papíron olvas, a további átolvasásokat pedig a képernyőn végzi. Mint az a válaszok alapos vizsgálatából látható, az egyes eszközök kiválasztása és használati sorrendjük több változótól függ. Általában véve a gördülékeny és könnyen olvasható fordítás esetén a lektor szívesen megengedi magának a luxust, hogy csupán papíron olvassa a szöveget. Ezzel szemben, ha a lektor a fordítás első, gyors átolvasása alapján nehéz munkára számít, a kényelmesebb és hatékonyabb munkakörnyezetet, azaz az elektronikus formátumot és a számítógép képernyőjét részesíti előnyben. Amint azt az alábbi részletes válasz mutatja, a fordítókhoz hasonlóan a lektorok is használnak hangfájlokat.

Csak a képernyőn végzem az olvasást és a lektorálást. Mindkét fájlt megnyitom, és mozaikrendezésben nézem őket. Esetleg olvasószoftvert használok a fordítás hangos olvasásához: kiválasztom a megfelelő sebességet és közben görgetek lefelé a forrásnyelvi szövegben.

A „hangos olvasás” lehetősége egy további kérdés témája volt, amelyre a lektorok a következőképpen feleltek: 20 százalék azt válaszolta, rendszeresen olvassa hangosan a fordított szöveget lektorálás közben, 44 százalék sosem teszi, míg a maradék 36 százalék csak alkalmanként olvassa hangosan a fordítást, vagy abban az esetben, ha különösen nehéz visszaadni a hang- és ritmushatásokat.

Ami a lektorálási tevékenység helyét és idejét illeti, arra kértük a lektorokat, mondják el, általában hol dolgoznak, illetve történik-e bármi változás munkaszisztémájukban a lektorálási tevékenységük során. Egyúttal arra is kérték őket, írják le a fordítási folyamaton belül mikor történik a lektorálás. A lektorok túlnyomó többsége otthonról dolgozik (75%), míg a maradék (25%) otthonról és a szerkesztőségi/kiadói irodából.

Idővel kapcsolatos adatokat úgy gyűjtöttünk, hogy megkérdeztük a lektorokat, mikor végzik a lektorálást (csak a fordítás befejezése után, párhuzamosan, az egész fordítást egyszerre vagy részekben). A válaszadók 84 százalékánál a lektorálás csak azután veszi kezdetét, hogy a fordítás megérkezik a kiadóhoz. A fennmaradó 16 százalék már a fordítási folyamat közben megkezdte a lektorálást, mégpedig akkor, ha a szöveget igen rövid időn belül ki kell adni (a fordítást ilyenkor részletekben küldik, és a lektorálás a fordítással egy ütemben zajlik), illetve „együtműködő fordítás” esetén, amikor több fordító munkáját kell összehangolni és lektorálni az egységes szöveg létrehozása érdekében.

A fordítókhoz hasonlóan a lektorokat is megkértük, határozzák meg a lektorálás során alkalmazott olvasási tevékenységük fő célját. Érdekes, hogy céljaik – ha csak kis mértékben is – de egyértelműen eltérnek a fordítók céljaitól. A lektorok fő célja a fordítás támogatása a teljeskörű minőségi javítás által (34%), amelyet az olvashatóság javítása (27%), a fordító támogatása (23%), a szerző támogatása pontos szándékának világos közvetítése által (9%), valamint a kiadó követelményeihez való illeszkedés javítása (7%) követ. A fordítók esetleges negatív attitűdje a lektorok felé, miszerint a lektor olyasvalaki, aki örömet leli a fordító hibáinak és hiányosságainak kiemelésében, valaki, akinek javítását irigység vezérli, valaki, aki veszélyezteti a fordító hírnevét és annak helyére pályázik, egyértelműen elfogult tévképzet, hiszen a lektor célja a fordítás minőségének javítása, nem a támadás. Ez egyértelműen látszik a következő záró hozzászólásokban is, amely a lektori munkát a fordító és a szerző legjobb tulajdonságainak hangsúlyozására irányuló kísérletként jeleníti meg:

A lektorálás a fordító támogatása, egyfajta segítségnyújtás. A lektor közvetítő, aki javaslataival, javításaival, a fordító munkájának újszerű megvilágításával a kiadó igényeinek tudatában igyekszik azokat a fordító valamint a szerző igényeivel ötvözni. Azt is mondhatjuk, hogy a lektor olyan a fordító számára, mint Tücsök Tihamér Pinokkió számára. Nélküle a fordító úgy lesz sikeres, vagy úgy bukik el, hogy nem is tud róla.

4. Összefoglalás

A jelen tanulmány célja az volt, hogy bemutassa a fordítási-lektorálási munka részét képező olvasási tevékenységet. Továbbá bemutatta, hogy az olvasást végző ágens szerepköre alapján (önlektoráló fordító vagy külső lektor) milyen különböző olvasási formákat, megközelítéseket és célokat alkalmaz, rövid áttekintést nyújtva a területen végzett tudományos kutatásokról. A lektorálási folyamat kutatásával foglalkozó tanulmányok célja a lektorálási folyamat vizsgálata a lektorálási termék jobbításához vezető legjobb gyakorlat és eljárás felismerése érdekében. Ennek ellenére nem meglepő, még kevésbé elkeserítő, hogy tökéletes sikerrecept nem létezik, hiszen ha az olvasás értelmezést is jelent, örömmel kell megállapítanunk, hogy mindennemű olvasási típus, forma és módszer új, értékes perspektívát nyújt a lektorálási munka folyamatához. A professzionális fordítók és lektorok lektorálás során végzett olvasási tevékenységét kutató fentebb ismertetett felmérés adatai értékes információval járulnak hozzá a korábban végzett kutatásokhoz, és alátámasztják azt az elképzelést, miszerint a különböző olvasási formák kiegészítik egymást. A megközelítések sokfélesége és kiegészítő jellege megmutatkozik a fordítók és lektorok lektorálási céljaiban is. Noha a célnyelvi gördülékenység és olvashatóság mindkét csoport számára fontos tényező, a prioritások mégis eltérhetnek a lektorálási tevékenység során. Míg a fordítók a célnyelvi szöveg és a forrásnyelvi szöveg kapcsolatát tartják szem előtt lektoráláskor, a lektorok sokkal szélesebb körű, jelen- és távollévő tényezőket vesznek figyelembe ugyanezen tevékenység végzésekor, beleértve maga a szöveg, a fordító, a szerző, a kiadó, valamint a célközönség támogatását

is. Más szóval, a lektor szakértő (*par excellence*) közvetítő, és többszörös kötelezettsége értelmében nézete és munkája további értékes betekintést nyújt a fordított szövegbe.

Ez a munka a lektorálás során végzett különböző olvasási formák (mind a kutatás során, mind a szakmai gyakorlatban történő) bemutatásával remélhetőleg felhívta a figyelmet az olvasási formák kiegészítő jellegére, valamint a folyamatban részt vevő különböző, mégis egyformán szükséges lektorálási szereplők által játszott szerepekre, amelyek végső soron mind ugyanarra a célra törekszenek, hogy a célközönség olyan szöveget kapjon, amelyet saját, egyéni módján olvas és élvez.

Jegyzetek

1. Calvino, I. 2002. *Mondo scritto e mondo non scritto*. Milano: Mondadori. 80. [My translation].
2. Bufalino, G. 1987. *Il Malpensante. Lunario del tempo che fu*. Milano: Bompiani. 81. [My translation]
3. Vaucluse, F. 2008. *L'art de traduire*. Paris: Éditions Hapax.
4. Mossop, B. 1982. A Procedure for Self–Revision. *Terminology Update* 15, No. 3. 6–9.
5. Mossop, B. 2001/2014. *Revising and Editing for Translators*. Manchester: St. Jerome.
6. Hansen, G. 2009. “The Speck in Your Brother’s Eye—The Beam in Your Own: Quality Management in Translation and Revision,” In: *Efforts and Models in Interpreting and Translation Research: A Tribute to Daniel Gile*. Hansen, G., Chesterman, A., Gerzymisch–Arbogast, H. (szerk.) Amsterdam: John Benjamins. 263.
7. Lásd Shih, C. 2006. Revision from Translators’ Point of View: An interview Study. *Target* Vol. 18. No. 2. 295–312.
8. Chesterman, A., Wagner, E. 2002. *Can Theory Help Translators? A Dialogue Between the Ivory Tower and the Wordface*. Manchester: St. Jerome. 68–72.
9. Horguelin, P. A., Brunette, L. 1998. *Pratique de la révision*. Brossard, Québec: Linguattech.
10. Mossop, B. 2001/2014. *Revising and Editing for Translators*. Manchester: St. Jerome. 116.
11. Künzli, A. 2006. Teaching and Learning Translation Revision: Some Suggestions Based on Evidence from Think–aloud Protocol Study, In *Current Trends in Translation Teaching and Learning*. Garant, M. (szerk.) Helsinki: Helsinki University. 13.
12. Robert, I. 2008. Translation Revision Procedures: An Explorative Study. In: *Translation and its Others: Selected papers of the CETRA Research Seminar in Translation Studies 2007.*, <http://www.arts.kuleuven.be/cetra/papers/files/robert.pdf>; Translation Revision. Does the Revision Procedure Matter? In: *Tracks and Treks in Translation Studies*. Way, C., Vandepitte, S., Meylaerts, R., Bartłomiejczyk, M. (szerk.) 2013. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 87–102; Robert, I., Van Waes, L. 2014. Selecting a Translation Revision Procedure: Do Common Sense and Statistics Agree? *Perspectives* 22, No. 3. 304–20.

13. Kérem figyelembe venni, hogy a „korrektúraolvasás” itt nem a szöveg nyomtatás előtti végső ellenőrzését jelenti, hanem a tevékenységet vagy a fordítási tervezet olvasását a referencia forrásnyelvi szöveggel együtt, vagy anélkül.
14. Künzli, A. 2009. Qualität in der Übersetzungsrevision—eine empirische Studie. In: *Translation zwischen Text und Welt: Translationswissenschaft als historische Disziplin zwischen Moderne und Zukunft*, Kalverkämper, H., Schippel, L. (szerk.) Berlin: Frank & Timme. 291–303.
15. Rochard, M. 2002. La révision: un acte pédagogique et économique. 2. <http://pagesperso-orange.fr/michel.rochard/textes/rennes>.
16. Galiano, S. P. 2005. La revisión de traducciones en la Traductología: aproximación a la práctica de la revisión en el ámbito profesional mediante el estudio de casos y propuestas de investigación. PhD diss., Universidad de Granada.
17. Galiano, S. P. 2007. Propuesta metodológica para la revisión de traducciones: principios generales y parámetros. *TRANS* 11. 200. [My translation].
18. Ibid., 201. [My translation].
19. Morin, K. H. 2009. Pratiques et perceptions de la révision en France. *Traduire* 2, No. 221. 58–78.
20. Rasmussen, K. W., Schjoldager, A. 2011. Revising Translations: A Survey of Revision Policies in Danish Translation Companies. *Journal of Specialised Translation* 15. http://www.jostrans.org/issue15/art_rasmussen.php.
21. Bertaccini, F., Nisio, S. D. 2011. Il traduttore e il revisore nei diversi ambiti professionali. *Intralinea, Special Issue: Specialised Translation II*. <http://www.intralinea.org/specials/specialisedtrans2>.
22. Scocchera, G. 2017. *La revisione della traduzione editoriale dall'inglese all'italiano. Ricerca, professione, formazione*. Rome: Aracne.
23. Mivel a válaszok szerepelnek az angol nyelvű fordításomban, nincs feltüntetve az oldalszámra való utalás.

Eredeti megjelenés

- Scocchera, G. 2017. Translation Revision as Rereading: Different Aspects of the Translator's and Reviser's Approach to the Revision Process. *Le traducteur et ses lecteurs* Vol. 9. No. 1.

Irodalom

- Bertaccini, F., Nisio, S.D. 2011. Il traduttore e il revisore nei diversi ambiti professionali. *Intralinea, Special Issue: Specialised Translation II*. <http://www.intralinea.org/specials/specialisedtrans2>.
- Bufalino, G. 1987. *Il Malpensante. Lunario del tempo che fu*. Milano: Bompiani.
- Calvino, I. 2002. *Mondo scritto e mondo non scritto*. Milano: Mondadori.
- Chesterman, A., Wagner, E. 2002. *Can Theory Help Translators? A Dialogue Between the*

Ivory Tower and the Wordface. Manchester: St. Jerome.

- Hansen, G. 2009. The Speck in Your Brother's Eye—The Beam in Your Own: Quality Management in Translation and Revision. In: Hansen, G., Chesterman, A., Gerzymisch Arbogast, H. (eds) *Efforts and Models in Interpreting and Translation Research: A Tribute to Daniel Gile*. Amsterdam: John Benjamin, 2009. 255–280.
- Hernández-Morin, K. 2009. Pratiques et perceptions de la révision en France. *Traduire* Vol. 2. No. 221. 58–78.
- Horguelin, P.A., Brunette, L. 1988. *Pratique de la révision*. Brossard (Québec): Linguattech.
- Künzli, A. 2006. Teaching and Learning Translation Revision: Some Suggestions Based on Evidence from Think-aloud Protocol Study. *Current Trends in Translation Teaching and Learning*. Vol 1. <http://www.cttl.org/2006-edition.html>
- Künzli, A. 2009. Qualität in der Übersetzungsrevision—eine empirische Studie. In: H. L. Schippel, L. (ed.) *Translation zwischen Text und Welt: Translationswissenschaft als historische Disziplin zwischen Moderne und Zukunft*. Kalverkämper. Berlin: Frank & Timme. 291–303.
- Mossop, B. 1982. A Procedure for Self-Revision. *Terminology Update* Vol. 15. No. 3. 6–9.
- Mossop, B. 2014. *Revising and Editing for Translators*. Manchester: St. Jerome.
- Galiano, P. S. 2005. La revisión de traducciones en la Traductología: aproximación a la práctica de la revisión en el ámbito profesional mediante el estudio de casos y propuestas de investigación. PhD dissertation. Universidad de Granada.
- Galiano, P. S. 2007. Propuesta metodológica para la revisión de traducciones: principios generales y parámetros. *TRANS* Vol. 11. 197–214.
- Rasmussen, K., Schjoldager, A. 2011. Revising Translations: A Survey of Revision Policies in Danish Translation Companies. *Journal of Specialised Translation* Vol. 15. http://www.jostrans.org/issue15/art_rasmussen.php.
- Robert, I. 2008. Translation Revision Procedures: An Explorative Study. In: *Translation and its Others: Selected papers of the CETRA Research Seminar in Translation Studies 2007 (2008)*. <http://www.arts.kuleuven.be/cetra/papers/files/robert.pdf>.
- Robert, I. 2013. Translation revision. Does the Revision Procedure Matter? In: Way, C., Vandepitte, S., Meylaerts, R., Bartłomiejczyk, M. (eds) *Tracks and Treks in Translation Studies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 87–102.
- Robert, I. S., Waes, L. V. 2014. Selecting a Translation Revision Procedure: Do Common Sense and Statistics Agree? *Perspectives* Vol. 22 No. 3. 304–20.
- Rochard, M. 2002. La révision: un acte pédagogique et économique. http://pagesperso-orange.fr/michel.rochard/textes/rennes_2002.pdf.
- Scocchera, G. 2017. *La revisione della traduzione editoriale dall'inglese all'italiano. Ricerca, professione, formazione*. Roma: Aracne.
- Shih, C. Y. 2006. Revision from Translators' Point of View: An Interview Study." *Target* Vol. 18. No. 2. 295–312.
- Vaucluse, F. 2008. *L'art de traduire*. Paris: Éditions Hapax.

A lektorálás¹ oktatása a wikik korában: ott találunk rá a technológiára, ahol már nem is várnánk

Louise Brunette és Chantal Gagnon

Fordító: Böröndy Lilla

Kivonat: Az egyetemi oktatásban nagyon kevés tapasztalatot lehet szerezni a wikik lektorálását illetően. Egy québeci egyetemen wikilektorálás-órát indítottunk végzős, harmadéves fordítóhallgatókkal. *Wikipédia*-szövegek lektorálása mellett döntöttünk, többek között azért is, mert ez hasonlít a munkaerőpiaci körülményekhez, és úgy véltük, hogy a wikivel elérhetjük a lektorálás-óra általunk meghatározott általános céljait. A feladat során végig felügyeltük a lektorálások fejlődését, a hallgatók beavatkozásait a szövegekbe csakúgy, mint a lektoráltak és a lektorok közötti eszmecsereket. Mindezeket a megfigyeléseket a *Wikipédia* bonyolult, ám mégis rendszerezett szerkezete tette lehetővé. Most megosztjuk gondolatainkat a Québeci Egyetemen, Outaouais-ben végzett kísérletről, és tanárolvasóinkra bízunk, hogy eldöntsék, megfelel-e számukra a feladat. Minket meggyőzött.

Kulcsszavak: pedagógia, fordítás, lektorálás, wiki, Wikipédia, fordítóképzés.

1. Bevezetés: online együttműködés

Az együttműködő mint melléknév, példátlan népszerűségnek örvend a fordításban csakúgy, mint bárhol máshol, ahol az úgynevezett web 2.0 internetes szolgáltatás megjelenik (lásd még O'Hagan 2011). Olyan nagy sikere van tehát az úgynevezett együttműködő fordításnak, hogy még a fordítóvállalatok is népszerűsítik, és ezen a mintegy öt éve elterjedt gyakorlaton alapuló szolgáltatásokat nyújtanak (mint a Lingotek társaság). De miről is van szó? André Guyon (2010) definíciójával élve: „az együttműködő fordítás együtt és nem különállóan dolgozó emberek csoportja által készített fordítás. Más szóval a résztvevők közötti koordináció és eszmecsere hozzájárul a fordításhoz” (Guyon 2010: 33). Az író még hozzá-teszi: „az együttműködő fordítás és a fordítók közötti együttműködés mindig is létezett” (Guyon 2010: 33). A fordítás története és gyakorlata ezt megerősíti, de a minket foglalkoztató területtel kapcsolatban hozzá kellene tenni, hogy az együttműködő fordítás az egynél több ember által készített online fordítás szinonimája. Azt is jegyezzük meg, hogy kétféleképpen gyakorolják ezt a fordítási módot: önkéntes és szakképzett fordítók által.

Senki sem vitatja, hogy a fordítások nagy többsége lektorálásért kiált (Brunette, Gagnon és Hine 2005; Hernández-Morin 2009; Robert 2012). Számíthatunk volna arra, hogy a lektorálásból kifolyólag megjelenik az együttműködő lektorálás, erről azonban szó sincs. Ezt mi sem tanúsítja jobban, mint a *Wikipédia*, az együttműködő fordítás egyik legnagyobb felhasználója. Mivel az együttműködésen alapuló enciklopédia komplex szerkezetét bárki szerkesztheti, a fordítások lektorálását egy olyan személyre bízák, aki előzetesen jelezte a fordításba való beavatkozási szándékát. A wikinautákat ez természetesen nem tartja vissza attól, hogy engedély nélkül módosítsanak a *Wikipédián* megjelenő fordított szöveg tartalmán, de az effajta beavatkozást a híres weboldal szerkesztői nem támogatják. Az oldalon folyó lektorálás tulajdonképpen a szakmai modell szerint történik: aki fordított, beteszi az immár fordításnak nevezett szöveget a lektorálandó lapok közé, ahonnan azon személy választja ki, aki úgy véli, hogy rendelkezik a javításhoz szükséges nyelvi és enciklopédikus

ismeretekkel. Ezt követi a wiki adminisztrátorai által fordítónak és lektornak elismert két önkéntes résztvevő közti eszmecsere.

Mivel a *Wikipédia* olyan lektorálási és fordítási felületet nyújt, amely bizonyos szempontból megegyezik a valós fordítási helyzettel, számos egyetem indított Wikipédia-lap fordításán alapuló pedagógiai projektet vagy órát. Gondolunk itt például a spanyolországi Jaume I Egyetem *E-translating the Wikipedia* projektjére (Contributeurs à Wikipédia E) és a lengyelországi Gdański Egyetem *Wiki Translation* órájára (Contributeurs à Wikimania 2012). Bár a lektorálás szerepel néhány tantervben, illetve tanítják néhány fordítóképzésen, egészen mostanáig nem létezett kizárólag a lektorálásra irányuló wikiprojekt.

2009 telén a Québeci Egyetemen, Outaouais-ben (UQO) wikilektorálás projektet vezettünk. A didaktikai jellegű kísérlet végzős fordítóhallgatók közreműködésével zajlott az angol–francia lektorálásórán. A tantárgy modernizálásának szükségessége ösztönözte a kísérlet elvégzését, mintegy válaszként a gépi fordítás előretörésére. Ez összhangban van az *online együttműködő fordítással*. Ennek az oktató jellegű kísérletnek az volt a célja, hogy megvizsgálja, jól illeszkedik-e a wikilektorálás egy lektorálásóra kereteibe. Más szóval arról volt szó, vajon lehet-e modernizálni a lektorálás pedagógiai megközelítését az óra hagyományos céljainak elérése mellett.

A lektorálás általános jellemzőinek és a művelet pedagógiai háttérének ismertetését követően röviden bemutatjuk a kísérlet lépéseit, mielőtt minőségi szempontból elemeznénk annak eredményeit. Az eredmények összegzésekor igyekszünk meghatározni, hogy az ilyen típusú oktatás kívánatos és javítható-e, és ha igen, milyen mértékben és feltételekkel.

2. Elméleti háttér

Az UQO által vezetett oktatási kísérlet újító jellege megkívánja, hogy a projekt megvalósításának minden apró részletéről beszámoljunk. Először általánosságban definiáljuk a lektorálást, röviden körbejárva a lektoráláshoz szükséges segédeszközök kérdését. Ezt követően bemutatjuk a hagyományosan az UQO-n tanított lektorálásórát („Révision de textes”). Végül megindokoljuk, hogy miért érdemes oktatási célból használni a wikitechnológiát.

2.1. A lektorálás általános jellemzői

Kanadában a legtöbb fordítóképzést nyújtó egyetemen tanítanak lektorálást, amely így definiálható: a fordítás és annak eredetijének alapos vizsgálata, – szükség esetén – módosítások végrehajtása, abból a célból, hogy a fordítás megfeleljen az előre meghatározott módszertani és elméleti, nyelvi, szöveg-tani és szituatív kritériumoknak. Fontos, hogy a lektorálást elkülönítsük az olyan jellegű műveletektől, mint a javítás, átolvasás, értékelés, minőségbiztosítás, minőség-ellenőrzés vagy második átnézés (Horguelin és Brunette 1998). A lektorálás építő jellegű kapcsolatot feltételez a lektor és a lektorált személy között.

A fordítóipar igényeinek kielégítése érdekében az intézmények egyre inkább arra ösztönzik oktatóikat, hogy beépítsék óráikba a nyelvi gyakorlatokhoz kapcsolódó technológiai eszközöket. Egy olyan világban, ahol egyre jelentősebb a technológia térhódítása, okkal álmodnak a számítógéppel támogatott lektorálás oktatásáról. Bár néhány szoftverfejlesztő mást mond, nem léteznek lektorálási segédeszközök. A fordítók és a szerkesztők természetesen rendelkeznek az Antidote vagy Cordial jellegű helyesírás-ellenőrző szoftverekkel, amelyek minden szempontból hasonlítanak a szerkesztés

segédeszközeihez, de alapvetően az önlektorálást segítik. Továbbá az olyan eszközök, mint a fordítómemória, az elektronikus szótár vagy a terminológiai adatbázisok ugyancsak nem különböznek semmiben a fordító vagy az önlektoráló eszközöktől. A jelenlegi szövegszerkesztők úgynevezett lektorálási funkciói kizárólag a kisebb beavatkozást igénylő szövegeknél működnek, mivel a beavatkozások egy bizonyos mértékén túl az így módosított szövegek olvashatatlanná válnak.

A technológia jelen állását figyelembe véve gondolhatjuk, hogy nem technikai jellegű akadály áll a lektorálást segítő informatikai eszköz létrehozásával szemben. Meg kell jegyezni például, hogy a szoftverfejlesztők hatékony eszközöket fejlesztettek ki a lokalizált szoftverek ellenőrzésére és minőség-ellenőrzésére. Miért nem profitál ebből a lektorálás?

A lektorálás alapvetően emberi tevékenység. Azt is ki lehet jelteni, hogy technológiai szempontból ott kezdődik a lektorálás, ahol a technológia elérte a határait. Hiszen nem fordulunk-e az emberi utószerkesztőkhöz a gépi, illetve géppel támogatott fordításnál is, amikor a gép nem ad teljesen kielégítő megoldást? Ne lepődjünk azonban meg azon, hogy nem léteznek lektorálásra alkalmas eszközök: a lektorálás kiszűri az emberi fordítási hibákat, az utószerkesztés pedig a gépi fordításait². Nem magától értetődő, hogy a fordítóipar a fordítás segédeszközeinek, illetve a teljesen automatizált gépi fordítószoftverek tökéletesítésével foglalkozik mielőtt javítási eszközöket hozna létre? A lektorálás emberi mivolta a munkahelyi légkörben is megmutatkozik. Hiszen nem az a feladata a lektornak, hogy javítsa a lektoráltat, és segítsen tanulni a hibáiból? Egy szerkesztői didaktikában végzett visszajelzésekről szóló tanulmány például a szöveghez fűzött megjegyzéseket a diákok arculatának elvesztésével kapcsolja össze (Arndt 1992: 99). A szociolingvisztikában az *arculat* fogalma olyan pozitív társadalmi értéket jelent, amelyre kommunikációs helyzetben minden felnőtt igényt tart (Goffman 1955, franciául idézi Kozlova 2009). Minden embernek két arculata van: egy negatív és egy pozitív. (...) „a negatív arculat” (azaz „az én területem” annak különböző összetevőivel), és a „pozitív arculat” (azaz „jó színben feltűnni” az interakcióban) (Kerbrat-Orecchioni 1990: 101), Brown, Levison és Gumperz (1987) után. Ha a kommunikáció során fenyegetik az arculatot, jelképes vereséget lehet elkönyvelni (Goffman 1955). A kritika például fenyegetést jelent az elszenvedő pozitív arculatát tekintve. Bár Arndt kutatásai a szerkesztői didaktikával foglalkoznak, a kapott eredmények a lektorálásra is érvényesek. Érthető tehát, hogy a lektorálás pedagógiai értéke annak függvényében is alakul, hogy a lektor képes-e „fenntartani vagy helyreállítani az interakcióba lépők közötti rituális egyensúlyt” (Kerbrat-Orecchioni 2005: 187). Más szóval a lektornak tapintatosnak kell lennie, amikor szóban vagy írásban kapcsolatba lép lektoráltjával. A lektorált máskülönben megbántódik, mivel csorba esik a pozitív önképén.

A jelek szerint főként abban rejlik a technológiai átállás azok számára, akik be akarják vonni a technológiát a lektorálásórájukba, hogy speciális eszközök segítségével történő együttműködő lektorálást oktassanak. Többek között a wikioldalak használatára gondolunk, a dinamikus weboldalakra, amelyek tartalmát az internethasználók módosítják és szerkesztik, valamint ahol fel kell ismerni a fordítási és a lektorálási technológiát. Ám a wikiírásmód most már kialakult, és egyáltalán nem kizárt, hogy a wikifordítás vagy -lektorálás hamarosan beépül a nyelvi szakemberek mindennapi munkájába.

2.2. A lektorálás kurzus pedagógiai háttere: az óra céljai

Kísérletünkhöz az egyetemi tanulmányaik végén járó hallgatók járultak hozzá. Az óra előadást, formatív (formáló-segítő) és szummatív (összegző) értékelésű szemináriumokat, valamint olvasmányokat (lektorálásról írt kézikönyv-fejezetek, tudományos cikkek) tartalmaz. A szummatív értékelés főként

szemináriumokból és meghatározott idő alatt végzett értékelésekből tevődik össze. A jelen cikk tárgyát képező pedagógiai kísérlet során, amelyik hallgató akarta, adott idő alatt megírandó dolgozat (vizsga) helyett választhatta egy angolról lefordított a francia honlapon megjelent, vagy franciául közzétett *Wikipédia*-szöveg kétnyelvű lektorálását. A csoport huszonnyolc hallgatójából nyolcan vettek részt a wiki-kísérletben.

A lektorálás oktatásához különböző célkitűzések társulnak. Ezeket tekintjük át annak érdekében, hogy meghatározzuk a technológia és a lektorálás helyét egy egyetemi óra keretein belül. Lektorálásoktatás során nem lehet elégszer hangsúlyozni a *távolságtartás* fogalmát. A távolságtartás azt a kettősséget jelenti, hogy a lektorálás elkülönül a fordítás kognitív folyamatától és a lektor tekinthető a *szöveg első olvasójának*. Privilegizált címetként inkább a célnyelvi befogadót testesíti meg, mintsem az ellenőrző szervet. Ugyancsak az óra alkalmával jelenik meg hivatalosan a leendő fordítók tanösvényén a *minőség* fogalma, amely itt a lektorálás hagyományos kritériumaihoz kapcsolódik: nyelvi rendszer, pontosság, olvashatóság és a befogadó igényeihez való alkalmazkodás (Brunette 2000; Mossop 2007; Robert 2012: 19–22). Geopedagógiai viszonylatban a lektorálás-óra megkezdése előtt a hallgatók gyakorlati szempontból ismerkedtek meg a minőséggel: megtanulták, hogyan készítsenek minőségi fordítást. Lektorálás során a hallgatók ezt a minőséget értékelik. Mihelyt elsajátították a fogalmat és annak paramétereit, képesek szöveget értékelni, valamint jól ismerik azokat az eszközöket, amelyek segítségével prioritásokat állapítanak meg (rangsorolják a kritériumokat) egy adott szöveg átnézése során. A minőség értékelése szorosan összefügg a szöveg feldolgozásának módjával. A tanároknak el kell érniük tehát, hogy a hallgatók elgondolkodjanak az *objektivitáson*. Továbbá a tanárok arról sem feledkeznek meg, hogy az idiolektus (szociolektus és technolektus) kérdésével foglalkozzanak. Arra ösztönzik a lektorokat, hogy mondjanak le az abszolút objektivitásról, kivéve talán a nyelvi rendszerre³ vonatkozó kérdésekben. A tanár segít a képzésben résztvevő lektoroknak abban is, hogy ne változtassanak saját szájizük szerint a fordító stílusán, és tiszteljék a lektorált terület saját technolektusát.

A lektorálásóra illeszkedik a fordítóképzésbe, és a minőségre irányul, ezért ideális közegnek tűnik ahhoz, hogy bemutassuk a hallgatóknak a *lektorálásra vonatkozó szabványokat*, amelyek annak gyakorlatát szabályozzák. Manapság a szakma szinte mindenhol e szabványok szerint működik. Ez utóbbiak célja, hogy kiváló minőséget biztosítsanak az alkalmazásukból származó terméknek. (Rangsoroljuk a fordításszolgáltatásra vonatkozó szabványokat, amelyek a lektorálást a minőségi fordítás alapvető lépéseként határozzák meg, úgymint az európai *EN 15038* vagy a kanadai *CAN/CGSB-131.10-2008* szabvány). A lektorálásra vonatkozó szabványok például szakmai kompetenciákat és képességeket kívánnak azoktól, akik megfelelően akarnak lektorálni.

A lektor általában jelzi a lektoráltnak az észrevett hiba súlyosságát, amikor beavatkozik egy szövegbe. E tekintetben az oktatásban megkülönböztetnek *javítást* és *javaslatot* (vagy *tökéletesítést*). A tanárok ragaszkodnak ahhoz, hogy megértessék a különbséget, Brian Mossop kifejezésével élve aközött, hogy *min lehet*, és *min kell* változtatni.

Egy másik fontos célkitűzés: tájékozott lektoráltakat faragni a hallgatókból. *A lektorálás pedagógiai jellegéből* adódóan a friss diplomás fordítóknak boldogulniuk kell a piacon. Ugyanakkor olyan eszközökre van szükségük, amelyek segítségével lektoraikkal hierarchikus viszony helyett együttműködésen alapuló kapcsolatot alakíthatnak ki. Ugyancsak az oktatás céljai közé tartozik, hogy felkészítsék őket fordítási megoldásaik megvédésére, ha történetesen alaptalannak tartják a lektori beavatkozásokat.

Ahhoz, hogy bevonjuk a technológiát a lektorálás oktatásába, egy olyan eszközt kellett találni, amely megfelel a fentebb bemutatott céloknak. A következő részben megindokoljuk, hogy miért épp a wikire esett a választásunk.

2.3. Miért pont a wikihonlap? Miért a *Wikipédia*?

Ahogy azt korábban elmagyaráztuk, a számítógéppel támogatott lektorálás még csak elképzelés. Ahhoz, hogy a lektorálásórán összekapcsoljuk az embert a technológiával, az információs és kommunikációs technológiák (IKT) egyikéhez kell fordulnunk. Mivel a lektorálás interaktív tevékenység, a wiki használata megfelelőnek tűnt, hiszen lehetőséget nyújt az internetezők közötti együttműködésre. Ne felejtjük el, hogy a wiki olyan tartalomkezelő rendszerként definiálható, amely bármely internetezőt feljogosít egy weboldal módosítására.

A lektorálás sajátos tanulási helyzetének megfelelő wiki kiválasztásához először is egy megbízható és a hallgatók által is ismert honlapot kellett találni. Megállapítottuk, hogy Dron (2007: 32) oktatási felületekre vonatkozó alábbi megfigyelése a lektorálni kívánt honlap kiválasztására is kiválóan alkalmazható:

A virtuális környezet egyszerre eszköz és közeg, a folyamat aktív résztvevője. Az eszköz, amely által a folyamat végbemegy és a közeg, ahol a folyamat történik. Egy ilyen környezetben nem elég a tanárban, a tartalomban és a folyamatban bízni, de a közvetítő környezetben is kell. (Dron 2007: 32)

Bár nem az *együttműködő tanuláson* dolgozunk, a wikipedia.org tökéletesen megfelel a Dron által megfogalmazott elvárásnak, ugyanis minden tanuló különböző mértékben használja, valamint elismert, stabil szerkezete és megbízható tartalma van. Más előnyös vonások is hozzájárultak ahhoz, hogy felhasználjuk a lektorálás oktatásában. A *Wikipédián* ugyanis szükség van lektorálásra, ezt bizonyítja a lektorálandó lapok listája (lásd 1. és 2. ábra). A *Wikipédia* fordítási útmutatójában egyébként benne van, hogy a fordítóknak lektorálást kell kérniük, amint befejezték a fordítást (lásd 3. ábra).

A hallgatók valós tanulási és lektorálási helyzetbe csöppennek, mivel a honlapon szükség van lektorálásra (franciául *révision*, a wiki szókincsében a francia szöveg a *relecture* terminust használja). Továbbá szinte korlátlan lehetőség nyílik a lektor és a lektorált, vagyis az ügyfelek közötti interakciókra. E tekintetben a *Wikipédia* szerkezete elősegíti a szövegbe avatkozók közötti kommunikációt. Így tehát minden fordítás-lektorálás mappához készül egy automatikusan dokumentált oldal, amely a „vitalap” fülnek köszönhetően a fordítók, lektorok és az átnézendő szócikk szakterületének szakértői közötti eszmecsere helyéül szolgál.

A témák változatossága és a különböző nehézségű szövegek különösen vonzóvá teszik a *Wikipédiát* oktatásunk szempontjából (lásd 2. ábra). Ez a bőség nagy szabadságot nyújt a tanároknak és a diákoknak egyaránt a szöveg kiválasztásában. Ha a tanár például jól ismeri a gazdaság területét, és azt adja meg általános témának, a hallgató a bankokról, a tőzsdeindexről vagy akár a szövetkezeti rendszerről is választhat majd cikket. A *Wikipédia* közismertségének köszönhetően ráadásul biztosított a szöveg széleskörű terjesztése. A hallgatókat mindig ösztönzi a publikálás reménye, és ez pozitívan hat a motivációjukra, amely a tanulás alapvető tényezője. Végezetül a *Wikipédia* közössége befogadja az újakat. A nekik nyújtott segítség nem áll meg az eligazító oldalaknál (Contributeurs à Wikipédia B). Az újoncok mentort is kérhetnek, ami azt jelenti, hogy a *Wikipédia*-közösség egy tapasztalt tagja kalauzolja őket (Contributeurs à Wikipédia D).

1. ábra Lektorálandó cikk bejelentése

The screenshot shows the Wikipedia project page for 'Projekt: Lektorálandó*/Fordítás/2012 augusztus'. The page is in Hungarian and features a navigation bar at the top with options like 'Olvass', 'Szerkesztés', 'Laptörténet', and 'Keresés ezen: Wikipédia'. The main content area is titled 'Projekt: Lektorálandó*/Fordítás/2012 augusztus' and includes a sub-section 'Projekt: Fordítás' with a 'Vitalapok' link. Below this, there is a 'Segítség' section with links to 'Minden segítség', 'Bistro Mi segít?', 'Tanácsadók - Minták - Eszközök', and 'Általános' information about the project's purpose. A 'Projekt' section lists 'Botok - Elavult fordítási kérések - Karbantartás - Beszúrók' and 'Fordítás' details. A 'nyelv' section lists supported languages like 'Angol', 'Német', 'Katalán', 'Spanyol', 'Olasz', 'Japán', 'Holland', 'Lengyel', 'Portugál', 'Orosz', 'Svéd', and 'Minden nyelv'. A 'hónap' section shows the project's duration from August 2012 to July 2012. A 'projekt' section lists 'Projekttek listája' and a 'státusz' section shows 'Kérés - Folyamatban - Lektorálandó - Lektorálás alatt - Kész'. A warning box at the bottom states: 'Ezt az oldalt mindennap egy bot frissíti. Tartalmának tehát valószínűleg nincs szüksége kézi szerkesztésre. Ne próbáld meg módosítani rajta, hacsak nem vagy biztos benne, hogy jól érted a koncepcióját. Ha kétségeid vannak, fordulj a **bot tulajdonosához**.' The page footer includes 'Lektorálandó fordítás: (en) Fraszin → (fr) Fraszine → (→) [megjelenítés]

2. ábra Példák lektorálandó lapokra a Wikipédián

The screenshot shows the Wikipedia category page 'Kategória:Az összes lektorálandó lap'. The page is in Hungarian and features a navigation bar at the top with options like 'kategória', 'vitalap', 'olvas', 'forrásszöveg szerkesztése', 'laptörténet', and 'Keresés ezen: Wikipédia'. The main content area is titled 'Kategória:Az összes lektorálandó lap' and includes a 'Segítség' link. Below this, there is a 'Bővebben: Wikipédia:Lektorálás' link. A section titled 'A(z) „Az összes lektorálandó lap” kategóriába tartozó lapok' lists 200 pages in the category, with a total of 426 pages. The list includes various topics such as '2C-B', '9 és 1/2 randi', '19. századi magyar nemzeti politikai', '20. századi magyar történelem', '26. számú (Michael Hayden)', '33. Châloisagne-Wailen-SS gránitos hadosztály (1. francia)', '90 napos fogycikra', '888 hu', '1905-os orosz forradalom', '1917-es oroszországi forradalmak', 'Adásvételek', 'Adat', 'Adat (számítástechnika)', 'Az adatátviteli képesség mérése', 'Adattápanyag', 'Adattábas', 'Adattábas-kezelő rendszer', 'Adatmodellek', 'Adatsértés', 'Normandiai Adela', 'Vitt Ader', 'Adgék', 'Adony vasútvonalas', 'Általános relativitáselmélet', 'Alternatív gyógyászat', 'Alutápláltság', 'Alvajáras', 'Aly Brooke Hernandez', 'I. Amadé spanyol király', 'Amaszisz (fizekasmester)', 'The Amazing Race', 'Marco Amelia', 'Ameri Shatt', 'Ameri (am(1))-Iszrid', 'Amerika Huangai', 'Amerikai sárkány'

3. ábra Útmutatás a Wikipédia fordítói számára

The screenshot shows the Wikipedia page 'Lektorálás kérése'. The page is in Hungarian and features a navigation bar at the top with options like 'Lektorálás kérése' and 'szerkesztés'. The main content area is titled 'Lektorálás kérése' and includes a 'szerkesztés' link. Below this, there is a section titled 'Ha úgy érzed, végeztél a fordítással:' and a list of instructions: 'Állítsd a fordítás előrehaladásának értékét 100%-ra' and 'Cseréld az állapotot 3-ra, amely mutatja, hogy Lektorálandó fordítás:'. A table below shows the 'Korábbi értékek' and 'Új értékek' for the 'Fordítás/Információ' field. The table has two columns: 'Korábbi értékek' and 'Új értékek'. The first row shows '{{ Fordítás/Információ (...)' in both columns. The second row shows '|állapot= 2' in the 'Korábbi értékek' column and '+ |állapot= 3' in the 'Új értékek' column. The third row shows '|fordítás előrehaladása = 70' in the 'Korábbi értékek' column and '+ |fordítás előrehaladása = 100' in the 'Új értékek' column. A 'Következő oldal: Egy szócikk lektorálása->' link is at the bottom right.

3. A kísérlet

A wikilektorálás projektje a tanárok fejében született meg, miután részt vettek néhány wikiközösség munkájában. Így tehát *Wikipédia*-szövegek lektorálását javasolták a csoportjuknak. Mivel azonban az oktatók kételkedtek abban, hogy a hallgatók kellőképpen értenének az ilyen jellegű felület technikai sajátosságaihoz, egy együttműködésen alapuló munkákhoz értő szakemberhez fordultak segítségért, aki órát tartott a hallgatóknak az általános wikijelenségről, és technikai támogatásáról biztosította őket a saját lektorálási folyamatukban.

A kísérlet első szakaszaiban a wikik nyitott és együttműködő jellegén és a *Wikipédia* technikai követelményein volt a hangsúly. Egy másik szakaszban különböző követendő eljárásokat hoztak létre, amelyeket hozzáadtak a *Wikipédia* aktuális netikettjéhez és az általános, valamint a közösség életével kapcsolatos irányelveihez és útmutatóihoz (lásd 4. ábra). Meg kell említeni, hogy az olykor szigorú szabályok meghatározzák többek között a *Wikipédia*-felhasználók közötti kapcsolatot, a fórumokon zajló eszmecsereket és a cikkekre történő beavatkozások nyomon követését is.

4. ábra
A wikiközösség

Ezután rátértünk a módszerek ismertetésére. Ide tartozik a beavatkozások protokolljának megismertetése a lektorált személyekkel, a *Wikipédia*-szócikk⁴ frissítése, a munka előrehaladásának feljegyzése és a rendszeres egyeztetés a munka nyomon követéséről. Ez utóbbira itt látható egy példa, amelyben a tanár egy munkacsoporthoz szól. Az egyik tanár felhasználóneve *Euphorbia*.

Kedves hallgató!

Semmilyen tevékenységet nem látok a weboldalán. Ez így nincs jól: a rendszerességet is osztályozzuk és figyelembe vesszük az értékeléskor. Kérem, válaszoljon, és figyelmeztesse a társait, hogy a munkának haladnia kell.

--Euphorbia (d) 2009. március 12., 00:45 (CET)

Ahogy azt a *Wikipédia* használatával megtanuljuk, egy közös projekt résztvevőinek az az érdeke, hogy hivatalos csoportjuk legyen a honlapon (Contributeurs à Wikipédia A). Nekiláttunk tehát az

UQO lektorcsoport létrehozásának, amihez meg kellett ismerkednünk egy közösség kialakításának a rejtelveivel (lásd 5. ábra). Ez a fáradtságos munka ebben az esetben a csoport alapítóira, a tanárookra hárult (Contributeurs à Wikipédia C).

5. ábra
Lektorálási közösség létrehozása

A hallgatóknak az jelentette az egyik legnehezebb feladatot, hogy kiválasszák az általuk lektorálni kívánt szócikket a fordítások közül. A tanároknak pedig ennek jóváhagyása okozott fejtörést. Gyakran le kellett törni a hallgatók egy adott cikk iránti lelkesedését, ragaszkodva ahhoz, hogy a jó lektoráláshoz nem elég csupán érdeklődni a téma iránt: ismerni is kell azt. A wikin még inkább szükség van erre, ha figyelembe vesszük, hogy ebben az együttműködésen alapuló világban mennyire jól ki kell ismernünk magunkat. Mindenesetre a hallgatók jó része megállapította, hogy alábecsülte az általa választott szöveg nehézségét.

Minden választott szöveget a nehézségi fokának megfelelően értékelték. Ebből adódóan nem minden lektorálandó szöveg volt ugyanolyan hosszúságú. Saját tapasztalatukból kiindulva a tanárok a lektorálás előre látható ideje alapján határozták meg, hogy elfogadják-e a szövegeket vagy sem. A Himalája hidrológiai rendszeréről szóló szöveget nehezebbnek ítélték a terminológia, a szaknyelv és a folyadékok működésével kapcsolatos enciklopédikus tudás szempontjából, mint egy dokumentált történelmi esemény, például a cherbourgi csata fordítását. Ezt a különbséget figyelembe véve határozták meg a választott szöveg szakaszának hosszúságát.

A feladat alatt végig megbeszéléseket szerveztünk a hallgatóknak, amelyeken hol tapasztalatot cseréltek, hol technikai javításokat eszközöltek. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy az egyik hallgató gyorsan túlszárnyalta a tanárokat az informatikai kérdésekben, és ilyen téren átvette az egész csoport irányítását.

3.1. A tanárok feladata: az értékelés

A *Wikipédia* úgymond ideológiai irányultsága az együttműködés és az átláthatóság vagy a nyomonkövethetőség felé halad. A *Wikipédia* közege megváltoztatja a hallgatók lektorálásainak értékelését. Ahol a hagyományos pedagógiai módszer egy végleges dokumentum leosztályozásából áll, ott a wiki heves vitákhoz vezet. A wiki felületén a szövegen végzett összes módosítást elmentik és kelteznek. Aki ismeri a wikit, és ideje engedi, bármikor megnézheti a lektor „fekete dobozát”. Íme, egy példa:

6. ábra Példa a tanár javítására

[megtekintett változat]	[nem ellenőrzött változat]
A lap 2009. május 28., 06:47-kori változata (szerkesztés) Balsteffl (vitalap szerkesztései) (→ Termesztés és osztályozás) ← Régebbi szerkesztés	A lap 2009. május 28., 07:57-kori változata (szerkesztés) (visszavonás) Balsteffl (vitalap szerkesztései) Újabb szerkesztés →
7. sor: Teáinak (plantateáinak) nevezzük ezen kívül a tealeveleket nem tartalmazó, más szárított növények, továbbá [[gyógynövény]]ek, [[fűszer]]ek vagy [[gyűnölcs]]ök rózétét is. -== Termesztés és feldolgozás == [[Fű]] Tea plantation in India02.jpg bélyegkép balra 250px Teaültetvény Indiában]] A [[teacserjef teacserjét]] főként [[Kína Kínában]], [[India Indiában]], [[Sri Lanka Sri Lankán]], [[Tajvan on]], [[Japán ban]], [[Nepál ban]], [[Ausztrália Ausztráliában]] és [[Kenya Kenyában]] termesztik. (A teakereskedelemben Sri Lanka és Tajvan régi neve, "Ceylon", ill. "Formosa" használatos.) A "Camellia sinensis" és a "Camellia assamica" [[örökzöld növény örökzöld]] cserje, melynek leveleit leszedésük után, ha nem szárítják meg őket gyorsan, hamarosan hervadni és oxidálódni kezdenek; a levelek folyamatosan haragolni kezdenek, ahogy a polifenol-oxidáz enzim hatására a katechinekből teaflavinok és tearubinek és a [[flavonoid]]ból teoflavinok és a teoforbidok keletkeznek.	7. sor: Teáinak (plantateáinak) nevezzük ezen kívül a tealeveleket nem tartalmazó, más szárított növények, továbbá [[gyógynövény]]ek, [[fűszer]]ek vagy [[gyűnölcs]]ök rózétét is. +== Termesztés == [[Fű]] Tea plantation in India02.jpg bélyegkép balra 250px Teaültetvény Indiában]] A [[teacserjef teacserjét]] főként [[Kína Kínában]], [[India Indiában]], [[Sri Lanka Sri Lankán]], [[Tajvan on]], [[Japán ban]], [[Nepál ban]], [[Ausztrália Ausztráliában]] és [[Kenya Kenyában]] termesztik. (A teakereskedelemben Sri Lanka és Tajvan régi neve, "Ceylon", ill. "Formosa" használatos.) A "Camellia sinensis" és a "Camellia assamica" [[örökzöld növény örökzöld]] fa, 5-6 m magasra is nőhet, a teaültetvényekben azonban csak 1-1,5 m magasra metszik vissza. A cserjéről három éves korában szedhető először levél, a legjobb minőségű levél 1-3 éves 5. és 6. évi levele.

A 6. ábra bal oldala az értékelte szövegből elvett részeket (-), a jobb oldal pedig a hozzáadott elemeket (+) mutatja. Másfelől, ha a hallgató szeretné, akkor soronként vizsgálhatja meg a szövegén eszközölt javításokat. Az „Újabb szerkesztés”-re kattintva hozzáfér a tanár többi javításához. A verziók közötti különbségek szemléltető bemutatása nagyon világos, ami hatalmas előnye a *Wikipédiának* a ma ismert számítógépes módszerekkel szemben. A fordítóiparban ugyanis a lektor gyakran a szövegszerkesztőjében lévő „Változások követése” funkció segítségével javít. Ez a módszer azonban hamar megmutatja a korlátait, mivel elég átlagos mennyiségű beavatkozásokat végrehajtani ahhoz, hogy a lektorált többé ne igazodjon el a do-kumentumán. A szövegszerkesztő ezen funkcióját nem mélyebb beavatkozásokra szánták.

Ahogy említettük, létezik a *Wikipédián* egy ugyancsak nyilvános felület, a vitalap, ahol a lektor és a lektorált kommunikálnak egymással. A tanár feladata túlmutat a lektorált dokumentum szövegi és fordítói minőségének ellenőrzésén. Meghatározza a fordító és a lektor közötti eszmecsere minőségét; felméri, mennyire tartják tiszteletben az utasításokat; és értékeli, hogy a képzésen lévő lektor kihasználta-e a *Wikipédia* nyújtotta lehetőségeket. A vitalap kedvez a tanár és a hallgatók közötti megbeszélésnek is. A *Wikipédia* szellemében ugyanis minden beavatkozás, a tanárét is beleértve, kritika és vita tárgya. Így amikor a hallgató összeveti a lektorálását a tanáréval, elég csak a „vitalap” földre kattintania, ha megjegyzést szeretne fűzni a javításhoz, vagy kérdést feltenni annak kapcsán.

A hagyományos oktatáshoz hasonlóan, egy wikilektorálás értékelésénél sem csak a hallgatók munkájának minőségét ellenőrzik, hanem a kísérlet pedagógiai eredményességét is. Ahhoz, hogy ez megvalósuljon a tanár a wiki „hajónaplójába” mentett beszélgetésekre alapoz. A következő sorokban megpróbáljuk felmérni, mennyire volt eredményes a kísérlet, felsorolva a *Wikipédia* lektorálása során megvalósított hagyományos célkitűzéseket.

4. A célkitűzések megvalósítása

4.1. A távolságtartás fogalma: a lektorálás mint „első olvasás”

Kurzusunk egyik fő irányvonala, hogy a lektort privilegizált első olvasóként tartja számon. A *Wikipédia*-szövegek lektorálásánál egy már közzétett szócikk megkönnyíti, hogy a lektorálási művelet beolvadjon az olvasási műveletbe, de azért, hogy a szöveg megjelenik online, a lektor már nem

feltétlenül érzi magát első olvasónak. Úgy tűnik, ilyesmiről szó sincs. A lektoráltak és a lektorok közötti eszmecserekre vonatkozó elemzésünkre hagyatkozva: a vitalapok tartalma alapján a lektorok nem érzik úgy, hogy bármiféle kapcsolatban lennének a honlapon őket megelőző olvasókkal. Nem fogadják el például, ha megkérdőjelezzük a beavatkozásait egy ilyen érvel: *korábban senki nem húzta alá azt, amit te hibának titulálsz*. Lásd a példát alább (a dölten szedettet mi írtuk). A következőkben példát láthatunk egy eszmecsere a lektor (*Patleb940*) és a lektorált (*Cazarines*) között:

Szia! Észrevettem, hogy törölted a Detroit Red Wingsről szóló szócikkben eszközölt változtatásaimat. Nézd, pusztán csak az volt a célom, hogy javítsak a cikk nyelvi minőségén, nem pedig, hogy megbántsalak. Ugyanakkor a francia nyelv szerelmeseként és a Red Wings nagy szurkolójaként, úgy véltem, hogy a cikk minősége itt-ott hagy némi kívánnivalót maga után. Főleg az információkat tartalmaz, vagy hiányzik belőle a semlegesség. A semlegesség, ha nem tévedek, alapvető irányelv a Wikipédián. Szóval csak hozzá akartam járulni egy arra érdemes cikk javításához. Azt sem most vettem észre először, hogy egyesek nagyon védik a „saját” szócikkeiket. És én még azt gondoltam, hogy ami a Wikipédiáé, az mindenkié... milyen kár! Patleb940

Szia! Nem sértettségből töröltem a cikkben és nem az „én” cikkemben végrehajtott változtatásaidat, hanem, mert úgy gondoltam, hogy ezek a módosítások egy kicsit megváltoztatják a mondatok mögötti gondolatot, és semmit nem tesznek hozzá a szöveghez. Ami a semlegességet illeti, bár rajongok ezért a hokicsapatért, annak idején megváltoztattam a mondatok megfogalmazását, hogy semleges cikket kapjunk. *Egyébként a szavazáson úgy vettem észre, hogy senki nem tett erre megjegyzést*. Még egyszer mondom, ez nem az én cikkem, hanem mindenkié. Bár a belefektetett munkát és időt tekintve valóban a szívemen viselem a sorsát. Nem akartam, hogy ennek az ellenkezőjét gondold, igazán sajnálom, ha így van. Baráti üdvözléssel, Cazarines (d) 2009. április 21., 11:31 (CEST)

Rendben, értem, de ha megengeded, ragaszkodom hozzá, hogy megmagyarázzam a változtatásaimat. Először is szerintem nem szükséges pontosítani az angol megnevezést, mivel az semmit nem mond a francia nyelvű olvasónak. Ha tudni szeretnének ezt az információt, elég csak meglátogatni az angol oldalt. Ráadásul ez nehézkessé teszi a szöveget. Másodszor a „hivatás” lapra mutató link nem igazán tartozik ide. [...] Patleb940 (d) 2009. április 21., 18:52 (CEST) (Contributeurs à Wikipédia 2009a)

A *Wikipédia* lektora egy strukturált közösség tagja, így az anonim olvasókkal ellentétben abban a sajátos helyzetben van, hogy felelősségre lehet vonni. Ebben különbözik a közönséges olvasótól.

4.2. A minőség értékelése és az objektivitás jobb megértése

A közzétett szócikk mindazonáltal megfelel a nyilvános elvárásoknak. Ilyen körülmények között a lektor még inkább igyekszik tiszteletben tartani a lektorált személy megoldásait, különösen a stílust illetően. A képzésen részt vevő lektor olykor a minőség egy számára megtévesztő felfogásával szembeülik. Megtanulja ugyanis, hogy a fordítás minőségének megítélését gyakran az olvasók és a lektorált

személy, azaz az „ügyfél” személyes (életkor, társadalmi-gazdasági származás, képzés) vagy kulturális (ország, vallás) jellemvonásai határozzák meg. Ezzel szemben egy tanteremben mindenki ugyanúgy vélekedik a minőségről, mivel ugyanabban a képzésben részesültek. A wikilektorálás tehát féken tart egyfajta szubjektivitást és nyitott légkört teremt, amely elősegíti a másik és annak választásainak elfogadását. Nézzünk egy példát a lektor által tanúsított nyitottságra:

Szia! Most fejezem be fordítói és szerkesztői ismeretek tanulmányaimat a Québeci Egyetemen, Outaouais-ben (Québec, Kanada). A két Cambridge vitájáról szóló szócikk lektorálásán dolgozom egy kétnyelvű lektorálására keretein belül. Gyakorlatilag végeztem a cikk lektorálásával (90%), és úgy gondolom, jó lenne lefordítani és hozzáadni az idézeteket a kezdeti utasításod ellenére. *De rád bízom, hogy végül eldöntsd, beleillenek-e ezek a részek a cikkbe vagy sem.* A magam részéről úgy vélem, hogy érdekes dimenziót adnak hozzá a szöveghez, és lehetővé teszik, hogy a franciául beszélő olvasók megragadják a vita komplexitását [*sic!*]. *Öröm veled beszélni erről a rendkívül érdekes szövegről!*
Smarengere (d) 2009. március 10., 21:10 (CET).

Ez a szövegrészlet remekül szemlélteti, ahogy a lektor részt vesz az alkotásban. Kerbrat-Orecchioni ezt „kölcsonös elégedettségnek” (Kerbrat-Orecchioni 2005: 187) nevezi, amely elengedhetetlen ahhoz, hogy megkíméljük mindenki arculatát. A lektor udvarias formulákat használ: „szerintem jó lenne”, „rád bízom” vagy „öröm veled beszélni”. Ezek tulajdonképpen „hangulatoldók” (Kerbrat-Orecchioni 2005), amelyeknek köszönhetően bizalmas közeg és jó viszony alakul ki. Ez az udvariasági stratégia hozzájárul ahhoz, hogy a lektorált elfogadja Smarengere javításait.

4.3. A lektorálás nehézségeinek meghatározása

4.3.1. A norma és a szokás

A hagyományos lektoráláshoz képest a wikin megsokszorozódnak a lektor nehézségei, amikor a norma és a szokás között kell különbséget tennie. A *Wikipédia* weboldalakat ugyanis inkább a nyelvjárás, mint a földrajz szerint különböztetik meg. Ez jelzi, hogy milyen bonyolult a nyelvi norma alkalmazása. A kérdés továbbra is az, hogy az átfogó és egyetemes normát kell szem előtt tartani, vagy a regionális használatot és az írók saját szokásait részesítsék előnyben? A wikin, és bármely más lektorálandó cikk esetén a kezdő lektornak gyakran állást kell foglalnia, ideális esetben a lektorált személlyel egyetértésben. Érdemes megjegyezni, hogy a *Wikipédián* a hallgatók megismerkednek a wikinauták neologizáló nyelvével. Alkalmuk nyílik tehát arra, hogy megmutassák nyitottságukat a nyelv használóival, a wikiuniverzum rendszeres látogatóival folytatott első eszmecsereik alkalmával. A kezdő wikinautáknak ajánlatos minél gyorsabban hozzászokni a wikiközösség mintegy 250 saját kifejezéséhez.

4.3.2. Javaslat vagy javítás?

A szokásos lektorálási műveletekhez hasonlóan, ez esetben is alapvető különbséget tehetünk *javaslat* és *javítás* között (lásd Brunette 2000; Horguelin és Brunette 1998 és a 2.2. pontot fentebb). Sőt mi több, a wikin a lektorált személy gyakran kér magyarázatot a fordításán eszközölt változtatásokra. A lektornak minden esetben meg kell tudnia határozni és indokolni a beavatkozásait: legyen szó akár

javaslatról vagy kötelezően végrehajtandó javításról. Beszélnie kell a fordítóval. Ez néha hosszú ideig tart, és érzelmekkel teli légkörben zajlik (a lektorált személynek „feláll a szőr hátán”). A lektornak számolnia kell ezzel, amikor változtatást javasol vagy hajt végre. Ha a *Wikipédián* például két szerkesztő nem ért egyet, vagyis túl gyakran érte fenyegetés az „arculataikat”, „mediátorhoz” fordulhatnak, aki közvetítőként szolgál. A mediátor vitalapon való jelenléte gyakran a lektor részéről elkövetett hibát jelzi, mint ahogy azt a következő példa is igazolja (az aláhúzott rész az eredeti szöveg része):

Szia! Ez a sablon szolgál annak jelzésére, hogy Alamandar mint mediátor figyelembe vette a közvetítési kérést.

Légy türelemmel! A mediátor(ok)nak figyelmesen meg kell vizsgálniuk a vitalapot és a lap-történetet annak érdekében, hogy megértsék a problémát, és közvetítést javasoljanak. Ez az oldal egy könnyen vitatható témával foglalkozik; a beavatkozókat tehát különös óvatosságra kérjük.

- Maradj pontos, tényszerű, világos (lásd *Egyszerű megfogalmazás*),
- Légy nyugodt és udvarias (lásd *Civilizált viselkedés, Személyes támadások*),
- Ismerd meg jól a Wikipédia hatályos szabályait (lásd *A Wikipédia nem az első közlés helye*),
- Hozzatok egyetértésben javaslatokat (lásd *Semleges nézőpont és Vitarendezés*).

Köszönöm.

Tájékoztatásul közlöm, hogy a mediátorok önkéntesek, és nincsenek semmiféle eredménykötelezettségnek alávetve. Köszönjük az irántuk tanúsított tiszteletet.

(Alamandar 2008)

Megjegyzés: tegyük hozzá, hogy az indoklásoknak didaktikai és nyelvi minőségüket tekintve is támadhatatlannak kell lenniük. Mivel írásban dolgoznak, legalábbis elviekben, a lektoroknak figyelniük kell, nehogy tévedésen kapják őket, például a normával való nemtörődömségen, beleértve a nyelvi regisztert is.

4.3.3. A lektorálás pedagógiai természete

Megállapítottuk, hogy a lektoráltak azért kérnek indoklást, hogy tanuljanak a lektorálásokból, és nem azért, hogy kifejtsék nézőpontjukat (emlékezzünk csak vissza, hogy a lektorált vagy „ügyfél” hivatalosan jelezte a lektorálás iránti igényét a *Wikipédián*). Ez a jó szándék bátorítást érdemel. Ezenkívül arra ösztönzik a lektort, hogy kiemelve a lektorált fordító kivételesen jó vagy alkalmanként leleményes megoldásait. Sosem szabad szem elől téveszteni, hogy egy wiki felületen önkéntesekkel van dolgunk, akiket számos tanulmány szerint elsősorban az motivál, hogy szolgáltatásaikkal kielégítsék a hozzájuk hasonlóak igényeit (lásd például Baytiyah és Pfaffman 2010). A lektorálás inkább ezt a jó szándékot táplálja, minthogy elkedvetlenítsék a nem hivatásos fordítókat. A wiki tehát lehetőséget kínál a bátorító pedagógia bevezetésére, amely a szakképzett lektorok esetében is alkalmazható. Elemezzük ebből a szempontból az alábbi példát:

Kérem, ne töröljetek semmit indoklás nélkül. A két helyesírási javítás nem koherens (egy olóscsőrű madár fekete, ő nem feketék; ami az állapot szót illeti, lásd a szótárban). Visszavonom

François Sueur módosításainak kitörlését is, mivel az nem volt megindokolva; az ő verziója koherensebbnek..., és teljesebbnek tűnik.

VonTasha (d) 2009. április 14., 16:46 (CEST)

(VonTasha 2009)

A Wikipédia fordítója jelen esetben magyarázat híján nem fogadta el a hallgató javításait. A lektorálási beavatkozások indoklása tehát beépült a wikipédisták gyakorlatába. Azok a hallgatók, akik ehhez nem alkalmazkodnak, saját kárukon tanulnak. Az effajta üzenet emlékezteti a kezdő lektorokat, hogy a fordító alaposan megvizsgálja lektori munkájuk gyümölcsét. Ha a lektor szem előtt tartja a lektorált személy igényeit, akkor jobban hozzá tudja igazítani saját beavatkozásait a szövegben.

Bár a *Wikipédia* pedagógiai tulajdonságai szinte magától értetődnek, felfedeztünk egy akadályt, amely megnehezíti a lektorálás alapelveinek elsajátítását. Ahogy a 6. képen is láthattuk, az együttműködő enciklopédia feljegyzi a tanár beavatkozásait. Ám ellentétben a papíron történő javítás elterjedt gyakorlatával, a *Wikipédiában* feljegyzett hibák kategóriáját semmi sem hivatott jelezni. A hagyományos javításnál a tanár korrektúrajeleket használ, amelyek segítségével a hallgatók különbséget tesznek például felüllektorálás, alullektorálás és túllektorálás között. A korrektúrajelek használata nem mindig teszi szükségessé, hogy minden hibát vagy ügyetlen megoldást lecseréljenek egy helyesebbnek vélt formára. Az ehhez hasonló csoportosítás megkönnyíti az órán előforduló hibák összegzését, a leggyakoribbakat kihangsúlyozva. Az idő megtakarításán túl tényleges pedagógiai értéke is van annak, hogy nem adjuk meg minden esetben a helyes válaszokat (Arndt 1992). A korrektúrajelek ugyanis nagyon hatékonyak abból a szempontból, hogy elgondolkodtassák a hallgatókat a hibáikon. A *Wikipédia* munkakörülményei hasonlóak ugyan a fordítóiparához, ahol egyedül a jó válasz számít, de egy tanóra olyan közeg, ahol minden hallgatónak a saját ritmusa szerint van lehetősége tapasztalni és tanulni. Az UQO némiképp megoldást talált erre a nehézségre azzal, hogy elindított egy második lektorálás-órát; az első ugyanis szinte kizárólag a lektori alapelveken alapszik. Mivel ez az óra megelőzi a wikilektorálás oktatását, a korrektúrajelek hiánya kevesebb következménnyel jár, ha a *Wikipédiához* hasonló szerkezetben végzünk beavatkozásokat. Ha ez lenne az egyetlen egyetemi lektorálásóra, kétségkívül szükség lenne arra, hogy az értékelés a papíron és a wikin történő lektorálást is tartalmazza.

5. Nem várt eredmények

Amellett, hogy a wiki kielégíti a lektorálás pedagógiai igényeit és céljait, wikifelületünk nem várt eredményeivel is kitűnik, és rávilágít a pedagógiai programba később beilleszthető célkitűzésekre. Más szóval az együttműködő lektorálás oktatása javítható. A következő alapelvek ezentúl a lektorálás-óra tantervének részét képezik.

5.1. Bevezetés a munka világába

A wikikísérletnek köszönhetően megismertették a hallgatókat az ügyféllel való kapcsolattartással, valamint a *vállalati kultúrával*. Az, hogy nem az egyetemi, hanem a wiki által előírt kötelezettségekhez kell alkalmazkodniuk, hasonlít a munkáltató és az ügyfélkör sajátos igényeihez. A wiki hűen imitálja a munkahelyi környezetet, ahol a lektorált személyek kifejezik preferenciáikat, és habozás nélkül kritikálásba bocsátkoznak. A feladatból azt a következtetést vontuk le, hogy egy strukturált

közösség munkájában való részvételhez hasonló beilleszkedési erőfeszítések szükségesek, mint a megbízó és a szakma kívánalmainak elfogadásához. A folyamat sikerességét érdemes beépíteni a „Bevezetés a lektorálásba” óra elérendő célkitűzései közé.

5.2. Bevezetés a lektoráltakkal való kapcsolatba

A vitalapoknak és más fórumoknak köszönhetően a hallgatók megismerik a netikettet és a wikipédisták közötti eszmecsere protokollját. Ezek a szabályok nagyon kevésben különböznek az általában lektorálásórán tanítottaktól (Horguelin és Brunette 1998), de az együttműködő lektorálás során a hallgató *élőben* próbálhatja ki, hogy mennyire sajátította el az egyetemen tanított vagy a *Wikipédia* közösségén keresztül megtanult illemszabályokat.

5.3. Bevezetés a nem hivatásos fordítók lektorálásába

Szaktudásuk során hallgatóinknak egyre gyakrabban kell majd a fordítópiacon tömegesen és elkerülhetetlenül áramló, szakképzettséggel nem rendelkező fordítókat lektorálniuk. Ugyanis nincs elég fordító, legalábbis Kanadában, és egyre több a nem szakképzett fordító (lásd például *Global Voices*: <http://fr.globalvoicesonline.org/>). Meg kell jegyezni viszont, hogy a képzésen részt vevő lektorok általában szakfordítók fordításait lektorálják. A következő megjegyzés a wikiművet során gyakran megfigyelt frusztrációt mutatja be:

Hű! Felfelé haladtam a Wikipédia folyón egészen a lektor Klondike-jáig. Sajnos az általam kiválasztott szöveg nem bővelkedik aranyban, csak kavicsokban..., többet kutatok majd, mint amennyit szeretnék!

AMB 2007. április 1., 22:05 (CEST) AMBrunet
(AMBrunet 2009)

A lektorok új „ügyfélköre” megváltoztatja az előbbieik munkamódszereit. Arra kötelezi őket például, hogy leegyszerűsítsék a magyarázataikat anélkül, hogy azok egyértelműségén változtatnának. Az együttműködő lektorálás pedagógiai jellegű, máskülönben nem együttműködő lektorálásról van szó. A hallgató így tehát megállapítja, hogy a lektorált személy jelenléte (aki a weboldalon folyamatosan nyomon követheti a szövegén végzett módosításokat) arra sarkallja elsősorban, hogy megfelelően feljegyezze az összes indoklását, alkalmazkodva az önkéntes, nem hivatásos lektorált igényeihez. A wikikísérlet igazolja, hogy a lektorálás kölcsönös megértésen és együttműködésen alapul:

Kedves Jolithorax!

Nemrég e-mailben kerestél fel, és látva az általam elkövetett hiba súlyosságát a Csehszlovákia gazdaságáról szóló szócikkben, nyilvánosan szeretnék tőled bocsánatot kérni. Tudomásul vetem az összes építő jellegű megjegyzésedet, ez magyarázza, hogy eltávolítottam a személyes oldalamról azt, miszerint „lektor” vagyok, ami egyáltalán nem igaz.

Köszönöm azt a sok információt, amelyet megosztottál velem, jó lektorálást kívánok 😊!

Sleabvaositeien (d) 2007. március 15., 22:33 (CET).
(Sleabvaositeien 2009)

Habár a wikikbe való bevezetés nem szerepel a lektorálásra célkitűzései között, az ilyen virtuális eszmecserék egyre növekvő népszerűsége megérdemli, hogy felhívjuk erre a jövőbeli lektoráltak figyelmét. A wikidokumentumok lektorálása hamarosan beépül a lektorok mindennapjaiba. A wikijelenségtől elválaszthatatlan együttműködő alkotás egyre jelentősebb méreteket ölt.

5.4. Kompetenciáink határainak felismerése

A szakmai etikai szabályok ugyanúgy vonatkoznak egy wikin a szakképzett vagy jövőbeli lektorra, mint bárhol máshol. A wiki lektora megbizonyosodik róla, hogy nem vállal el olyan szócikket, amelynek témája meghaladja enciklopédikus tudását. Az angolról franciára fordított lektorálandó cikkek számát tekintve, óriási a választék ebben a nyelvkombinációban a *Wikipédián*. Az együttműködő enciklopédiában történő lektorálás biztosítja, hogy a hallgatóknak és tanároknak is találjunk megfelelő szócikket a lektorálandó szövegek között. Mindegyiküknek fel kell mérnie, hogy megfelelő szöveget választottak-e. A wiki általában megadja azt a szabadságot a lektoroknak, hogy visszautasítsa egy megkezdett lektorálás folytatását, de az UQO kísérlete során a hallgatóknak nem volt ilyen lehetőségük, mert a szakmában általában nincs ilyen. Ragaszkodniuk kellett az általuk választott és a tanárok által jóváhagyott szöveghez.

5.5. A szakképzett és az önkéntes lektorálás között

Bár a *Wikipédia* kielégíti a tanárok azon vágyát, hogy hallgatóikat a lehető legközelebb vigyék a szakmai valósághoz, a kísérlet néha eltávolodik az ideális iránytól. Ellentétben tehát azzal, ami a kereskedelmi forgalomban zajlik, a wiki esetében nincs gazdasági tét az „ügyfél”, a fordító számára. A lektorálást igénylő vállalat képviselőjével ellentétben a wikifordítónak van ideje hosszas vitába bonyolódni. A hagyományos oktatásban azonban óva intik a hallgatókat az értelmetlen vitatkozástól. A következő példában elég lenne egy „igen” vagy „nem” megválaszolni a lektor kérdését:

Szia! Az irokézek gazdaságáról szóló szövegedet lektorálom, és egy mondatot nem értek. Amikor a foglyokról van szó: „mindig létezett egy, a klán szabad tagjaitól elkülönülő egyénekből álló »állomány«”. Ez azt jelenti, hogy létezett egy perifériára szorult, de szabadon élő csoport? -- Nikkie18 (d) 2009. március 30., 04:41 (CEST)

Szia! Igaz, hogy a mondat egy kissé hiányos... Mindenekelőtt ragaszkodni kíván az alacsonyabb rendű emberek állandó csoportjának („állományának”) létezéséhez, annak ellenére, hogy ez az állapot ideiglenes jellegű, legalábbis bizonyos egyének számára (a mondat elején említett „derék” foglyok). Az a lényeg, hogy a foglyok befogadásának elterjedt gyakorlata nem vezethet a rabszolgamunka alulértékeléséhez az irokéz társadalomban. A beáramlás (új foglyok) folyamatosan kompenzálja a kiáramlást (befogadás, de kivégzés, sőt szétmarcangolás is!). „A klán szabad tagjaitól elkülönülő egyének”-ről szóló körülírást (nem ellenőriztem, de úgy vélem, hogy eléggé szó szerint vettem át – talán túlságosan is – Stites-től). Ez magában foglalja a különböző helyzeteket (az „elnőiesedettek” talán „szabadabbak” voltak, mint a foglyok) vagy a kétértelmű szituációkat (a fogság beilleszkedéshez vezethetett). Az említett egyének azonban minden esetben alacsonyabb rendűek a klán teljes jogú tagjainál. --Fanfwah (d) 2009. március30., 10:32 (Contributeurs à Wikipédia 2009b)

Az önkéntes szolgálatot teljesítő wikifordító úgy véli, joga van bizonyos fokú elismeréshez. Ez összeegyeztethetetlen a „művén” változtató lektorhallgató több-kevesebb beavatkozásával. Ebből alakulnak ki néha az egóharcok, amelyek szakmai vitákhoz vezetnek.

6. Összegzés és következtetések

A wikilektorálásnak alapvetően pozitív az eredménye. Megvalósítottuk, sőt még túl is teljesítettük a lektorálás oktatásának célkitűzéseit. A kísérlet ezenfelül rámutatott a lektorálási alapelvek gyakorlati és életszerű módszerének alkalmazására. Továbbá a wikin az oktatás egy szabad és teljesen ingyenes felületet használhat, ahol minden kísérlet engedélyezett.

Úgy véljük, kijelenthetjük, hogy hallgatóink wikilektorálása hozzájárult a lektorálás előmozdításához. Ez utóbbi területen végzett csekély mennyiségű kutatás és az ezzel kapcsolatos munkák korlátozott terjesztése ugyanis megfűkezi a tárgy elméletének, oktatásának és gyakorlatának fejlődését. Az UQO csoportja hozzájárult a szakma és a pedagógia előrehaladásához. Tisztában vagyunk ugyanakkor azzal, hogy a wikikísérletünk nem jelent áttörést a fordítástudomány területén, azonban a kísérlet és az abból levont következtetések izgalmasabbnál izgalmasabb kutatási, illetve tevékenységi területeket tártak fel: Milyen minőségű a wikilektorálás? Valódi lektorközösséget kell-e létrehozni a *Wikipédián*? Vajon fogékonyra teszi-e a wikilektorálás a lektoráltakat a fordítás kérdéseire? Hozzájárul-e a wikilektorálás a lektoráltak szakmai képzéséhez? Be kell-e vezetni a minőségi kritériumokat a *Wikipedia* lektorálásába? A technológia azonban ismét bizonyította, hogy a lektorálás alapvetően emberi tevékenység.

Mindezen okok miatt egy vagy több wikihonlap kötelező használatát javasoljuk a fordítóképzésben a lektorálási alapelvek alkalmazása céljából.

Jegyzetek

¹ Alább található a *révision: lektorálás* definíciója. Néhány franciaországi egyetemen gyakran a *re-lecture* terminust használják a lektorálásra ugyanebben a jelentésben.

² Véleményünk szerint is értelmetlen azt állítani, hogy utószerkesztő szoftvereket dolgoznak ki, mivel az utószerkesztés emberi tevékenység a definíciója szerint.

³ A lektor semlegessége nem kizárólag a nyelvi rendszerre irányul, de a kísérlet bizonyította, hogy a képzés szakaszában gyakran jobban megéri az objektív megvitatását a nyelvi normára fenntartani. Jegyezzük azonban meg, hogy még a nyelvi rendszer is elnézi az indokolt különbségeket (például egy vállalat belső nyelvhasználata).

⁴ Az olvasót magára az enciklopédiára irányítjuk. Hosszadalmas lenne megismételni a szócikk teljes leírását.

Eredeti megjelenés

Brunette, L., Gagnon, C. 2013. Enseigner la révision¹ à l'ère des wikis : là où l'on trouve la technologie alors qu'on ne l'attendait plus. *The Journal of Specialised Translation* Vol. 19. 96–121.

Irodalom

- Arndt, V. 1992. Response to Writing: Using Feedback to Inform the Writing Process. In: Newell Brock M., Walters L. (eds) *Teaching Composition Around the Pacific Rim: Politics and Pedagogy*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Baytiyeh, H., Pfaffman, J. 2010. Volunteers in Wikipedia: Why the Community Matters. *Educational Technology & Society* Vol. 13. No. 2, 128–140.
- Brown, P., Levinson, S., Gumperz, J. 1987. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brunette, L. 2000. Towards a terminology for quality translation assessment: A comparison of TQA practices. *The Translator* Vol. 6. No. 2, 169–182.
- Brunette, L., Gagnon, C., Hine, J. 2005. The GREVIS project: Revise or court calamity. *Across Languages and Cultures* Vol. 6. No. 1, 29–45.
- Dron, J. 2007. The Safety of Crowds. *Journal of Interactive Learning Research* Vol. 18. No. 1, 29–40.
- Goffman, E. 1955. On face-work: an analysis of ritual elements in social interaction. *Psychiatry: Journal of Interpersonal Relations* Vol. 18, 213–231.
- Guyon, A. 2010. Grandeurs et misères de la traduction collaborative en ligne. *L'Actualité langagière* Vol. 7. No. 1. <http://www.btb.gc.ca/btb.php?lang=fra&cont=1536#> (Letöltve: 2012.08.23.).
- Hernández-Morin, K. 2009. *La révision comme clé de la gestion de la qualité des traductions en contexte professionnel*. Thèse de doctorat. École Doctorale Sciences Humaines et Sociales. Université de Rennes 2. <http://tel.archives-ouvertes.fr/tel-00383266/en/> (Letöltve: 2012.08.23.).
- Horguelin, P. A., Brunette, L. 1998. *Pratique de la révision*. Brossard, Québec: Linguattech.
- Kerbrat-Orecchioni, C. 1990. *Les interactions verbales*. Paris: Armand Colin.
- Kerbrat-Orecchioni, C. 2005. *Le discours en interaction*. Paris: Armand Colin.
- Kozlova, L. 2009. *Agir enseignant et « naturel » didactique en situation hétéroglotte. Étude d'interactions verbales en classe de FLE dans les universités russes : le cas des cours de deuxième et troisième années de l'université pédagogique de Vologda*. Thèse de doctorat. Université de Lyon 2. http://theses.univ-lyon2.fr/documents/lyon2/2009/kozlova_1#p=0&a=top (Letöltve: 2012.08.23.).
- Mossop, B. 2007. *Revising and Editing for Translators*. 2. kiadás. Manchester: St. Jerome Publishing.
- O'Hagan, M. 2011. Community translation: Translation as a social activity and its possible consequences in the advent of Web 2.0 and beyond. *Linguistica Antverpiensia, New Series – Themes in Translation Studies* No. 10, 11–26.
- Robert, I. 2012. *La révision en traduction: les procédures de révision et leur impact sur le produit et le processus de révision*. Thèse de doctorat. Faculteit letteren en wijsbegeerte: Taal- en letterkunde. Universiteit Antwerpen. http://www.alineremael.be/data/These_ISBN_20120425_BW.pdf (Letöltve: 2012.08.23.).

Internetes hivatkozások

- Alamandar 2008. Submissions/Wikipedia in teaching translation at the university level. http://wikimania.wikimedia.7val.com/wiki/Submissions/Wikipedia_in_teaching_translation_at_the_university_level (Letöltve: 2012.08.23.).

- AMBrunet 2009. *Discussion utilisateur:AMBrunet*. http://fr.wikipedia.org/wiki/Discussion_utilisateur:AMBrunet (Letöltve: 2012.08.23.).
- Contributeurs à Wikimania 2012. *Submissions/Wikipedia in teaching translation at the university level*. http://wikimania.wikimedia.7val.com/wiki/Submissions/Wikipedia_in_teaching_translation_at_the_university_level (Letöltve: 2012.08.23.).
- Contributeurs à Wikipédia 2009a. *Discussion utilisateur:Cazarines*. http://fr.wikipedia.org/wiki/Discussion_utilisateur:Cazarines (Letöltve: 2012.08.23.).
- Contributeurs à Wikipédia 2009b. *Discussion utilisateur:Fanfwah*. http://fr.wikipedia.org/wiki/Discussion_utilisateur:Fanfwah (Letöltve: 2012.08.23.).
- Contributeurs à Wikipédia A. *Projet: Accueil*. <http://fr.wikipedia.org/wiki/Projet:Accueil> (Letöltve: 2012.08.23.).
- Contributeurs à Wikipédia B. *Projet:Traduction*/Aide/Relire un article*. http://fr.wikipedia.org/wiki/Projet:Traduction*/Aide/Relire_un_article (Letöltve: 2012.08.23.).
- Contributeurs à Wikipédia C. *Projet:Traduction*/Groupe/UQO/Comptes utilisateurs*. http://fr.wikipedia.org/wiki/Projet:Traduction*/Groupe/UQO (Letöltve: 2012.08.23.).
- Contributeurs à Wikipédia D. *Wikipédia:Parrainage des nouveaux/Fonctionnement*. http://fr.wikipedia.org/wiki/Wikip%C3%A9dia:Parrainage_des_nouveaux/Fonctionnement (Letöltve: 2012.08.23.).
- Contributeurs à Wikipédia E. *Wikipedia: School and university projects/E-learning Action Plan*. http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:School_and_university_projects/E_learning_Action_Plan (Letöltve: 2012.08.23.).
- EtudiantEco 2009. *Discussion utilisateur:Smarengere*. http://fr.wikipedia.org/wiki/Discussion_utilisateur:Smarengere (Letöltve: 2012.08.23.).
- Euphorbia 2009. *Discussion utilisateur:Mors20*. http://fr.wikipedia.org/wiki/Discussion_utilisateur:Mors20 (Letöltve: 2012.08.23.).
- Sleabvaositeien 2009. *Discussion utilisateur:Jolithorax*. http://fr.wikipedia.org/wiki/Discussion_utilisateur:Jolithorax (Letöltve: 2012.08.23.).
- Smarengere 2009. *Discussion utilisateur:EtudiantEco*. http://fr.wikipedia.org/wiki/Discussion_utilisateur:EtudiantEco#Guerre_des_deux_Cambridge (Letöltve: 2012.08.23.).
- VonTasha 2009. *Discussion utilisateur:Couillardf* http://fr.wikipedia.org/wiki/Discussion_utilisateur:Couillardf (Letöltve: 2012.08.23.).

A lektorálás kutatása: bibliometrikus ismertetés, kutatási kérdések és módszerek

Isabelle S. Robert

Fordító: Babarczy Katalin, Pál Zsófia, Sulyok Kamilla és Vatai Barbara

Kivonat: A lektorálás egy fordított szöveg ellenőrzését jelenti olyan nyelvi szakember által, aki nem azonos a fordítóval. A lektorálás általános szakmai tevékenység mind a főbb nemzetközi intézményeknél, mind a fordítóirodáknál. Mindez még inkább igazzá vált az EN 15038-as európai szabvány megjelenése óta, amely a lektorálást a megrendeléstől a kézbesítésig tartó fordítási folyamat szerves részévé tette. Ám vajon a fordítástudományi kutatásokban milyen helyet foglal el jelenleg a lektorálás kérdésköre? Nagyobb érdeklődést mutatnak-e a kutatók a lektorálás szakmában betöltött szerepét illetően? Melyek a fő kutatási témák és módszerek? Ezekre a kérdésekre igyekszünk választ adni ebben a tanulmányban egy bibliometrikus adatokat feldolgozó ismertetőn és egy szakirodalmi összefoglalón keresztül. Látni fogjuk, hogy a kilencvenes évek óta jelentősen megnőtt az érdeklődés a lektorálás kutatása iránt, valamint hogy az elmúlt tíz évben egyre több kísérleti tanulmányt készítettek.

Kulcsszavak: lektorálás, lektoráláskutatás, módszerek, kutatási kérdések, bibliometrikus adat

1. Bevezetés

A lektorálás fogalma röviden így definiálható: olyan tevékenység, amely során a lektor egy másik személy¹ fordítását vizsgálja, és módosításokat végez rajta annak érdekében, hogy a szöveg megfeleljen a szükséges nyelvi és formai követelményeknek. A lektorálásra mindenütt szükség van a hivatásos fordítás világában, legalább három különböző területen. Az első a nemzetközi szervezetek területe, ahol a lektorálás már a huszadik század óta jelen van, mindemellett a lektorálás minőségének értékeléséről szóló egyik első publikáció is ezen a területen jelent meg (Arthern 1983). A nemzetközi szervezeteknél folyó lektorálás továbbra is mindennapos gyakorlatnak számít, ahogyan azt a témával kapcsolatos legfrissebb kutatások és elméletek is igazolják (vö. a 3.2.4.2. pont). A második a fordítóirodák területe, ahol a (belső) lektorok a szabadúszó fordítók munkáit lektorálják. Valójában, amióta 2006-ban megjelent a fordítási szolgáltatások minőségére vonatkozó EN 15038-as európai szabvány (Európai Szabványügyi Bizottság 2006), a lektorálás olyan tevékenységnek minősül, amely tágabb értelemben a fordítás elvárt minőségét biztosítja a megrendeléstől egészen a kézbesítésig. Ugyanez igaz az ISO 17100:2015-ös (International Organization for Standardization 2015) szabványra is, amely az európai szabvány utódjának tekinthető. Következésképpen minden akkreditált irodában végeznek lektorálást. Végül a harmadik a szabadúszó fordítók területe. Mostanra a fordítómemóriák elterjedése révén a lektorálás mindennapos tevékenységgé vált: mi másnak is nevezhetnénk egy adott (másvalaki által készített) fordítómemória egyik szegmensének értékelését, majd alkalmazását, ha nem lektorálásnak? Ehhez a lektoráláshoz természetesen hozzáadódik a „hagyományos”, mások fordítását ellenőrző és javító lektorálás, amelyet számos szabadúszó fordító végez. Hernández-Morin (2009a, 2009b) is rávilágított erre a francia piac vonatkozásában.

Megállapítható tehát, hogy „a fordítások lektorálása bevett gyakorlat”, ahogyan ezt Brunette is leszögezte doktori értekezésében, amely az egyik legelső tudományos munkának számít a lektorálás témájában (Brunette 1997: 11). Akkoriban Brunette kifogásolta, hogy a fordításelmélet szakemberei „sohasem foglalkoztak átfogóan a lektorálással”. Milyen a mostani helyzet? Vajon megtalálta-e helyét a lektorálás a fordítástudományi szakmunkákban? Kik kutatják, és milyen publikációs formában teszik közzé kutatómunkájuk eredményeit? Milyen témákat részesítenek előnyben, és milyen módszereket alkalmaznak? Ezekre a kérdésekre keressük a választ a jelen tanulmányban. Először röviden felvázoljuk a lektorálásról szóló publikációk bibliometrikus adatait, majd a második részben megvizsgáljuk, milyen kérdéseket vetnek fel, és milyen módszereket alkalmaznak a kutatók.

2. A lektorálás rövid bibliometrikus ismertetése

A lektorálásról szóló publikációk felkutatásához két, interneten elérhető szakirodalmi jegyzéket használtunk, nevezetesen a *Translation Studies Bibliography* című gyűjteményt (továbbiakban TSB)² és a BITRA-t³. A „lektorálás” és a „lektor” (angolul *revision*, *reviser*, *revising*, továbbá *editor*, *editing*) kulcsszóra kerestünk rá. Az adatgyűjtést kiegészítettük a Google Scholarral, valamint az Antwerpeni Egyetem könyvtárának UAntwerpen Discovery Service keresőjével, amely lehetővé tette, hogy egyszerre keressünk a könyvtár összes elérhető nyomtatott és elektronikus forrása között (EBSCO).

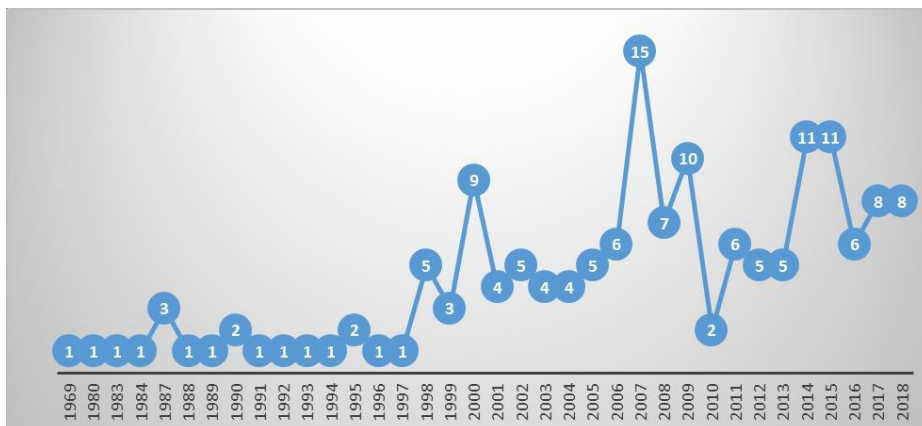
Bár a TSB 275 találatot adott ki az „editing”, „revising” és „revision” kulcsszóra, közülük sok nem tartozott a kutatás témájához, mert a lektorálásnak nem az általunk használt értelmezéséről szól, hanem a fordító által végzett önlektorálásról, illetve a fordítóprogramok fordításának lektorálásáról, ami inkább a lokalizáció témaköréhez kapcsolódik. Ugyanezt tapasztaltuk a BITRA esetében is: amikor beírtuk a keresőbe a „revision”, „reviser” és „revising” szót, az elsőre 227, a másik kettőre 13, illetve 29 találatot kaptunk, de ezek közül manuális elemzéssel kellett kiválogatnunk azokat, amelyek a lektorálást az általunk használt definíció szerint értelmezik. Végül összesen 158 publikációt sikerült összegyűjtenünk. Ez nem jelenti azt, hogy a listánk teljes, mégis reprezentatívnak és kellően részletesnek találjuk. Rövid bibliometrikus ismertetőnk a következő szempontok szerint vizsgálja a publikációkat: kiadás ideje, szerzők és intézmények, típus.

2.1. A lektorálás történeti áttekintése

Az első általunk felkutatott publikáció 1969-ben készült, az utolsó pedig 2018-ban. Ez alatt a közel ötven év alatt a kutatók évente átlagosan 4,38 munkát publikáltak. Ha azonban az első disszertáció dátumát vesszük alapul (Brunette 1997), megállapíthatjuk, hogy a lektorálásról szóló fordítástudományi publikációk 88 százaléka 1997 után íródott. Az *I. ábra* bemutatja a publikációk számának éves eloszlását, valamint a 2007-ben, 2009-ben, 2014-ben és 2015-ben elért „csúcserőtekeket” (legalább 10 publikáció). 2007-ben a *JoSTrans* fordítástudományi folyóirat egy különszámot szentelt a lektorálás témájának, ezzel magyarázható a magas számérték. A kutatók megnövekedett érdeklődéséhez kétségkívül az EN 15038-as európai szabvány megjelenése is hozzájárult, amely a lektorálást a fordítási folyamat kötelező részévé tette⁴. A 2015-ös csúcserőteke szintén egy különkiadásnak köszönhető, amelyet a Québeci Hivatásos Fordítók, Terminológusok és Tolmácsok Egyesületének *Circuit* folyóirata adott ki a lektorálásról. 2009-ben és 2014-ben azonban nem jelent meg hasonló különkiadás.

1. ábra

A lektorálásról kiadott publikációk számának éves eloszlása 1969-től kezdve

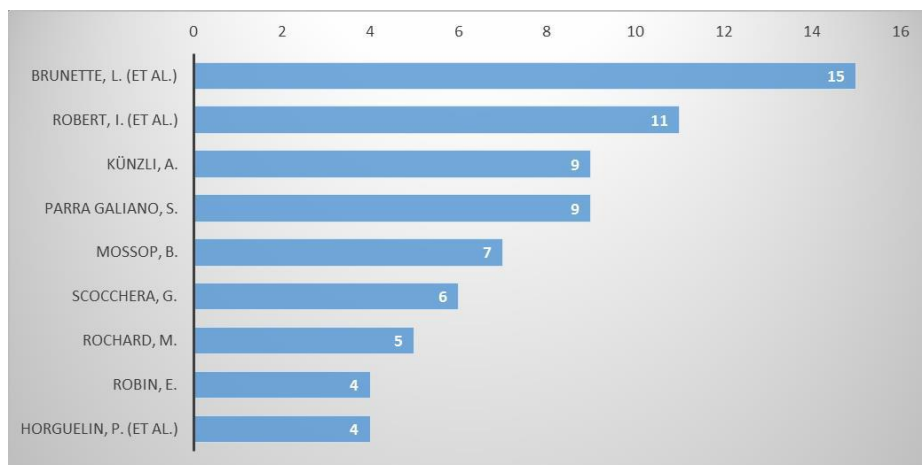

2.2. A lektoráláskutatók

Az összegyűjtött 158 publikáció 104 különböző szerző javarészt egyéni munkájának gyümölcse (132 egyéni publikáció mellett csak 18 származik két szerzőtől, és 8 több mint két szerzőtől). A publikációk száma szerzőnként vagy szerzőcsoportonként átlagosan 1,51 – azonban egyes szerzők igen termékenynek bizonyultak, akár 15 publikációval is büszkélkedhetnek⁵. A publikációk mintegy 43 százaléka kilenc olyan szerző vagy szerzők csoportjának a munkája, akiktől legalább 4 publikáció származik, ahogyan a 2. ábra bemutatja. A hozzájuk köthető intézmény és a tartózkodási helyük az 1. táblázatban látható. A 3. ábra jól mutatja, hogy az összes publikáció (N=158) kiadási helyét tekintve Kanada szerepel az első helyen, a következő Spanyolország, majd Franciaország, Belgium és Olaszország. Végezetül, ami a publikációk nyelvét illeti, az angol bizonyult a legnépszerűbbnek: a publikációk 50 százaléka angol nyelvű, ezt követi a francia 26 százalékkal (vö. 4. ábra).

2. ábra

Szerzők és szerzőcsoportok legalább 4 megjelent publikációval

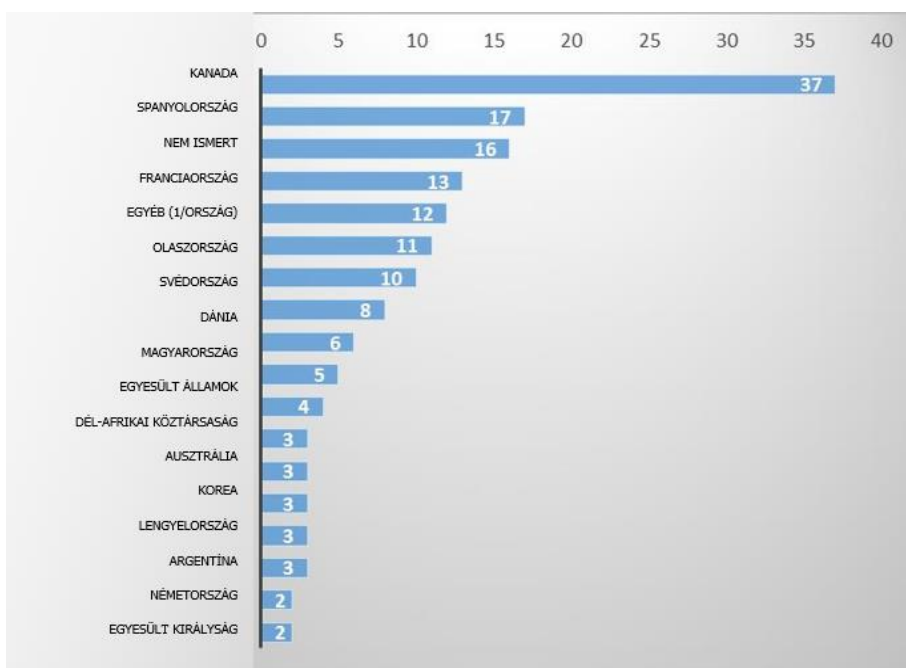
1. táblázat

Legalább 4 megjelent publikációval rendelkező szerzők intézmény (vagy szervezet) és tartózkodási hely szerinti eloszlása⁶

Szerző	Intézmény	Ország	# publ.
Brunette, L. (et al.)	Université du Québec en Outaouais	Kanada	15
Robert, I. (et al.)	Université d'Anvers	Belgium	11
Künzli, A.	Stockholm University, Université de Genève	Svéd., Svájc	9
Parra Galiano, S.	Universidad de Granada	Spanyolország	9
Mossop, B.	York University School of Translation, Bureau de la traduction	Kanada	7
Scocchera, G.	Università di Bologna	Olaszország	6
Rochard, M.	OECD	Franciaország	5
Robin, E.	Eötvös Loránd Tudományegyetem	Magyarország	4
Horguelin, P. (et al.)	Université de Montréal	Kanada	4

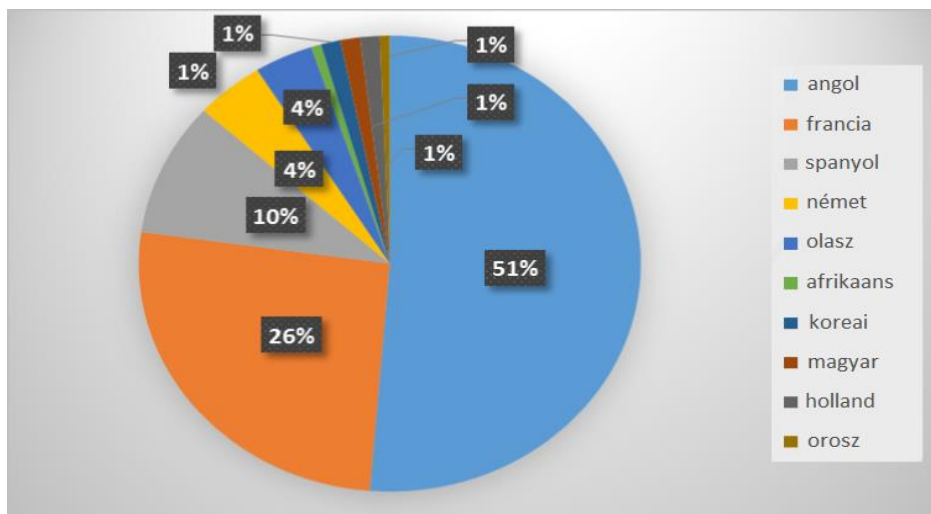
3. ábra

Publikációk száma országonként

Megjegyzés: Nem mindig tudtuk megállapítani, melyik országból való egy adott publikáció; ezt jelöli a „nem ismert” oszlopsor. A csupán 1 kiadott publikációval rendelkező országokat összesítettük, és az „egyéb” kategóriába soroltuk.

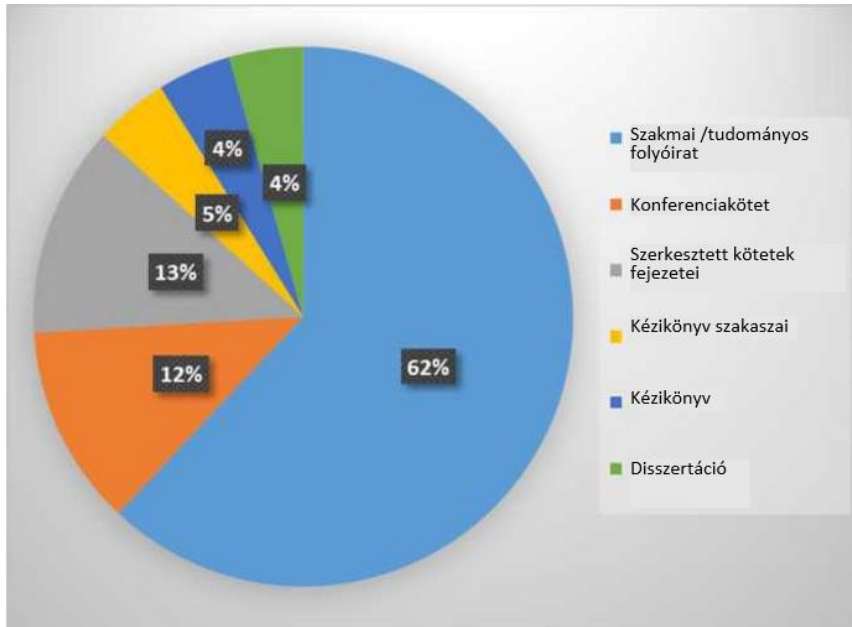
4. ábra
A publikációk nyelve

2.3. Publikációtípusok

Elemzésünkhöz az 5. ábra által bemutatott módon hat csoportra osztottuk az összegyűjtött publikációkat. Megállapítható, hogy többségük (62%) tudományos és/vagy szakmai folyóiratokban jelent meg. A konferenciakötetek és a szerkesztett kötetek fejezetei 12 százalékot, illetve 13 százalékot tesznek ki, ezt követik a kézikönyvek lektorálásnak szentelt szakaszai (5%) (például Gile, 1995; Gouadec, 2007; Samuelsson-Brown 2004), a lektorálási kézikönyvek (4%) (például Horguelin és Pharand, 2009; Mos-sop 2014) és a lektorálásról szóló disszertációk (4%) (például Brunette 1997; Parra Galiano 2005; Robert 2012; Scocchera 2017a). A publikációk folyóiratonkénti számát a 2. táblázat részletezi. A *Circuit* québeci szakmai folyóirat szerepel az első helyen, összhangban a szerzőkről és intézményükről készült statisztikákkal. Fontos viszont megjegyezni, hogy ezek a publikációk rövidebbek a tudományos folyóiratokban megjelent tanulmányoknál, csupán egy-két oldalas írásművek. A *Circuit* folyóiratot egy sor kiemelkedő fordítástudományi folyóirat követi (sokuk megtalálható a *Web of Science* adatbázisban), valamint egyéb szakmai folyóiratok, mint például a Francia Fordítók Szövetségének (*Société française des traducteurs*) *Traduire* folyóirata.

5. ábra
Publikációtípusok

2. táblázat

A legalább 2, lektorálásról szóló publikációt megjelentető folyóiratok listája

Folyóirat	Publikációk száma
Circuit	13
JosTrans	8
Perspectives: Studies in Translatology	8
Meta	7
Traduire	5
The ATA Chronicle	4
inTRAlinea	3
Rivista Internazionale di Tecnica della Traduzione	3
Across	2
Conference Interpretation and Translation	2
Entreculturas: revista de traducción y comunicación intercultural	2
LANS	2
Lebende Sprachen	2
LitNet Akademies	2
Target	2
Terminologie és Traduction	2
The Translator	2
trans-kom	2
TTR	2
Turjuman	2
1 publikációt megjelentető folyóiratok	24

3. A lektorálás kutatása

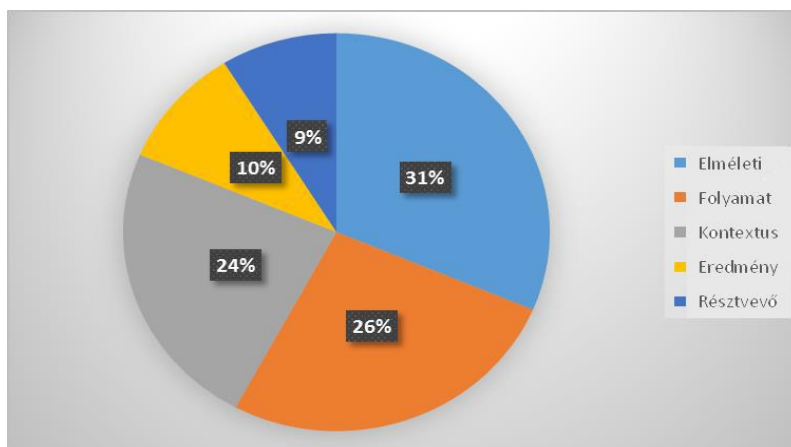
Amint azt a bevezetőben is leírtuk, a lektorálásról szóló kutatások száma ma jelentős, de még viszonylag új kutatási területről van szó, így a legtöbb tanulmány nagyjából az elmúlt húsz év folyamán született. Éppen ezért Ipsen és Dam (2016) szerint a lektorálás vizsgálata egyre inkább teret nyer a fordítástudományon belül. A lektoráláskutatás területén belül két nagy irányzatot különböztetünk meg. Az egyik irányzat főképpen elméleti vagy konceptuális megközelítést képvisel, amely a lektorálás egyedi szempontjait érintő személyes észrevételek bemutatására fekteti a hangsúlyt, szakirodalmi áttekintésre és/vagy érvelésre támaszkodva. A másik az empirikus tanulmányok irányzata, amelyet módszertani szempontból további négy részre lehet osztani, Saldanha és O'Brien (2013) empirikus fordításkutatóokról szóló osztályozása alapján: eredményközpontú, folyamatközpontú, résztvevőközpontú és kontextusközpontú tanulmányok (lásd lentebb). Mindazonáltal az empirikus kutatáson alapuló tanulmányok gyakran vegyítik ezeket a szempontokat.

A lektoráláskutatás ezen két irányzatán kívül megjelentek kézikönyvek és gyakorlati útmutatók (N=7, például Horguelin és Brunette 1998; Horguelin és Hosington 1980; Horguelin és Pharand 2009; Mossop 2001, 2007b, 2014), valamint doktori disszertációk (N=7, például Brunette 1997; Hernández-Morin 2009a; Horváth 2009; Parra Galiano 2005; Robert 2012; Robin 2015; Scocchera 2017a) is.

Elemzésünk alapjául kizárólag a 4 oldalnál hosszabb terjedelmű szakmai és/vagy tudományos folyóiratokban fellelhető cikkek, valamint szerkesztett tanulmánykötetek és konferenciakötetek fejezetei szolgáltak (N=115). Az ennél rövidebb publikációk (N=18) többnyire szakmai beszámolók, személyes megjegyzések vagy rövid állásfoglalások, amelyek bizonyára mind érdekesek, ugyanakkor nem kutatási céllal íródtak. Néhány, a bibliometrikus ismertetésünkben taglalt publikációt azonban nem tudtuk maradéktalanul feldolgozni a korlátozott hozzáférhetőség vagy a nyelvismeret hiánya miatt (például a koreai és az orosz esetében). Elemzésünkhöz tehát 102 publikációt vettünk alapul. A 6. ábra az egyes tanulmányokban alkalmazott módszerek különböző típusait mutatja be százalékos arányokra lebontva. Míg az elméleti tanulmányok az általunk elemzett írásművek 31 százalékát, az empirikus tanulmányok a 69 százalékát teszik ki. Ez utóbbiak között legnagyobb számban a folyamatközpontú tanulmányok fordulnak elő, de a kontextusközpontú tanulmányok sem maradnak le sokkal.

6. ábra

A tanulmányok eloszlása a módszertani típusok alapján

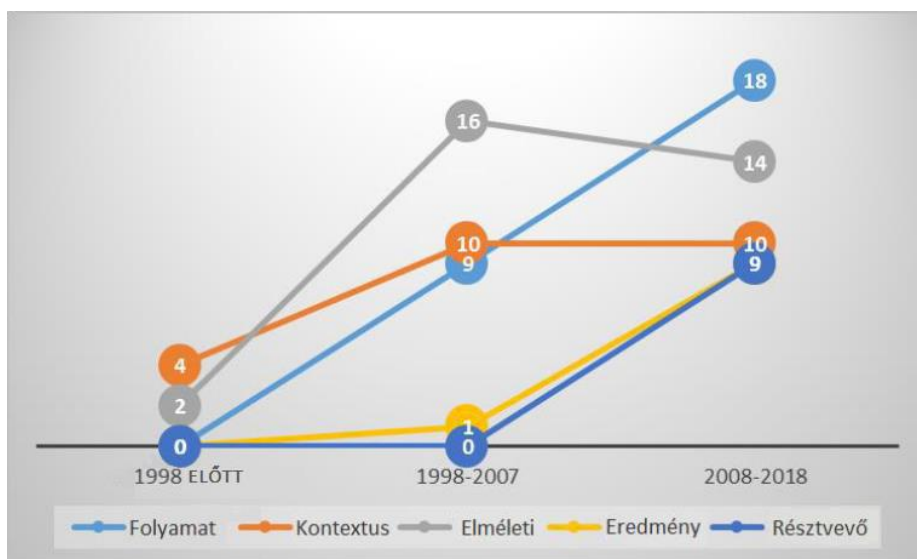

A 7. ábra azt mutatja be, hogy az évek folyamán miképpen változtak a kutatások során alkalmazott módszerek. Ahogyan azt fentebb említettük, a lektorálást illető fordítástudományi publikációk száma 1998 előtt csekély volt. 1997 ebből a szempontból fordulópontot jelentett: ekkor jelent meg az első lektorálásról szóló disszertáció (Brunette 1997). 1998 és 2007 között leginkább elméleti tanulmányok jelentek meg, ezeket kontextusközpontú és folyamatközpontú empirikus kutatások követik a sorban. Ugyanezen időszak alatt az eredményközpontú és a résztvevőközpontú tanulmányok mennyisége elenyésző (vö. 3.2.1. és 3.2.3.), hiszen számuk csak az elmúlt tíz évben (2008–2018) indult növekedésnek. Míg a kontextusközpontú elméleti és empirikus tanulmányok száma stagnált, vagy talán inkább veszített lendületéből az elmúlt évtizedben, a (főként kísérleti) eredményközpontú empirikus tanulmányok száma egyre nőtt, és a lektoráláskutatók által leggyakrabban alkalmazott megközelítéssé vált.

A továbbiakban az egyes tanulmánytípusok kutatási kérdéseit és módszereit vizsgáljuk, valamint röviden ismertetjük azok eredményeit, amelyek módszertana még kialakulóban van (folyamatközpontú, eredményközpontú és résztvevőközpontú tanulmányok).

7. ábra

Az alkalmazott módszerek korszakok szerinti eloszlása

3.1. Elméleti tanulmányok

Az elméleti publikációk (tanulmányok) – tehát akár a szakirodalmi összefoglalások, akár az elmélkedések és az egyéni fejtegetések (vagy ezek együttese) – között elsősorban összefoglaló cikkeket különböztetünk meg, amelyek különösen érdekesek lehetnek azon olvasók számára, akik átfogó képet szeretnének kapni a kérdéses szakterületről.⁷ Künzli (2014) német nyelvű tanulmánya a legrészletesebb: a szerző nem csupán a lektorálás fogalmát járja körül, hanem a témában végzett kutatásokat is összegzi, illetve számos kutatási kérdést megfogalmaz. Hasonló, ám régebbi (Mossop 2007a, 2011) vagy éppen a lokalizációra fókuszáló (Garcia és Sydney 2008) összefoglalások angol nyelven is elérhetők.

Számos publikáció szól továbbá a lektorálás különböző aspektusairól, így például a lektorálás terminológiájáról (Scocchera 2013; Brunette 2000, 2007), a lektorálás alapfogalmairól (Tardáguila 2009), a lektorálási paramétereiről (Lee 2006), a lektorálásról mint minőségbiztosítási módszerről és alapvető módszertani megközelítéseiről (Parra Galiano 2016), a szakmai környezetben történő lektorálás kockázatairól és azok kezeléséről (Martin 2007), a lektorálás helyéről a fordítási folyamatban, a mentor és a pedagógiai lektorálás fordítóképzésben betöltött szerepéről (Rochard 1999, 2000, 2002, 2004, 2007), a cenzúra lektorálásra gyakorolt hatásáról (Brunette 2002), a fordítást eltorzító túllektorálás veszélyeiről (Pergnier 1990), a fordítást követő és megelőző lektorálás (gépi fordítás esetén utó- és előszerkesztés) fontosságáról, illetve a számítógéppel történő lektorálás elterjedéséről (Heath 2001), vagy éppen a fordítási útmutatók jelentőségéről (Allman 2008). A közelmúltban Mellinger (2018) az egynyelvű- és kétnyelvű lektorálás minőségbiztosítási modellekbe való beépítésének fontosságát taglalta, míg Nord (2018) egy érdekes cikket publikált arról, hogy hivatásos lektorként miként látja a lektorálást. Írásában a lektorálás kritériumait, folyamatait, elveit és a lektori kompetenciát vizsgálja, továbbá ismerteti a „forrásnyelvi minőség” elvének a lektorálási folyamatban és általában a minőségbiztosításban való alkalmazását is.

Az elsősorban elméleti jellegű publikációkban egyaránt vizsgálják a lektorálás oktatását és a lektori kompetenciát. Így például Rodríguez (2012) elemzésében a lektorálás oktatásának konstruktivistá megközelítését boncolgatja, Brunette pedig a pedagógiai lektorálás oktatásba való beépítését (Brunette 1998), a nyelvi jel lektorálásoktatásban betöltött szerepét (Brunette 2013) és különösképpen a nyelvi interferenciák kérdéskörét taglalja. Parra Galiano (2015) a hiányos lektorálás okait vizsgálja, és hangsúlyozza, milyen fontos a lektorálás elsajátítása a fordítók számára (Parra Galiano 2001), mivel önbizalmuk növelésével felkészíti őket a szakmai életre. Végül néhány kutató a lektori kompetencia témakörét járja körül: tantervet készítenek (Mossop 1992), listát írnak a kompetenciákról (Chakhachiro 2005), módszereket állítanak fel a lektori kompetencia fejlesztésére (Mendoza García és Ponce Márquez 2013), vagy éppen kompetenciamodellt (Robert, Remael és Ureel 2017) dolgoznak ki.

3.2. Empirikus tanulmányok

3.2.1. Eredményközpontú tanulmányok

Az elsősorban a lektorálás eredményét elemző tanulmányok viszonylag frissek, egyelőre kevés van belőlük, és általában korpuszelemzésen alapulnak, míg néhány közülük esettanulmányon keresztül vizsgálja az eredményt.

A korpuszelemzések közül megemlíthető Bisiada (2018a, 2018b, 2018c) kutatása, amelynek alapját egy angol forrásnyelvi szövegekből, ezek lektorálatlan német fordításából és németül kiadott (és egyben lektorált) fordításából álló párhuzamos korpusz képezi. Célja a lektori beavatkozások vizsgálata volt, különös tekintettel a főnévi szerkezetekre. Megállapítja, hogy a lektorálás szignifikáns és szisztematikus hatást gyakorol a fordított szövegre; továbbá, hogy a „szó szerinti fordítás” vélhetőleg nem feltétlenül a fordító, inkább a lektor munkájának az eredménye. McDonough (2015) egy Wikipédia-cikkek fordításából és lektorálásából álló korpuszt elemez, majd megvizsgálja a javasolt megoldásokat, illetve hogy milyen gyakran merülnek fel fordítási nehézségek egyrészt az átvitel, másrészt a nyelv vagy a stílus okán. Arra a következtetésre jut, hogy mindkét fordítási probléma jelenléte gyakorlatilag állandó, és hogy ezeknek a fele általában észrevétlen marad. A nyelvi- és a stílusproblémákat ugyanakkor gyakrabban lektorálják, mint az átvitelből eredőket. Popic (2014) egy fordított és lektorált szövegekből álló párhuzamos korpuszt elemez, hogy megvizsgálja, alkalmazzák-e az uniós normát

Szlovéniában. Arra a megállapításra jut, hogy nem alkalmazzák, mivel Szlovéniában a lektorálás gyakran egynyelven történik, és nem feltétlenül fordítóképzésben diplomát szerzett lektor végzi.

Ami a műfordítások lektorálását illeti, Solum (2018) egy norvégéről angolra fordított regényekből álló korpuszt elemez, majd számba veszi, milyen változtatásokat javasolnak a lektorok, illetve hogy a fordítók elfogadják-e azokat, vagy sem. A lektorok hatása az általuk értékelt részekre vitathatatlan, még akkor is, ha „láthatatlanok” maradnak, mert a kiadott könyvek címlapján ritkán említik meg őket. A fordítók általában számos lektori javaslatot elfogadnak – amennyiben azok a jobb minőséget szolgálják –, és a norvég műfordítók el is várják a kiadójuktól az alapos lektori visszajelzést. Robin (2014a) egy angolról magyarra fordított szórakoztató irodalmi művekből és lektorált fordításukból álló korpuszt elemez, hogy megállapítsa, mi történik a „fordítási univerzálékkal” a lektorálás során. Arra a következtetésre jut, hogy az explicitáció és az implicitáció, amelyeket általában a fordítónak tulajdonítunk, a lektorálás eredményeként is belekerülhetnek a fordításba. Az adatokból kiindulva egy lehetséges tipológiát is felvázol a lektori beavatkozásokra nyelvi, illetve fordítási szabályok, normák és stratégiák alapján (Robin 2018).

Egyes eredményközpontú tanulmányok esettanulmányoknak tekinthetők, és korlátozott szöveg- vagy korpuszelemzésen alapulnak. Magris (1999) egy betegápolási kézikönyv lektorált fordítását elemzi, hogy meghatározza a lektor pontos feladatát és azt, hogy a lektor milyen módosításokat tart szükségesnek. Mindehhez Hayes, Flower, Schriver, Stratman és Carey (1987) pszicholingvisztikai modelljét veszi alapul. Rega (1999) három, németről olaszra fordított szöveg lektorálását elemzi, és példákat hoz fel a fakultatív, a stilisztikai szempontból kötelező és a szöveg témájában jártas szakember által végrehajtott szükséges beavatkozásokra. Megállapítja például, hogy az általa elemzett szövegekben számos példa található a stilisztikai szempontból kötelező beavatkozásokra, valamint hogy az egyetemi fordítástechnika-órákon nagyobb hangsúlyt kell fektetni a stílusra. Notaristefano (2010) egy angolról olaszra fordított makroökonómiai kézikönyv fordításának lektorálását elemzi, osztályozza és számszerűsíti a változtatásokat, majd meghatározza a lektor ideális szakmai profilját.

3.2.2. Folyamatközpontú tanulmányok

A folyamatközpontú kutatások kísérleti jellegűek, kvalitatív és/vagy kvantitatív módszerre alapulnak. A lektorálásról szóló publikációk legnagyobb csoportját alkotják, közülük számos tanulmány vizsgálja a lektori kompetenciát vagy a lektorálás folyamat–eredmény (minőség) kettősét. Megállapítható, hogy a legfrissebb tanulmányokban a kutatók egyre inkább használják a folyamatot előtérbe helyező adagyűjtési eszközöket, mint például a leütésfigyelő szoftvert, az egérmozgáskövető szoftvert (Inputlog⁸, Translog), a hangos gondolkodtatás módszerét vagy a képernyőképrögzítő szoftvert. Mindazonáltal úgy tűnik, eddig semmilyen tanulmánynak nem volt célja a szemmozgáskövetés vizsgálata.

3.2.2.1. Lektori kompetencia és képzés

A lektori kompetenciáról készült első kutatás (Lorenzo 2002) a fordítóhallgatók lektori és önlektorálási kompetenciáit veti össze. A lektorálási feladatokat, amelyek során a hallgatóknak idegen nyelvre fordított szöveget kellett lektorálniuk, a Translog leütésfigyelő szoftver segítségével vették fel. Lorenzo megállapítja, hogy a részt vevő hallgatók a hiba észleléséhez és kiértékeléséhez szükséges stratégiák hiányában nem rendelkeznek megfelelő lektori kompetenciával. Továbbá az is kiderült, hogy a hallgatók könnyebben lektorálják mások fordításait, mint a sajátjukat. A második kutatásban Künzli (2006b) tíz szakképzett lektor gondolatait rögzíti a hangos gondolkodás módszerével (*TAP, think aloud*

protocol). Ennek célja a lektori kompetencia elemeinek megállapítása, valamint egy lektorálási óratervezés elkészítése. Künzli ezáltal egy olyan lektorálási modult javasol, amelynek középpontjában a stratégiai, az interperszonális és az instrumentális alkompetenciák állnak. Továbbá Dániában 2003 és 2007 között végeztek egy longitudinális kutatást (Hansen 2009) is, amelyben professzionális fordítók (28) és fordítóhallgatók (71) fordítói és lektori kompetenciáit mérték össze. A kutatás az eredményt és a folyamatot vizsgálja a Translog szoftver, kérdőívek és interjúk segítségével. Az egyik fontos tanulság az, hogy a tapasztalt fordító nem feltétlenül jó lektor, és fordítva. A lektori kompetencia további készségeket és más fajta attitűdöt igényel.

A legutóbbi kutatás célja egy fordítási-lektorálási kompetenciamodell (Robert et al. 2017) felállítását volt. Három későbbi tanulmány (Rigouts Terryn, Robert, Ureel, Remael és Hanouille 2017; Robert, Rigouts Terryn, Ureel és Remael 2017; Robert, Ureel, Remael és Rigouts Terryn 2018) számol be a kompetenciamodell részleteiről. A lektorálási kompetenciamodell bevezetéséhez egy előteszt-utóteszt típusú kutatást hajtottak végre, ebben 21 hallgatót osztottak két csoportra: egy kísérleti csoportra és egy kontrollcsoportra. A kísérleti csoport tagjai részt vettek lektori képzésben, ellenben a kontrollcsoport tagjaival. Az adatgyűjtéshez az Input szoftver segítségével rögzítették a lektorálási feladatokat. A kísérletet egy internetes kérdőív kitöltése követte. A kutatók többek között megállapították, hogy az olyan alkompetenciák, mint az információgyűjtés és az eszközhasználat, különböznek a lektori képzésben részt vevő hallgatók esetében: ugyanazok az eszközök álltak rendelkezésükre, mint a kontrollcsoport hallgatóinak, mégis gyakrabban használták őket. Pontosabban a kísérleti csoport résztvevői többször hajtottak végre úgy keresési műveleteket, hogy igazolni is tudták módosításaikat, és alaposabb munkát végeztek. Emellett a lektorképzésben részt vevő hallgatók toleránsabbnak is mutatkoztak, és kevesebb szükségtelen módosítást hajtottak végre a lektorálás során (túllektorálás vagy hiperkorrekció). Mindazonáltal a kutatóknak nem sikerült bebizonyítaniuk, hogy a lektorképzésben részt vevő hallgatók jobban lektorálnak – és ezáltal több indokolt változtatást végeznek el –, ami a stratégiai alkompetenciáról tenne tanúbizonyságot. A kutatás eredményét a képzés rövid időtartamával, valamint a próbaelemzés sajátos korlátaival (például a résztvevők számával) magyarázzák a kutatók.

A lektori kompetencia vizsgálatán kívül még két, a lektorálásoktatással foglalkozó kutatás eredményeit is bemutatjuk. A kutatásokat hivatásos lektorok és lektorhallgatók körében végezték. Az elsőben Shreve, Angelone és Lacruz (2014) a lektorálási folyamat hatékonyságát vizsgálta tizenkét hallgatónál: egyrészt képernyőképek, másrészt az IPDR (*integrated problem decision report*) protokoll segítségével (Gile 2004). A kutatók megállapították, hogy a hallgatók sokkal hatékonyabbnak bizonyultak, amikor a fordítás menetéről készült képernyőképek alapján tudtak dolgozni, mint amikor csak írott folyamatbeszámolókat álltak a rendelkezésükre. A második kutatásban Robert és Brunette (2016) a hangos gondolkodás, a lektorálás minősége és a hibakeresési kapacitás közötti kapcsolatot vizsgálta tizenhat hivatásos lektor esetében. Azt vizsgálták, hogy ennek a kutatásnak az eredményét hogyan lehetne majd később a lektorálás oktatásában hasznosítani. Az eredmények például azt mutatják, hogy minél részletesebben beszél a lektor az adott hibáról, annál jobban veszi észre és javítja ki azt, így azonban tovább tart a munkafolyamat. A kutatók megállapították, hogy pedagógiai szempontból a hangos gondolkodás hasznos módszer lehet a hallgatóknál, például amikor otthon lektorálnak.

3.2.2.2. A lektorálás folyamata, eredménye és minősége

A lektorálás folyamatáról és eredményéről szóló tanulmányok között számos olyan publikáció található, amely ugyanazt a kísérleti tanulmányt veszi alapul, azonban a tanulmányok célja eltér, vagy csak

részeredményeket mutatnak fel. Ebbe a kategóriába sorolhatók Künzli (2005, 2006a, 2006b, 2006c, 2007a, 2007b, 2009b) és Robert (2013, 2014a, 2014b; Robert és Van Waes 2014) tanulmányai is.

Künzli (2005) kísérleti tanulmányában főleg a hangos gondolkodás módszerén és három lektorálási feladat eredményén keresztül vizsgálódik, utóbbiakat tíz hivatásos lektor végezte el. Künzlit elsősorban az érdekelte, hogy a lektorok milyen szempontok szerint végzik a javítást, valamint vizsgálta az eredmény minőségét és a folyamat hosszát is. Megállapítja, hogy a lektor nem mindig követi azokat a szempontokat, amelyeket szóban megfogalmaz, ilyen például a „lektorálás nem újrafordítás” elve. Ezt követően a lojalitás és a döntéshozatal vizsgálatára (2006a) tér át, és azt a következtetést vonja le, hogy a lektornak választania kell: magához legyen hűséges vagy pedig a fordítási folyamat többi résztvevőjéhez, vagyis a megrendelőhöz és az olvasóhoz. A lektorálási útmutató fontosságát illetően Künzli (2006c) megállapítja, hogy a világos és átlátható útmutató hiánya ártalmas lehet a lektor munkájának végeredményére. A szerző továbbá vizsgálja a lektor által végzett módosításokat, valamint azokat az eseteket is, amikor a lektor nem végzett módosítást, de kellett volna. Künzli ezen felül a lektor feladatának definícióját is vizsgálja. Véleménye szerint a lektorálás hiányosságai abból is adódhatnak, hogy a lektor nem kapott világos utasításokat az elvégzendő feladról, illetve nem rendelkezik jól felépített stratégiával (2007b). Mindazonáltal a minőségi munkához idő kell, és általában a minőség szempontjából nincs jelentősége annak, hogy a lektor előbb olvassa el a fordítást és utána a forrásnyelvi szöveget, vagy fordítva (Künzli 2009b). Végül Künzli (2009a) a személyes névmások használatát is vizsgálta a lektorálásban, francia nyelvről svéd nyelvre történő fordítás esetében. A kutatás során (a hangos gondolkodás módszerével) tíz hivatásos lektor munkáját elemezte, és egy olyan általános fordítási problémát állapított meg, amely még a tapasztalt lektorok számára is nehézséget okoz. Másfelől a hangos gondolkodás módszere rávilágított a résztvevők bizonytalanságára, amikor különböző megoldások között kellett döntenüik.

Robert kutatásainak (2013, 2014b; Robert és Van Waes 2014) középpontjában egyfelől a lektorálás módszerének, másfelől az eredményének (minőségének) és folyamatának (hibakeresési képesség és a folyamat időtartama) kapcsolata áll. A kutatásban részt vevő tizenhat hivatásos lektor mindegyikének négy fordítást kellett lektorálnia, mindig más eljárást alkalmazva. A folyamatra vonatkozó adatokat a hangos gondolkodás módszerével, az Inputlog szoftver és egy kérdőív segítségével gyűjtötte össze. A kutatás kimutatta, hogy a kiválasztott lektorálási módszer nagy hatással van a lektorálás eredményére és folyamatára is. Robert különböző ajánlásokat tesz a lektorálási útmutatók szerint. Meg kell jegyeznünk, hogy az előző részben említett kutatás (Robert és Brunette 2016) ugyanezen a kísérleti tanulmányon alapul.

A lektorálási módszer három további kísérleti tanulmány tárgyát képezi. Ezek közül az első Robert munkái után készült: Ipsen és Dam (2016) kutatásában kilenc hallgató vett részt, akiknek a MemSource fordítómémória használatával kellett lektorálniuk. A kutatók az adatok összegyűjtéséhez a Snagit képernyőkép-rögzítő szoftvert, interjúkat és a hangos gondolkodás módszerének retrospektív változatát alkalmazták. A kutatók megállapítják, hogy – a kiválasztott lektorálási módszertől függetlenül – a résztvevők jobban lektoráltak, amikor munkájukat a célnyelvi szöveg elolvasásával kezdték. A műveletek sorrendjét azonban utólag, retrospektív módszerrel állították fel, nem a résztvevők olvasási stratégiáját feltáró szemmozgáskövetéses-vizsgálat eredményei alapján. A másik két tanulmány korábban jelent meg. Marashi és Okhowat (2013) azt vizsgálta, hogy a forrásnyelvi szöveg ismerete hogyan befolyásolja a lektort. A kutatás során, amelyben 40 hivatásos lektor vett részt, a kutatókat leginkább a lektorálás nyelvi minősége és a lektorok profilja érdekelte. A résztvevőknek egy lektorálási feladatot követően egy kérdőívet kellett kitölteniük. A kutatók megállapították, hogy az ilyen jellegű (pusztán

nyelvi) lektorálásnál a forrásnyelvi szöveg ismerete nem befolyásolja a lektorálás minőségét. Végezetül a GREVIS kutatócsoport (Brunette, Gagnon és Hine 2005) a lektori beavatkozások típusait vizsgálta. A kutatás során 14 hivatásos lektornak először a forrásnyelvi szöveggel összevetve, majd a forrásnyelvi szöveg nélkül kellett lektorálniuk egy célnyelvi szöveget. Adatgyűjtés szempontjából a kutatók csupán a feladatokra és azok kiértékelésére fektettek hangsúlyt, tehát kizárólag a lektorálás eredményére koncentráltak. A kutatók szerint a pusztán egynyelvű lektorálás nem tekinthető követendő módszernek.

A lektorálás eredményét és folyamatát fordítómemória használata során is vizsgálták: Mellinger és Shreve (2016) kilenc hivatásos fordító lektorált szövegét elemezte, a folyamatokat a TransCenter⁹ (billentyűzetleütés, egérmozgás stb. követése) segítségével rögzítették. A vizsgált személyeknél túllektorálási tendenciát figyeltek meg.

Végezetül Van Rensburg (2012) kísérletet tesz annak meghatározására, milyen hatással van a különböző lektorok munkája a fordítás minőségére, figyelembe véve a lektorálásra szánt időt is. A kutatásban részt vevő négy lektor két, angolról afrikaans nyelvre fordított szövegen dolgozott: az egyik, kevésbé szaknyelvi jellegű szöveg fordítását egy fordítóhallgató, a másik, szakszöveg fordítását egy hivatásos, gyakorlott fordító végezte. Ezt követően hárman értékelték ki az egy forrásnyelvi szövegből származó öt célnyelvi szöveget, amelyek közül csak négyet lektoráltak. Van Rensburg megállapította, hogy a hivatásos fordítók által készített szöveg minőségét kevésbé befolyásolta a lektorálás, ezért kérdéses, vajon szükséges-e egyáltalán lektorálni a tapasztalt fordítók munkáját. A kutatás eredményei továbbá rámutatnak, hogy a lektorálás minősége nem feltétlenül függ össze a lektor tapasztalatával. Végül a kutató arra is kitér, hogy a lektorok kevesebb időt töltöttek a hivatásos fordító munkájának lektorálásával; azonban a kutató megítélése szerint, ha a lektorok tudták volna, hogy a fordítást egy hivatásos fordító végezte, kevesebb időt vesztegettek volna el a terminusok ellenőrzésével. Ezért fontos, hogy a fordító megjegyzésekkel lássa el a szöveget a lektor számára, többek között éppen a terminushasználattal kapcsolatban. Egy újabb tanulmányában (2017) Van Rensburg mérési módszereket dolgoz ki, hogy elemezze a lektorálás minősége és a lektor profiljának egyes változói közötti lehetséges kapcsolatot. A kutatásban 30 lektor és 3 értékelő vett részt. A szerző megállapította, hogy szignifikáns összefüggés van a fordítói tapasztalat és a létrehozott mérési módszer egyik mutatója, a célnyelven végzett szükséges nyelvi módosítások között.

3.2.3. Résztvevőközpontú kutatások

Az európai lektoráláskutatók körében az egyik legerőteljesebb módszer a közvélemény-kutatás. Scocchera (2015) két szempontból is vizsgálja az olaszországi irodalmi és kiadói lektorálást: egyrészt közvélemény-kutatással (80 válaszadó) igyekszik feltárni a fordító és a lektor közötti munkakapcsolatot, másrészt az együttműködésen alapuló, digitális lektorálásnak a fordítási végtermék „keletkezésében”¹⁰ betöltött szerepét. Megállapította, hogy a fordítók 43,6 százaléka rendszerint együttműködik a munkájukat ellenőrző lektorral, de ugyanilyen arányban (43,6%) vannak azok is, akik egyedül dolgoznak. A fordítók fennmaradó 12,8 százalékanak esetében a kapcsolattartás mértéke változó. A kutatásból az is kiderült, hogy nagyon kevés lektor kapott szakszerű képzést az irodalmi fordítások lektorálásához. A közvélemény-kutatás eredményei alapján a szerző (Scocchera 2014) javaslatokat tesz az irodalmi lektorálás oktatására, valamint ösztönzi az olyan speciális eszközök használatát, mint a Word korrek-túrakövető funkciói, szerkesztési útmutatók, Mossop (2001, 2007b, 2014) lektorálási paraméterei és Berman (1985) deformáló tendenciáinak tipológiája. Az így kapott eredményeket személyes megjegyzéseivel is kiegészíti a lektor és a fordító együttműködésének fontosságáról, és beszámol lektorként

szerzett személyes tapasztalatairól. Végül ugyanezen kutatás, valamint a lektori stratégiák és célok vizsgálata alapján Scocchera (2017b) az „átolvasás” lektorálási folyamatban betöltött szerepét igyekszik meghatározni.

A dán Rasmussen és Schjoldager (2011) a lektorálási folyamatok és paraméterek, valamint a dániai fordítóirodákban dolgozó lektorok (22 válaszadó) profiljának vizsgálatára alapozzák kutatásukat, felmérések és interjúk alapján. Az eredmények rávilágítottak arra, hogy a fordítások 10 százalékát egyáltalán nem, 90 százalékát pedig összehasonlító folyamat során lektorálják. Kiderült továbbá, hogy kevés fordítóiroda használ lektorálási útmutatót, és hogy a lektorok nagy része csak fordítói végzettséggel rendelkezik. 2008-ban a kutatók (Schjoldager, Rasmussen és Thomsen 2008) egy szövegtani és lektorálási kurzus kidolgozása érdekében már alkalmazták kutatási módszerként a közvélemény-kutatást és az interjúkat.

Franciaországban szintén közvélemény-kutatáson keresztül (115 válaszadó) vizsgálta Hernández-Morin (2009b) a francia lektorálási szokásokat és a lektorálásról alkotott szakmai véleményeket. A kutatásból kiderült, hogy a francia szabadúszó fordítók nagy része támogatja az EN 15038-as európai szabványt, ugyanakkor megjegyzik, hogy lektorálás nem feltétlenül, nem minden esetben szükséges.

Belgiumban Robert először a lektorálás fogalmát övező terminológiai zűrzavart vette vizsgálat tárgyává egy szakirodalmi tanulmányban, majd később (2008) áttért a lektorálási folyamatok vizsgálatára (48 válaszadó az első közvélemény-kutatásban, 21 válaszadó a másodikban). Ugyan nem a „hagyományos” lektorálás témájában, de Robert és Remael (2016) szintén európai közvélemény-kutatással (99 válaszadó) vizsgálták a filmfeliratok lektorálását az audiovizuális fordításban.

Végezetül Lafeber (2012) belső fordítók és lektorok körében végzett közvélemény-kutatást, amely során különböző készségek és ismeretek fontosságát vizsgálta, valamint hogy ezek közül mely ismeretekkel nem rendelkeznek megfelelően az újabb alkalmazottak. Ez a – főként fordítói kompetenciákat vizsgáló – kutatás rámutatott arra, hogy a nyelvi kompetenciák önmagukban nem elegendők a fordítók számára.

3.2.4. Kontextusorientált kutatások

Ahogy az fentebb kifejtettük, összefoglalónkban leginkább esettanulmányokat mutatunk be. Ezeknek az esettanulmányoknak két válfaját különböztetjük meg: oktatási közegből származó és szakmai közegből származó esettanulmányokat.

3.2.4.1. Oktatási közeg

Az oktatási közegből származó esettanulmányok túlnyomó része az adott kutató intézményében leadott lektorálástechnika-óra leírásából és elemzéséből áll. Horguelin már 1988-ban közzétette a Montreali Egyetemen tartott lektorálástechnika-órájának kurzusleírását. Később Wolfson (2001, 2004, 2005) egy távoktatásban leadott lektorálástechnika-óra menetét vizsgálja, Hine (2003) pedig a többnyelvű környezetben történő lektorálás oktatásáról szerzett tapasztalatait osztja meg. Brunette és Gagnon (2013) arról számolnak be, hogy lektorálástechnika-órájukon Wikipédia-szövegeket lektorálnak a hallgatókkal. Pietrzak (2014) a lektorálás fordítástechnika-órán való alkalmazásáról ír, mivel hasznos visszajelzési eszköz a csoport tagjainak.

3.2.4.2. Szakmai közeg

A szakmai közegből származó tanulmányok gyakran nemzetközi szervezetek fordítóosztályain végzett felmérések és kutatások eredményeiről számolnak be. Arthern publikációiban (1983, 1987, 1991) a lektorálás minőségét értékelő modelljét írja le, amelyet azért fejlesztett ki, hogy a Fordítási Főigazgatóság angol nyelvi osztályának lektorait értékelje. Parra Galiano (2006, 2007a, 2007b) a lektorálás módszertanával kapcsolatban tesz javaslatot, amihez a lektorálás alapelveit, paramétereit, módszerét, valamint a hivatásos lektorok profilját vizsgálja. Három esettanulmányt vesz alapul, közülük az egyiket az Európai Unió Szerveinek Fordítóközpontja¹¹ végezte. Prioux és Rochard (2007) szakmai tapasztalatukból és az OECD kutatóközpontnál végzett projekteikből kiindulva arról számolnak be, mennyire hangsúlyos szerepet tölt be a lektorálás a szervezetükénél. Yousif (2009) az intézményi dokumentumok lektorálását vizsgálva egy négy folyamatból álló útmutatót ajánl a lektorálás módszeréhez. A folyamatok mindegyike egy vagy két meghatározott paraméterre fekteti a hangsúlyt; ilyen például az adott intézmény saját terminológiája. Allain (2010) pedig a közösségi közreműködésen alapuló lektorálást vizsgálja az Európa Tanácsban megszerzett szakmai tapasztalata alapján. Végezetül Bertaccini és Di Nasio (2011) két különböző területen mutatják be a lektorálás folyamatát: egyrészt egy magán fordítóirodában, másrészt az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóságán.

Néhány szerző a szakmai normák iránt is érdeklődik, például Schopp (2007), aki a lektorálásban használt korrekktúrajeleket nem csupán az EN 15038-as európai szabvány keretein belül elemzi, hanem a DIN 16511 szabvány kapcsán is. Biel (2011) ugyanezt az európai szabványt vizsgálja, de közben arra a kérdésre keresi a választ, hogy a szabvány milyen hatással van a fordítóiparra és a leendő fordítók képzésére. Parra Galiano (2011) több szempontból is taglalja az európai szabványt, ilyen például a lektorálás mélysége, paramétereit stb. A szerző néhány évvel később folytatta kutatómunkáját az ISO 17100: 2015 szabvány vizsgálatával (Parra Galiano 2017).

Feineuer és Lourens (2017) is az irodalmi szövegek lektorálását vizsgálják, akárcsak Scocchera közvélemény-kutatása; ők azonban az esettanulmányt alkalmazzák kutatási módszerként a fordítási folyamat résztvevői közötti kapcsolat metatextuális elemzéséhez. Ko (2011) pedig a kínai fordítói piacot vizsgálja esettanulmányán keresztül, amelynek alapjául saját szakmai tapasztalata szolgál.

4. A lektorálás kutatása: konklúzió

Tanulmányunk legfőbb célja az volt, hogy kutatási témánkat két szempontból mutassuk be: bibliometrikus és módszertani szempontból. A tanulmány első részében felvázoltuk a lektorálás rövid bibliometrikus ismertetőjét. Az eredmények rávilágítanak arra, hogy a lektoráláskutatás történetének fordulópontja a '90-es évek végén, 1997-ben következett be, hiszen ekkor jelent meg az első lektorálás témájú disszertáció. A lektorálásról szóló publikációk 88 százaléka ezt követően keletkezett. Összehasonlításképpen, a TSB adatbázisa szerint a publikációk 84 százaléka 1997 után íródott. Körülbelül száz lektoráláskutató munkáját vizsgáltuk, közülük a lektorálásról megjelent összes publikáció 43 százaléka kielenc kutatótól származik, fejenként legalább négy publikációval. Kanadában foglalkoznak leginkább lektoráláskutatással, utána Spanyolországban, Franciaországban és Belgiumban. A tanulmányok többsége angol nyelven jelent meg (50%), ezt követi a francia publikációk körülbelül egy negyedével.

Egyre nagyobb az igény a lektorálásra, azonban kevésbé kutatják, mint például a feliratozást (755 találat a TSB adatbázisában) vagy a gépi fordítást (1341 találat). Megelőzi ugyanakkor az utószerkesztést (70 találat), a lektorálás egy speciális típusát. A technológia fejlődése ugyanakkor kétségkívül tovább fogja növelni az érdeklődést az utószerkesztés iránt, amelyet véleményünk szerint egyre

gyakrabban alkalmaznak a fordítási folyamatban, főként a lektorálással párhuzamosan. A fordítástámogató eszközök nem csupán a fordítómemóriákat és a más által fordított szegmensek lektorálását foglalják magukba, hanem a gépi fordítás elemeit, és ezáltal a gépi fordítás szegmenseinek utószerszítését is.

Tanulmányunk második része a lektorálásról szóló tanulmányokról nyújt körképet. Többségük, azaz 69 százalékuk empirikus kutatás, míg az elméleti jellegű publikációk 31 százalékot tesznek ki. Az empirikus tanulmányok túlnyomó része (26%) folyamatközpontú kísérleti tanulmány. Az elmúlt tíz évben a folyamatközpontú tanulmányok váltak a népszerűvé, de folyamatosan nő a korpuszon alapuló, eredményközpontú tanulmányok és a közvélemény-kutatások népszerűsége is.

A lektorálásról szóló tanulmányok bibliometrikus és módszertani körképének felállítása nem könnyű feladat. Bár a legnagyobb adatbázisokat bevontuk az elemzésbe, kétségkívül maradhattak olyan publikációk, amelyek elkerülték a figyelmünket. Továbbá, nem tudtuk feldolgozni az összes megjelölt szakirodalmat. Végezetül, a tanulmányok módszertan szerinti csoportosítása néha nehézségeket okozott, hiszen a módszereket többnyire együttesen szokták alkalmazni a kutatók. Mindenesetre azt reméljük, hogy kielégítő eredményekkel szolgálhatunk a lektoráláskutatást illetően; valamint ösztönözhetjük az új kutatási eredmények létrejöttét ezen az egyre nagyobb teret nyelő tudományterületen.

Jegyzetek

1. Megjegyzés: nem önlektorálásról van tehát szó, amelyet a fordító önmaga végez. A „lektorálás” fogalmát ugyanis a fordítási folyamat egyik fázisának meghatározására is szokták használni (lásd például Robert 2008).
2. Fordítástudományi bibliográfia <https://www.benjamins.com/online/tsb/>.
3. Bibliography of Interpreting and Translation – Fordítási és Tolmácsolási Szakirodalom-jegyzék, Alicantei Egyetem https://aplicacionesua.cpd.ua.es/tra_int/usu/buscar.asp?idioma=en.
4. Az „EN 15038” kulcsszóra rákeresve a BITRA 28 cikket ad ki.
5. Amint azt a második részben bemutatjuk, néhány szerző több cikket is publikál egyazon tanulmány alapján. Azonban mindegyik tanulmány az eredmények egy konkrét aspektusát vizsgálja. Sajnos – ezt tapasztalatból tudjuk – a tudományos folyóiratokban megengedett szószám miatt a kutatók nem mindig tudják egyetlen cikkben ismertetni kutatásaik eredményét. Ennek következtében a publikációk száma olykor valóban meghaladja a valós tanulmányok számát.
6. Az intézményeket (szervezeteket) és a tartózkodási helyeket az általunk felhasznált cikkekben található adatok alapján tüntettük fel. Előfordulhat tehát, hogy a régebben kiadott publikációk esetében ezek az adatok nem naprakészek.
7. Megjegyzés: a szakterület iránt érdeklődőknek érdemes elolvasniuk a korábban említett, lektorálásról szóló disszertációkat is.
8. Lásd www.inputlog.net/.
9. Lásd www.cs.cmu.edu/~mdenkows/pdf/transcenter-amta2012.pdf.
10. A fordítási végtermék keletkezésének vizsgálata új fordítástudományi kutatási téma. Egy mű különböző verzióinak vizsgálatáról szól, jelen esetben a fordítás, valamint kéziratok és egyéb előszövegek

vizsgálatát is jelenti. A *LANS* fordítástudományi folyóirat 14. száma (2015) ezt a témát boncolgatja részletesen (<https://lans-tts.uantwerpen.be/index.php/LANS-TTS/issue/view/16>).

11. Lásd <https://cdt.europa.eu/en>

Eredeti megjelenés

Robert, I. S. 2018. La recherche en révision : portrait bibliométrique, questions de recherche et méthodologies. *Paralleles* Vol. 30. No. 2. 129–152.

Irodalom

Allain, J. F. 2010. Repenser la révision. Défense et illustration de la relecture croisée. *Traduire* No. 223. 114–120.

Allman, S. 2008. Negotiating Translation Revision Assignments. In: O’Sullivan, C. (ed.) *Translation and Negotiation: Proceedings of the 7th Annual Portsmouth Translation Conference. November 10. 2007*. Portsmouth: University of Portsmouth. 35–47.

Arthern, P. J. 1983. Judging the Quality of Revision. *Lebende Sprachen* No. 2. 53–57.

Arthern, P. J. 1987. Four Eyes are Better than Two. In: Picken, C. (ed.) *Translating and the Computer 8: A Profession on the Move*. London: Aslib. 14–26.

Arthern, P. J. 1991. Quality by Numbers: Assessing revision and translation. In: Picken, C. (ed.) *Fifth Conference of the Institute of Translation and Interpreting*. London: Aslib. 85–94.

Berman, A. 1985. La Traduction comme épreuve de l’étranger. *Texte* No. 4. 67–81.

Bertaccini, F., Di Nisio, S. 2011. Il traduttore e il revisore nei diversi ambiti professionali. *inTRAlinea* www.intralea.org/specials/article/il_traduttore_e_il_revisore_nei_diversi_ambiti_professionali (Letöltés dátuma: 2018. szeptember 6.)

Biel, L. 2011. Training translators or translation service providers? EN 15038:2006 standard of translation services and its training implications. *JoSTrans* No. 16. 61–76.

Bisiada, M. 2018a. Editing nominalisations in English–German translation: when do editors intervene? *The Translator* Vol. 24. No. 1. 35–49.

Bisiada, M. 2018b. The editor’s invisibility: Analysing editorial intervention in translation. *Target* Vol. 30. No. 2. 288–309.

Bisiada, M. 2018c. Translation and editing: a study of editorial treatment of nominalisations in draft translations. *Perspectives* Vol. 26. No. 1. 24–38.

Brunette, L. 1997. *Contribution à la pédagogie de la révision anglais–français en pays bilingue: le cas du Canada*. Villeneuve d’Arcq: Éditions du Septentrion.

Brunette, L. 1998. L’enseignement de la révision pédagogique. In: Guével, Z., Egan, V. (eds) *Traduction et langues de spécialité. Approches théoriques et considérations pédagogiques*. Québec: Centre international de recherche en aménagement linguistique = International Center for Research on Language Planning, Université du Québec à Trois-Rivières. 25–43.

Brunette, L. 2000. Towards a Terminology for Translation Quality Assessment. *The Translator: Studies in Intercultural Communication*. Vol. 6. No. 2. 169–182.

Brunette, L. 2002. Normes et censure: ne pas confondre. *TTR: traduction, terminologie, rédaction* Vol. 15. No. 2. 223–233.

- Brunette, L. 2003. Révision pédagogique et interférences linguistiques. In: Mareschal, G., Brunette, L., Guével, Z., Valentine, E. (eds) *La formation à la traduction professionnelle*. Ottawa: Les Presses de l'Université d'Ottawa. 141–151.
- Brunette, L. 2007. Relecture-révision, compétences indispensables du traducteur spécialisé. In: Lavault-Olléon, E. (ed.) *Traduction spécialisée: pratiques, théories, formations*. Bern: Peter Lang. 225–236.
- Brunette, L., Gagnon, C. 2013. Enseigner la révision à l'ère des wikis: là où l'on trouve la technologie alors qu'on ne l'attendait plus. *JoSTrans* No. 19. 96–121.
- Brunette, L., Gagnon, C., Hine, J. 2005. The GREVIS Project: Revise or Court Calamity. *Across Languages and Cultures* Vol. 6. No. 1. 29–45.
- Chakhachiro, R. 2005. Revision for quality. *Perspectives* Vol. 13. No. 3. 225–238.
- Comité européen de normalisation. 2006. Norme européenne EN 15038:2006 F. Services de traduction – Exigences requises pour la prestation du service. Bruxelles: Institut belge de normalisation (IBN).
- Feinauer, I., Lourens, A. 2017. The loyalty of the literary reviser: Author, source text, target text or reader? *Stellenbosch Papers in Linguistics Plus* No. 53. 97–118.
- Garcia, I., Sydney, A. 2008. Translating and Revising for Localisation: What do We Know? What do We Need to Know? *Perspectives* Vol. 16. No. 1. 49–60.
- Gile, D. 1995. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam: John Benjamins.
- Gile, D. 2004. Integrated Problem and Decision Reporting as a translator training tool. *JoSTrans* No. 2. 2–20.
- Gouadec, D. 2007. *Translation as a Profession*. Amsterdam: John Benjamins.
- Hansen, G. 2009. The speck in your brother's eye – the beam in your own. Quality management in translation and revision. In: Hansen, G., Chesterman, A., Gerzymisch-Arbogast, H. (eds) *Efforts and models in interpreting and translation research: a tribute to Daniel Gile*. Amsterdam: John Benjamins. 255–280.
- Hayes, J. R., Flower, L., Schriver, K. A., Stratman, J. F., Carey, L. 1987. Cognitive processes in revision. In: Rosenberg, S. (ed.) *Advances in Applied Psycholinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. 176–240.
- Heath, G. D. 2001. The Meticulous Editor as a Translation Quality Resource. *The ATA Chronicle* Vol. 30. No. 5.
- Hernández-Morin, K. 2009a. *La révision comme clé de la gestion de la qualité des traductions en contexte professionnel*. Université européenne de Bretagne, Université Rennes 2, Rennes. <http://tel.archives-ouvertes.fr/docs/00/38/32/66/PDF/TheseMorinHernandez.pdf> (Letöltés dátuma: 2018. szeptember 6.)
- Hernández-Morin, K. 2009b. Pratiques et perceptions de la révision en France. *Traduire* Vol. 2. No. 221. 58–78.
- Hine, J. 2003. Teaching text revision in a multilingual environment. In: Baer, B. J., Koby, G. S. (eds) *Beyond the ivory tower: rethinking translation pedagogy*. Amsterdam: John Benjamins. 135–156.
- Horguelin, P. A., Brunette, L. 1998. *Pratique de la révision*. Brossard (Québec): Linguattech.
- Horguelin, P. A., Hosington, B. M. 1980. *A practical guide to bilingual revision*. Montreal: Linguattech.
- Horguelin, P. A., Pharand, M. 2009. *Pratique de la révision*. 4e éd. Montréal: Linguattech.

- Horváth, P. I. 2009. A lektori kompetencia. Doktori értekezés. Budapest: ELTE.
<http://doktori.btk.elte.hu/lingv/horvathpeterivan/thesis.pdf> (Letöltés dátuma: 2018. szeptember 6.)
- International Organization for Standardization. 2015. ISO 17100:2015 - Translation services -- Requirements for translation services. Geneva: ISO.
- Ipsen, A.-H., Dam, H. V. 2016. Translation Revision: Correlating Revision Procedure and Error Detection. *Hermes: Journal of Language and Communication in Business* No. 55. 143–156.
- Ko, L. 2011. Translation checking: a view from the translation market. *Perspectives* Vol. 19. No. 2. 123–134.
- Künzli, A. 2005. What principles guide translation revision? A combined product and process study. In: Kemble, I. (ed.) *Translation norms: what is 'normal' in the translation profession? Proceedings of the conference held on 13th November 2004 in Portsmouth*. Portsmouth: University of Portsmouth, School of Languages and Area Studies. 31–43.
- Künzli, A. 2006a. Die Loyalitätsbeziehungen der Übersetzungsrevisorin. In: Wolf, M. (ed.) *Übersetzen – Translating – Traduire: Towards a "social turn"?* Münster/Hamburg/Berlin/Wien/London: LIT-Verlag. 89–98.
- Künzli, A. 2006b. Teaching and learning translation revision: Some suggestions based on evidence from a think-aloud protocol study. In: Garant, M. (ed.) *Current Trends in Translation Teaching and Learning*. Helsinki: Helsinki University. 9–24.
- Künzli, A. 2006c. Translation revision – A study of the performance of ten professional translators revising a technical text. In: Gotti, M., Šarčević, S. (eds) *Insights into specialized translation*. Bern/Frankfurt: Peter Lang. 195–214.
- Künzli, A. 2007a. The ethical dimension of translation revision. An empirical study. *JoSTrans* Vol. 8. 42–56.
- Künzli, A. 2007b. Translation revision. A study of the performance of ten professional translators revising a legal text. In: Gambier, Y., Shlesinger, M., Stolze, R. (eds) *Doubts and Directions in Translation Studies, Selected contributions from the EST Congress, Lisbon 2004*. Amsterdam: John Benjamins. 115–126.
- Künzli, A. 2009a. Address pronouns as a problem in French–Swedish translation and translation revision. *Babel* Vol. 55. No. 4. 364–380.
- Künzli, A. 2009b. Qualität in der Übersetzungsrevision - eine empirische Studie. In: Kalverkämper, H., Schippel, L. (eds) *Translation zwischen Text und Welt: Translationswissenschaft als historische Disziplin zwischen Moderne und Zukunft*. Berlin: Frank, Timme. 291–303.
- Künzli, A. 2014. Die Übersetzungsrevision – Begriffsklärungen, Forschungsstand, Forschungsdesiderate. *trans-kom* Vol. 7. No. 1. 1–29.
- Lafeber, A. 2012. Translation Skills and Knowledge – Preliminary Findings of a Survey of Translators and Revisers Working at Inter-governmental Organizations. *Meta* Vol. 57. No. 1. 108–13.
- Lee, H. 2006. Révision: définitions et paramètres. *Meta* Vol. 51. 2. 410–419.
- Lorenzo, M. P. 2002. Competencia revisora y traducción inversa. *Cadernos de Tradução* No. 10. 133–166.
- Marashi, H., Okhowat, M. 2013. The comparative impact of editing texts translated into Farsi with and without the original English texts. *Perspectives* Vol. 21. No. 3. 299–310.
- Martin, T. 2007. Managing risks and resources: a down-to-earth view of revision. *JoSTrans* No. 8. 57–63.

- McDonough, D. 2015. Revision history: Translation trends in Wikipedia. *Translation Studies* Vol. 8. No. 1. 16-34.
- Mellinger, C. D. 2018. Re-thinking translation quality. Revision in the digital age. *Target* Vol. 30. No. 2. 310–331.
- Mellinger, C. D., Shreve, G. M. 2016. Match evaluation and over-editing in a translation memory environment. In: Muñoz Martín, R. (ed.) *Reembedding Translation Process Research*. Amsterdam: John Benjamins. 131–148.
- Mendoza García, I., Ponce Márquez, N. 2013. The relevance of the reviewer's role: a methodological proposal for the development of the translation competence. *Skopos* No. 2. 87–110.
- Mossop, B. 1992. Goals of a revision course. In: Dollerup, C., Loddegaard, A. (eds) *Teaching translation and interpreting: training, talent and experience: papers from the first Language International Conference Elsinore, Denmark, 31 May – 2 June 1991*. Amsterdam: John Benjamins. 81–90.
- Mossop, B. 2001. *Revising and editing for translators*. Manchester: St. Jerome.
- Mossop, B. 2007a. Empirical studies of revision: what we know and need to know. *JoSTrans* No. 8. 5–20.
- Mossop, B. 2007b. *Revising and editing for translators. 2nd ed.* Manchester: St. Jerome.
- Mossop, B. 2011. Revision. In: Gambier, Y., Van Doorslaer, L. (eds) *Handbook of Translation Studies. Volume 2*. Amsterdam: John Benjamins. 135–139.
- Mossop, B. 2014. *Revising and Editing for Translators. 3rd ed.* New York: Routledge.
- Nord, B. 2018. Die Überetzungsrevision – ein Werkstattbericht. *trans-kom* Vol. 11. No. 1. 138–150.
- Notaristefano, M. 2010. La revisione di una traduzione specializzata: interventi e profilo del revisore. *Rivista internazionale di tecnica della traduzione* Vol. 12. 215–225.
- Parra Galiano, S. 2001. La revisión de traducciones en la didáctica de la traducción: cara y cruz de una misma moneda. *Sendeban* No. 12. 373–386.
- Parra Galiano, S. 2005. *La revisión de traducciones en la Traductología: aproximación a la práctica de la revisión en el ámbito profesional mediante el estudio de casos y propuestas de investigación*. Universidad de Granada, Granada.
- Parra Galiano, S. 2006. La revisión y otros procedimientos para el aseguramiento de la calidad de la traducción en el ámbito profesional. *Turjuman* Vol. 15. 2. 11–48.
- Parra Galiano, S. 2007a. La revisión como procedimiento para el aseguramiento de la calidad de la traducción: grados, tipos y modalidades de revisión. *SENEZ* No. 32. 97–122.
- Parra Galiano, S. 2007b. Propuesta metodológica para la revisión de traducciones: principios generales y parámetros. *TRANS* No. 11. 197–214.
- Parra Galiano, S. 2011. La revisión en la norma europea EN-150038 para "servicios de traducción". *Entreculturas: revista de traducción y comunicación intercultural*. Vol. 3. 165–187.
- Parra Galiano, S. 2015. El conocimiento experto (pericia) en la revisión de traducciones: clave en la gestión y propuestas de investigación. In: Amigo Extremera, J. J. (ed.) *VI Congreso Internacional sobre Traducción e Interpretación organizado por la Asociación Ibérica de Estudios de Traducción e Interpretación (AIETI), celebrado en la Universidad de Las Palmas de Gran Canaria, 23–25 de enero de 2013*. Las Palmas de Gran Canaria: Servicio de Publicaciones. 587–603.
- Parra Galiano, S. 2016. Translations revision: fundamental methodological aspects and effectiveness of the EN 15038:2006 for translation quality assurance. In: Zehnalova, J., Molnar, O., Kubanek,

- M. (eds) *Interchange between Languages and Cultures: The Quest for Quality*. Olomouc: Palacký University Olomouc. 39–52.
- Parra Galiano, S. 2017. Conceptos teóricos fundamentales en la revisión de traducciones y su reflejo en el Manual de revisión de la DGT y en las normas ISO 17100:2015 y EN 15038:2006. *Herme-neus* Vol. 19. 270–308.
- Pergnier, M. 1990. Comment dénaturer une traduction. *Meta* Vol. 35. No. 1. 219–225.
- Pietrzak, P. 2014. Towards Effective Feedback to Translation Students. *inTRAlinea Special Issue: Challenges in Translation Pedagogy*
www.intraline.org/archive/article/2095. (Letöltés dátuma: 2018. szeptember 6.)
- Popic, D. 2014. Revising translation revision in Slovenia. In: Mikolič Južnič, T., Koskinen, K., Pokorn, N. K. (eds) *New Horizons in Translation Research and Education 2*. Joensuu: University of Eastern Finland. 72–89.
- Prioux, R., Rochard, M. 2007. Economie de la révision dans une organisation internationale: le cas de l'OCDE. *JoSTrans* No. 8. 21–41.
- Rasmussen, K. W., Schjoldager, A. 2011. Revising Translations. A survey of Revision Policies in Danish Translation Companies. *JoSTrans* No. 15. 87–120.
- Rega, L. 1999. Alcune considerazioni sul problema della revisione nell'ambito della traduzione. *Rivista internazionale di tecnica della traduzione*. Vol. 4. 115–131.
- Rigouts Terry, A., Robert, I. S., Ureel, J. J. J., Remael, A., Hanouille, S. 2017. Conceptualizing Translation revision Competence: a pilot study on the acquisition of the 'knowledge about revision' and 'strategic' subcompetences. *Across Languages and Cultures* Vol. 18. No. 1. 1–27.
- Robert, I. S. 2008. Translation revision procedures: An explorative study. *Translation and Its Others. Selected Papers of the CETRA Research Seminar in Translation Studies 2007*.
www.arts.kuleuven.be/cetra/papers/files/robert.pdf. (Letöltés dátuma: 2018. szeptember 8.)
- Robert, I. S. 2012. *La révision en traduction: les procédures de révision et leur impact sur le produit et le processus de révision*. Antwerpen: University of Antwerp.
- Robert, I. S. 2013. Translation Revision: Does The Revision Procedure Matter? In: Bartłomiejczyk, M., Meylaerts, R., Vandepitte, S., Way, C. (eds) *Treks and Tracks in Translation Studies*. Amsterdam: John Benjamins. 87–102.
- Robert, I. S. 2014a. Investigating the problem-solving strategies of revisers through triangulation. An exploratory study. *Translation and Interpreting Studies* Vol. 9. No. 1. 88–108.
- Robert, I. S. 2014b. La relecture unilingue: une procédure de révision de traduction rapide, fonctionnelle, mais déloyale. *TTR: traduction, terminologie, redaction*. Vol. 27. No. 1. 95–122.
- Robert, I. S., Brunette, L. 2016. Should revision trainees think aloud while revising somebody else's translation? Insights from an empirical study with professionals. *Meta* Vol. 61. No. 2. 320–345.
- Robert, I. S., Remael, A. 2016. Quality control in the subtitling industry: an exploratory survey study. *Meta* Vol. 61. No. 3. 578–605.
- Robert, I. S., Remael, A., Ureel, J. J. J. 2017. Towards a model of translation revision competence. *The Interpreter and Translator Trainer* Vol. 11. No. 1. 1–19.
- Robert, I. S., Rigouts Terry, A., Ureel, J. J. J., Remael, A. 2017. Conceptualizing Translation revision Competence: a pilot study on the 'tools and research' subcompetence. *JoSTrans* No. 28. 293–316.

- Robert, I. S., Ureel, J. J. J., Remael, A., Rigouts Terry, A. 2018. Conceptualizing Translation revision Competence: a pilot study on the ‘fairness and tolerance’ attitudinal component. *Perspectives* Vol. 26. No. 1. 2–23.
- Robert, I. S., Van Waes, L. 2014. Selecting a translation revision procedure: do common sense and statistics agree? *Perspectives* Vol. 22. No. 3. 304–320.
- Robin, E. 2014a. Explicitation and Implication in Revised Translations. In: Veselovská, L. (ed.) *Complex Visible Out There. Proceedings of the 2014 Olomouc Linguistic Colloquium*. Olomouc: Palacký University. 559–574.
- Robin, E. 2014b. *Fordítási univerzálék a lektorált szövegekben*: Unpublished Dissertation. Budapest: ELTE.
- Robin, E. 2018. The Classification of Revisional Modifications. In: Horváth I. (ed.) *Latest Trends in Hungarian Translation Studies*. Budapest: OFFI-ELTE. 155–163.
- Rochard, M. 1999. Terminologie, traduction et revision: de l’expérience à la pédagogie. *Revue de Lettres et de Traduction* Vol 5. 113–126.
- Rochard, M. 2000. La révision: instrument essentiel de la pédagogie de la traduction. In: Gouadec, D., Collombat, O. (eds) *Formation des traducteurs. Proceedings of the International Congress held at the Université de Rennes (September, 1999)*. Paris: La Maison du Dictionnaire.
- Rochard, M. 2002. La revision: un acte pédagogique et économique. In: Gouadec, D. (ed.) *Colloque international de l’Université de Bretagne (Rennes 2)*. Rennes: La Maison du Dictionnaire.
- Rochard, M. (2004). La réviseur: Achille ou Mentor ? *Traduire* No. 203. 59–69.
- Rochard, M. 2007. Pédagogie de la révision utile dans une formation professionnalisante. *La Tribune Internationale des Langues Vivantes*. 43. 81–87.
- Rodríguez Rodríguez, B. M. 2012. El enfoque constructivista en el aprendizaje de las competencias de revisión de traducciones. *Entreculturas* No. 4. 15–38.
- Saldanha, G., O’Brien, S. 2013. *Research methodologies in translation studies*. Manchester: St. Jerome.
- Samuelsson-Brown, G. 2004. *A practical guide for translators*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Schjoldager, A., Rasmussen, K. W., Thomsen, C. 2008. Précis-writing, Revision and Editing: Piloting the European Master in Translation. *Meta* Vol. 53. No. 4. 798–813.
- Schopp, J. 2007. Korrekturlesen – ein translatorisches Stiefkind? *Lebende Sprachen* Vol. 52. No. 2. 69–74.
- Scocchera, G. 2013. What we talk about when we talk about revision: a critical overview on terminology, professional practices, and the case of literary translation revision in Italy. *Forum* Vol. 11. No. 2. 141–174.
- Scocchera, G. 2014. What Kind of Training for Literary Translation Revisers? *inTRAlinea Special Issue: Challenges in Translation Pedagogy*.
www.intralinea.org/specials/article/what_kind_of_training_for_literary_translation_revisers. (Letöltés dátuma: 2018. szeptember 6.)
- Scocchera, G. 2015. Computer-based collaborative revision as a virtual lab of editorial/literary translation genetics. *Linguistica Antverpiensia, New Series: Themes in Translation Studies*. Vol. 14. 168–199.
- Scocchera, G. 2016. Dalla cacofonia all’armonia: il ruolo della revisione collaborativa nella traduzione editoriale. *mediAzioni*. 21.

- www.mediazioni.sitlec.unibo.it/images/stories/PDF_folder/document-pdf/21-2016/15%20scocchera.pdf. (Letöltés dátuma: 2018. szeptember 6.)
- Scocchera, G. 2017a. *La revisione nella traduzione editoriale dall'inglese all'italiano tra ricerca accademica, professione e formazione: stato dell'arte e prospettive future*. Canterano: Aracne editrice.
- Scocchera, G. 2017b. Translation Revision as Rereading: Different Aspects of the Translator's and Reviser's Approach to the Revision Process. *Studies in Book Culture. Translators and their readers* Vol. 9. No. 1. 1–20.
- Shreve, G. M., Angelone, E., Lacruz, I. 2014. Efficacy of Screen Recording in the other-revision of Translations: Episodic Memory and Event Models. In: Muñoz Martín, R. (ed.) *MonTI Special Issue – Minding Translation*. Alicante: Universitat de València. Vol. Special Issue 1. 225–245.
- Solum, K. 2018. The tacit influence of the copy-editor in literary translation. *Perspectives* Vol. 26. No. 4. 543–559.
- Tardáguila, E. 2009. Reflexiones sobre la revisión de traducciones. *Mutatis Mutandis* Vol. 2. No. 2. 367–376.
- Van Rensburg, A. 2012. Die impak van revisie op vertaalde eksamenvraestelle in 'n hoërsonderwysomgewing. *LitNet Akademies* Vol. 9. No. 2. 392–412.
- Van Rensburg, A. 2017. Developing assessment instruments: The effect of a reviser's profile on the quality of the revision product. *Linguistica Antverpiensia, New Series: Themes in Translation Studies*. Vol. 16. 71–88.
- Wolfson, L. 2001. Algunas Enseñanzas extraídas de un taller de revisión de traducciones a distancia. In: Macfarlane, A. G. (ed.) *Proceedings of the 39th Annual Conference of the American Translators Association: November 4–November 8, 1998. Hilton Head Island, South Carolina compiled by Ann G. Macfarlane*. Alexandria (Virginia): American Translators Association. 259–270.
- Wolfson, L. 2004. A 10-Year Retrospective on a Distance Revision Course: Most Frequent Translation Problems (Part I). *The ATA Chronicle. November/December*. 33–36.
- Wolfson, L. 2005. A 10-Year Retrospective on a Distance Revision Course: Most Frequent Translation Problems (Part II). *The ATA Chronicle. January*. 29–33.
- Yousif, E. 2009. Revision of institutional documents: in search of a road map. *Turjuman* Vol. 18. No. 2. 11–32.

Kizárólag a 2. pontban felhasznált irodalom

- Ammour, E. 2002. La révision comme outil de réflexion en traduction. In: F. Israël (ed.) *Identité, altérité, équivalence: la traduction comme relation. Actes du Colloque International tenu à l'ESIT les 24, 25, et 26 mai 2000 en hommage à Marianne Lederer*. Paris: Lettres modernes Minard. 55–78.
- Bohbot, D. 2015. Développement de carrière en révision professionnelle: un parcours naturel? *Circuit* No. 127.
- www.circuitmagazine.org/dossier-127/developpement-de-carriere-en-revision-professionnelle-un-parcours-naturel. (Letöltés dátuma: 2018. szeptember 6.)
- Brunette, L. 1996. Quelle objectivité pour la révision ? *Traduire* No. 168. 25–33.

- Brunette, L. 2000. Révision et mesure de la qualité des traductions. In: Gouadec, D., Colombat, O. (eds) *Formation des traducteurs. Proceedings of the International Congress held at the Université de Rennes (September, 1999)*. Paris: La Maison du Dictionnaire. 123–133.
- Brunette, L. 2003. Révision et mesure de la qualité des traductions. In: Gouadec, D. (ed.) *Traduction, terminologie et Rédaction. Actes des Universités d'été et d'automne (2002) et du colloque international, Université de Rennes 2*. Paris: Maison du Dictionnaire. 123–133.
- Brunette, L., Racette, M.-E. 2000. Portrait de la révision. *Circuit* No. 69. 6–7.
- Fernández Sánchez, F. 2007. La revisión cooperativa de la traducción publicada de un texto turístico como proyecto semipresencial que conjuga aprendizaje intercultural e interlingüístico. In: B. Santana, S. Roiss, M. A. Recio (eds) *Puente entre dos mundos: últimas tendencias en la investigación traductológica alemán-español. Proceedings of the conference III STIAL (Simposio sobre la Traducción / Interpretación del/al alemán), held at the Universidad de Salamanca in April, 2007*. Salamanca: Universidad de Salamanca. 123–139.
- Gagnon-Roux, L., Schmitt, M. 2000. La formation en révision au Bureau de la traduction: mythe ou réalité ? *Circuit* No. 69.
- Gerstner, J. 2007. Probleme beim Korrekturlesen: Praxisperspektiven. In: Schmitt, P. A., Jüngst, H. E. (eds) *Translationsqualität. Proceedings of the LICTRA 2006 conference*. Frankfurt: Peter Lang. 201–209.
- Hamilton, G. 2015. Could someone please review this for me? *Circuit* No. 127.
www.circuitmagazine.org/dossier-127/could-someone-please-review-this-for-me. (Letöltés dátuma: 2018. szeptember 6.)
- Jazzar, D. 2015. Enseigner la révision, ou comment communiquer sa passion. *Circuit* No. 127.
www.circuitmagazine.org/dossier-127/enseigner-la-revision-ou-comment-communiquer-sa-passion. (Letöltés dátuma: 2018. szeptember 6.)
- Joyal, B. 1969. Initiation à la traduction par la révision. *Meta* Vol. 14. No. 2. 98–100.
- Laganière, M. 2015. A la révision. *Circuit*. No. 127.
<http://www.circuitmagazine.org/dossier-127/a-la-revision>. (Letöltés dátuma: 2018. szeptember 6.)
- Laganière, M. 2015. Relève il y a... *Circuit* No. 127.
<http://www.circuitmagazine.org/dossier-127/releve-il-y-a>. (Letöltés dátuma: 2018. szeptember 6.)
- Lambert, M. 2015. Premières armes en révision: des doutes justifiés, des inquiétudes à apaiser. *Circuit* No. 127.
www.circuitmagazine.org/dossier-127/premieres-armes-en-revision-des-doutes-justifies-des-inquietudes-a-apaiser. (Letöltés dátuma: 2018. szeptember 6.)
- Lavallée, F. 2015. Le but n'est pas de prouver qu'on a raison. *Circuit* No. 127.
- Lavoie, J.-J. 2000. Le réviseur de l'an 2000. *Circuit* No. 69. 8–9.
- Leclerc, J. 2000. Une nouvelle perspective. *Circuit* No. 69. 13–14.
- Lee, H. 2003. Definition of translation revision. *Conference Interpretation and Translation* Vol. 5. No. 1. 163–181.
- Lee, H. 2004. Evolution of revision parameters. *Conference Interpretation and Translation* Vol. 6. No. 2. 59–79.
- Maksyutina, O. V. 2014. Редактирование перевода как неотъемлемая часть современного стандарта качества / Redaktirovanie perevoda kak neotjlememaja chast' sovremennoogo standarta kachestva [Translation revision as an integral part of modern quality standard in translation]. *Tomsk State Pedagogical University Bulletin* Vol. 4. No. 145. 106–111.

- Marshall, A. S. V. 1998. Lessons Learned from a Spanish Translation Revision Workshop at a Distance. In: MacFarlane, A. G. (ed.) *Proceedings of the 39th Annual Conference of the American Translators Association (November 1998, Hilton Head Island, South Carolina)*. Alexandria (Virginia): ATA. 259–270.
- Martin, C. 2012. The Dark Side of Translation Revision. *Translation Journal* Vol. 16. No. 1. <http://translationjournal.net/journal/59editing.htm>. (Letöltés dátuma: 2018. szeptember 8.)
- Martin, T. 2002. Is revision always useful? *Terminologie, Traduction* No. 2. 64–71.
- Mossop, B. (2000). Quality versus speed. *Circuit* No. 69. 9–10.
- Pascual, E. 1998. La revisión de traducciones literarias. *Terminologie, Traduction* No. 3. 189–212.
- Payne, J. 1987. Revision as a Teaching Method on Translation Courses. In: Keith, H., Mason, I. (eds) *Translation in the Modern Languages Degree*. London: Centre for Information on Language Teaching and Research. 43–51.
- Preston, D. 2000. Revision in a Caribbean context: the case of Creole and English in Jamaica. *Circuit* No. 69. 12–13.
- Reliant, M. 1995. Notes sur la révision. *Traduire* No. 3. 52–55.
- Russell-Bitting, S. A. 2006. A Second Pair of Eyes: Revision, Editing, and Proofreading. *The ATA Chronicle* Vol. 35. No. 2. 32–24.
- Sedon-Strutt, H. 1990. The revision of translation work. *Language International* Vol. 2. No. 3. 28–30.
- Sénécal, A. 2008. Technical Accuracy Checks of Translation. *Language Update*. Vol. 5. No. 4. 24. www.btb.termiumpius.gc.ca/tpv2guides/guides/favart/index-eng.html?lang=eng. (Letöltés dátuma: 2018. szeptember 6.)
- Thaon, B. M. 1984. The Role of a Revision Course in a Translation Program. In: Thomas, A., Flamand, J. (eds) *La Traduction: L'universitaire et le praticien. Proceedings of the: Congrès universitaire du Québec à Montréal, 28-31 mai 1980*. Ottawa: Université d'Ottawa. 297–301.
- Vasconcellos, M. 1987. A comparison of MT postediting and traditional revision. In: Kummer, K. (ed.) *Across the Language Gap: Proceedings of the 28th Annual ATA Conference*. Medford (New Jersey): Learned Information. 409–415.

A fordítások lektorálása – műhelyjelentés

Britta Nord

Fordító: Galac Ádám

Kivonat: A jelen tanulmány szerzője fordítási lektorként szerzett szakmai tapasztalatai alapján mutatja be néhány gondolatát a fordítások lektorálásával kapcsolatban. Miután újradefiniálja a „fordítások lektorálása” fogalmat, megkülönböztetve azt a „fordítások kritikájától” és a „fordítások értékelésétől”, a fordítások lektorálásának olyan aspektusaira tér rá, mint annak kritériumai, elvei és módszerei, a fordítási hibák, a lektori kompetencia (a fordítási kompetencia részeként vagy azzal szembeállítva), a lektorálási folyamat résztvevői közötti kapcsolat, együttműködés és kommunikáció, valamint a fordítástámogató rendszerek használata a lektorálás során. Végül ismerteti, hogyan lenne alkalmazható a *lean* gazdasági megközelítés „minőség a forrásnál” elve a fordítások lektorálására vagy általában a fordítások minőségirányítására.

Kulcsszavak: fordítások lektorálása, lektori kompetencia, fordítástámogató rendszerek, *lean*, minőség a forrásnál, a fordítások minőségirányítása

1. Bevezetés

Egy francia e-learning vállalat megbízásából öt éve lektorálok németre fordított szövegeket. Ez a tevékenység fordítóként és egyetemi oktatóként szerzett tapasztalataim fényében néhány olyan gondolatot ébresztett bennem, amelyet a jelen tanulmányban szeretnék összefoglalni és vitára bocsátani.

A vállalat szoftvereket tervez és forgalmaz egyrészt különböző képzések fejlesztéséhez és lebonyolításához, másrészt magukhoz a képzésekhez. Ez utóbbiak angolul vagy franciául születnek, és általában egy „Session”-t, azaz egy interaktív elemeket, videókat, ábrákat, valamint beszélt és írott szöveget tartalmazó prezentációt ölelnek fel, amelyhez legtöbbször még egy tartalmi áttekintő („Essential”) és legalább egy pdf-formátumú feladatsor („Action-Tip”) is tartozik. Az azonos témájú képzések egy programot alkotnak, amelynek metaadatait („Metadata”) egy Excel-táblázatban tárolják; egy másik Excel-táblázatban pedig egy feleletválasztós teszt található („Self Assessment”).

Annak a projektnek a keretében, amelyben én is részt veszek, időről időre bizonyos képzési programokat küldenek egy német szolgáltatónak. A fordításokat egy fordítóiroda intézi; én az alábbi szövegeket szoktam megkapni lektorálásra: (1) egy hangátíratot, amely alapján a „Session” hangfelvételeit készítik, esetleg egy videóátíráttal együtt, amellyel a videókat szinkronizálják; (2) magát a „Session”-t, esetleg feliratokkal és/vagy szinkronnal együtt; (3) a tartalmi áttekintőket és a feladatsorokat; (4) a metaadatokat és a feleletválasztós tesztet. A vállalat belső projektfelelősével és a fordítóiroda projektfelelősével közvetlen kapcsolatban állok.

2. A fogalom definíciója és behatárolása

Künzli definíciója szerint a fordítások lektorálása „emberi fordító által készített szerkesztetlen fordítás – vagy ennek részeinek – ellenőrzése a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg közötti, többé-kevésbé átfogó összehasonlítás formájában, és minden szükségesnek ítélt javítás elvégzése egy másik fordító által a fordítás leadása előtt” (Künzli 2014: 3), és ezzel minden kétséget kizáróan megkülönbözteti a többi

minőségbiztosítási eljárástól, így az utószerkesztéstől, amely egy gépi fordítás ellenőrzését és javítását jelenti, valamint a nyelvi lektorálástól, a korrektúrától és a szaklektorálástól, amelyek nem foglalják magukban a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg összevetését. A németországi DIN EN ISO 17100 szabvány szerint a lektorálás „a *célnyelvi tartalom* kétnyelvű ellenőrzése (2.3.3) a *forrásnyelvi tartalommal* (2.3.2) való összehasonlítása során abból a szempontból, hogy megfelel-e a meghatározott célkitűzésnek” (kiemelés az eredeti szövegben), és „tartalmaznia kell a forrásnyelvi tartalom összehasonlítását a célnyelvi tartalommal”.

Az „összehasonlítás” kifejezést problematikusnak látom, mert azt sugallja, hogy alapjában véve a célnyelvi szöveg meghatározó minőségi kritériuma, hogy (tartalmilag) közel álljon a forrásnyelvi szöveghez (éppen ebben az értelemben teszi meg Künzli a lektorálás „elsődleges kritériumai” közül az elsőnek a „mondanivaló pontos átvitelét”¹⁾), pedig ez nem fed le minden elképzelhető fordítási helyzetet. Szerencsésebbnek tartom „a forrásnyelvi szöveg figyelembevétele” megfogalmazást; a fordítások lektorálása tehát (valamelyest inkluzívabban) ember által készített szerkesztetlen fordítás – vagy ennek részeinek – ellenőrzése a forrásnyelvi szöveg figyelembevételével, és minden szükségesnek ítélt javítás elvégzése egy másik, fordításban kompetens személy által a fordítás végleges leadása előtt. Ez a definíció azt is lehetővé teszi (mégpedig a Künzli 2014: 3 által szorgalmazott további kritériumok nélkül), hogy elhatároljuk a fordítások lektorálását azok kritikájától és értékelésétől, hiszen mindkettő a kész fordítás elemzését (tehát inkább *meg-*, mint *felülvizsgálását*) és kiértékelését takarja, a javítását nem. A „beavatkozási időpont” (Künzli 2014: 3) tehát minden esetben ugyanaz: a „Gabler Wirtschaftslexikon” [Gabler gazdasági lexikon] (2018) szerint az értékelés annak megállapítására szolgál, hogy egy intézkedés elérte-e az előre meghatározott célját, és arra „annak teljesítése után” kerül sor – nem tudom, ez a fordítás esetében miért lenne másképp. Tartalmilag egy fordítás értékelése nem különbözik a fordításkritikától; legfeljebb annyit jelenthetünk ki, hogy a „kritika” terminust (nem csak a műfordításra vonatkoztatva) inkább a tudományban használják, az „értékelést” pedig a gyakorlatban, különösen, ha egy fordítás minőségének a lehető legegzeztább kimutatása a cél, de a fordítók kompetenciájának felmérésére is (vö. Ottmann et al. 2017: 137–138).

3. A lektorálás kritériumai, elvei és folyamata

A lektorálandó fordítás céljától függ, hogy a lektorálás során mit vizsgálunk, esetenként mit javítunk ki, eközben milyen mértékben vesszük figyelembe a forrásszöveget (Künzli 2014: 6 ezt „a lektorálás mélységének” nevezi), illetve a lektorálási munkafolyamat lépései milyen sorrendben követik egymást. Következésképpen a lektorálás által „lefedett” (Braun et al. 2017: 94) tevékenységek paramétereinek relevanciája mindig relatív. Ahogyan véleményem szerint azt a kérdést is csak a mindenkori fordítási megbízásra (illetve ennek a lektor általi értelmezésére) vonatkoztatva lehet megválaszolni (vö. még Parra Galiano 2007: 201), hogy a lektorálást a forrásnyelvi vagy a célnyelvi szöveg alapján kell-e végezni (vö. Künzli 2014: 11–12).

Ha egy lektorálási megbízás tartalmazza a feladat követelményeinek többé-kevésbé explicit megfogalmazását, akkor ezt – még ha nem is készpénznek, de – természetesen tudomásul kell venni: abból kifolyólag, hogy a lektorálási megbízást adó személy jellemzően kevésbé kompetens (a lektorálás terén), mint maga a lektor, a megbízást a lektornak (a fordítási megbízáshoz hasonlóan) valahogyan értelmeznie kell, esetenként kérdéseket feltenni és pontosítani egyes részleteket. További befolyásoló tényező a lektorálás szempontjából a rendelkezésre álló idő (vö. Parra Galiano 2007: 201). Ezt egyrészt természetesen a lektorálási megbízás határideje határozza meg, másrészt azonban függ a díjazástól is:

a lektor csak annyit tud elvégezni az összes, elvben lehetséges ellenőrzési és javítási művelet közül, amennyi még pénzügyileg megéri neki.²

Az én esetemben a fordítások célja különböző tudásterületek és kompetenciák közvetítése német nyelvű cégvezetők számára. A forrásnyelvi szöveg küldője (az a cég, amelynek logója minden „Session”-ön és minden képzési dokumentumon fel van tüntetve; időnként egy név szerint is megnevezett szakértő vagy egy koncepció szerzője) és a célnyelvi szöveg címzettjei közötti közvetlen kommunikációt kell szolgálniuk, tehát érhetőnek és könnyen befogadhatónak kell lenniük.

Lektorálási megbízás lehet például egy „Editors [sic!] Training” [Szerkesztői tréning] nevű Powerpoint-prezentáció és egy „QA_Sessions” című pdf-fájl, amelyeket a lektorálási tevékenységem megkezdésekor kaptam. Az az általános utasítás olvasható bennük, hogy a „Quality Assurance” (QA) [minőségbiztosítás], illetve az „editorial and linguistic validation” [szerkesztői és nyelvi ellenőrzés] biztosítsa a következőket: „the quality of translation” [a fordítás minősége], „the smooth running of the session” [a „Session” gördülékenysége], valamint „the consistency of all its components” [valamennyi elem következetes egyezése]. Emellett a „Session” minden eleméhez tartozik egy konkrét útmutató:

ONSCREEN TEXT

Check:

- the quality of the translation and its accuracy compared to the source;
- the punctuation;
- the use of frequent expressions;
- the consistency between the onscreen text and the other media.

[A KIVETÍTETT SZÖVEG

Ellenőrizendő:

- a fordítás minősége és pontossága a forrásnyelvi szöveghez képest;
- a központosítás;
- a gyakori kifejezések használata;
- a kivetített szöveg és a többi médium következetes egyezése.]

Végül pedig egy módszertani javaslat:

Check the Session as a whole:

We recommend that you watch the Session **as if you were a learner** so as not to miss anything (onscreen text, voice-over, videos, feedbacks).

[Egészében ellenőrizze a „Session”-t:

Azt javasoljuk, hogy úgy nézze végig a „Session”-t, **mintha tanuló lenne**, hogy ne maradjon ki semmi (a kivetített szöveg, a hangalámondás, a videók és a visszacsatolások).]

Megbízom a lektorálásért állandó tarifát kínál a forrásnyelvi szöveg szavainak száma alapján (amely egyébként a fordítási tarifa harmadának felel meg); a „Session”-ökért átalánydíjat szoktam számlázni. Csak az elsőként lektorált és a tulajdonképpen precedenst teremtő hangátiratok esetében történik óradíj alapján a fizetés (az ezek alapján készített hangfelvételeket ugyanis utólag már csak nehezen lehet megváltoztatni).

Lektorálási tevékenységem a fentiek alapján tehát a következőképpen épül fel: belehelyezkedem a célközönség szerepébe és így fogadom be (olvasom, hallgatom, követem, használom) az adott célnyelvi szöveget. Mindenhol, ahol ez a folyamat megakad, mert a célnyelvi szöveg nem logikus, nincs értelme, nem kompatibilis a célközönség tapasztalati világával, vagy nyelviileg szokatlan, (legjobb, kutatómunkával kiegészített tudásom és lelkiismeretem szerint) mérlegelem, hogy valóban veszélyeztetett-e a szöveg funkcionalitása. Ha igen, szükség esetén segítségül hívom a forrásnyelvi szöveget és javításokat eszközölök a célnyelvi szövegben. A lektorálás fő kritériuma számomra tehát (legalábbis ennél a megbízásnál!) a koherencia (Vermeer intratextuális koherenciájának – legtágabb – értelmében, vö. Reiß és Vermeer 1984/1991: 112); a célnyelvi szövegből indulok ki és csak egy-egy részlet erejéig vonom be a forrásnyelvi szöveget a folyamatba.

4. Fordítási hibák

A lektorálás kritériumait vagy paramétereit – azt, hogy mit ellenőrizzük – más szemszögből hibáknak – azaz hogy esetenként mit kell kijavítanunk – is tekinthetjük.³ Az értékeléssel ellentétben, amely egy fordítás minőségét vagy az azt elkészítő személy teljesítményét méri, a lektoráláskor, amely a minőséget hivatott megteremteni, illetve biztosítani, sem a hibák mennyisége, sem azok osztályozása nem releváns (vö. Künzli 2014: 11) – hacsak nem szeretnénk vagy kell valamilyen visszajelzést adni róluk (vö. 8. alfejezet). Jól át kell azonban gondolni, hogy mi számít az egyes esetekben hibának, mert csak ezeket szabad kijavítanunk, ha „minimalizálni szeretnénk a ráfordítást” (Braun et al. 2017: 100), és el szeretnénk kerülni a kompetenciák összemosódását (minden értelemben, vö. 5. alfejezet).

Az én esetemben ott beszélhetünk hibáról, ahol a fordítás nem érthető a célcsoport számára, vét a célnyelvi kulturális konvenciók ellen, vagy megsérti a megszokott célnyelvi normákat, és így nem éri el a célját. Néhány hiba egyből szembetűnik, mint például amikor az egyik „Session” egy fiatal lányról (*junges Mädchen*) beszél, aki nem szeretne elmenni egy buliba (*Party*), mert szégyelli magát a térdén lévő ragtapasz miatt (ami már önmagában elég inkoherens, még ha el is tekintünk attól, hogy a szöveg a semleges nemű *Mädchen* szóra a nőnemű *sie*-vel utal vissza), az ehhez kapcsolódó képen viszont egy alsós korú kislányt láthatunk. Vagy túlzásba viszik a nemi egyenjogúság nyelvi kifejezését (*Sie beschuldigen die andere am Konflikt beteiligte Person. Sie beziehen sie oder ihn mit ein.*). De találkozhatunk egyértelmű szabályszegésekkel a lexika (*Fragen Sie Ihren Manager* 'Kérdezze meg a menedzserét', *wenn Sie nicht die Initiative übernehmen* 'ha nem vállalja át a kezdeményezést'), az idiomatikus kifejezések (*So können Sie noch einmal auf dem richtigen Fuß beginnen.* 'Így újrakezdheti jó lábbal. '), a nyelvtan (*Der Verkäufer basiert sein Argument auf der Eleganz und Benutzerfreundlichkeit des Kugelschreibers, Das kommt der Stadt teuer zu stehen.*), a helyesírás és a központosítás terén is.

Azonban igen gyakran nehéz eldönteni, hogy valóban egy kijavítandó hibáról van-e szó, különösen azon konvenciók esetében, amelyeknek nincs hol utánanézni, de a lexika terén is: az olyan kifejezéseket, mint például *célokat definiálni* (*Ziele definieren*) vagy *azonosítani az igényeket* (*Bedürfnisse identifizieren*) egy ilyen típusú fordításnál személy szerint úgy kerülném, mint az ördög a szentelt vizet, mert egyből interferenciára gyanakszom. De itt most természetesen senki nem kíváncsi rá, hogy fordítóként vagy oktatóként miért bólintok rá mégis fogcsikorgatva az első kifejezésre.⁴ A másodikat azzal helyettesítem, hogy *meghatározni az igényeket* (*Bedürfnisse ermitteln*).⁵ Mégis, ha a lektorálási megbízásom teljesítése közben valóban elképzelem magam előtt a fordítás célközönségét (és/vagy már századszorra javítottam ki mély meggyőződéssel az *identifizieren-t ermitteln-re*), be kell vallanom, hogy a rendszerint angol nyelven kommunikáló és a nyelvművelés iránt legkevésbé sem elkötelezett

cégvezetőket ez a megfogalmazás biztosan nem fogja zavarni, kiváltképp pedig nem fogja meggátolni őket abban, hogy a tervezett módon befogadják a képzés anyagát. A szöveg funkcionalitása tehát nem veszélyeztetett, így nem beszélhetünk hibákról. A „tüllektorálás” (Horguelin és Brunette 1998: 228) hibájába estem, és türelmetlenül, fölényesen és okoskodóan belekontárkodtam a fordító munkájába (vö. 5. alfejezet).

5. Lektori kompetencia

Csak a *European Master's in Translation* (EMT) szakemberei sorolják a lektori kompetenciát a fordítási kompetenciák közé: a szolgáltatásnyújtási kompetencia produkciós komponensének keretében a fordítóknak többek között „tudniuk kell korrektúrázni és felülvizsgálni (lektorálni) egy fordítást (ismerniük kell a korrektúrázás és a lektorálás eljárásait és stratégiáit)” (EMT szakértői csoport, 2009). Egyébként az szokott lenni az általános nézet, hogy a lektori kompetencia többet foglal magába, mint a fordítói kompetencia, mégpedig az általános értelemben vett „tapasztalatot” (vö. Robert 2012: 55) – a DIN EN ISO 17100 szabvány pontosabban fogalmaz, és „a vonatkozó szakterületen” végzett fordítás és lektorálás során szerzett tapasztalatot ír elő.

Hansen (2009: 269 skk.) kétségbe vonja a tapasztalat befolyását, mert két vizsgálati alanyának lektori kompetenciája tíz év alatt nem mutatott változást, és ehelyett új összehasonlítási tényezőkként az igazságosságot/toleranciát, valamint a magasabb szintű érvelési képességet,⁶ figyelmességet és absztrakciós képességet dolgozza ki. Ha levonjuk az Horguelin és Brunette (1998: 80) szerint a lektoráláshoz szükséges képességek és tulajdonságok közül azokat, amelyeket az EMT kompetenciamodellje (2009) is megnevez, akkor három marad: tisztelet/őszinteség, szerénység és türelem.⁷ Hasonlót fejez ki kettő a Braun et al. által megfogalmazott „tippek a lektor számára” közül: „háttérbe állítani a személyes preferenciákat” és „félretenni a fordítóval szembeni rokonszenvet és előítéleteket” (Braun et al. 2017: 100).

A jelen lektorálási megbízást ugyan nem teljesen véletlenül kaptam, mert már korábban néhány éven át fordítottam online képzések anyagait és más típusú szövegeket a vállalatnak (amely ezek szerint elégedett volt a munkámmal), de semmiféle további képzésről nem kellett számot adnom, sem vizsgát tennem, hanem egyszerűen „Senior Translator” [senior fordító] státuszból lektorra léptettek elő. Azt, hogy egyébként körülbelül 20 éves oktatói tapasztalattal és így bizonyos fordításdidaktikai kompetenciákkal is rendelkeztem, a megbízóm valószínűleg nem tudta, legalábbis senki nem tette szóvá. Szakmai személyiségemnek ez a másik oldala bizonyára előnyt jelent, ha több figyelmességre, illetve absztrakciós és érvelési képességre van szükség, azonban időnként jól be is tud zavarni. Mindenesetre kompetens és tapasztalt fordítóként számomra a lektorálás külön kihívását éppen a fent megnevezett „soft skillek” jelentik, azaz a lektorált szöveg fordítójával és döntéseivel szembeni tisztelet, őszinteség, igazságosság és tolerancia (amelyek többé-kevésbé mind ugyanazt jelentik), a szerénység és a türelem.

Eszerint lektori feladatom megtalálni és kijavítani egy szöveg akár ismételten előforduló hibáit (vö. 4. alfejezet) anélkül, hogy felháborodnék rajtuk, megítélném a fordító képességeit vagy akár a személyiségét, lenézném őt vagy a szerepét – a lektorálás nem megkoronázása, hanem csupán egy további (a minőségi előírások teljesítéséhez elengedhetetlen) lépése a fordítás elkészítési folyamatának – mindenekelett pedig anélkül, hogy túlzottan sajátommá tenném a fordítást azáltal, hogy az egyértelmű hibák javításán túl egyéb változtatásokat is eszközölök benne.

6. Együttműködés a lektorálási folyamatban

A lektorálás további nem elhanyagolandó aspektusa a lektorálási folyamat résztvevői közötti kapcsolat. Az elképzelhető forgatókönyvek spektruma (vö. Mossop 2014: 192) a lehetőleg „szinkronlektorálás” formájában megvalósuló intenzív eszmecsere-től, amelynek során a fordító előadja a lektornak a fordítását, miközben az olvassa a forrásnyelvi szöveget, majd pedig együtt tárgyalnak a fordítás végleges változatáról (vö. Allain 2010), a futószalaghoz hasonlító tökéletes munkamegosztásig terjed: ennek keretében a fordító elvégzi a feladatát, majd továbbadja az elkészült művet a lektornak, aki pedig már egyedül felelős a végleges verzióért. Akár így, akár úgy történik az együttműködés, a fordító és a lektor kapcsolata kölcsönös tiszteleten és kollegialitáson kell, hogy alapuljon: a lektor ne használja ki (vélt) hatalmi fölényét arra, hogy megregulázza a fordítót, vagy ráerőltesse a neki szimpatikus megoldást (vö. 3. és 4. alfejezet), a fordító pedig ne tegye félre alaposságát azért, mert úgyis mindent átnéznek még egyszer (vö. Mossop 2014: 196).

Nem ismerem a nekem lektorálásra adott fordítások készítőit; nem tudom, hány alkalmazott vagy szabadúszó dolgozik egy programon, illetve hogy legalább egy „Session” dokumentumait ugyanaz a személy fordítja-e. A fordítástámogató rendszer (vö. 7. alfejezet) kommentárfunkcióján vagy e-mailen keresztül megjegyzéseket tehetek a fordítóiroda projektfelelősének a különböző hibákról és javításokról, azonban fogalmam sincs, hogy ezek hogyan jutnak el a fordítókig, ha egyáltalán eljutnak – azért sem, mert én az ő részükről semmilyen információt nem kapok.

A kommunikáció – és ezzel az együttműködés – korlátozása a lektorálási folyamatban két szempontból is kontraproduktív, attól függetlenül, hogy szándékos-e (milyen könnyen elveszhetnének a részletekben, ha mindent meg szeretnénk és meg is tudnánk vitatni). Egyrészt csökkenti a hatékonyságot: ha a fordítónak nincs lehetősége dokumentálni a döntései alapjául szolgáló gondolatmeneteket és kutatásokat, a lektornak esetenként (saját és/vagy megbízója költségére) újra el kell végeznie ezeket ahhoz, hogy elfogadhassa vagy kijavíthassa az eredményt. Másrészt ez a korlátozás nem engedi érvényre jutni az együttműködés előnyeit: a folytonos egyeztetésnek és konzultációnak köszönhetően a résztvevők kompetenciái hatványozódnak ahelyett, hogy csak összeadódnának. Emellett a kommunikáció korlátozása abból a szempontból is rövidlátó döntés, hogy nem teszi lehetővé a konkrét, egyszeri terméken túlmenő javítási potenciál alkalmazását a kompetenciákra és folyamatokra (vö. 7. alfejezet). Végül pedig bebetonozza a lektor és a fordító hatalmi viszonyát, a fentről lefelé haladó hierarchiát „attól, aki tud afele, aki nem tud” (Allain 2010: 115).

7. Lektorálás a fordítástámogató rendszerben

A feliratokat leszámítva az általam lektorálásra kapott fordítások minden részletét fordítástámogató rendszerben (translation memory system, TMS) készítik. Kézenfekvő tehát, hogy a lektorálást is TMS-ben végezzem. Emellett szól az is, hogy a fordítás elkészítésének teljes folyamata egy rendszeren belül kezelhető és ezáltal hatékonyabbá és gyorsabbá tehető: nincs többé várakozási idő, mert a lektor a fordítás lezárása után automatikusan kap egy üzenetet, hogy már kezdheti is a lektorálást; a javításokat a rendszer egyből el is menti (míg ha a TMS által generált Excel- vagy pdf-fájlokban történne a lektorálás, ezeket egy külön munkaszakaszban manuálisan be kellene vinni). Ezek a javítások az esetleges kommentárokkal együtt a fordítási folyamat többi résztvevője számára is elérhetők, és így ugyanazon képzés más szövegeinek fordításához is felhasználhatók. Ezt a lehetőséget a „minőség a forrásnál” elv megvalósításának tökéletesítésére (vö. 8. alfejezet) azonban nem használják ki, mert a fordítóiroda egy képzés valamennyi szövegét közvetlenül egymás után, sőt akár egyidejűleg fordíttatja le, és nem várja

meg a mindenkori első fordítás (a hangátírat) lektorálásának eredményét. A javítások utólagos automatikus „alkalmazása” a kész fordításokra pedig csak akkor működik, ha a forrásnyelvi mondatok száz százalékban egyeznek.

A TMS-ben történő lektorálás ellen szól, hogy horizontális lektorálási egységekre van hozzá szükség. Azonban egy olyan célnyelvi szöveg létrehozásához, amely – és az alkatrésztlistákon kívül minden szöveg ilyen – a célcsoport (kulturáspecifikus) tapasztalataihoz kapcsolódik, számára ismert (célkulturális) helyzeteket szimulál és a (cél)nyelvet tudatosan használja, nem elég a forrásnyelvi szegmenseket célnyelvi szegmensekre cserélni, hanem a szöveg egészében elszórt, bizonyos funkciókat ellátó elemeket együtt, vertikális funkcionális egységekként (vö. Nord 2011) kell lefordítani. Ilyen egység a szöveg címzettjeivel szembeni magatartás, amelyhez az a kérdés is tartozik, hogy kell-e és ha igen, hogyan kell megszólítani a képzés résztvevőit, hogy az „identify the needs” megfelelő fordítása „azonosítani az igényeket” vagy „azonosítsa az igényeket”, a „you must identify your customers’s needs” kifejezés pedig „azonosítani kell a vásárlók igényeit” vagy „azonosítania kell vásárlói igényeit”. Mivel a fordítás TMS-ben, azaz horizontálisan készül (amin a lektor annak ellenére sem tud változtatni, hogy tisztában van a hátrányaival, hiszen csak az eredményre van befolyása, a folyamatra nem, vö. 8. alfejezet), ráadásul a szöveg bizonyos ismétlődő elemeit a rendszer automatikusan lefordítja, még inkább fontos, hogy a lektornak egyszerre a teljes szövegre rálátása lehessen.

Ennek ellenére belementem abba a kompromisszumba, hogy a hangátíratokat TMS-ben lektoráljam: ezek referenciaként szolgálnak a későbbi szövegek számára, így talán a rendszerbe bevitt javításaim és kommentárjaim mégis célba érnek, és némelyik hiba már nem tér vissza hozzám a képzés többi szövegében. Ezenkívül a hangátíratokból (a tartalmi áttekintőkkel és a feladatsorokkal ellentétben) egy kattintással Excel-táblázatot generálhatok, és a szöveget úgy fogadhatom be, ahogyan azt a stúdió is meg fogja kapni (az ehhez szükséges időtöbbletet pedig szintén kiszámlázhatom).

8. Minőség a forrásnál

Az egyik általam lektorált képzési program a *lean*-filozófiával foglalkozik, ennek egyik központi elve pedig a „minőség a forrásnál”. A hibák utólagos kijavítása sok időt és pénzt igényel, ugyanakkor nem változtat a terméken vagy a szolgáltatáson; nem értékteremtő, ezért pazarlás (vö. CrossKnowledge-Wiki 2018). Ez eredetileg a klasszikus ipari gyártási folyamatokra vonatkozik, de véleményem szerint minden további nélkül átvihető a fordítások (elkészítésének) folyamatára is.

Az ebből következő elvárás, amely szerint a minőséget ne csak a munkafolyamat végén ellenőrizzék, hanem az elejétől kezdve a folyamat minden résztvevője legyen felelős a minőségért és igyekezzen minél előbb kiszűrni és kijavítani a hibákat, a DIN EN ISO 17100 az „ellenőrzés” fogalomnál fejt ki, amely a fordításnak maga a fordító általi lektorálását jelenti. Azzal kapcsolatban csak spekulálni tudok, hogy ez az önlektorálás miként zajlik és egyáltalán megtörténik-e az általam lektorált szövegek esetében. Az olyan „banális” hibákat, mint a betűk felcserélése vagy egy véletlenül kis kezdőbetűvel írt *Sie* 'Ön' megszólítás, az önlektorálás sem képes kiküszöbölni, hiszen köztudott, hogy egy szöveg intenzív tanulmányozása vakká tesz a saját hibáinkkal szemben. Azonban a TMS-ben végzett fordításból fakadó, vagy akár maga a TMS által okozott hibákat még a fordítónak lenne célszerű kijavítani, ehhez pedig a célnyelvi szöveget teljes egészében, az automatikusan lefordított elemekkel együtt kellene (tudnia) ellenőriznie, és attól tartok, hogy erre az én fordításaimnál nincs lehetőség.⁸

A „minőség a forrásnál” elv akkor is megvalósítható, ha a hibákat előzetesen küszöböljük ki; ezt a technikát a *lean*-filozófiában *poka-yokének* nevezik, és egy folyamat olyan módosítását jelenti,

amely után az adott hiba többé nem tud előfordulni (vö. CrossKnowledge-Wiki 2018).⁹ Az egyik lehetőség erre a tipikus hibák kategorizálása és ismertetése a fordítókkal. Ennek fejében például kiegészítettem a megbízó nyelvi (stílussal, igeidőhasználattal, kis- és nagybetűkkel, központozással kapcsolatos) és konvenciók (számokra, mértékegységekre, dátumokra és időpontokra vonatkozó) előírásait a különösen gyakran előforduló fordítási nehézségekkel, amelyeket a projektből vett gyakorlati példákkal szemléltettem. A fordítóiroda projektfelelőse kérdésekre ugyan biztosított afelől, hogy ezt a fordítási útmutatót („Translation Brief”) átadták a fordítóknak, mivel azonban a benne megnevezett hibák (vö. 4. alfejezet) újra és újra előfordulnak, kétlem, hogy mindenki elolvasta volna, ami természetesen meglehetősen aláássa e módszer hatékonyságát. Egy másik opció az lenne, ha a fordítók egy képzés keretei között ismernék meg a projektspecifikus fordítási nehézségeket és gyakorolnák megoldásukat, noha ehhez jól át kellene gondolni, hogyan lehet összeállítani egy ilyen képzést anélkül, hogy az a lektorálási folyamaton belüli együttműködés rovására menjen, illetve mennyiben megengedhető és célszerű a lektor és a képzés vezetőjének perszónáluniója (vö. 6. alfejezet).

Ha a fordítások egy rendszerben készülnek, konkrétabb hibaelhárítási stratégiaként be lehetne építeni *poka-yoke*-mechanizmusokat ebbe a rendszerbe, például potenciális hibaként megjelölni a feltehető hamis barátokat, mint a *menedzser*, amelyek beírásakor minden alkalommal felugrik egy ablak helyesbítési javaslatokkal, vagy amelyeket csak azután lehet elmenteni a célnyelvi szövegben, hogy a fordító megerősítette, hogy valóban *menedzser* és nem *felettes* vagy *vezető* szerinte a legjobb megoldás – csak hogy néhány ötletet mondjak, amelyek gyakorlati megvalósíthatóságát és hatékonyságát természetesen még (empirikusan) felül kell vizsgálni.

Az én esetemben a legradikálisabb lépés a TMS használatáról való teljes lemondás lenne. Így nemcsak a TMS által (bevallom, nagyon ritkán) okozott hibáknak lehetne elejét venni, hanem azoknak is, amelyek a TMS diktálta fordítási módszerből erednek. Az ezirányú óvatos próbálkozásaimat visszautasították (a forrásnyelvi „No.” elem rosszul sikerült értelmezésére és feldolgozására tett utalásomra a fordítóiroda projektfelelőse azt válaszolta, hogy ennek a rövidítésnek a használatától a TMS-be szánt szövegek megírásakor egyébként is óva intenek – a hibát tehát a forrásnyelvi szöveg készítőjének számlájára írták), de végtére is valóban csak lektor vagyok, nem minőségügyi megbízott, és főleg nem minőségügyi menedzser, hogy hatalmamban álljon megvalósítani a „minőség a forrásnál” elvét.

9. Összefoglalás

A fordítások lektorálása nem vizsgálható tisztán elméleti alapon, mert kritériumai, elvei és módszerei helyzetspecifikusak: az, hogy mit ellenőrzünk, milyen mértékben vonjuk be a forrásnyelvi szöveget, egyáltalán „összehasonlítunk-e” valamit, és ha igen, mit, hogyan célszerű kezelni egy TMS-ben elkészített fordítást, illetve mi számít kijavítandó hibának, ez mind-mind a fordítás céljától függ (valamint a rendelkezésre álló időtől és a díjazástól). A lektori kompetencia a fordítói kompetenciából – a lektor definíció szerint fordító is – és egyéb képességekből tevődik össze: A lektornak absztrahálnia kell fordítói tapasztalatait, előítéletek nélkül és nagyon figyelmesen kell befogadnia a fordítást, egyenrangú szakmai kollégaként kell tisztelnie a fordítót, hagynia kell érvényesülni a fordító döntéseit, az esetleges javításokat pedig tárgyilagosan és fölényeskedés nélkül meg kell tudnia magyarázni neki. Mindezt megkönnyíti a kétirányú kommunikáció lehetősége. Didaktikai képességekre nincs szükség, hiszen a lektornak nem feladata a fordító nevelése, sem a hibák okainak diagnosztizálása és kezelése – hacsak nem óhaja/hatásköre/feladata optimalizálni a fordítás produktumán kívül a fordítási folyamatot is, de ez már a minőségbiztosítás és a minőségirányítás alá tartozik, túllépve a klasszikus lektorálás keretein.

Jegyzetek

1. Braun et al. határozottan ezt az elképzelést képviselik: „A célnyelvi szöveg tartalmi egyezése a forrásnyelvi szöveggel a legfőbb prioritás a lektorálás során. Mivel az értelmi hibákat csak akkor lehet megtalálni, ha mondatról mondatra összehasonlítjuk a forrásszöveget a célnyelvi szöveggel, ez a két-nyelvű átolvasás elengedhetetlen része a lektorálási folyamatnak.” (Braun et al. 2017: 95).

2. Ezek a személyes gazdasági megfontolások nem összekeverendők a jövedelmezőség elvével, amely (például Horguelin és Brunette 1998: 36 és Parra Galiano 2007: 201 szerint) azt írja elő, hogy a tulajdonképpeni lektorálás megkezdése előtt mérlegelni kell, hogy egyáltalán megéri-e lektorálni a szöveget; esetleg érdemesebb-e visszaküldeni a fordítónak javításra, vagy talán az egészet újra kell fordítani.

3. Vö. például Mossop: „The revision parameters are the things a reviser checks for – the types of error.” [A lektorálás paraméterei azok, amiket a lektor keres – a különböző hibák.] (Mossop 2014: 134)

4. A Duden a *definieren* kifejezést úgy magyarázza, hogy „meghatározni, megállapítani; megadni vagy leírni, hogy miről van szó”, és ez végülis egészen egybeesik azzal, ami a célokkal történik (Duden online szótár 2018).

5. Az *identifizieren* jelentése a Duden szerint „pontosan felismerni; megállapítani egy személy vagy dolog identitását vagy valóságát”, ez pedig egyáltalán nem illik ide. A Google keresőmotorja 55 100 találatot ad ki arra, hogy *Bedürfnisse ermitteln*, míg a *Bedürfnisse identifizieren*-re „csak” 2 040-et (Duden online szótár 2018).

6. Künzli (2014: 20) meglátásával egyetértve azt gondolom, hogy a fordítóknak is képesnek kell lenniük igazolni a döntéseiket, és így az érvelési képesség önmagában nem a lektori kompetencia sajátja, noha a lektornak szigorúbb követelményeknek kell megfelelnie, mert döntéseit a fordítóval szemben is meg kell indokolnia, aki egyaránt rendelkezik fordítási kompetenciával, és már foglalkozott az adott problémával.

7. Künzli (2014: 14) joggal hívja fel a figyelmet a két publikáció megjelenése között eltelt időre. Az, ami 1998 és 2009 között megváltozott, véleményem szerint azonban nem a mentalitás, hanem a fordítástudomány perspektívája: az ezredfordulón az „interperszonális kompetencia” még nem szerepelt a kompetenciamodellekben (vö. Hansen 1998; Neubert 2000).

8. Az egyik általam lektorált fordításban az angol forrásnyelvi szöveg „No.”-ját a TMS külön szegmenseként értelmezte és automatikusan „Nem.”-ként fordította, ami helyesnek számít, ha pusztán a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg szegmenseit hasonlítjuk össze, és csak a teljes szövegrész („Hogyan erősítheti csapata önbizalmát? Nem. 1. Szóaljjon fel a meetingeken. [...] Nem. 2. Kövessen el hibákat és ne adja fel.”) elolvasásával bizonyul a szöveg megértését nagyban akadályozó volta miatt komoly hibának.

9. Közismert példa a *poka-yoké*re az, hogy a bankautomaták csak a kártya kivétele után adják ki a pénzt annak elkerülése végett, hogy az ember nehogy az automatában felejtse a kártyáját.

Eredeti megjelenés

Nord, B. 2018. Die Übersetzungsrevision – ein Werkstattbericht. *trans-kom* Vol. 11. No. 1. 138–150.

Irodalom

Allain, J.-F. 2010. Repenser la révision. Défense et illustration de la relecture croisée. *Traduire* Vol. 223. 114–120.

Braun, M., Bärligea, S., Flügel, A., Möller, R. 2017. Übersetzungsprozess. In: Ottmann, A. (ed.) *Best Practices – Übersetzen und Dolmetschen*. Berlin: BDÜ Fachverlag. 65–106.

CrossKnowledge-Wiki 2018. Qualität an der Quelle.

[https://wiki.crossknowledge.com/de/wiki/Qualit%C3%A4t_an_der_Quelle (2018.04.05.)]

DIN EN ISO 17100 2016. *Übersetzungsdienstleistungen*. Sonderdruck Bundesverband der Dolmetscher und Übersetzer e. V. Berlin: BDÜ Fachverlag.

Duden Online-Wörterbuch 2018

[<http://www.duden.de> (2018.04.05.)]

EMT-Expertengruppe 2009. *Kompetenzprofil von Translatoren, Experten für die mehrsprachige und multimediale Kommunikation*.

[https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competences_translators_de.pdf (2018.04.05.)]

Gabler Wirtschaftslexikon Online 2018.

[<http://wirtschaftslexikon.gabler.de> (2018.04.05.)]

Hansen, G. 1998. Die Rolle der fremdsprachlichen Kompetenz. In: Snell-Hornby, M., Höning, H. G., Kußmaul, P., Schmitt, P. A. (ed.) *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg. 341–343.

Hansen, G. 2009. The speck in your brother's eye – the beam in your own. Quality management in translation and revision. In: Hansen, G., Chesterman, A., Gerzymisch-Arbogast, H. (eds) *Efforts and models in interpreting and translation research: a tribute to Daniel Gile*. Amsterdam: Benjamins. 255–280.

Horguelin, P. A., Brunette, L. 1998. *Pratique de la révision*. Montréal: Linguattech.

Künzli, A. 2014. Die Übersetzungsrevision – Begriffsklärungen, Forschungsstand, Forschungsdesiderate. *trans-kom* Vol. 7. No. 1. 1–29.

Mossop, B. 2014. *Revising and editing for translators*. London/New York: Routledge.

Neubert, A. 2000. Competence in language, languages, and in translation. In: Schäffner, C. Adab, B. (eds) *Developing translation competence*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. 3–18.

Nord, C. 2011. Vertikal statt horizontal: Die Übersetzungseinheit aus funktionaler Sicht. In: Nord, C. (ed.) *Funktionsgerechtigkeit und Loyalität. Theorie, Methode und Didaktik des funktionalen Übersetzens*. Berlin: Frank & Timme. 153–165.

Ottmann, A., Gätjens, J., Mertin, E., Möller, R. 2017. Evaluierung. In: Ottmann, A. (ed.) *Best Practices – Übersetzen und Dolmetschen*. Berlin: BDÜ-Fachverlag. 136–161.

Parra Galiano, S. 2007. Propuesta metodológica para la revisión de traducciones: principios generales y parámetros. *Trans* Vol. 11. 197–214.

[https://www.9h05.com/wa_files/Propuesta_20metodol_C3_B3gica_20para_20la_20revision_20de_20traducciones.pdf (2018.04.05.)]

Reiß, K., Vermeer, H. J. 1984. *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. 2. Aufl. 1991. Tübingen: Niemeyer.

Robert, I. S. 2012. *La révision en traduction : les procédures de révision et leur impact sur le produit et le processus de révision*. Diss. Antwerpen: Universiteit Antwerpen.

[http://ec.europa.eu/translation/LID/index.cfm?fuseaction=main.PublicationContent&PBL_ID=622&theme_selector=normal (2018.04.05.)]

A fordító és a számítógép interakciója: egy számítógéppel támogatott fordítási munkafolyamat megfigyelése

Kristine Bundgaard, Tina Paulsen Christensen és Anne Schjoldager

Fordító: Nyírfás Ágnes

Kivonat: Egyelőre nem rendelkezünk elegendő empirikus alapokon nyugvó ismerettel arról, hogy a számítógépes fordítástámogató eszközök (*computer-aided translation tools*, azaz CAT-eszközök) milyen hatással vannak a fordítás folyamatára. Általánosan elfogadott vélemény ugyanakkor, hogy ma már minden hivatásos fordító érintett valamilyen fordító–számítógép interakcióban, ahogyan O’Brien (2012) utal a jelenségre (*translator-computer interaction*, TCI). A jelen tanulmányban ebből az interakcióból indulunk ki, és azt vizsgáljuk, hogy a fordításban mi jellemzi a számítógép és az ember kapcsolatát, egy olyan számítógéppel támogatott fordítási munkafolyamat elemzésével, ahol a gépi fordítás (*machine-translation*, MT) és a fordítómemória (*translation memory*, TM) integrált rendszerben működik. Először áttekintjük azokat az empirikus kutatásokat, amelyek a CAT-eszközök hatásait vizsgálják a fordítás folyamatában, azután ismertetjük a megfigyelés eredményeit, amelyeket egy neves dán fordításszolgáltatónál végzett vizsgálat során szereztünk a gépi fordítással támogatott TM-es fordításról (*MT-assisted TM translation*). Az eredmények arról tanúskodnak, hogy a CAT-eszköz jelentős szerepet játszik a fordítás folyamatában. Szemléltetjük, hogy az eszköz egyszerre segíti és befolyásolja vagy korlátozza a fordító munkáját. A befolyásoló-korlátozó jellege megnyilvánul például abban, hogy bár a fordítástechnológia szegmensekre osztja a szöveget, a fordító ellenáll az eszköz befolyásának, és nem a szegmenseket követve dolgozik. A segítő jellege pedig abban mutatkozik meg, hogy az eszköz segít igazodni a fordítási projekt követelményeihez és a megrendelő igényeihez.

Kulcsszavak: fordító–számítógép interakció (FSZI), számítógéppel támogatott fordítás, fordítómemória, gépi fordítás, gépi fordítással támogatott TM-es fordítás, professzionális fordítás, fordítási munkafolyamat, megfigyelés.

1. Bevezetés

Napjainkban minden hivatásos fordító nagymértékben használja a számítógépet a munkájában (Christensen és Schjoldager 2016). Ennek ellenére vajmi keveset tudunk arról, hogy a számítógéppel támogatott fordítás (CAT) milyen hatással van a fordítási munkafolyamatra. Főként arról nincs tudomásunk, hogyan működik a számítógép és a fordító interakciója a gyakorlatban (Muñoz Martín 2014: 70). Pym (2011: 2) rámutat arra, hogy „igen csekély empirikus adat áll rendelkezésünkre arról, pontosan hogyan is használják a fordítók a fordítómemóriát és a gépi fordítást”. A gyakorló fordítók is beismerik, hogy a professzionális fordításban manapság a CAT-eszközök vannak a középpontban. Az emberek ezért azt hiszik, hogy a fordítók szerepe csekélyebb, mint régebben, és emiatt lassan a szakma perifériájára kerülhetnek. A szakma üzleti oldalát nézve Risku (2014: 336) odáig merészkedik, hogy számítógéppel támogatott hálózati gazdaságnak nevezi a mai fordítóipart.

Amennyiben teljesebb képet kívánunk kapni arról, hogyan születnek a fordítások a fordítóiparban, jobban meg kell ismernünk a hivatásos fordítók eszközhasználatát. A jelen esettanulmányban a megfigyelés módszerével kívánjuk megmutatni, hogy a fordító–számítógép interakció szempontjából milyen szerepet játszanak a CAT-eszközök a fordítás folyamatában. A fordító–számítógép interakció

(FSZI) terminust O'Brien (2012) használta először az ember–gép interakció terminus mintájára (*human-computer interaction, HCI*), amely régóta használt kifejezés a számítástudományban és a társadalomtudományokban, különösen az alkalmazott pszichológiában (például Johnson 1992; Carroll 1997; 2013). Olohan (2011) okfejtése alapján – aki Pickeringnek a tudomány és a természet, az ember és a nemember interakciójáról „a gyakorlat mángorlója” néven ismertté vált elméletét felhasználva elemzi a hivatásos fordítók TM-fordításokhoz való hozzáállását – a fordító–számítógép interakció a „tényezők táncára” hasonlít, amelyben az emberi tényező (a fordító) és a nememberi tényező (a technológia) hol ellenállnak egymásnak, hol alkalmazkodnak egymáshoz. Így a CAT-eszköztől például segítséget és támogatást várunk, de ellenállást is kiválthat, és többféleképpen befolyásolhatja vagy korlátozhatja a folyamatot. A befolyásoló-korlátozó hatás feloldása miatt a fordítónak időnként bizonyos műveleteket kell végrehajtania, hogy szolgálatába tudja állítani a fordítástámogató eszközt. Ez segíti elő az eszköz és a fordító interakcióját.

Az általunk vizsgált fordító–számítógép interakciós folyamatok egyetlen számítógéppel támogatott fordítási projektből származnak, ahol a gépi fordítást integrálták egy fordítómemóriát tartalmazó programmal (SDL Trados Studio 2011). Kutatásunk fő célja, hogy jobban megértsük a fordítási munkafolyamat során végbemenő interakciót a fordító és a számítógép között, illetve hogy kiderítsük, ennek az interakciónak milyen fajtái fordulnak elő egy adott folyamatban. Példákkal szemléltetjük, hogy a CAT-eszköz miben korlátoz és miben segít, a tanulmányunk tehát a fordítási folyamat kutatásának példája, mint interakció kutatás (vö. Risku 2014), amelyben a fordító oldaláról vizsgáljuk a számítógéppel támogatott fordítást (vö. Chesterman 2009). Olohan (2011) elmélete és a 2. fejezetben ismertetett kutatások alapján feltételezzük, hogy a CAT-eszköz befolyásoló-korlátozó hatást gyakorol a munkafolyamatra és a fordító mentális folyamataira. A segítő hatása is jelen van: segít megfelelni a megrendelő igényeinek, vagy konzisztenciát teremteni a célnyelvi szövegben.

A fordítómemória használatakor a fordító hozzáfér az adatbázisban tárolt szegmentált és párosított forrás- és célnyelvi szövegekhez (szövegszegmensekhez), amelyeket újrahasznosíthat. Fordítás közben folyamatosan javaslatokat kap a fordítómemóriából, ezek az úgynevezett egyezések vagy találatok (*matches*). Pontos egyezésnek vagy 100 százalékos találatnak (*100% match*) nevezzük, amikor a forrásszöveg szegmensnél kisebb egységére érkezik találat az adatbázisból. Az SDL Trados Studio (az egyik leggyakrabban használt TM-es fordítástámogató szoftver) szövegekörnyezeten alapuló egyezésnek (*context match*) nevezi, ha a forrásnyelvi szövegből és a TM-ből származó szegmens kontextusa megegyezik. Ez azt jelenti, hogy az adott szegmenst megelőző szegmens ugyanaz a TM-ben és a forrásdokumentumban is. Részleges egyezésnek (*fuzzy match*) nevezzük a 100 százaléknál alacsonyabb találatokat. Elvben ez bármi lehet 1 és 99 százalék között, bár az alapértelmezett érték általában 70 százalék. Nincs egyezés (*no match*) az elnevezés, amikor a program nem talál egyezést a TM tartalmával (SDL; lásd még Christensen és Schjoldager 2010). Ha a TM-es fordítástámogató szoftvert gépi fordítómotor hozzáadásával használják, mint esetünkben, és a TM-ben nincs egyezés a szegmensre, akkor ezek fordítását a gépi fordítómotor végzi el, és annak eredményét kínálja fel a fordítónak (lásd még a 3. fejezetben). A fordításnak ezt a módját gépi fordítással támogatott TM-es fordításnak nevezzük, amely a számítógéppel támogatott fordítás egy újabb fajtája (lásd még Flanagan és Christensen 2014; Christensen és Schjoldager 2016).

A jelen tanulmányban egy gépi fordítással támogatott TM-es fordítást vizsgálunk. Az adatok Bundgaard folyamatban lévő doktori kutatásából származnak (lásd Bundgaard 2013). Az adatgyűjtés a második legnagyobb dán fordításszolgáltatónál, a TextMinded Danmark A/S-nél történt. Projektünk tulajdonképpen egy terepvizsgálat, amelyben azt figyeljük meg, hogy egy gépi fordítással támogatott

TM-es fordítási feladat során a hivatásos belső fordítók milyen szempontok szerint lektorálják a találatokat. A vizsgálat során számba vesszük, hogy a megfigyelt fordító milyen műveleteket hajtott végre a kísérlet során, miközben a megszokott munkakörnyezetében dolgozott. A 2. fejezetben röviden áttekintjük a folyamatkutatásra vonatkozó szakirodalmat, majd a 3. fejezetben bemutatjuk a kísérlet körülményeit, a kutatási módszereket, és a kinyert adatokat. A 4. fejezetben sorra vesszük az elemzésünk néhány eredményét, végül az 5. fejezetben teszünk néhány záró megjegyzést.

2. Empirikus kutatások

Az alábbiakban áttekintjük azokat a kutatásokat, amelyek a CAT-eszközök hatásait vizsgálják a fordítási munkafolyamatban. A gépi fordítással támogatott fordítómemóriákra összpontosítva elsősorban olyan tanulmányok eredményeit mutatjuk be, amelyek 1) a CAT-eszközök hasznosságát vizsgálják, 2) vagy a számítógéppel támogatott fordításnak (CAT) a munkafolyamatra és a fordító mentális folyamataira gyakorolt hatását kutatják.

Számos tanulmány vizsgálja a fordítás minőségét és a termelékenységet, hogy értékeljék a számítógéppel támogatott fordítás hasznosságát. Olyan paraméterekre összpontosítanak, mint a fordítási sebesség, az utószerkesztés mértéke és az elkészült fordításban előforduló hibák száma, vagyis a számítógéppel támogatott fordítás hatása a termelékenységre és a kész fordításra. A gépi fordítást célzó vizsgálatok főként a fordítás minőségét értékelik: az esetek többségében az emberi fordítás minőségét hasonlítják össze a gépileg fordított szöveg utószerkesztett változatával, illetve a fordítómemória és a gépi fordítás találatait (TM-találatok és MT-találatok). Fiederer és O'Brien (2009) például a gépileg fordított szöveg utószerkesztett változatát vetette egybe az emberi fordítással. Kiderítették, hogy a szövegek szakképzett értékelői egyenértékűnek minősítik a kétféle szöveg érthetőségét és pontosságát, sőt az utószerkesztett szöveget talán még jobbnak is találják, de ami a stílust illeti, az emberi fordítást részesítik előnyben.

Garcia (2011) a gépileg fordított szöveg utószerkesztését hasonlítja össze az emberi fordítással: a kísérletéből kiderül, hogy a gépi fordítás esetében a termelékenységnövekedés igen csekély, az utószerkesztéssel viszont minőségileg jobb végeredmény születik, mint emberi fordítással. Guerberof Arenas (2009) kísérlete a gépi fordítással támogatott TM-es fordításról feltárta, hogy a hivatásos fordítók nagyobb termelékenységgel dolgoznak MT-találatokkal, mint a TM-ből érkező részleges egyezésekkel, ráadásul a TM-találatok értékelésekor több hibát ejtenek. Érdekes módon Guerberof Arenas 2012-es vizsgálata ellentmond korábbi megállapításainak, ezúttal azt tapasztalta, hogy a termelékenységben és a minőségben nincs jelentősebb különbség a TM- és az MT-találatok között (Guerberof Arenas 2012). Ez a vizsgálat azt is feltárta, hogy a fordítók jóval gyorsabban dolgoznak a TM- és az MT-találatokkal, mint amikor teljesen önállóan fordítanak, utóbbi esetében sokkal több hibát is ejtenek (lásd még Guerberof Arenas 2014a, 2014b).

Teixeira (2011) szabadúszó fordítókkal folytatott kísérletében megállapította, hogy a gépi fordítással támogatott TM-es fordításnál sem a sebességre, sem a minőségre nincs jelentősebb kihatással, hogy a fordítók ismerik-e a találatok eredetét (azaz nem számít, hogy a találat gépi fordításból vagy a TM-ből érkezik, és az sem, milyen értékkel.)

Federico és kollégái (2012) egy terepkutatásnál arra jutottak, hogy kevesebb az utószerkesztési munkálat, amikor a fordító találatokat kap a TM-ből és a gépi fordításból is, így még időt is megtakarít. Tatsumi (2010) az utószerkesztés mértékét és a rá fordított időt vizsgálta: megállapította például, hogy

a fordító gyorsabban dolgoz fel gépi fordításból származó találatokat, mint TM-ből érkező 75-79 százalékos részleges egyezéseket.

Läubli és munkatársai (2013) fordítóhallgatókkal folytattak kísérletet, ahol a hallgatók valós megbízásokon dolgoztak, méghozzá eltérő körülmények között, miközben a kutatók a fordítás minőségét és sebességét vizsgálták. Az egyik feladatban a fordítók rendelkezésére állt a fordítómemória, egy terminológiai adatbázis és további fordítástámogató eszközök, amíg a másokban mindezek mellett a gépi fordítás eredményeihez is hozzáfértek. A kutatók rájöttek (2013), hogy ha gépi fordítást is alkalmazunk a fordítástámogató eszközök mellett, 17,4 százalékkal csökken a fordítással töltött munkaidő. A szövegek minősége pedig mindkét esetben azonos, sőt néhány esetben a gépi fordítás alkalmazásával jobb minőségű fordítás születik.

Kevés tanulmány áll rendelkezésünkre arról, hogy a CAT-eszközök milyen hatást gyakorolnak a munkafolyamatra és a fordító mentális folyamataira (áttekintéshez lásd Christensen és Schjoldager 2010, valamint Christensen 2011). Empirikus kutatási eredményeken alapuló ismeretek híján is általánosan elfogadott tény, hogy a CAT-eszközök használata hatással van a lefordított szöveg tartalmára és a fordítási műveletekre (Folaron 2010; Muñoz Martín 2014: 70). A fordítók szerepköre is megváltozott: korábban elsősorban nyelvi közvetítők voltak, manapság viszont idejük nagy részében számítógép támogatásával fordítanak, ami mellett nyelvi közvetítői feladatot is végeznek, és ebből adóan a fordítók mentális folyamatai is megváltozhatnak. Nézzünk egy példát: alapvetően a CAT-eszközökkel szegmensről szegmensre haladó fordítást lehet végezni, aminek a következménye az, hogy a fordítási munkafolyamatok lineárisan követik egymást, és emiatt a fordító úgy érezheti, mondatról mondatra kell haladnia, ahelyett, hogy rekurzív módon előre- és visszatekintene a szövegben (Bowker és Fisher 2010: 4). Jiménez-Crespo (2009: 233) rámutatott arra, hogy a szegmens alapú szövegfordítás azt eredményezi, hogy a célnyelvi szöveg magán viseli a forrásnyelvi szövegre jellemző struktúrát (lásd még Dragsted 2006).

O'Brien (2007) a fordítási sebességet alkalmazta a kognitív (vagyis mentális) folyamatok mérésére az egyik kísérletében: megállapításai szerint az alacsonyabb értékű TM-találatok nagyobb erőfeszítést igényelnek, mint a magasabb értékűek. Alves és Liparini Campos (2009) úgy találta, hogy a fordítómemória használatakor a fordító többször megáll a munkafolyamat közben döntéshozatal céljából, továbbá kényszerű érez, hogy a TM-találatokat felhasználja. O'Brien és munkatársai (2010) egyetértenek ezzel a megállapítással: kiderítették, hogy a fordítók igen hasznosnak találják a konkordancia-keresést, ezzel a funkcióval ugyanis visszakereshetik a javasolt találatokat, azaz szavakat vagy szókapcsolatokat. Érdekes módon ez a funkció pozitív hatással van a fordítás minőségére, ugyanakkor negatívan hat a fordító termelékenységére.

Christensen és Schjoldager (2011) azt tanulmányozta, hogy a fordítóhallgatók a TM-eszközök milyen hatását tapasztalták a fordítási munkafolyamatok során: valamennyi alany úgy látta, hogy a TM-es fordítás különbözik a hagyományos fordítástól, és legtöbbször úgy nyilatkozott, hogy a fordítás így könnyebb, érdekesebb, gyorsabb és hatékonyabb, és azzal is érveltek, hogy a TM-es fordítás konzisztensebb, hiszen a fordítómemória lehetővé teszi, hogy hozzáférjenek mások munkáihoz. A fordítómemória használata ugyanakkor el is vonja a figyelmet a szöveg egészéről és a fordítás céljáról: a forrásszövegre és a terminológiára koncentráltak, a mondat szintjén gondolkodtak, és emiatt nem voltak elég körültekintőek. A kísérlet résztvevői továbbá kiemelték, hogy a TM-es fordítás gépies, szémélytelen, szétdarabolt és kevés kreativitást igényel.

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy az előzőekben ismertetett tanulmányok alátámasztják a feltételezésünket, amelyről a bevezetésben már szó esett: a CAT-eszközöknek segítő és befolyásoló

hatása is van a fordítási munkafolyamatra. A fent áttekintett vizsgálatok majdnem mindegyikét kísérleti körülmények között végezték, és a gépi fordítás és a fordítómémória együttes használatakor a kutatás tárgya a gépi fordítás termelékenysége és minősége volt, kevésbé került középpontba, mi zajlik a fordítási folyamat közben. Kutatásunk fő célja, hogy újabb összefüggéseket tárjunk fel a számítógéppel támogatott fordításban, ezért a jelen tanulmányban megvizsgáljuk, hogy a kísérletünkben részt vevő fordító milyen műveleteket hajtott végre a fordító–számítógép interakcióban, miközben autentikus, gépi fordítással támogatott TM-es fordítást végzett megszokott munkakörülmények között, a második legnagyobb dán fordításszolgáltatónál, a TextMinded Danmark A/S-nél.

3. Adatok

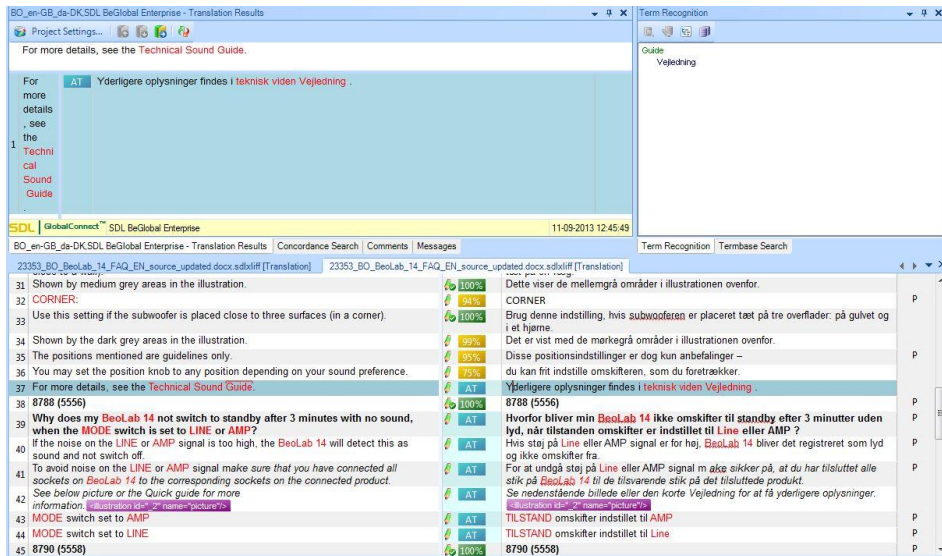
Az adatgyűjtés idején (2013-ban) tizenegy belső fordító állt alkalmazásban a TextMinded Danmark A/S-nél, és ez a fordításszolgáltató akkoriban kezdte integrálni a gépi fordítást és a már használatban lévő fordítómémóriás eszközét. A jelen tanulmány adatai – amint azt korábban jeleztük – Bundgaard folyamatban lévő doktori kutatásából származnak, amelyben a hivatásos fordítók gépi fordítással támogatott TM-es fordításban alkalmazott lektori beavatkozásait vizsgálja, egyszerre tanulmányozva a mikro- és a makroszinten (vagyis szöveg- és kontextuális szinten) való gondolkodást. A mikroszintű fordítási folyamatokat nyolc belső fordítóval folytatott kísérletben vizsgálja, a makroszintű fordítási folyamatokat elsősorban etnográfiai módszerekkel végzi, nevezetesen résztvevő megfigyeléssel, félig strukturált interjúkkal és dokumentumok gyűjtésével. A tanulmányunkban bemutatott kísérlethez az adatgyűjtés képernyőaktivitás-rögzítéssel (BB FlashBack Express programmal), billentyűzetaktivitás-rögzítéssel (az Inputlog eszközzel) (lásd Leijten és Van Waes 2013), megfigyeléssel, retrospektív interjúkkal és a kísérletet követően alkalmazott kérdőívvel történt.

A kísérletben nyolc fordító végezte a munkáját ugyanannál az asztalnál, ugyanazon a számítógépen és ugyanazokkal a segédeszközökkel, mint mindig. A TextMinded állandó ügyfelétől, egy neves dániai gyártócégtől érkező valós megbízáson dolgoztak: egy műszaki és egy marketingszöveget fordítottak. A munkához az SDL Trados Studio 2011-et használták, amely az SDL BeGlobal Enterprise gépi fordítómotort integráló TM-es fordítástámogató szoftver. A rendelkezésükre állt egy ügyfélspecifikus fordítómémória, az angol–dán nyelvpár beállításokkal ellátott gépi fordítómotor és egy ügyfélspecifikus terminológiai adatbázis.

A jelen tanulmányban a több mint tíz éves szakmai tapasztalattal rendelkező dán szakfordító által végzett műszaki szöveg fordításának folyamatát elemezzük. Dolgozott már a szóban forgó megrendelőnek, így ismerte annak preferenciáit. Széleskörű tapasztalattal rendelkezett a műszaki fordítások és a számítógépes fordítás terén is, ugyanakkor még nem dolgozott gépi fordítást integráló fordítómémóriával. A fordításszolgáltató nagyon jó és rendkívül produktív fordítóként tartotta számon. A forrásnyelvi szöveg egy surround hangrendszer leírásában a Gyakran Ismételt Kérdések rész, amely egy hat-százhuszonöt szavas, hetvenhat szegmensre bontott szöveg, ahol a szegmenseket fordítómémóriával és gépi fordítómotorral előfordították. A CAT-eszköz megjelenítette a fordítómémória 70 százalékos vagy annál magasabb találatait a célnyelvi szegmensekben, és így azok láthatóvá váltak a képernyőn. A 70 százalék alatti találatokat tartalmazó szegmenseket viszont nem vette egyezésnek, hanem a gépi fordítómotor előfordította azokat. Így tehát minden forrásnyelvi szegmens esetében automatikusan felkínálta a fordítónak a TM-találatokat – a szövegkörnyezeten alapuló egyezéseket, a 100 százalékos találatokat, a részleges egyezéseket és a 70 százalék feletti találatokat – vagy az MT-találatokat. Referenciaszövegnek egy szerkesztett forrásnyelvi PDF dokumentumot kapott a fordító.

Az 1. ábra mutatja a fordítástámogató szoftver felhasználói felületét és néhány találatot. A fordítástámogató eszköz AT rövidítéssel (*Automated Translation*, automatizált fordításként) jelöli az MT-találatokat.

1. ábra
A gépi fordítással támogatott TM-es fordítási környezet képernyőképe

A fordító körülbelül huszonöt percet dolgozott a fordításon, és így a kísérletben résztvevők között a leggyorsabbnak bizonyult. Miután végzett a fordítással, összehasonlítottuk az elkészült fordítást és az előfordított szöveget az SDLXLIFF szoftver összehasonlító funkciójával (SDLXLIFF Compare), hogy jól kivehetők legyenek a fordító által végrehajtott módosítások. A kísérlet után körülbelül egy órával a fordító irányított retrospektív interjún vett részt, ahol arra kérték, hogy mondja el, milyen gondolatmenettel dolgozott bizonyos szegmensek esetében, és az interjú közben megmutatták neki a szóban forgó részeknél a képernyőváltásról készült videót. Bundgaard ehhez olyan szegmenseket választott, amelyeknél a fordító sok, nagyon kevés vagy semmilyen módosítást nem hajtott végre. Az interjút követően egy kérdőívet töltött ki a fordító, amelyben a szakmai háttéréről és tapasztalatairól kérdezték.

Ahhoz, hogy megtudjuk a tanulmányunkban elemzett munkafolyamatban előforduló fordító–számítógép interakció milyen műveletei figyelhetőek meg, először a folyamat egészét elemeztük a fordítónak felkínált különböző találatok számszerűsítésével. A gépi fordítással támogatott fordítómemóriában dolgozó fordító a találatokat *elfogadhatja* a felkínált formában, vagyis módosítás nélkül, *módosíthatja* vagy *elutasíthatja* azokat, utóbbi esetben törli a találatot és újralfordítja a szegmenst. Ezek alapján minden egyes találatához a megfigyelhető műveleteket a fordítói megoldások három csoportjába soroltuk: elfogadott találatok, módosított találatok és elutasított találatok. A képernyőváltások rögzítésével kinyert adatok elemzése alapján az alábbi 1. táblázatban összefoglaljuk a találat típusokat és a fordítói megoldásokat. Esetünkben a gépi fordítással támogatott TM-es eszköz az alábbi találat típusokat kínálta fel: két szövegkörnyezeten alapuló egyezést, huszonnyolc 100 százalékos egyezést, tizenhat részleges (70-99 százalék közötti) egyezést és harminc MT-találatot.

1. táblázat
Találatok típusai és fordítói megoldások

Találat típusa	Találatok száma a szövegben	Fordítói megoldások		
		Elfogadott találat	Módosított találat	Elutasított találat
Szövegkörnyezeten alapuló egyezés	2	2	0	0
100 százalékos egyezés	28	26	2	0
Részleges egyezés	16	2	14	0
MT-találat	30	2	28	0
Összesen	76	32	44	0

Az 1. táblázatban látható, hogy a 76 elemzett találatból a fordító 32 találatot elfogadott, 44 találatot módosított és egyet sem utasított el. Ezek szerint egyszer sem döntött az újrafordítás mellett. Az alábbiakban ezért nem foglalkozunk tovább az elutasításokkal. Valamiért azt gondolnánk, hogy a gépi fordítómotor találatai között akad néhány elfogadhatatlan, de érdekes módon egyetlen MT-találatot sem utasított el a fordító, hogy aztán maga fordítsa le az adott szegmenst. A retrospektív interjú során a fordító arról számolt be, hogy nem mindig volt könnyű dolga az MT-találatokkal (szavai a fordításunkban így hangoznak):

[...] néhány esetben kifejezetten zavaró volt MT-találattal dolgozni, azt gondoltam, nem is illik ez ide, már az elején jobb lett volna kizárni, mert egyszer csak az MT-találatok csapdájában találtam magam, és úgy éreztem, muszáj felhasználnom azokat. Nem könnyű csak úgy félredobni őket és kimondani: én vagyok a fordító, én döntöm el, mi legyen leírva [...].

Később elmondta, hogy azért érezte magát az MT-találatok „csapdájában”, mert nem ismerte az eredetüket: nem tudta, hogy a találatokat a gépi fordítómotor az internetről kínálta fel, amelyek elutasítása megengedett, vagy a megrendelő referenciáiból, ez esetben viszont jobb elfogadni a találatokat, hiszen a bevett szokás szerint a megrendelő preferenciái elsőbbséget élveznek. A tény, hogy úgy érezte, csapdába esett, azt sejteti, hogy a fordítástámogató eszköz befolyásoló-korlátozó hatást gyakorolt a munkafolyamataira, és emiatt döntött úgy, hogy nem törli az MT-találatokat, inkább felhasználja azokat vagy egy részüket, amit annak tekintünk, hogy engedett az eszköz befolyásoló hatásának, ahogy Olohan (2011) is utal a jelenségre (lásd az 1. fejezetet).

4. Adatok elemzése

Ahhoz, hogy jobban megértsük a fordító és a CAT-eszköz közötti interakciót, illetve hogy meghatározzuk a fordítási munkafolyamatot, és ha lehet, a fordító–számítógép interakció során alkalmazott műveleteket, az 1. táblázatból az elfogadott és a módosított találatokat elemeztük kvalitatív és induktív módszerrel (vö. Saldanha és O’Brien 2013: 190). A 4.1 alfejezetben az elfogadott találatokat vesszük

sorra, a 4.2 alfejezetben pedig a módosított találatokat. A fordító–számítógép interakcióban előforduló műveletek típusainak bemutatására a kibontakozó fordítási folyamat leírása szolgál példákkal. Adott esetben a fordítóval készült retrospektív interjú szolgált további adatot. Minden példánál megvizsgáljuk, hogy az eszköznek befolyásoló-korlátozó vagy segítő hatása volt-e a fordítási folyamatban.

4.1. Elfogadott találatok

A fenti 1. táblázat mutatja, hogy a fordító által elfogadott 32 találatból 26 találat 100 százalékos, kettő szöveggörnyezeten alapuló egyezés, kettő részleges egyezés (95-99 százalék közötti találat) és kettő MT-találat volt. Ebből megállapítható, hogy leginkább 100 százalékos és szöveggörnyezeten alapuló egyezéseket fogadott el, és csupán néhány részleges egyezést és MT-találatot. Amikor a TextMinded projektvezetői előkészítik a forrásszöveget fordításra, úgy állítják be az SDL Trados Studio konfigurálását, hogy minden 100 százalékos és szöveggörnyezeten alapuló egyezés automatikusan *jóváhagyott fordításként* jelenjen meg. Így amikor a fordító megnyitja a fordítandó fájlt, a szegmensek állapota lefordítottként jelenik meg (*Translated*). A megfigyelt fordító szinte mindig a Ctrl+Enter billentyűkombinációt használta, hogy a következő, még jóváhagyásra váró szegmensre ugorjon, ezért a rendszer kihagyta a lefordított szegmenseket, és a fordító csak saját elhatározásából kattintott ezekbe. Más szóval: a TM-es fordítástámogató szoftver ösztönözte arra, hogy elfogadja ezeket a találatokat. Ebből arra lehet következtetni, hogy az eszköz ilyen jellegű hatása könnyen elterelheti a fordító figyelmét a szöveg kohéziójáról (lásd még Pym 2011, 2014; Federico et al. 2012), így ezt az eszköz befolyásoló-korlátozó hatásának tekinthetjük. A 95-99 százalékos részleges egyezéseket valószínűleg azért fogadta el módosítás nélkül, mert minimális különbség volt a forrásnyelvi szegmens és a TM-ből érkező javaslatok megfogalmazásában.

Meglepő, hogy a fordító két MT-találatot is módosítás nélkül fogadott el. Az egyik az alábbi 1. példában látható, amely mutatja a szegmens számát, a találat típusát, a forrásnyelvi szegmenst, a javasolt találatot és a fordító megoldását. A találat és a végleges fordítási megoldás visszafordítását is megadjuk. A visszafordított sorokhoz sortörést alkalmazunk, hogy összehasonlíthatóbbak legyenek a dán nyelvű szegmensekkel.

1. példa Elfogadott találatok

Szegmens száma	Találat típusa	Forrásnyelvi szegmens	Javasolt találat	Szegmens fordítási megoldása
66	MT találat	A jelzőfény helye.	<i>Placering af indikatorlampe.</i> Visszafordítás: A jelzőfény helye.	<i>Placering af indikatorlampe.</i> Visszafordítás: A jelzőfény helye.

Az 1. példában látható, hogy a forrásnyelvi szegmens igen rövid, és ez lehet az oka annak, hogy a gépi fordítómotor a fordító számára elfogadható fordítást tudott készíteni. Adataink szerint a fordító konkordanciakereséssel rákeresett a *jelzőfény* kifejezésre, mielőtt a javasolt találatot elfogadta. Érdekes, hogy a kifejezést a terminológiai adatbázis bocsátotta a rendelkezésére, így az eszköz segítő hatással volt a fordítási folyamatra, hiszen a megrendelő igényeinek megfelelő javaslatot adott a fordítónak. A

fordító döntése, hogy konkordanciakeresést hajt végre, azt mutatja, hogy nem vette észre a terminológiai adatbázisból érkező találatot, vagy valamilyen oknál fogva szükségesnek tartotta ellenőrizni, hogy a javasolt kifejezés tükrözi-e a megrendelő tipikus nyelvhasználatát.

4.2. Módosított találatok

A fenti 1. táblázatban látható, hogy a fordító 44 találatot módosított, amelyek között két 100 százalékos, 14 részleges egyezés és 28 MT-találat szerepelt. A számok tehát azt mutatják, hogy általában a részleges egyezéseket és az MT-találatokat módosította, míg a szöveggörnyezeten alapuló egyezéseket egyszerűen sem, a 100 százalékos egyezéseket pedig csak nagyon ritkán. A módosítások között szereplő szegmensek kódolása a fordító–számítógép interakció két általános típusát tárta fel, ezért két alkategóriát állapítottunk meg: szegmensen belül lektorált találatok és szegmensen kívülről lektorált találatok. Szegmensen belül lektorált találatnak nevezzük, amikor a fordító magát a javasolt találatot vizsgálja meg, és nem ellenőrzi azt egy másik erőforrásból vagy funkció használatával. Szegmensen kívülről lektorált találatnak nevezzük, amikor a javasolt találat ellenőrzéséhez a találaton kívül más erőforrásokat vagy funkciókat használ. Miután elemeztük a megfigyelhető műveleteket, nem pedig a feltételezéseket, egy módosítást csak akkor soroltunk a szegmensen kívülről lektorált találatok közé, amikor a megfigyelt művelet arra engedett következtetni, hogy a fordító utánanézett a javasolt találatnak egy külső erőforrásból, például konkordanciakereséssel. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a fordítás gyorsítása érdekében a TM-es fordítástámogató szoftverbe integrált úgynevezett AutoSuggest funkció használatával automatikus és prediktív javaslatokat kap a fordító miután egy szó első néhány karakterét begépelte, és ezeket is a szegmensen belül lektorált találatok közé soroltuk, hiszen automatikusan ajánlotta fel azokat a szoftver. A 44 módosított találatból 18 találatot szegmensen belül, míg 26 találatot szegmensen kívülről ellenőrzött a fordító.

4.2.1. Szegmensen belül lektorált találatok

Egy szegmensen belül lektorált találatot mutat be az alábbi 2. példa, ahol látható a szegmens száma, a találat típusa és a forrásnyelvi szegmens. A folyamat lépéseit beszámoltuk, és időrendben, a javasolt találattal együtt mutatjuk őket (1. lépés). A példa a szóban forgó szegmens ideiglenes fordítását is mutatja (Ideiglenes célnyelvi szegmens). Ily módon a szegmens alatti úgynevezett mikroműveletek is láthatóak. Az egyes lépések magyarázatához megadjuk a dán szavak fordítását (dőlt betűvel), és az első ideiglenes célnyelvi szegmens visszafordítását. A visszafordított szövegekhez ismét sortörést alkalmazunk, hogy könnyen összehasonlíthatóak legyenek a dán nyelvű forrással.

A javasolt találat megfogalmazásából látható (1. lépés), hogy a gépi fordítómotor a *Miért nem vált és kapcsol a BeoLab 14 hangszóróm* [...] szókapcsolatot a *Hvorfor bliver min BeoLab 14 ikke omskifter til* [...] szókapcsolatra fordította ('Miért nem vált és kapcsol a BeoLab 14 hangszóróm'). Ez nyelvtanilag nem helyes, mivel a *kapcsolni* ige a dán fordításban főnévként jelenik meg: *omskifter* ('kapcsoló'). Továbbá az *omskifter* ('kapcsoló') főnév nem használható a *bliver* ('vált') igével. A fordítási megoldás magyarázata valószínűleg abban rejlik, hogy a terminológiai adatbázisban az angol *kapcsoló* főnév a dán *omskifter* ('kapcsoló') főnévvel szerepel párban, emellett az adatbázis úgy van beállítva, hogy felülírja a gépi fordítást, ha a forrásnyelvi szegmens tartalmaz egy olyan szót (esetünkben a *kapcsolót*), amely szerepel benne. Ebből kiténik, hogy a gépi fordítás és a terminológiai adatbázis együttes használata megkövetelte a fordítótól, hogy lektorálja a szegmensnek ezt a részét. Olohan (2011) terminusait használva tehát a gépi fordítás és a terminológiai adatbázis együttes használata

hozzájárulhatott az ellenállás kialakulásához, és a fordító ellenállt a rendszer befolyásának azzal, hogy módosította a találatokat, és a dán *skifter* ('kapcsolni') igét használta, ami a helyes fordításhoz vezetett (3. és 4. lépés). Érdekes módon, ahogy az 5. lépés mutatja, az eszköz a *kapcsoló* helyes dán *omskifter* ('kapcsoló') fordítását kínálta fel, ezáltal segítette a fordítót az ügyfél igényeinek való megfelelésben.

2. példa

Szegmensen belül lektorált találatok

Szegmens száma	Találat típusa	Forrásnyelvi szegmens
39	MT találat	Miért nem vált és kapcsol a BeoLab 14 hangszóróm három perc nem használat után készenléti üzemmódba, ha a MODE kapcsoló LINE-ra vagy AMP-ra van állítva?
Lépések		Ideiglenes célnyelvi szegmens
1	Javasolt találat célnyelvi megfogalmazása	<i>Hvorfor bliver min BeoLab 14 ikke omskifter til standby efter 3 minutter uden lyd, når tilstanden omskifter er indstillet til Line eller AMP ?</i> Visszafordítás: Miért nem vált és kapcsol a BeoLab 14 hangszóróm három perc nem használat után készenléti üzemmódba, ha a mode kapcsoló LINE-ra vagy AMP-ra van állítva?
2	A fordító a kurzort a <i>Hvorfor</i> ('Miért') mögé helyezi és beírja a <i>skifter</i> ('kapcsoló') szót. Törli a <i>bliver min</i> ('m...vált').	<i>Hvorfor skifter BeoLab 14 ikke omskifter til standby efter 3 minutter uden lyd, når tilstanden omskifter er indstillet til Line eller AMP ?</i>
3	A kurzort a <i>Hvorfor</i> ('Miért') és a <i>skifter</i> ('kapcsoló') közé helyezi, visszaáll a <i>skifter</i> ('kapcsoló') és a <i>BeoLab 14</i> közé, és törli a felesleges szóközt.	<i>Hvorfor skifter BeoLab 14 ikke omskifter til standby efter 3 minutter uden lyd, når tilstanden omskifter er indstillet til Line eller AMP ?</i>
4	A <i>BeoLab</i> és a <i>14</i> közötti szóközt nem törhető szóközre cseréli. Törli az <i>omskifter</i> ('kapcsoló') szót.	<i>Hvorfor skifter BeoLab°14 ikke til standby efter 3°minutter uden lyd, når tilstanden omskifter er indstillet til Line eller AMP ?</i>
5	A 3 és a <i>minutter</i> ('percek') közötti szóközt nem törhető szóközre cseréli. A kurzort a <i>når</i> ('mikor') és a <i>tilstanden</i> ('a mód') közé helyezi. Beírja: <i>MODE-om</i> . Törli: <i>tilstanden</i> ('mód'). Törli az <i>om</i> és az <i>omskifter</i> ('kapcsoló') közötti szóközt, és törli az <i>om</i> előtagot az <i>omskifter</i> ('kapcsoló') szóban.	<i>Hvorfor skifter BeoLab°14 ikke til standby efter 3°minutter uden lyd, når MODE-omskifter er indstillet til Line eller AMP ?</i>
6	Az <i>omskifter</i> ('kapcsoló') mögé írja az <i>-en</i> határozott névelőt. Kijelöli a <i>Line</i> ('Csatlakoztatás') szót és billentyűkombinációval nagybetűkké alakítja. Törli az <i>AMP</i> ('AMP') mögötti felesleges szóközt.	<i>Hvorfor skifter BeoLab°14 ikke til standby efter 3°minutter uden lyd, når MODE-omskifteren er indstillet til LINE eller AMP ?</i>

A kísérletet megelőzően arra kérték a fordítót, hogy a forrásnyelvi szöveg piros betűs szavait ne fordítsa le. Ennek megfelelően például nem kellett lefordítania a 2. példában látható *MODE* szót. Ugyanakkor a gépi fordításhoz semmilyen technikai beállítást nem alkalmaztak arra, hogy a piros betűs szavak ne legyenek lefordítva, és ezért a gépi fordítómotor a *MODE* szót a *tilstanden* ('az üzemmód') szóra fordította. A fordító tehát visszaírta a *MODE* szóra (5. lépés). Itt az látható, hogy a fordító ismét ellenállt az eszköz befolyásának.

Valószínűleg az integrált terminológiai adatbázis a magyarázat egy másik problémára a javasolt találattal kapcsolatban (1. lépés), nevezetesen a *LINE* lefordítása a *Line* szóra ('Csatlakoztatás'). A terminológiai adatbázisban szerepel ez a fordítási megoldás, ami miatt a fordítónak módosítania kellett a kis kezdőbetűs *Line* szót nagybetűsre: *LINE* (6. lépés). Az *AMP* ezzel szemben nem szerepel a terminológiai adatbázisban, és ezért a gépi fordítómotor egyszerűen átemelte a célszövegbe.

A javasolt találat többi részét úgy tűnik elfogadta a fordító, kivéve, hogy törölte a *min* birtokos jelzőt ('az én') (2. lépés), és kicserélte a *BeoLab* és a *14* közötti szóközt az úgynevezett nem törhető szóközre (ezzel a formázási szimbólummal elkerülhetjük a sortörést azon a ponton, ahová beszurjuk), a szimbólumot a 4., 5. és 6. lépésben ° jelöli. Az interjúban a fordító az alábbiakkal magyarázta a műveletek végrehajtását: törölte a *min* birtokos jelzőt ('az én') a célnyelvi szövegben, mert dán nyelven a személytelen megfogalmazást részesíti előnyben a megrendelő, és azért szűrt be nem törhető szóközt a *BeoLab* és a *14* közé, mert a megrendelő sortörés nélkül írja a márkaneveket. Mindkét preferencia szerepel a megrendelő szövegformázási útmutatójában, amelyet ez alkalommal azonban nem használt a fordító, valószínűleg azért, mert dolgozott már a megrendelőnek (vö.: 3. fejezet). A kísérletben részt vevő többi fordító is kiemelte, hogy elvárás a megrendelő preferenciáinak való megfelelés.

4.2.2. Szegmensen kívülről lektorált találatok

A jelen tanulmányban az alábbiakat tekintjük szegmensen kívülről lektorált találatokkal végzett műveletnek (lásd a meghatározást a 4.2 alfejezetben):

- (1) Forrás másolása funkció használata (a javasolt találat helyett a forrásnyelvi szegmens)
- (2) Konkordanciakeresés használata
- (3) MT-találat beillesztése a javasolt TM-találat helyett
- (4) Visszatérés egy korábbi szegmenshez
- (5) Referenciaszöveg használata (egy szerkesztett forrásnyelvi dokumentum)

A következőkben – a terjedelmi korlátok miatt – csak az (1) és a (3)–(5) pontban megnevezett szegmensen kívülről lektorált találatokkal végzett műveleteket tárgyaljuk. A 3. példa az (1) és az (5) műveletet mutatja be. A visszafordítást itt is megadjuk a forrással együtt.

A fordító először úgy döntött – amint látható –, hogy átnézi a referenciaszöveget (2. lépés), ami azt mutatja, hogy fordítás előtt látni akarta a szegmenst szövegkörnyezetben. Ezt követően átmásolta az *afhænger af dit Bang & Olufsen fjernsyn* ('az ön Bang & Olufsen televíziójának típusától függ.') szókapcsolatot, és használta a Forrás másolása funkciót. Érdekes módon, információink szerint, jellemzően ezt a stratégiát választja, ha vizuális elemeket vagy különböző formázást kell átültetni a célszövegre, például a piros betűszín alkalmazása a *MODE* szó esetében.

3. példa

A Forrás másolása funkció (1) és a referenciaszöveg (5) használata

Szegmens száma	Találat típusa	Forrásnyelvi szegmens
3	MT találat	Hogy melyik MODE beállítást érdemes használnia, az ön Bang & Olufsen televíziójának típusától függ.
Lépések		Ideiglenes célnyelvi szegmens
1	Javasolt találat célnyelvi megfogalmazása	<i>Hvilken TILSTAND indstilling afhænger af dit Bang & Olufsen fjernsyn.</i> Visszafordítás: A MODE beállítás az ön Bang & Olufsen televíziójának típusától függ.
2	A fordító megnyitja a PDF formátumú referenciaszöveget. Kiválasztja az <i>afhænger af dit Bang & Olufsen fjernsyn</i> ('az ön Bang & Olufsen televíziójának típusától függ') mondatrészt és átmásolja. Használja a Forrás másolása funkciót.	<i>Hogy melyik MODE beállítást érdemes használnia, az ön Bang & Olufsen televíziójának típusától függ.</i>
3	Beírja a <i>Den</i> ('A') névelőt. Törli a <i>Hogy melyik</i> kötőszót.	<i>Den MODE beállítása az ön Bang & Olufsen televíziójának típusától függ.</i>
4	Beleírja a <i>MODE</i> ('MODE') szó mögé az <i>-indstil</i> szót ('beállítani'), és jóváhagyja az <i>indstilling</i> szót ('beállítás'), amelyet az AutoSuggest funkció kínált fel. Törli a <i>MODE</i> ('MODE') mögötti felesleges szóközt.	<i>Den MODE-indstilling az ön Bang & Olufsen televíziójának típusától függ.</i>
5	A kurzort a <i>MODE-indstilling</i> kifejezés mögé helyezi, és beleírja a , <i>du skal bruge</i> , ('é, érdemes használnia,') szókapcsolatot. Törli a második vesszőt. Hozzáír egy <i>-e</i> betűt a <i>brug</i> ('használni') igéhez.	<i>Den MODE-indstilling, du skal bruge, a beállítás, amelyet érdemes használnia, az ön Bang & Olufsen televíziójának típusától függ.</i>
6	Beszúrja az <i>afhænger af dit Bang & Olufsen fjernsyn</i> szókapcsolatot ('az ön Bang & Olufsen televíziójának típusától függ.').	<i>Den MODE-indstilling, du skal bruge, afhænger af dit Bang & Olufsen fjernsyn használni érdemes beállítás az ön Bang & Olufsen televíziójának típusától függ.</i>
7	Törli a <i>használni érdemes beállítás az ön Bang & Olufsen televíziójának típusától függ</i> mondatrészt.	<i>Den MODE-indstilling, du skal bruge, afhænger af dit Bang & Olufsen fjernsyn.</i>
8	Nem törhető szóközt szűr be a <i>Bang</i> szó és az & jel közé.	<i>Den MODE-indstilling, du skal bruge, afhænger af dit Bang & Olufsen fjernsyn.</i>

Az interjúban egy másik szegmens kapcsán elmondta, hogy általában ezt a funkciót használja annak érdekében, hogy a formázás ugyanaz legyen a fordításban, mint a forrásszövegben, és mentesítse magát a felesleges gépelés alól. A *Forrás másolása* funkció használata példázza a CAT-eszköz segítő és befolyásoló-korlátozó hatását is: a kevesebb gépelnivalóval az eszköz a fordító segítségével volt, hiszen csak beszúrta a forrásszegmenst a célszegmensbe, ugyanakkor korlátozta is azzal, hogy nem vitte át a formázást. A *Forrás másolása* funkció használatát követően gépelte be a *hogymelyik* kötőszót és a *beállítás* főnevet (3. és 4. lépés).

A gépi fordítómotor nem fordította a *használni* igét, és a fordító ezért gépelte be a dán fordítást: *du skal bruge* ('használnia érdemes') (5. lépés). Az interjú végén kitért az ilyen esetekre, mondván, hogy nehezítette az MT-találatokkal való munkát, hogy a gép néha nem fordította a forrásszöveg szegmenseinek egy-egy részét, és a rendszer nem is hívja fel erre a figyelmet. A kísérletet megelőzően nem dolgozott gépi fordítással, ezért azt feltételezzük, hogy az észrevételei főként a kísérlet során szerzett tapasztalataiból származnak, habár az is előfordulhat, hogy a kísérlet előtt a fordításszolgáltatónál a gépi fordításról szóló webes előadáson elhangzottakból, ahol átbeszélték a gépi fordítással végzett munkára vonatkozó általános irányelveket, vagy néhány gépi fordításban tapasztalattal rendelkező kollégával történő diskurzusból. Mindenesetre az a tény, hogy a gépi fordítómotor kihagyott részeket a forrásszöveg szegmenseiből, a CAT-eszköz befolyásoló-korlátozó hatásának tekinthető, amelyre a fordító úgy reagált, hogy beszúrta a PDF dokumentumból kimásolt mondatot, és kitörölte a forrásnyelvi szegmens többi részét (nevezetesen 'a beállítás az ön Bang & Olufsen televíziójának típusától függ' mondatrészt, vö.: 6. és 7. lépés). Végül beszúrt egy nem törhető szóközt a *Bang* szó és az & jel közé (8. lépés), hogy megfeleljen a már fent említett megrendelői preferenciának.

4. példa

MT-találat beillesztése a javasolt TM-találat helyére (3) és a Forrás másolása funkció (1) használata

Szegmens száma	Találat típusa	Forrásnyelvi szegmens
51	70	KÉP Szoftverfrissítés folyamatban:
Lépések		Ideiglenes célnyelvi szegmens
1	Javasolt találat célnyelvi megfogalmazása	<i>En optagelse er i gang</i> Visszafordítás: Felvétel folyamatban
2	A fordító beilleszt egy MT-találatot a Fordítási eredmények ablakból az Alt+2 billentyűkombináció használatával.	<i>En softwareopdatering i gang:</i>
3	Kijelöli az <i>En softwareopdatering i gang</i> ('Szoftverfrissítés folyamatban') szövegrészt, és a Ctrl+C billentyűkombinációval átmásolja. Használja a <i>Forrás másolása</i> funkciót.	KÉP Szoftverfrissítés folyamatban:
4	Kijelöli a <i>Szoftverfrissítés folyamatban</i> szövegrészt, és kicseréli a dán nyelvű <i>En softwareopdatering i gang</i> ('Szoftverfrissítés folyamatban') szókapcsolatra a Ctrl+V billentyűkombinációval.	KÉP <i>En softwareopdatering i gang:</i>

A fenti 4. példában a fordító a szegmensen kívülről lektorált találatokkal végzett műveletek közül a (3) és az (1) műveletet alkalmazta. Szemlélteti, hogy amikor TM-találatra és MT-találatra is kap javaslatot a fordító, utóbbit illeszti be a célnyelvi szegmensbe (2. lépés). Mivel az MT-találat nem tartalmazza a forrásnyelvi szöveg képeit, bemásolja az *En softwareopdatering i gang* ('Szoftverfrissítés folyamatban') szókapcsolatot annak érdekében, hogy újra használni tudja azt, mielőtt elvégzi az (1) szegmensen kívülről lektorált találatokkal végzett műveletet (Forrás másolása funkció) (3. lépés). Ezek után kijelölte a *Szoftverfrissítés folyamatban* szókapcsolatot, és kicserélte az *En softwareopdatering i gang* dán nyelvű szókapcsolatra a Ctrl+V billentyűkombinációval (4. lépés). Következésképpen a szegmens végleges fordítása az MT-találat és a forrásszöveg szegmensének kombinációjából született meg.

5a. példa

Visszatérés egy korábbi szegmenshez (4)

Szegmens száma	Találat típusa	Forrásnyelvi szegmens
28	100	A képen a világosszürke területek jelölik.
31	100	A képen a középszürke területek jelölik.
34	99	A képen a sötétszürke területek jelölik.

5b. példa

Szegmensen kívülről lektorált találatok

Szegmens	Lépések	Ideiglenes célnyelvi szegmens
34	Javasolt találat célnyelvi megfogalmazása	<i>Det er vist med de mørkegrå områder i illustrationen ovenfor.</i> Visszafordítás: Ezt mutatják a sötétszürke területek a fenti képen.
	Kijelöli az <i>er vist med</i> ('mutatják') részt és átmásolja Ctrl+C billentyűkombinációval.	<i>Det er vist med de mørkegrå områder i illustrationen ovenfor.</i>
28	Javasolt találat célnyelvi megfogalmazása	<i>Dette viser de lysegrå områder i illustrationen ovenfor.</i> Visszafordítás: Ezt a szürke területek mutatják a fenti képen.
	Kijelöli a <i>viser</i> ('mutatják') igét és az <i>er vist med</i> ('mutatják meg') szókapcsolatra cseréli a Ctrl+V billentyűkombinációval.	<i>Dette er vist med de lysegrå områder i illustrationen ovenfor.</i>
31	Javasolt találat célnyelvi megfogalmazása	<i>Dette viser de mellemgrå områder i illustrationen ovenfor.</i> Visszafordítás: Ezt a középszürke területek mutatják a fenti képen.
	Kijelöli a <i>viser</i> ('mutatják') igét és az <i>er vist med</i> ('mutatják meg') szókapcsolatra cseréli a Ctrl+V billentyűkombinációval.	<i>Dette er vist med de mellemgrå områder i illustrationen ovenfor.</i>
34	Hozzáteszi a <i>-te</i> toldalékot a <i>det</i> ('ez') szóhoz.	<i>Dette er vist med de mørkegrå områder i illustrationen ovenfor.</i>

A fenti 5a. és 5b. példa a szegmensen kívülről lektorált találatokkal végzett (4) műveletet mutatja be. Az 5a. példában láthatóak a 28. és a 31. szegmensben a 34. szegmens segítségével végzett műveletek. Az 5a. példa érdekessége, hogy a fordító először változtatás nélkül elfogadta a 28. és a 31. szegmenst. A 28. szegmens automatikusan kimaradt a Ctrl+Enter billentyűkombináció használata miatt, ahogy azt korábban tárgyaltuk, és a fordító rövid időre a 31. szegmensbe helyezte a kurzort, de aztán továbbhaladt. Amint azonban a fenti 5b. példából látható, a 34. szegmensbe való belépés után, amely egy 99 százalékos TM-találat – a 28. és a 31. szegmenshez hasonló, bár némileg eltérő struktúrájú karakterláncsal – úgy döntött, hogy a 34. szegmens egy részét átmásolja, és emiatt visszatért a 28., majd a 31. szegmensre, hogy beillesse azt a megfogalmazást és mondatszerkezetet, amelyet a fordítómemória javasolt a 34. szegmensnél. Ezután visszatért a 34. szegmenshez, itt is módosított valamit, és ezzel hasonló mondatszerkezetet kapott mindhárom szegmensben.

Az 5a. és az 5b. példa együttesen szemlélteti, hogy a fordító először elfogadta a 28. és a 31. szegmens 100 százalékos találatát, majd lektorálás céljából visszatért ezekhez, mivel később a fordítási folyamat közben releváns találatokat kapott. A célszöveg következetességének biztosítására irányuló kísérlete abban nyilvánult meg, hogy nem lineárisan, szegmensről szegmensre haladt, ami azt mutatja, hogy ellenállt az eszköz befolyásának.

5. Összefoglalás

A jelen tanulmányban ismertetett fordító–számítógép interakció folyamatának megfigyelése részben feltárja a CAT-eszközök fordítási folyamatokra gyakorolt hatását a fordító szemszögéből, különösen azt, milyen interakció jön létre a fordító és a számítógép között a gépi fordítással támogatott TM-es fordításkor. Fontos megjegyeznünk, hogy adataink egyetlen számítógéppel támogatott fordítási projektből származnak, ahol csupán egy fordító végzett gépi fordítással támogatott TM-es fordítást, emiatt eredményeinket nem lehet általánosítani.

A tanulmányunkban elemzett folyamat eredményei alapján a javasolt 76 TM- és MT-találatból a fordító nem utasított el egyetlen sem, 32 találatot elfogadott és 44 találatot módosított. Meglepő, hogy egyetlen MT-találatot sem utasított el, holott – a TM-találatoktól eltérően – az MT-találatok gépi fordítás eredményei, amelyekről azért feltételezhető, hogy akad köztük elfogadhatatlan. A fordító viselkedése a kísérletben azonban azt mutatja, hogy általában mindenféle találatot számításba vett, és megpróbálta újra felhasználni a javasolt találatokat, függetlenül attól, hogy MT-találatok voltak-e.

Az elfogadott találatok – amint arra számítani lehetett – szöveggörnyezeten alapuló egyezések, 100 százalékos egyezések, 95–99 százalékos részleges egyezések és nagyon rövid MT-találatok voltak. A módosított találatok többsége MT-találat és részleges egyezés volt.

Megállapítást nyert, hogy a találatok ellenőrzésekor a fordító két általános stratégiát alkalmazott, amelyeket a szegmensen belül és a szegmensen kívülről lektorált találatok közé soroltunk. A módosítások nagy része a szegmensen kívülről lektorált találatok közé tartozik, ami azt jelzi, hogy a fordító szükségét érezte annak, hogy utánajárjon a javasolt találatoknak. Ebből látszik, hogy tisztában volt azzal, hogy az eszköz által javasolt találatok nem mindig voltak megfelelőek a szakfordításhoz. Miközben tehát úgy tűnt, hogy a CAT-eszköz segíti a fordítót, számos esetben – Olohan (2011) terminusát használva – ellenállt az eszköz befolyásának. Egy példa erre az ellenállásra, amikor a szokásoknak megfelelően a megrendelői preferenciák elsőbbségét tartotta szem előtt – ezt a normát említi például LeBlanc (2013) is.

Érdekes volt látni, hogy maga mögött hagyta a CAT-eszköz által diktált lineáris, szegmensről szegmensre fordítás módszerét, (sokkal) inkább a szöveg egészére fordította a figyelmét, aminek az ellenkezője a jellemző, legalábbis általában úgy tartják, (Pym 2011, 2014; Federico *et al.* 2012). Így bár az eszköz arra ösztönözte, hogy szegmensenként fordítson, miközben a terminológiai és a frazeológiai konzisztenciára figyel – amit Pym (2011: 3) tipikus viselkedésként ír le, amely akkor jellemző, amikor a fordítónak gépi fordítómotorral integrált fordítómemóriát kell használnia – a fordítónk mégsem vesztette egyszer sem szem elől a szintagmatikus kohéziót. Eredményeink tehát nem erősítik meg Bowker és Fisher (2010) feltételezését például arról, hogy a CAT-eszközök használatával szükségszerűen mondatról mondatra haladunk a szöveggel ahelyett, hogy rekurzív módon előre- és visszatekinténénk. A kísérletünkben megfigyelt fordító olykor rekurzív módon dolgozott, és – ellentétben a Christensen és Schjoldager (2011) által végzett kísérletben résztvevő hallgatókkal – nem tévesztette szem elől a szöveg egészét és a fordítás célját. Tanulmányunk azonban arra is rámutat, mennyire fontos, hogy a fordítók ismerjék az MT-találatok eredetét. Így például a megfigyelt fordító kevésbé érezte volna magát az MT-találatok „csapdájába esve” (lásd a retrospektív interjúrészletet a 3. fejezetben), és eredményesebb interakciót folytatott volna a CAT-eszközzel, ha többet tudott volna a gépi fordítás műszaki oldaláról, például a gépi fordítómotor működéséről.

Összefoglalva, a jelen tanulmányban bemutatott megfigyelés fényt derít a fordító és a számítógép közötti interakcióra, és jól példázza, hogy a CAT-eszköz korlátozza és segíti is a fordítási folyamatot. A tanulmány bizonyítja, hogy a CAT-eszköz központi szerepet játszott a folyamatban, és hogy a fordító többféle kihívással is megbirkózott: például a megrendelő preferenciáinak való megfelelés, a gépi fordítómotorral és a terminológiai adatbázissal kapcsolatos bonyodalmak, a gépi fordítómotor által javasolt találatok miatti „csapda”, és a kíváncsi, hogy egy koherens szöveg szülessen a CAT-környezetben. Következésképpen, bár úgy tűnik, hogy a CAT-eszköz különféle befolyást gyakorolt a fordítóra, úgy látszik – Olohan (2011) kifejezésével élve – képes volt ezeknek ellenállni. Ennélfogva, ebből a konkrét gépi fordítással támogatott TM-es fordításból úgy tűnik, hogy a fordítónak irányító szerepe volt a fordítási folyamatban, és ennek következtében, bár folyamatos interakcióban van a technológiával, továbbra is a fordítói szakma középpontjában áll.

Eredeti megjelenés

Bundgaard, K., Paulsen Christensen, T., Schjoldager, A. 2016. Translator-computer interaction in action – an observational process study of computer-aided translation. *The Journal of Specialised Translation* No. 25. 106–130.

Irodalom

- Alves, F., Liparini Campos, T. 2009. Translation Technology in Time: Investigating the Impact of Translation Memory Systems and Time Pressure on Types of Internal and External Support. In: Göpferich, S., Jakobsen, A. L., Mees, I. M. (eds) (2009) *Behind the Mind. Methods, Models and Results in Translation Process Research*. Copenhagen: Samfundslitteratur, 191–218.
- Bowker, L., Fisher, D. 2010. Computer-aided translation. In: Gambier, Y., van Doorslaer, L. (eds) (2010). *Handbook of Translation Studies*, Volume 1. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 60–65.
- Bundgaard, K. 2013. *Computer-assisted Translation with a Focus on Revision at TextMinded Danmark A/S – a Case Study*. Thesis proposal. Aarhus University.

- Carroll, J. M. 1997. Human-Computer Interaction: Psychology as a Science of Design. *Annual Review of Psychology* 48, 61–83.
- Chesterman, A. 2009. The name and nature of translator studies. *Hermes* 42, 13–22.
- Christensen, T. P. 2011. Studies on the Mental Processes in Translation Memory-assisted Translation – the State of the Art. *trans-kom* 4 (2), 137–160.
- Christensen, T. P. 2016. Computer-aided translation tools – the uptake and use by Danish translation service providers. *The Journal of Specialised Translation*. 25, 89–105.
- Christensen, T. P., Schjoldager, A. 2010. Translation-Memory (TM) Research: What Do We Know and How Do We Know It? *Hermes* 44, 89–101.
- Dragsted, B. 2006. Computer-aided translation as a distributed cognitive task. *Pragmatics & Cognition* 14 (2), 443–464.
- Federico, M., Cattelan, A., Trombetti, M. 2012. *Measuring user productivity in machine translation enhanced computer assisted translation. Proceedings of the Tenth Conference of the Association for Machine Translation in the Americas (AMTA)*. <http://amta2012.amta-web.org/AMTA2012Files/papers/123.pdf> (Letöltve: 2014. 08.01.).
- Fiederer, R., O’Brien, S. 2009. Quality and Machine Translation: A realistic objective? *The Journal of Specialised Translation* 11, 52–74.
- Flanagan, M., Christensen, T. P. 2014. Testing post-editing guidelines: how translation trainees interpret them and how to tailor them for translator training purposes. *The Interpreter and Translator Trainer* 8 (2), 257–275.
- Folaron, D. 2010. Translation tools. In: Gambier, Y., van Doorslaer, L. (eds) (2010). *Handbook of Translation Studies*, Volume 1. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 429–436.
- Garcia, I. 2011. Translating by post-editing: is it the way forward? *Machine Translation* 25, 217–237.
- Guerberof Arenas, A. 2009. Productivity and quality in the post-editing of outputs from translation memories and machine translation. *Localisation Focus* 7 (1), 11–21.
- Guerberof Arenas, A. 2012. *Productivity and quality in the post-editing of outputs from translation memories and machine translation*. PhD thesis. Universitat Rovira i Virgili.
- Guerberof Arenas, A. 2014b. Correlations between productivity and quality when post-editing in a professional context. *Machine Translation* 28(3-4), 165–186.
- Jiménez-Crespo, M. A. 2009. The effect of Translation Memory tools in translated Web texts: Evidence from a comparative product-based study. *Linguistica Antverpiensia* 8, 213–234.
- Johnson, P. 1992. *Human Computer Interaction: Psychology, Task Analysis and Software Engineering*. London: McGraw Hill.
- Läubli, S., Fishel, M., Massey, G., Ehrensberger-Dow, M., Volk, M. 2013. Assessing Post-Editing Efficiency in a Realistic Translation Environment. In: O’Brien, S., Simard, M., Specia, L. (eds) (2013). *Proceedings of MT Summit XIV Workshop on Post-editing Technology and Practice*. 83–91. <http://www.mt-archive.info/10/MTS-2013-W4-Laubli.pdf> (Letöltve: 2014.11.20.).
- LeBlanc, M. 2013. Translators on translation memory (TM). Results of an ethnographic study in three translation services and agencies. *Translation and Interpreting* 5 (2), 1–13.
- Leijten, M., Van Waes, L. 2013. Keystroke Logging in Writing Research: Using Inputlog to Analyze and Visualize Writing Processes. *Written Communication* 30 (3), 358–392.
- Muñoz Martin, R. 2014. A blurred snapshot of advances in translation process research. In: Muñoz Martin, R. (ed.) (2014). *Minding Translation*. Special Issue 1 of MonTI, 49–84.

- O'Brien, S. 2007. Eye-Tracking and Translation Memory Matches. *Perspectives: Studies in Translatology* 14 (3), 185–205.
- O'Brien, S. 2012. Translation as human-computer interaction. *Translation Spaces* 1 (1), 101–122.
- O'Brien, S., O'Hagan, M., Flanagan, M. 2010. Keeping an eye on the UI design of Translation Memory: How do translators use the “Concordance” feature? *European Conference on Cognitive Ergonomics*. Delft, 1–4. http://doras.dcu.ie/16693/1/ECCE_2010.pdf (Letöltve: 2014.11.20.).
- O'Brien, S., Winther Balling, L., Carl, M., Simard, M., Specia, L. (eds) (2014a). *The Role of Professional Experience in Post-Editing from a Quality and Productivity Perspective. Post-Editing of Machine Translation: Processes and Applications*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 51–76.
- Olohan, M. 2011. Translators and translation technology: The dance of agency. *Translation Studies* 4 (3), 345–357.
- Pym, A. 2011. What technology does to translating. *Translation and Interpreting* 3 (1), 1–9.
- Pym, A. 2014. *Exploring Translation Theories*. Second Edition. London/New York: Routledge.
- Risku, H. 2014. Translation process research as interaction research: From mental to socio-cognitive processes. In: Muñoz Martín. R. (ed.) (2014). *Minding Translation*. Special Issue 1 of MonTI, 331–353.
- Saldanha, G., O'Brien, S. 2013. *Research Methodologies in Translation Studies*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- SDL (n.d.). About Translation Memory Matches. http://producthelp.sdl.com/sdl%20trados%20studio/client_en/Edit_View/TMs/EVWorking (Letöltve: 2014.04.11.).
- Sharp, B., Zock, M., Carl, M., Jakobsen, A. L. (eds) (2011). *The Impact of Translation-Memory (TM) Technology on Cognitive Processes: Student-Translators' Retrospective Comments in an Online Questionnaire. Proceedings of the 8th International NLPCS Workshop: Human-Machine Interaction in Translation*. Copenhagen: Samfundslitteratur, 119–130.
- Soegaard, M., Dam, R. F. (eds) (2013). *Human Computer Interaction – brief intro. The Encyclopedia of Human-Computer Interaction*. 2nd Ed. Aarhus: The Interaction Design Foundation. http://www.interaction-design.org/encyclopedia/human_computer_interaction_hci.html (Letöltve: 2014.04.14.).
- Tatsumi, M. 2010. *Post-Editing Machine Translated Text in A Commercial Setting: Observation and Statistical Analysis*. PhD thesis. Dublin City University.
- Teixeira, C. 2011. Knowledge of Provenance and its Effects on Translation Performance in an Integrated TM/MT Environment. In: Sharp, B., Zock, M., Carl, M., Jakobsen, A. L. (eds) (2011). *Proceedings of the 8th International NLPCS Workshop: Human-Machine Interaction in Translation*. Copenhagen: Samfundslitteratur, 119–130.

A szerzőkről

Mario Bisiada

A barcelonai Universitat Pompeu Fabra adjunktusa. Ugyanennél az egyetemenél tagja a *Discourse Studies Research Group* nevű, diskurzus kutatást végző csoportnak. Kutatásaiban elsősorban a nyelv, a diskurzus és a fordítás kontrasztivitását vizsgálja. Doktori disszertációja a fordításról mint nyelvi kapcsolatról szól, alapjául egy korpuszelemzést tartalmazó kutatás szolgált. Doktori fokozatát az Egyesült Királyságban, a Manchesteri Egyetemen szerezte.

Louise Brunette

Fordítóként és terminológusként kezdte pályafutását, majd az oktatás és a kutatás felé fordult. 1995-től fordítást tanít a Québeci Egyetemen, Outaouais-ben, ám a tanulmány társszerzőjétől megtudtam, hogy nemrég nyugdíjba vonult. Fő kutatási területe a lektorálás, de a fordítási folyamatban alkalmazott technológiákkal is foglalkozik. Számos lektorálással foglalkozó tanulmány szerzője, mint a *Pratique de la révision*, amelyet Paul A. Horguelinnel közösen írtak, és publikált a *La Révision professionnelle: processus, stratégies et pratiques* című kötetbe is.

Kristine Bundgaard

A dániai Aalborg Egyetem adjunktusa a Kulturális és Nemzetközi Tanulmányok Tanszéken, ahol a nyelv, a nyelvészet, a kommunikáció és a kultúra területén tevékenykedő kutatócsoport tagja. Fordítást és szövegalkotást oktat. Kutatási területei: fordítástechnológia, fordítási folyamatok és üzleti kommunikáció. A JoSTrans folyóirat szerkesztőjeként is dolgozik.

Tina Paulsen Christensen

A dán Aarhus Egyetem docense a Kommunikáció és Kultúra Tanszéken, ahol fordítást és tolmácsolást tanít, különös tekintettel a fordítást segítő digitális eszközökre. Hivatásos dán–német fordítóként is dolgozik, továbbá a kutatási területei: CAT-fordítás, jogi fordítás és a bírósági tolmácsolás.

Chantal Gagnon

Egyetemi docens, 2011 óta a Montréali Egyetem tanára, ahol kereskedelmi és gazdasági fordítást tanít. Publikált cikkeket politikai beszédek fordításáról, lektorálásról és színházi fordításról olyan neves folyóiratokban, mint a *Target*, az *Across* és a *Recherches théâtrales au Canada*. Fő kutatási területe a fordítás és a politika kapcsolata, doktori disszertációjában a kanadai politikai beszédek fordítását tanulmányozza.

Alexander Künzli

A Genfi Egyetem pszichológia és fordítás szakán szerezte diplomáját, doktori disszertációját a Stockholmi Egyetemen írta francia nyelvészet témában. 2012 óta a Genfi Egyetem Fordító- és Tolmásképző Tanszékének professzora, a Német Tanszék vezetője, valamint a tanszék Etikai Bizottságának elnöke.

Főbb kutatási területei közé tartozik a fordítások minőségbiztosítása és az audiovizuális fordítás. Az újabb publikációi a fordítások lektorálásával, a feliratfordítók státuszával és a svéd irodalom fordításával foglalkoznak. Négy nyelven publikál (angol, német, francia és svéd), valamint a *Parallèles* nevű fordítástudományi szakfolyóirat főszerkesztője.

Julie McDonough Dolmaya

A kanadai York Egyetem Fordítástudományi Tanszékének nagyra becsült oktatója. Kutatásai számos területet érintenek, ide tartozik a fordítás, a politika, az elbeszélte történelem és a fordítás a digitális térben, különös tekintettel a közösségi közreműködés által készített fordításokra. A szerző 2009 óta a Kanadai Fordítástudományi Egyesület (*Canadian Association for Translation Studies*) titkára, 2011 óta az *Interpreter* és a *Translator Trainer* folyóirat kontrollszerkesztője, 2016 óta az IATIS nemzetközi egyesület igazgatótanácsának tagja.

Christopher Mellinger

A University of North Carolina Nyelvi és Kultúratudományi Tanszékének tanára. Spanyol tolmácsolást és fordítástudományt oktat, de tanítási tapasztalattal rendelkezik a számítógéppel támogatott fordítás és a lokalizáció témakörében is. Kutatási területei közé tartozik a fordítási és tolmácsolási folyamatkutatás, a korpusznyelvészet, a fordítás és a tolmácsolás pedagógiája, valamint a kutatási módszerek. Társ szerzője a *Quantitative Research Methods in Translation and Interpreting Studies* könyvnek.

Britta Nord

Egyetemi oktató, fordító és lektor, a Heidelbergi Egyetemen végzett német–olasz–francia nyelvű fordítóként, és Gernersheimban szerzett doktori fokozatot a Johannes Gutenberg-Universität Mainz Általános és alkalmazott fordítástudomány programjában. 2002 óta a müncheni Nyelvi és Tolmácsintézet (SDI München) oktatója, emellett szótárak szerkesztésében vesz részt, fordít és lektorál.

Aline Remael

Az Antwerpeni Egyetem professor emeritusa, fordítás- és tolmácsoláselméletet, interlingvális feliratozást és konzekutív tolmácsolást oktat. Kutatásaiban elsősorban az audiovizuális fordítás sajátosságait és a média akadálymentesítését, az interlingvális és az intralingvális feliratozást vizsgálja. Kutatási érdeklődési körébe tartozik továbbá az audiovizuális fordítás és a tolmácsolás jellemzőinek összehasonlító elemzése. A TricS (*Translation, Interpreting and Intercultural Studies*) kutatócsoport tagja.

Isabelle Robert

Belgiumban, az *Haute école de la Communauté française en Hainaut* intézményben szerezte meg mesterszakos diplomáját fordításból (holland, francia és angol nyelven), majd az Antwerpeni Egyetemen doktorált fordítástudományból. Jelenleg az Antwerpeni Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti/Fordító- és Tolmásképző Tanszékének óraadó oktatója, valamint a TricS (*Translation, Interpreting and Intercultural Studies*) kutatócsoport tagja. Fő kutatási területei a fordítási folyamat kutatása, az audiovizuális fordítás, a lektorálási eljárások és a blattolás.

Christina Schöffner

Fordításkutató, 1992 óta a birminghami Aston Egyetem tanára. Egész eddigi munkásságát a fordítástudomány határozta meg: a Lipcsei Egyetemen az angol fordítástudomány területén végzett kutatómunkát, valamint angol nyelvet, fordítást és tolmácsolást tanított. Ezután 1982-től egy munkacsoport vezetője volt a lipcsei *Sächsische Akademie der Wissenschaften (SAW)* nevű tudományos akadémián, ahol a politikai szókincs, a szövegnyelvészet és a fordítástudomány területét kutatta. 1992-től a birminghami Aston Egyetem oktatója volt, ahol fordítástudományt, szövegelemzést és tolmácsolást tanított. 2015-ös nyugdíjazása előtt számos fordítástudományi szövetség és bizottság tagja volt, köztük a rangos *European Society for Translation Studies (EST)* és a *Centre for Translation Studies (CenTraS)* nevű szervezeté, valamint az OPTIMALE nevet viselő bizottságé is, egy olyan tudományos csoporté, amely a professzionális fordítóképzés biztosítását tűzte ki célul a többnyelvű Európában (*KU Leuven*).

Anne Schjoldager

A dán Aarhus Egyetem docense az intézmény Üzleti Kommunikáció Tanszékén, ahol fordítástechnikát, fordításelméletet és angol nyelvű szövegalkotást tanít. Hivatásos dán–angol fordító, továbbá kutatja a hivatásos fordítás munkafolyamatát, az eszközhasználatot és a fordítási stratégiákat.

Giovanna Scocchera

A Bolognai Egyetem professzora, a *Fordítás és lektorálás kiadási céllal* tárgy oktatója az egyetem Nyelv- és Irodalomtudomány tanszékén, a Forlì kampuszon. 2000 óta dolgozik angol–olasz fordítóként, 2006 óta pedig lektorként. Több mint tíz éve foglalkozik a fordítás és a lektorálás kapcsolatával, az évek során több publikációja jelent meg a témában.

Jim. J. J. Ureel

Az Antwerpeni Egyetem Alkalmazott Nyelvészet Tanszékének oktatója, a *TricS (Translation, Interpreting and Intercultural Studies)* kutatócsoport tagja. Fő kutatási területe a fordítási és lektorálási kompetencia feltérképezése.

A watercolor illustration of a tree with a thick, gnarled trunk and several branches. The colors are primarily shades of blue and brown, with some white highlights. The style is soft and artistic, with visible brushstrokes and a slightly blurred background.

A *Lektorálástudomány – fordításban* című tanulmánykötet – a sorozat előző kötete, a *Fordítástudomány – fordításban* folytatásaként – válogatott írásokat kínál az olvasók számára a lektorálással kapcsolatos kutatások szaktekintélyeitől. Különlegessége abban rejlik, hogy a nemzetközi szakirodalom képviselői ezúttal magyar nyelven szólalnak meg a könyv lapjain, az Eötvös Loránd Tudományegyetem szakfordító hallgatóinak tolmácsolásában. A kiválasztott tanulmányok híven tanúskodnak a lektoráláskutatás sokrétűségéről, összefoglalják az eddigi eredményeket, és áttekintést nyújtanak a fő elméleti dilemmákról. Érdekes gondolatokat olvashatunk a lektorálás terminológiájáról, a lektorok beavatkozásairól, a lektori kompetencia meghatározó összetevőiről, a lektorálás módszertani kérdéseiről, valamint a sajtófordításban megjelenő transzeditálásról.

A kötet mindazok érdeklődésére számot tarthat, akik gyakorlatban művelik a fordítást, és szívesen tájékozódnak a szakmájukkal kapcsolatban folyó tudományos vizsgálódásokról, különös tekintettel a lektorálásra; akik maguk is tudományos alapokon kutatják a fordítás folyamatait és jellemzőit; és azok a jövőbeni szakfordító hallgatók is haszonnal forgathatják, akik saját tanulmányaikhoz keresnek fordítástudományi témájú szövegeket a lektorálásról – magyar fordításban.